Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto Darbai
IX tomas Red. A. Janulaitis. Knygos 1
Mémoires de la Faculté de Droit de l'Université de Vytautas-Le-Grand.

Petras Šalčius. Les organisations coopératives en Lithuanie jusqu'à 1915 a.

PETRAS ŠALČIUS
V. D. Universiteto e. o. profesorius

ŽEMĖS ŪKIO ORGANIZACIJOS LIETUVOJE

IKI 1915 METŲ

VYTAUTO DIDŽ. UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS „Raidės" spaustuvė 1937

TURINYS.

		Pusl.
Autoriaus žodis		III
Įžanga		3
Žemės ūkio kredito organizacijos		7— 61
Savivaldybių kredito įstaigos		7— 14
Taupmenų skolinamosios ir kredito bendrovės		14— 49
Priedas I. Smulkaus kredito įstaigos	49— 58	
I. Taupmenų skolinamosios bendrovės 1914 m. sausio mėn. 1 dieną	49— 58	
II. Kredito bendrovės 1914.I.1 d.	54	
III. Valsčių (bendruomenės) kasos	55— 57	
IV. Valstiečių pagelbos taupomosios kasos 1914 m. sausio m. 7 d.	57	
Priedas II. Kauno gub. taup. skolinamųjų bendrovių valdomųjų organų sudėtis	58— 60	
Prekybinės organizacijos		61—120
Pirmieji bandymai	61— 65	
Dvarininkų sindikatai	65— 72	
Vartotojų bendrovės	73— 85	
Priedai. I. Vartotojų bendrovių sąrašas	86—100	
II. J. Ivanavičiaus laiškai ..	100—102	
Mariampolės „Žagrė“	103—120	
Organizacijos žemės ūkio kultūrai kelti		121—192
Pirmieji bandymai	121—129	
Žemės ūkio kooperatinės organizacijos „bėdų“ komitetuose	129—136	
Gubernijų žemės ūkio draugijos	136—160	

Pusl.

Valstiečių žemės ūkio draugijos .... 160—191
Mariampolės Ūkininkų Draugovė .. 160—168
Žemės ūkio rateliai .... 168—179
Priedas I. Žemės ūkio rateliai ir jų veikla .... 180—192
Bendrovės pienui perdirbti .... 192—222
Priedas I. Bendrovių pienui perdirbti sąrašas .... 223—225
Draudimo organizacijos .... 226—231
Propaganda, spauda ir švietimas .... 232—254
Klaipėdos kraštas .... 255—261
Šaltiniai ir literatūra .... 263—266
Pavardžių rodyklė .... 267—270
Dalykų rodyklė .... 271—277

AUTORIAUS ŽODIS

Prieš d. karą Lietuva jau buvo sėte nusėta daugybe organizacijų, kurių tikslas buvo tarnauti ūkiškiems valstiečių ir dvarininkų reikalams. Tose organizacijose, kurias aš čia vadinu žemės ūkio organizacijomis, telkėsi aktingosios sodžiaus jėgos, jose buvo sukaupti dideli kapitalai, daromos gana žymios apyvartos, varomas žemės ūkio kultūrai kelti darbas. Tas darbas jau prasidėjo prieš paskutinį devynioliktojo amžiaus ketvirtį ir be paliovos ėjo per keturias dešimts su viršum metų ligi didžiojo karo pradžios. Per tą laiką, nors ir veikiant sunkiose senosios Rusijos sąlygose, prisirenka nemaža sunkiai įgyjamo patyrimo, kuris ir šiandieną įvairiais atžvilgiais yra įdomus, nekalbant jau apie tai, kad žemės ūkio organizacijų atsiradimas ir jų augimas atvertė naują Lietuvos ūkio istorijoje lapą. Tuo tarpu ligi šiol prieškarinių mūsų žemės ūkio organizacijų platesnio nagrinėjimo nebūta. Šiame savo darbe ryžausi sutraukti visą tą medžiagą, kuri man buvo prieinama ir duoti bent bendrais bruožais vaizdą to, ką sudarė žemės ūkio organizacijos Lietuvoje ir kaip jos buvo įvairių socialinių jėgų traktuojamos.

Renkant medžiagą šiam darbui teko susidurti su didelėmis kliūtimis. Lietuvoje prieš karą nebūta centralinių organizacijų, kurios atskirai ir sistemingai būtų registravusios visų Lietuvos žemės ūkio organizacijų davinius. Tie daviniai buvo išblaškyti po atskirus šaltinius ir labai netobulai renkami. Daug vertingos ir pagrindinės medžiagos yra žuvę karo sūkuriuose. Ne maža jos randasi nelengvai prieinamuose svetimų šalių archyvuose. Teko rinkti nuotrupas ir skeveldras ir jas naudoti. Atrodo, kad tos medžiagos dar yra daug daugiau, tačiau, nežiūrint į mano dėtas pastangas, jos gauti nepavyko. Tikiuosi, kad šis mano darbas sudarys vadovaujamas gaires atitinkamoms įstaigoms susirūpinti surinkti ir suregistruoti visą likusią ir

Lietuvos ūkio istorijai vertingą medžiagą. Greitas tuo reikalu susirūpinimas galėtų duoti teigiamų išdavų, nes nevienas žemės ūkio organizacijų steigėjas ir veikėjas tebėra dar gyvas ir galėtų duoti vertingų nurodymų. Nevieną iš jų ir man teko iškvosti ir naudoti gautą iš jų medžiagą. Visiems jiems tariu čia širdingą padėką.

Petras Šalčius.

ĮŽANGA.

Jau liberalizmo įsigalėjimo prieaušryje pradeda atsirasti greta su laisvai sudaromomis pramonę skatinančiomis organicijomis ir žemės ūkiui skatinti organizacijos. Pradžioje jos laikomos vyriausybių kaip patarėjos žemės ūkio ir žemininkų reikalais. Vėliau atsipalaiduoja nuo tiesioginės valdžios globos vienur daugiau, kitur mažiau. Tokios žemės ūkio organizacijos tarnavo daugiau teoriškiems žemės ūkio technikos ir ekonomikos reikalams. Devynioliktame amžiuje jos išauga į oficialines žemės ūkio draugijas žemės ūkio kultūrai ir žemininkų interesų atstovybės reikalams, kartais atstojančios, kartais veikiančios greta su žemės ūkio rūmais ir paprastai artimame kontakte su žemės ūkio ministerijomis.

Ne jaunesnės atsiradimo laiku yra ir žemės ūkio organizacijos, atsiradusios iš vietinių savivaldybių veiklos, kai šiosios kai kurias funkcijas pavesdavo autonominėms, gretimame kontakte su jomis veikiančioms, įstaigoms, pav., paskolų kasoms ir panašioms įstaigoms. Būdingą jų pažymį sudaro prieinamumas jų teikiamų patarnavimų visiems arba tik tam tikroms vietos savivaldybės piliečių grupėms.

Pagaliau trečią žemės ūkio organizacijų grupę sudaro palyginti daug vėliau atsiradusi žemės organizacijų rūšis, tai kooperatinės žemės ūkio organizacijos, kurių tikslas buvo kooperatiniais pagrindais atlikti įvairius su žemės ūkio gamyba susijusius reikalus. Tuos reikalus galėjo sudaryti: 1) aprūpinimas kreditu; 2) žemės ūkio aprūpinimas gamybai ir vartojimui reikalingais dalykais — vadinami prekybiniai kooperatyvai; 3) žemės ūkio produktų pardavimas be parduodamų produktų perdirbimo arba su perdirbimu (kooperatinės pieninės, kooperatinės skerdyklos, spirito varyklos); 4) įvairių patarnavimų tiekimų (bendro naudojimo mašinomis, elektros tiekimo ir jų savitarpinio draudimo ir t. t.). Čia išvardintos funkcijos galėjo būti jungiamos į vieną organizaciją. Tuo būdu susida-

rydavo organizacijos su įvairiomis funkcijomis imtinai ligi vadinamų integralinių žemės ūkio kooperatyvų, kurie apimdavo kredito, prekybos, perdirbimo bei draudimo funkcijas.

Žemės ūkio organizacijų rūšys toje ar kitoje srityje atsiranda iš konkrečių ekonominių bei socialinių sąlygų ir net šalies politinio likimo — jos istorijos.

Žemės ūkio organizacijose, ypač ilgainiui labai plačiai išaugusios ir nustelbusios visas kitas žemės ūkio organizacijų rūšis — kooperatinės žemės ūkio organizacijos, masėmis Vakarų Europoje pradeda atsirasti nuo XIX amžiaus antrosios pusės. Į Lietuvą jos ateina daug vėliau. Tik panaikinus baudžiavas ir po 1863 metų sukilimo gyvenimui įėjus į normalesnę vagą, Lietuvoje pradeda atsirasti vis daugiau ir daugiau ligi tol beveik nežinomų Lietuvos ūkio istorijoje žemės ūkio organizacijų, kurios kartu su susisiekimo technikos patobulinimu pradeda naują Lietuvos ūkio istorijoje vagą, kuri keičia palyginamai stabilų ligi tol mūsų žemės ūkio gamybinį veidą.

Iš žemės ūkio organizacijų Lietuvoje pirmiausia atsiranda su vietinėmis savivaldybėmis susijusios kredito organizacijos, po jų seka mėginimai kooperatiniais pagrindais apsirūpinti prekėmis ir žemės ūkio kultūrai kelti draugijos bei žemės ūkio produktų kooperatinis pardavimas be perdirbimo ir su perdirbimu.

Žemės ūkio organizacijų pusiaukomunalinio, pusiaukooperatinio ir kooperatinio pobūdžio atsiradime Lietuvoje veikia trys socialinės jėgos — dvarininkai, valstiečiai ir rusų administracija. Pastaroji varžo laisvą visų organizacijų atsiradimą, tačiau tą ar kitą organizacijų rūšį daugiau ar mažiau pakęsdama ar net proteguodama, arba visiškai drausdama.

Dvarininkai ir ūkininkai-valstiečiai Lietuvoje, priešingai daugeliui kitų šalių su plačiu kooperacijos judėjimu, netelpa į vienas organizacijas. Čia turi reikšmės ne vienoda kalba — dvarininkų sulenkėjimas, socialinio pobūdžio motyvai — nepasitikėjimas dvarininkais dėl neišdilusių baudžiavos atminimų, vėliau įvairios pažiūros į žemės klausimą. Dėl to ilgainiui Lietuvos žemės ūkio organizacijų struktūroje susidaro du sektoriai: dvarininkiškas ir lietuviškasis ūkininkų sektorius.

Pirmasis buvo galingesnis savo inteligentinėmis jėgomis ir ryšiais su rusų administracija. Tačiau lietuviškos liaudies su-

sipratimui augant, stiprėja ir antrasis ūkininkų sektorius. Abiejų tų sektorių veiklai, jau gerokai išaugusiai ir išsišakojusiai, padaro galą d. karas, kuris visą prieškarinių žemės ūkio organizacijų darbą suardo beveik ligi pat pagrindų. Belieka tik menkos prieškarinės veiklos skeveldros, kurios, jei ir atgaivinamos, tai jau jų veikla eina visiškai kitoniškose ekonominėse bei socialinėse sąlygose. Dėl to ir žemės ūkio organizacijų veikla ligi didžiojo karo pradžios sudaro užbaigtą laiko tarpą, po kurio dviejų svarbių faktorių — rusų administracijos įtaka ir dvarininkų sektoriaus reikšmė kinta. Pirmoji visiškai išnyksta jau vokiečiams okupavus Lietuvą 1915 m. ir 1918 m. susikūrus Nepriklausomai Lietuvai, o antrojo turėta reikšmė ryšium su žemės reforma taip pat sunyksta.

ŽEMĖS ŪKIO KREDITO ORGANIZACIJOS.

Savivaldybių kredito įstaigos.

Žemės ūkio kreditavimo ir tam tikslui įstaigų sudarymo reikalas buvo jaučiamas jau nuo senų laikų. Jis lietė ir stambųjį ir smulkųjį žemės ūkį, pastarąjį dar baudžiavos laikais. Dar prieš Lietuvos-Lenkijos valstybės žlugimą kai kurie bajorai buvo pradėję rūpintis savo baudžiauninkų aprūpinimu kreditu. Sumanymų projektai buvo imami iš Vakarų Europos. Jų pagrinde buvo valstiečių kreditavimas ir iš dalies apdraudimas nelaimingais atsitikimais, organizuojamas savitarpinio ūkininkų kreditavimo natūraliniu būdu[1]. Pavyzdį tokioms organizacijoms galėjo sudaryti ir vadinamosios „montes pietatis", kurios Lietuvos-Lenkijos valstybėje pradėjo atsirasti jau nuo gana senų laikų[2]. Jų tikslas buvo išdavinėti paskolas, įkeitus nekilnojamus daiktus patekusiems į skurdą. Pradėjus jas steigti Vakarų Europoje ir sodžiuose, kai kas jas pradeda pamėgdžioti ir Lietuvos-Lenkijos valstybėje ir tuom mėginama sudaryti normalesnes kredito sąlygas baudžiavos valstiečiams[3]. Iš tų mėginimų Stanislovo Augusto laikais susidaro tokių valstiečiams kredituoti įstaigų, randamų kai kurių magnatų dvaruose, du tipai: bendrų javų sampilų ir paskolos kasų arba valstiečių bankų[4]. Abu įstaigų tipai paliko ir rusų oku-

---

[1] Žiūr. apie tai plačiau — *Ignacy Baranowski,* Wieś i Folwark Warszawa, 1914. 1. Próby organizacji w Polsce drobnego kredytu wiejskiego za czasów Stanisława Augusta, 275—295 pusl.

[2] Kun. *Martynas Smigleckis* savo veikale (1896 m.) apie palūkanas, pardavimą... mini Vilniuje buvus jau „montes pietatis".

[3] Pagal 1529 metų „ustavą" valstiečiai buvo saugojami nuo kredito iš žydų. Žydas be dvaro (valst.) urėdo davęs paskolą valstiečiui nustodavo teisės ieškoti.

[4] Tokio tipo bankas su 30.000 auksinų kapitalo matyti buvo įsteigtas ir Merkinėje kun. P. K. Brzostowskio, (žiūr. *Korzon,* Dz. Wew. Tom I, 383 pusl.).

pacijos laikais. Dvarininkams jos buvo naudingos tuo, kad darė pajėgesniu ūkininką atlikti savo prievolėms.

Vilniaus gub. jau apie 1840 metus randame valsčių pašalpų taupomąsias kasas: Rukainiuose 1840, Švenčionyse 1842 m. ir kitur. Dvarininkų įsteigtų vadinamų „valsčių bankų“ būta ir kaikuriuose miesteliuose[5]. Taip pat valdžios žinioje buvo tam tikri kapitalai, iš kurių buvo išduodamos valstiečiams paskolos. Kauno gubernijoje tokių kapitalų jau randame: 1858 m. prie Pinevos valsčiaus, 1862 m. Anykščių valsčiaus, vėliau prie Truikiškių-Degučių, Deltuvos valsčių. Panašių kapitalų būta ir prie kai kurių valsčių Vilniaus gubernijoje. Šių kasų veikimas, taip pat ir išdavimas iš minėtų kapitalų paskolų ūkininkams buvo nelabai tvarkingas. Dauguma paskolų buvo praleistais terminais[6].

Daug geriau veikė ir daug didesnės reikšmės ūkininkams aprūpinti kreditu turėjo Suvalkų gubernijoje veikusios v a l s č i ų (gminų) t a u p m e n ų s k o l i n a m o s i o s k a s o s. Jų tikslas buvo aprūpinti ūkininkus kreditu trobesių statybai, inventoriui įsigyti, dalims išmokėti ir t.t. Pagrindinis tų kasų kapitalas buvo sudaromas iš tam tikrų Žemiečių Kredito Bendrovės surinktų visuomenės reikalams lėšų, kurios 1866 m. pasiekė 1.940.474 r. ir buvo įneštos į iždą visuomenės reikalams. Rusų valdžia palūkanas iš to kapitalo nutarė sunaudoti valsčių taupmenų skalinamųjų kasų steigimui. 1869 metais tam tikslui buvo skirta 166.560 rub. kiekviename Lenkų Karalystės apskrityje įsteigti po vieną valsčių kasą, kiekvienai asignuojant į pagrindinį kapitalą po 737 rub. Suvalkų gubernijoje pirmoji tokia kasa buvo įsteigta Pajevonio valsčiuje 1869 metais.

Svarbų valsčių kasų pajamų šaltinį pirmaisiais jų veikimo metais sudarė pabaudos už pralaikėtas paskolas. Ligi 1876 metų teismų reformos tos pabaudos ėjo į valsčiaus t.-s. kasų

---

[5] Pav. kunigaikščio Oginskio Rietavo dvare būta taupomosios arba procentinės kasos, vad. valsčiaus banku, į kurį galėjo nešti pinigus ūkininkai ne daugiau, kaip 10 sid. rub., o bernai, samdomi tarnai, amatininkai galėjo nešti kiek norėjo. Už indėlius bankas mokėjo 6%. Ar tas bankas išdavinėjo ir paskolas — susekti nepavyko. (*D. Afanasjev,* Mater. Georg., Stat. Kovenskaja Gub., 1861, pusl. 697).

[6] Otčiot o sostojanii krestjanskich obščestvenych učreždenijach melkago kredita po dannym na 1 janvaria 1911 goda SPB 1912 m.

kapitalus. Kadangi pabauda sudarė vieną kapeiką už rublį savaitei — taigi 52%, tai iš tų baudų ir susidarė dideli kapitalai. Po 1876 metų tos pabaudų sumos buvo paskirtos suimtųjų namams laikyti[7].

Paskutiniais valsčiaus taupmenų-skolinamųjų kasų įstatų pakeitimais (1906 m. X. 23 ir 1911 m. X. 12) jų veikimas buvo suvisuomenintas ir atskirtas oficialiai nuo valsčiaus administracijos. Jos buvo pripažintos smulkaus kredito įstaigomis ir galėjo būti steigiamos atskiram valsčiui, miesteliui (pasodai) arba net keliems sodžiams.

Pagrindiniai šios rūšies taupmenų skolinamųjų bendrovių kapitalai galėjo susidaryti iš sumų skiriamų valsčių, miestelių ar kelių sodžiaus bendruomenių, o taip pat iš aukų ir lėšų, laikinai skiriamų be palūkanų naudotis kasoms atskirų asmenų, bendruomenių ir įstaigų. Jos galėjo naudotis ir pirmykščiu šaltiniu pagrindiniam kapitalui sudaryti — būtent, jau minėtomis sumomis iš specialinio kapitalo, buvusio vidaus reikalų ministerijos žinioje. Pagrindinio kapitalo grąžinimo atskiriems asmenims ir įstaigoms tvarka taip turėjo būti nustatoma, kad nekliudytų pagrindinio kapitalo tikslui ir kasos pastovumui. Indėliai turėjo pirmenybę prieš valsčiaus kasos pasižadėjimus sudarant pagrindinį kapitalą.

Jos buvo steigiamos atitinkamų vietos sueigų nutarimais, tvirtinamais gubernijos valstiečių reikalams įstaigos, arba vidaus reikalų ministerio įsakymu, jei pagrindinis kapitalas buvo sudaromas iš minėto specialinio valdžios kapitalo. Likviduojant kasą, pagrindiniai kapitalai turėjo būti grąžinami toms įstaigoms ar asmenims, iš kurių jie buvo gauti, o likusios sumos turėjo tekti atitinkamų bendruomenių nuosavybei be teisės jas paskirstyti savo nariams.

Kasos buvo vidaus reikalų ministerio žinioje, kuris galėjo leisti instrukcijas. Tas pats ministeris, susitaręs su finansų ministeriu, turėjo nustatyti maksimalinę palūkaninių indėlių sumą.

Kasų reikalus tvarkė atitinkamos bendruomenės sueigos renkama valdyba iš pirmininko ir dviejų narių, laikantis vals-

---

[7] Očerednyje voprosy v carstve Polskom. Tom I. Red. *B. Spasoviča i E. Pilca.* SPB. 1902, 125—138 pusl.

čių ir sodžiaus bendruomenių urėdų rinkimo tvarkos (negalėjo būti renkami nekrikščionių tikybos, jaunesni per 25 metus asmens, esą policijos priežiūroje, turį mažiau per 6 margus žemės). Išrinktieji nuo savo pareigų negalėjo atsisakyti, išskyrus tuos atsitikimus, jei išrinktajam daugiau kaip 60 metų, arba jau ištarnavo kasos valdyboje vieną kartą visą laiką: trejus metus. Kasos valdybos narių ir vedėjų teisės ir pareigos, atsakomybės požiūriu, buvo prilygintos valsčiaus urėdų pareigoms.

Valsčiaus taupmenų-skolinamųjų kasų operacijos buvo labai suprastintos ir saugojamos nuo operacinių nuostolių. Tas labai lengvino jų reikalų vedimą. Faktinai tas operacijas galima suvesti į dviejų rūšių operacijas — indėlių priėmimą ir paskolų išdavimą.

Indėlius kasos turėjo teisę priiminėti iš visų atskirų asmenų, neatsižvelgiant į jų gyvenamą vietą, taip pat iš bendruomenių ir bendrovių. Indėliai buvo priimami: 1. laikyti, 2. palūkanoms gauti, pastaruoju atveju neilgiau kaip 10 metų, arba be termino ligi pareikalavimo. Už juos mokėdavo paskutiniais prieš karą metais tokias palūkanas: už indėlius ligi pareikalavimo ir trumpalaikius — įneštus trumpesniam kaip vienerių metų laikui 4%, už ilgalaikius — nuo 1 metų ligi trejų metų — 4½%, už įneštus ilgiau kaip trejiems metams — 5%. Už indėlius saugoti kasa ėmė ½% metams, skaitant rubliaus dalis už visą rublį, o mėnesio dalį už visą mėnesį ir sumokant indėlį atsiimant.

Kasų valdyboms buvo duota teisė, atsižvelgiant į vietines sąlygas, siūlyti ir kitoniškas palūkanas, derinant jas su imamomis už paskolas. Tą pasiūlymą turėjo tvirtinti valsčių sueigos ir po to jis turėjo būti per gubernijos valstiečių reikalams komisarą pristatytas patvirtinti vidaus reikalų ministeriui.

Indėliai turėjo būti priimami, nesant išlyginamųjų jų pinigų pasiūlams ir paklausams centrų, atsižvelgiant į galimumą juos išskolinti, pirm išskolinus pagrindinį ir pelnų kapitalą. Maksimalinė indėlio suma negalėjo būti dešimts kartų didesnė kaip minėtų kapitalų ir gautų aukų suma. Indėliai turėjo būti priimami iš eilės pagal pareikalavimus, bet visų pirmiausia turėjo būti priimami smulkūs indėliai, o iš šiųjų tie, kurie įnešami ilgesniam laikui. Nereikalingus indėlius, t. y. viršijančius

paskolų paklausus, kasa galėjo grąžinti indėlininkams pradėdama nuo neterminuotų indėlių jų gavimo eilėje pranešant, kad praėjus dviems mėnesiams po pranešimo jo indėlis bus perrašytas į saugojamuosius indėlius. Apsaugai nuo malversacijų buvo reikalaujama, kad indėlininkas pasirašytų prieš kiekvieną įrašą jo sąskaitoje, jei indėlininkas neraštingas, tai už jį galėjo pasirašyti žinomas valdybai raštingas asmuo, ne iš tarpo valsčiaus kasos urėdų.

Turimas pagrindinis kapitalas ir kitos lėšos ėjo paskolų operacijai. Paskolas kasos galėjo išduoti: 1. asmenims, turintiems nuosavybės teisėmis nekilnojamąjį turtą kasos veikimo rajone: ūkininkams ir miestiečiams žemdirbiams ir kit. nedidesnio ploto kaip 30 dešimtinių; 2. bežemiams, kurie patys užsiima žemės ūkiu arba verslu susijusiu su žemės ūkiu, o taip pat amatininkams. Paskolos buvo išduodamos: žemės ūkio apyvartoms ir pagerinimams, o taip pat įsigyti inventoriui, išmokėti dalims ir 3. be aiškaus tikslo aprėžimo. Paskolos turėjo būti suvartojamos skirtam tikslui, jei tas tikslas buvo nurodytas prašant paskolą. Paskolos ūkio apyvartoms ir pagerinimams, o taip pat inventoriui įsigyti buvo garantuojamos skolininko turto įkaitu ir išduodamos ligi 500 rub., laiduojant kitam asmeniui — ligi 100 rub. 5 metams. Inventoriui įsigyti paskolos buvo išduodamos įkeičiant tą patį inventorių ligi 200 rub. ir neilgiau kaip 5 mėnesiams. Paskolos dalims išmokėti buvo duodamos ligi 10 metų, įkeitus paveldimą turtą. Paskolos be tam tikro tikslo galėjo būti išduodamos įkeitus nekilnojamąjį turtą ligi 100 rub. ir neilgiau per 12 mėnesių.

Paskoloms garantuoti priimami ūkiai ir žemės sklypai galėjo būti hypotekuoti. Jei jie buvo nehypotekuoti, tai įkaito akte turėjo būti pažymėtos įkaito ribos. Įkaitų vertinimas buvo daromas pagal tam tikras kiekvienam valsčiui sudaromas tabeles ir kas 10 metų tvirtinamas gubernijos valstiečių reikalams komisaro. Paskolos suma tegalėjo siekti $^2/_3$ įkaito vertės ir nustatoma atsižvelgiant į bendrą skolininko ir laiduotojų kreditingumą. Už išduotas paskolas buvo imamos tokios palūkanos: dalims išmokėti 5%, ūkio apyvartai, pagerinimams ir inventoriui įsigyti 6%, be tam tikro paskyrimo — 7%. Prie šių palūkanų dar prisidėdavo išlaidos susijusios su įkaito dokumento sudarymu. Paskolos turėjo būti išduodamos pagal prašymų eilę.

Įvairioms paskolų kategorijoms iš visų kasos turimų lėšų galėjo būti išduota ligi $^1/_4$ dalioms mokėti, trumpalaikėms paskoloms įkeičiant inventorių ligi 0,1. Paskolos galėjo būti išduodamos dalimis, pagal skolininko suvartojimo tikslą, ir galėjo būti atšaukiamos, jei jos būdavo vartojamos ne tam tikslui. Skolininkas galėjo grąžinti paskolą ir pirm termino, tuo atveju sumokėtos pirmyn palūkanos jam turėjo būti grąžinamos. Ilgalaikės paskolos (nuo 5—10 metų) dalioms išmokėti ir žemės valdymo ar žemės verslo reikalams turėjo būti grąžinamos lygiais pusmetiniais įnašais, bet pirmas mokesnis, prašant skolininkui, galėjo būti pratęstas ligi 1 metų nuo paskolos gavimo, o palūkanos sumokamos ipriekin už pusmečius. Trumpalaikės paskolos ligi 1 metų galėjo būti sumokamos vienu laiku, bet palūkanos priekin turėjo būti paimamos už visą naudojimo laiką. Negalint skolininkui dėl nenumatytų sąlygų sumokėti laiku skolą, jos įmokėjimas galėjo būti, leidus komisarui, atidėtas, bet neilgiau kaip vieneriems metams.

Iš viso to matome, kad valsčių taupmenų-skolinamųjų kasų paskolų operacija turėjo eiti tik aiškiai nustatytose ribose.

Valsčių taupmenų-skolinamosios kasos turėjo teisę ieškoti iš savo skolininkų laiku neapmokėtų skolų suprastintu būdu, būtent, mokesčių neprimokų išieškojimo tvarka, t. y. per viršaitį. Neįvykus varžytinėms, kasai buvo leidžiama paimti skolininko turtas už tokią sumą, kuri padengtų skolą, atmetus varžytinių išlaidas, mokesčius bei pirmenybės skolas. Įgytą turtą kasa per vienerius metus turėjo parduoti iš varžytinių arba laisva kaina.

Už laiku nesumokėtas skolas buvo nustatytos aukštos pabaudos, būtent, 1 kapeika už 1 rublį savaitei.

Valsčių taupmenų-skolinamųjų kasų priežiūra buvo pavesta vietinėms valstiečių reikalams įstaigoms — valstiečių reikalams komisarui. Pastarasis turėjo ne rečiau kaip 2 kartus per metus daryti reviziją vieną kartą, apklausiant indėlininkus ir skolininkus, antrą kartą netikėtai. Pinigines kasos reviziją galėjo daryti apskrities viršininkas ir mokesčių inspektorius.

Valsčių taupmenų-skolinamosios kasos savo būstinę turėdavo prie valsčių valdybų, jei sutikdavo valsčiaus sueiga, priešingu atveju galėjo turėti savo patalpą ir kitur. Jų reikalus vedė sueiga ir valdyba. Pastaroji atlikdavo operacijas: priimdavo indėlius, išduodavo paskolas, sekdavo jų suvartojimą, sau-

gojo pinigines sumas, vedė knygas ir susirašinėjimą kasos reikalais. Piniginės sumos turėjo būti tikrinamos su pajamų ir išlaidų knyga ir dokumentais kas mėnuo, kas turėjo būti pažymima pajamų-išlaidų knygose ir visos valdybos pasirašoma. Valdybos nutarimai turėjo būti protokoluojami. Sprendimai buvo daromi balsų dauguma. Sąskaitybos knygos buvo vedamos vidaus reikalų ministerijos nustatytais pavyzdžiais. Knygų ir reikalų vedimas galėjo būti pavestas valsčiaus raštininkui, kas praktikoje visados ir būdavo daroma kasos valdybos, jei kasa būdavo prie valsčiaus. Tačiau valsčiaus raštininkas už savo pareigas nuolatinės algos negalėdavo gauti. Jam galėjo būti paskirtas tik tam tikras atlyginimas, kas dažniausia ir būdavo daroma, iš pelno. Pinigai ir kasos dokumentai turėjo būti laikomi tam tikroje nedegamoje spintoje, nuo kurios vienas raktas buvo laikomas pas kasos valdybos pirmininką o kitas pas kasininką. Piniginė kasa turėjo būti antspauduojama pirmininko ir kasininko antspaudomis. Už nuostolius atsakė valdyba, jei dėl jos kaltės jie įvyko. Jei valdybos turtas neišnešdavo nuostolių sumos, tai turėjo atsakyti pats valsčius. Valdybos nariai galėjo gauti atlyginimą iš gryno pelno, bet tam tikslui galėjo eiti ne daugiau, kaip $^1/_3$ gryno pelno. Atlyginimą skirdavo valsčiaus sueiga, o tvirtino komisaras. Nepatenkinti pelno paskirstymu, galėjo skųstis komisarui, kuris savo nuožiūra, patvirtinus gubernijos įstaigai valstiečių reikalams, galėjo paskirstyti pelną.

Be komisarų revizijų, suega galėjo rinkti tam tikrą revizijos komisiją, kuri turėjo padaryti sueigai pranešimą apie kasos veikimą ir pranešti jį komisarui. Apyskaitos galutinai buvo tvirtinamos gubernijos įstaigos ūkininkų reikalams.

Taip atrodė paskutiniais prieš karą metais valsčiaus taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikimo taisyklės. Jų veikimą ir struktūrą paliesime dar kalbėdami apie kitas smulkaus kredito įstaigų rūšis, čia tenka pasakyti ir savo veikimo pradžioje ir vėliau po 1906 m ir 1911 metų jų reformų, kai jos buvo labiau suvisuomenintos, jos nemaža patarnaudavo sodžiaus gyventojams[8]. Joms būdavo dažnai prikišama tos pačios bėdos, kaip ir

[8] Taip Vilkaviškio valsčiaus vaito pranešime 1878 metais skaitome, kad „privatiniai ima nuo 10—24%, o kasa už 9 mėnesius ima 6%“. (Iš Centralinio Valstybės Archyvo bylų Vilk. vals. taup.-skol. kasos).

valsčiaus ponams — rinkimai už „čestavones“, magaryčios laiduotojams ir kasos valdybai ir ryšium su tuo paskolų pabranginimas.

Rusų valdžia paskutiniais prieš d. karą metais pradėjo aktingai plėsti valščių kasas, panaudodama joms steigti valščių lėšas, skirtas kredituoti ūkininkams, taip pat Kauno ir Vilniaus gubernijose. (Žiūr. priedą „Valščių bendruomenių kasos“).

Taupmenų - skolinamosios ir kredito bendrovės.

Kooperatinių kredito bendrovių steigimas Lietuvoje prasideda nuo 1873 metų. Jų steigimą palaiko dvarininkai, kuriuos spyrė susiinteresuoti kredito kooperatyvais ir grynai savas ekonominis interesas, kadangi vad. lenkų kilmės asmenims Kauno ir Vilniaus gub. sunkiai buvo prieinamos kitos kredito įstaigos, nes bajorų žemės bankas jiems paskolų neduodavo[1].

Neaprėžtas teises įgyti žemes Lietuvoje turėjo rusų kilmės asmenys iš vidurinių Rusijos gubernijų pravoslavų ir protestantų tikybos, tame skaičiuje ir Baltijos baronai — vokiečiai, vietiniai totorių kilmės bajorai ir vetiniai katalikų tikėjimo valstiečiai. Bet ir pastariesiems norint pirkti žemės, ilgainiui reikėjo gauti gubernatorių nuožiūra duodamas leidimas.

Tat sunkino kredito sąlygas Lietuvos žemvaldžių pabaudžiaviniais laikais. Ta pat linkme veikę ir varžymai „lenkų kilmės asmenims“ įgyti žemės Lietuvoje. Ilgainiui jie turėjo mažinti kreditingumą tų žemvaldžių, kuriems tas nuostatas buvo taikomas. Ypatingai tas apsunkino ilgalaikio kredito sąlygas. Teko daugiausiai naudotis privatinių akcinių bankų kreditais, kurie buvo perbrangūs tų laikų žemės ūkio rentabilingumo sąlygomis. Tačiau nežiūrint į tai, Lietuvos dvarininkų įsiskolinimas

---

[1] Tas draudimas atsirado kaip pabauda už dalyvavimą 1863 metų sukilime ir noras naikinti lenkų kultūrą Lietuvoje.

Svarbiausias iš tų draudžiamųjų įstatymų buvo išleistas 1865 metų gruodžio m. 10 dieną. Juo rusų valdžia buvo užgynusi „lenkų kilmės“ asmenims pirkti Lietuvoje žemes. 1884 metais buvo užginta „lenkų kilmės“ asmenims įkeisti žemes ne miestuose ir ne miesteliuose, taip pat tas žemes nuomoti, arba esamas žemes pratęsti, o 1891 metais šio įstatymo papildymu buvo uždrausta atidavinėti žemes tiems asmenims valdyti ligi gyvos galvos.

auga. Ilgalaikio realinio kredito augimą gali, nors ir nepilnai, parodyti šie duomenys: 1858 metais sausio m. 1 dieną Kauno gubernijoje buvo įkeista 221 dvaras 2.848.144 rub.; Peterburgo „laikymo iždė" (sochrannaja kazna) 59 dvarai su 26.203 „dūšiomis" — 1.324.281 rubl.; to pat vardo įstaigoje Maskvoje 4 dvarai (Šiaulių) su 6.538 „dūšiomis" — 584.360; visuomeninėse globos įstaigose (prikaze obščestvennago prizrenija) Vilniaus gub. — 4 dvarai su 927 „dūšiomis" — 58.291 rub., Kauno gubernijos 149 dvarai 881.211 rub.[1]. Trisdešimčiai metų praėjus matomas jau kitas vaizdas: 1888 m. Kauno gubernijoje buvo įkeista 853 dvarai su 325.460 dešimtinių (kas sudarė 20,4% — žemininkų valdomo ploto iš 11.593.601 dešimtinės) įkainuotų 17.438.854 rub. ir apsunkintų 9.454.880 rub. paskolos liekana 1889 metų sausio mėnesio 1 dienai, esant vidutiniškai žemės dešimtinės kainai 53,58 rubl. — apsunkinimas paskola 1 dešimtinės žemės siekė 29,80 rubl.

Po 27 metų, būtent 1916 metų sausio m. 1 dienai Kauno gubernijos įsiskolinimas milžiniškai išauga: Peterburgo - Tulos žemės banko 636 dvarai su 92286 dešimtinėmis ir paskolos liekana 4.814.928 rubliais; Vilniaus žemės banke 3733 turtai su 501307 dešimtinėmis žemės ploto ir paskolos liekana 19.709.536 rub.; valstybės bajorų žemės banke 340 turtai su 148013 dešimtinėmis ir paskolos liekana 6.193.994 r. — to pačio banko ypatingame skyriuje 135 turtai su 30027 dešimtinėmis ploto ir 868.661 rublio paskolos liekana; valstiečių valstybiniame banke 6058 turtai su 106513 dešimtinių ir paskolos liekana 6.958.101 rub. Iš viso visuose žemės bankuose buvo įkeista iš visos 1728039 dešimtinių privatinės žemės 876146 dešimtinės arba 50% bendro ploto su paskolos liekana 38.545.220 rub. Vilniaus gubernijoje buvo įkeista 69% žemės ploto, Kauno gubernijoje 50%, o Suvalkų 66%[2].

XX a. pradžios Lietuvos dvarininkų kredito sąlygas apibūdina įvairūs pranešimai ir memorandumai. Juose nurodoma, kad Kauno gubernija yra padariusi didelę pažangą žemės ūkio kultūros kėlime: dvarai įvedę daugialaukę sistemą, laukus aria

---

[1] *D. Afanasjev,* Materialy. Kovenskaja gub. 1861, 456—458 p.

[2] *Adomas Prūsas,* Bankai ir kreditas Lietuvoje iki 1915 metų, Kaunas, 1926 m. ir *Statistinės Žinios* apie Lietuvą ligi 1914 m. Kaunas, 1920 metų.

ligi 9 colių, vartoja pagerintus įrankius ir mašinas ir jų paklausai nuolatos didėja. Taip, pav., gubernijos ribose esamose geležinkelių stotyse iškrovimas žemės ūkio mašinų ir įrankių nuo 1892 metais 44.028 pūdų pakilo ligi 77.996 pūdų 1901 metais, neskaitant įvežtų iš prūsų arkliais ir vandens keliais. Javai daugiausiai kuliami garu. 1897 metais Kauno gubernijoje būta 134 garinių kulėjų, o 1901 jų skaičius išaugo ligi 319. Dirbtinų trąšų naudojimas laukams ir pievoms tręšti taip pat didėja. 1892 metais Kauno gubernijos geležinkelio stotyse jų buvo iškrauta 615.175 pūdai, o 1901 metais 968.499 pūdai. Daug dėmesio dvarininkai kreipią ir į gyvulininkystę. Kauno gubernijos gyvulių kiemai pagarsėjo visoje Rusų imperijoje. Auga taip pat pašarinių runkelių ir morkų plotai. Žalias pūdymas sėjamas vikiais ir peliuškomis. Taip pat naudojami dideli kiekiai sėlenų ir išspaudų. Separatorius galima rasti daugumoje dvarų. Karvių sviestui surasta rinka Danijoje ir jo gamyba greitai auga. 1892 metais visose Kauno gubernijos geležinkelio stotyse buvo pakrauta 2.638 pūdai sviesto, o 1901 metais 42.187 pūdai. Visa tai įrodą, kad Lietuvos dvarininkai žemės ūkio krizę stengiasi nugalėti žemės ūkio kultūros kėlimu. Visam tam buvo reikalingi pinigai ir turėjo vesti į dvarų įsiskolinimą. Tačiau tokis įsiskolinimas nebūtų galėjęs sudaryti pavojaus, jei įsiskolinimas būtų atitikęs augantį žemės rentabilingumą. Bet ištikrųjų Lietuvos žemės ūkio kredito sąlygoms visa, kas padaryta už svetimus pinigus, eina ne žemvaldžio, bet kreditoriaus naudai. Aišku, kad tas turi sulaikyti tolimesnę žemės ūkio kultūros pažangą.

Kredito sąlygos taip atrodė: stambus privatinis kreditas beveik išnyko, negalint įkeisti dvarų privatiniams asmenims. Melioracijos kreditas buvo išduodamas nedidelėmis sumomis. Bajorų bankų patarnavimais galėjo naudotis tik pravoslavai ir evangelikai; kitiems teko naudotis paskolomis iš S. Peterburgo-Tulos ir Vilniaus žemės bankų, kurių tikslas, kaip akcinių bendrovių, buvo pelnas, o ne žemės ūkio kultūros skatinimas. Akciniai bankai imdavo už dvarų įkainojimą ir žyminio mokesnio už įkaito lakštus $^3/_4$% nuo paskolos. Tokis pat procentas buvo imamas ir darant konversiją, o taip pat ir gaunant naują paskolą, sumokėjus senąją. Tuo būdu jų priskaitomos išlaidos esančios daug didesnės, kaip Kuršo Kreditvereino arba Lenkų

Karalystės žemiečių draugijos, kurių kainojimo ir žyminių ženklų išlaidos priskaitomos savikaina.

Akcinių bankų paskolos buvo išduodamos lakštais panašiai kaip Kurše ir Lenkų Karalystėje. Bet lakštų kursas pastarųjų buvo daug pastovesnis, nes jos nesivertė miesto operacijomis. Jų palūkanos taip pat yra žemesnės kaip akcinių bankų, nes Lenkų Karalystės žemiečių draugija imdama tas pačias palūkanas jos paskolos terminus sutrumpina $13^1/_2$ metų, o Kuršo kredito draugija, imdama $^1/_4$% mažiau kaip Kuršo kredito draugija, paskolos terminą sumažina 14 metų. Akcinių žemės bankų didesnės yra ir administracijos išlaidos ir pabaudos. Todėl nenuostabu, kad tokiomis sąlygomis Vilniaus žemės bankas per 30 metų 1874—1902 metu surinko atsargos ir rezervinio kapitalo 4.302.541 r. 65 kap. ir išmokėjo 18.860.024 r. 2 kap. dividendo daugiausiai (76%) iš žemvaldžių, nes nuostoliai daugiausiai teko miestų operacijoms. Savaime suprantama, kad tai sudarė sunkią Lietuvos dvarininkams duoklę, kuri būtų galėjusi daug patarnauti žemės ūkio kultūrai plėsti. Iš čia ilgainiui atsirado ir dvarininkų pastangos sudaryti savitarpinio žemės kredito draugiją[1], o nuo 1873 metų kredito reikalui naudotis kredito kooperatyvais, kurių idėja eina iš Vakarų Europos.

Apie 1850 metus vokiečių valdomame lenkų krašte (Poznanėje) pradeda atsirasti kooperatinės smulkaus kredito organizacijos. Vėliau nuo 1865 m. Rusijoje taip pat pradedamos steigti taupmenų-skolinamosios kasos Schulzes-Delitscho pavyzdžiais. Rusų valdžia palankiai priima tą iniciatyvą ir suteikia įgaliojimą vidaus ir finansų ministeriams susitarus, duoti leidimus steigti taupmenų-skolinamąsias bendroves. 1869 m. kovo mėn. 21 dieną caras patvirtina tokį nusistatymą. To priežasties tenka ieškoti anų laikų Rusijos ekonominėse sąlygose. Ūkininkų baudžiavos panaikinimas 1861 m. vasario m. 19 d. suteikė asmeninę ūkininkui laisvę. Be to, jis gavo ir žemės, bet toli gražu ne tiek, kiek reikėjo. Daugeliu atvejų ūkininkui teko mažesnis žemės plotas už tą, kurį jis valdė prieš baudžiavos panaikinimą. Iš to atsirado rusų ūkininkams reikalas nuomuoti žemę, pirkti mišką, nekalbant jau apie didelius išperkamuosius mokesčius

[1] Žurnal Obšč. Sobran. Kovenskago Obščestva Selskago Choziaistva Nr. 10 1904. II. 26 ir 27 d. priedas VIII.

Ten pat — Nr. 11, priedas VI.

už žemę. Čia prisidėjo ir vis didesnis rusų ūkininko perėjimas į piniginį ūkį. Visa tai reikalavo pinigo, kurio trūko rusų ūkininkui ir teko ieškoti skolinti. Pašalpų taupmenų kasos, kurios Rusijoje pradėjo atsirasti nuo 1840 metų, maža ką čia, kaip matėme, galėjo padėti. Dėl to ir kilo mintis pradėti steigti Rusijoje kooperatines kredito įstaigas, artimas Schulzes Delitscho tipui. Pirmiausia tuo susiinteresuoja Kostromos gubernijos dvarininkas L u g i n i n a s, kuriam ilgesnį laiką teko gyventi Vokietijoje ir susipažinti su Schulzės Delitscho bendrovėmis. Grįžęs į Rusiją jis ir įsteigė 1865 metais Kostromos gubernijoje Roždestvensko valsčiuje taupmenų-skolinamąją bendrovę, kuri nuo 1866 metų liepos m. ir pradėjo veikti, nors ir nevisiškai išlaikydama kooperacijos dėsnius. Ši bendrovė daugiausia buvo pritaikyta sodžiaus sąlygoms. Ligi 1869 metų nė vienos daugiau bendrovės įstatų nebuvo patvirtinta, dėl siautusios tais laikais reakcijos, o tat ir pasiekti nebuvo lengva, nes įstatai turėjo eiti per ministerių komitetą ligi pačio caro patvirtinimo. Išimtį sudaro dabartinės Estijos teritorijoje Feline (Vilijandi) vokiečių pastangomis įsteigta taupmenų-skolinamoji bendrovė Schulze-Delitscho tipo. 1869 metais ta tvarka, kaip jau minėta, keičiama, ir vidaus ir finansų ministeriams duodama teisė tvirtinti taupmenų-skolinamųjų bendrovių įstatus, jei jie buvo pristatomi pagal Roždestvensko ar Felino įstatus. Tačiau tas taupmenų-skolinamųjų bendrovių steigimo labai nepaskatino, nes 1869 ir 1870 m. visoje Rusijoje buvo patvirtinta tik 15 įstatų. Daug didesnės reikšmės kredito kooperatyvams išsiplėsti Rusijoje turėjo įsteigtas 1871 metais prie Maskvos žemės ūkio draugijos komitetas, kurio tikslas buvo platinti žinias apie taupmenų-skolinamąsias ir verslo bendroves ir padėti joms įsisteigti. Vienkart buvo įsteigtas to komiteto skyrius Peterburge ir šiame skyriuje ilgainiui susikoncentravo visa veikla, susijusi su kredito kooperatyvų steigimu. Pirmas to Peterburgo komiteto darbas buvo pagaminti taupmenų-skolinamosioms bendrovėms įstatus, kurie vyriausybės buvo patvirtinti. Pagrindiniai tų įstatų bruožai, imant dėmesin ir vėliau padarytas pataisas, taip atrodė: taupmenų-skolinamosios bendrovės tikslas yra rinkti taupmenas ir gauti nesunkiomis sąlygomis paskolas. Jos nariais galėjo būti ir fiziniai, pilnamečiai ir teisiagaliai asmenys, taip pat ir sutartinės ar pagal įstatus veikiančios artelės ir ben-

drovės. Narius priiminėjo visuotinis susirinkimas, pasiūlus kontrolės tarybai. Bendrovės narių skaičius galėjo būti neaprėžtas. Nariai visuotiniuose susirinkimuose turėjo vieną balsą. Bendrovės turėjo įnašų kapitalą. Narys galėjo turėti tik vieną įnašą, kurio dydis turėjo būti pažymėtas įstatuose. Įnašas galėjo būti įmokamas dalimis. Bendrovės turėjo teisę priiminėti įvairių kategorijų indėlius ir visuotinio susirinkimo nustatytomis sąlygomis imti paskolas. Bendra indėlių ir paskolų suma, atmetus pirmutinę paskolą į pagrindinį kapitalą, neturėjo būti didesnė 5 kartus už bendrą sumą, įneštą į įnašų atsargos kapitalus. Paskolos išduodamos tik bendrovės nariams. Paskolos maksimumas neturėjo būti 3 kartus didesnis už pilno įnašo dydį. Paskolos terminas neilgesnis per devynis mėnesius. Asmens pasitikėjimu paskola negalėjo būti didesnė už pusantro įnašo sumos. Didesnės už tą sumą paskolos turėjo būti laiduojamos vieno ar kelių narių. Grynas pelnas taip turėjo būti skirstomas: ne mažiau kaip 10% į atsargos kapitalą galimiems nuostoliams apmokėti; kai kuris % valdybai ir tarybai atlyginti nepriklausomai nuo nuolatinio atlyginimo, kurį jie gaudavo; liekanos turėjo būti skirstomos nariams proporcingai jų pradžioje metų įmokėtiems įnašams. Nuostoliai mokami iš atsargos kapitalo ir iš narių neaprėžtos papildomosios atsakomybės. Įvestas aprėžtas narių skaičius 300.

Taupmenų - skolinamosios bendrovės organus sudarė: visuotinis susirinkimas, taryba ir valdyba. Kvorumas $^1/_5$ narių; antrasis susirinkimas buvo teisėtas bet kuriam narių skaičiui atvykus. Tačiau sprendžiant klausimus apie įnašo padidinimą, įstatų keitimą ir bendrovės likvidavimą reikalinga buvo, kad ir antru kart sušauktame susirinkime dalyvautų ne mažiau kaip pusė narių. Tarybą ir valdybą rinko visuotinis susirinkimas. Pastaroji vedė bendrovės reikalus ir atstovavo ją be atskiro įgaliojimo; pirmoji prižiūrėjo įstatų vykdymą ir valdybos veiksmus. Bendrovės turėjo vesti knygas, iš kurių galima būtų spręsti apie bendrovės reikalus ir kasmet sudaryti apyskaitą. Bendrovė turėjo likviduotis visuotiniam susirinkimui nutarus, teismui paskelbus jos neturtą, ir sumažėjus jos įnašų kapitalui dėl nuostolių ligi $^1/_3$.

Netrukus po Peterburgo Komiteto normalinių įstatų patvirtinimo, finansų ministerija taip pat pagamino įstatų pa-

vyzdį, kuris gana svarbiais dalykais skyrėsi nuo Komiteto normalinių įstatų. Taip, narių atsakomybė už bendrovės pasižadėjimus buvo aprėžta ne didesnė kaip dešimtkartinio įnašo suma. Bendrovės indėlių ir skolų suma buvo aprėžta dešimtkartine įnašų ir atsargos kapitalo sumą. Maksimalinė vienam nariui paskolos suma buvo aprėžta šešiakartine jo įneštų įnašų dydžio suma. Tokis pat aprėžimas buvo nustatytas ir dėl maksimalinės laido sumos. Paskolų terminas galėjo būti ilgesnis už devynis mėnesius. Nors šie finansų ministerijos įstatų nuostatai buvo patogesni nariams, dauguma Rusijos taupmenų-skolinamųjų bendrovių per pirmuosius 35 metus nuo jų atsiradimo pradžios, įsisteigė pagal Komiteto įstatus. Tat tenka aiškinti energinga Komiteto veikla. Nuo 1871 ligi 1896 metų jis išleido ir išplatino septynioliką pavyzdinių taupmenų-skolinamųjų bendrovių įstatų laidų ir į kiekvieną laidą įnešdavo kai kurių gyvenimo iškeltų pakeitimų. Jis visokiais būdais rūpinosi padėti įsisteigti naujoms bendrovėms, platinti apie jas žinias, gauti iš vyriausybės įvairių lengvatų ir t. t. Komitetas išleido taupmenų-skolinamosioms bendrovėms vadovėlį, aprūpindavo jas sąskaitybos knygomis. Nuo 1873 metų pradėjo leisti apyskaitas su skaitliniais duomenimis apie kiekvieną bendrovę. Nuo 1881 metų pradėjo leisti laikraštį pašvęstą taupmenų-skolinamųjų bendrovių reikalams „Listok" vardu, o nuo 1890 metų Komiteto sodžiaus taupmenų-skolinamųjų ir verslo bendrovių reikalams S. Peterburgo skyriaus „Pranešimus". Vėliau vietoje šių pranešimų nuo 1906 metų buvo pradėtas leisti M. I. Tugan-Baranovskio redaguojamas „Vestnik Kooperaciji"[1].

Peterburgo skyrius rūpinosi tuo, kad finansų ministerija leistų naudotis taupmenų-skolinamosioms bendrovėms valstybės banko lėšomis. Ir tas jam pavyko. 1872 metų vasario mėn. 28 dieną valstybės bankui buvo suteikta teisė atidarinėti kreditus taupmenų-skolinamosioms bendrovėms, nedidesnėje už penkiakartę atskiros bendrovės turimo įnašų kapitalo sumą.

Skyrius taip pat išsirūpino leidimą atleisti taupmenų-skolinamųjų bendrovių paskolos raštelius nuo mokėjimo žyminiu mokesniu. Ta lengvata lietė taip pat ir įnašų liudymus ir in-

---

[1] *S. B. Borodaevskij.* Istorija kooperativnago kredita. Praga, 1923 met. 113—118 pusl.

dėlių knygeles. Taip pat bendrovės gavo mokestinių lengvatų. Pagaliau jos buvo atleistos nuo procentinės rinkliavos už kapitalus. Buvo rūpinamasi ir palengvinimu bendrovėms sudaryti ir atspausdinti apyskaitas, įgyti už dalį atsargos kapitalo procentinius popierius, kas reikalavo susipažinimo su fondų prekyviete ir sunkiai buvo prieinama vietinių taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikėjams.

Skyrius, susipažinęs su sunkumais išieškoti paskolas iš neakuratiškų mokėtojų, išsirūpino, kad vidaus reikalų ministerija išleistų 1884 m. balandžio mėnesio 25 dieną aplinkraštį valsčiaus valdyboms ir policijai ieškoti tų skolų administratyve tvarka. Taip pat buvo kreipiama daug dėmesio į bendrovių veikimo kontrolės organizavimą. Nors 1889 metų liepos m. 12 dienos įstatymu apie žemiečių viršininkus pastariesiems buvo pavesta prižiūrėti bendrovių veikimą, tačiau praktikoje tas nebuvo vykdoma. Todėl skyriui pačiam teko imtis priežiūros funkcijų. Patvirtinus bendrovės įstatus, skyrius sueidavo su jąja į kontaktą: pasiųsdavo sąskaitybos knygas, blankus ir t. t., o iš bendrovės gaudavo visuotinių susirinkimų protokolus ir metines apyskaitas, kurios buvo tikrinamos ir, radus netikslumų, buvo pranešama bendrovės valdybai, ką ir kaip reikia ištaisyti. Bendrovės labai vertino tokius patarimus ir 70% visų bendrovių siųsdavo savo apyskaitas skyriui. Taip pat buvo organizuojamos anketos apie taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikimą, dalyvaujama jų atstovų suvažiavimuose pradedant nuo 1875 metų pirmojo suvažiavimo Pskove. Vėliau daugelis tokių suvažiavimų buvo surengta skyriaus iniciatyva.

Visos šios priemonės daug padėjo taupmenų-skolinamosioms bendrovėms steigtis, jų skaičius Rusijoje augo. Augo taip pat jų kapitalai ir narių skaičius. Nuo 1865 metų ligi 1898 metų visoje Rusijoje buvo patvirtinta 1568 įstatai. Daugiausia įstatų buvo patvirtinta tarp 1872 ir 1877 metų — būtent, 921. Vėliau steigimų skaičius mažėja, nes visuomeninis, ypatingas žemietijų susiinteresavimas jomis nyksta, ir devynioliktojo amžiaus gale beveik visai sustoja. Žinoma, ne visos bendrovės, kurių įstatai buvo tvirtinami, ir pradėdavo veikti. Iš pažymėto juridiniai įsteigtų bendrovių skaičiaus XIX a. gale veikė tik apie 700 taupmenų-skolinamųjų bendrovių. Tiksliais duomenimis, apimančiais 619 b-vių, 1897 m. jose būta 218 tūkstančių

narių, savosios lėšos siekė 9.953 tūkstančius rublių, skolintos 13.859 tūkstančius, paskolų buvo išduota apie 20.000 tūkstančių rublių. Veikiančių bendrovių skaičius nuo 1887 metų siekęs 719, 1897 metais nukrinta ligi 619, nors jų apyvartos auga ir vidutiniškai 1 bendrovei 1897 metais tenka 359 nariai, 15.960 rub. savų lėšų ir 22.388 rub. svetimų, paskolų — 32.309 rub. Pažymėtinas faktas, kad santykis tarp savų ir svetimų lėšų buvo labai mažas — nesiekė net $1^1/_2$ karto, tuo tarpu, kaip Vokietijoje tas santykis pasiekdavo kartais 1:80 [1].

Rusų vyriausybė į taupmenų-skolinamųjų bendrovių steigimą žiūrėjo palankiai ir ypatingai po 1871 metų. Taip, pav., jau minėtus pavyzdinius t.-sk. bendrovės įstatus finansų ministerija savivaldybėms išsiuntinėjo su tokiu aplinkraščiu: „prisiųsdami su šiuo 20 egzempliorių šių taisyklių, tikimės, kad valdyba padės visas pastangas paremti šį reikalą moraliai, o jei ras reikalingu, ir materialiai, ir praneš šias taisykles privatiniems asmenims, kurie panorės padėti susikurti šioms liaudies įstaigoms. Bendrovės, priėmusios ministerijos arba sodžiaus taup.-skol. ir verslo bendrovėms Komiteto įstatus, dabar patvirtinimus gauna per dvi savaites, bet dabartiniu laiku sudaromos taisyklės, kurių tikslas bus dar labiau palengvinti įstatų patvirtinimą“[2]. Prisiminus, kaip sunku tais laikais būdavo išgauti leidimai steigti draugijoms ir bendrovėms, tenka pripažinti, kad kredito bendrovių steigimą spyrė palaikyti jau minėtas didelis reikalas.

Lietuvoje taupmenų-skolinamosios bendrovės buvo pradėtos steigti daugiausia dvarininkų, kuriuos, kaip jau matėme, skatino tai daryti ne vien idėjiniai sumetimai padėti ūkininkams, bet ir savas interesas. Rusų administracija, steigdama taupmenų - skolinamosios bendrovės, tikėjosi paremti ir savo „poselencus“. Taupmenų-skolinamųjų bendrovių steigimas Kauno gub., kur jos anksčiausia atsirado, taip ėjo: 1873 m. — 5 (Vydiškių, Krasnagorsko, Aleksandrovo, Anyk. val., Padubysio, Braslavo); 1874 — 2 (Kolainių, Pabiržės); 1875 — 5 (Raguvos, Troškūnų, Kupiškio, Kuršėnų, Šėtos); 1876 — 6 (Zarasų, Rokiškio, Žagarės, Ramygalos, Naujamiesčio, Telšių); 1877 — 7

---

[1] Duomenys imti iš Borodaevskio a. cit. veikalo 120—122 pusl.

[2] *M. L. Cheisin.* Kreditnaja kooperacija v Rossiji. Petrograd, 1918, 33—34 p.

(Apsos, Dovetavo, Rokiškio II, Abelių, Slabadų, Pumpėnų, Antazavės); 1879 — 3 (Židikų, Čepėnų, Aknystos); 1880 — 2 (Kelmės, Žeimio); 1881 — 3 (Gruzdžių, Betygalos, Deltuvos); 1882 — 2 (Žeimelio, Plungės); 1887 — 1 (Užpalių); 1891 — 1 (Zarasų II). Vilniaus ir Suvalkų gub., išskyrus Vilniaus miestą, ligi XX a. pradžios nebuvo įsisteigusi nė viena taupmenų-skolinamoji bendrovė.

Kad dvarininkai iš tikrųjų naudojosi savo reikalams taupmenų-skolinamųjų bendrovių kreditais daugiau, kaip ūkininkai, matome iš būdingo Vaškų (rus.: Konstantinavo) t.-skol. b-vės Peterburgo skyriaus organe „Listok" 1884 m. aprašymo: „Nariams iš ūkininkų, turintiems pilną įnašą, aukščiausias paskolos dydis buvo nustatytas 200 rublių. Pasiturį asmenys, turį ypatingų laidavimo teisių, naudojosi taip pat privilegijomis ir paskolų gavime. Būdavo, kad paskolos išduodamos vienam asmeniui siekdavo ligi 2300 rublių. Kadangi įstatuose nebuvo numatyta tokio dydžio paskolų išdavimo, tai knygose tos paskolos buvo įrašomos kaip procentinių popierių įgyjimas. Šioms operacijoms, praktikuojamoms ne tik Vaškų, bet ir kitose Šiaurės-Vakarų krašto bendrovėse — kurių tikslas išdavinėti paskolas dvarininkams didesnėmis normomis, — buvo įtaisytos tam tikros knygos su atkerpamais kvitais, išduodamais skolininkams, į kuriuos tos paskolos būdavo įrašomos, kaip procentinių popierių pirkimas"[1].

Antra vertus, rusų administracija taupmenų-skolinamąsias bendroves steigė rusams „poselencams" remti[2]. Steigiant to-

---

[1] Cituota iš: *M. L. Cheisin* cit. veik., 34—35 pusl.

[2] Rusų kolonizaciją Lietuvoje nuo 1907 metų pradeda stipriai remti Valstiečių Bankas per savo skyrius Lietuvoje. Taip, Valstiečių Banko vien tik Kauno skyrius ligi 1914 metų buvo įgyjęs 71 dvarą (jų tarpe 46 iš rusų, 11 iš lenkų, 13 iš vokiečių) su 57.540,1 dešimtine žemės už 5.941.724,91 rub. Kauno gub. ir 1 dvarą Suvalkų gub, — su 624,3 dešimtinėmis žemės už 65.500 rub. Vadinasi, iš viso Valstiečių Banke Kauno skyrius turėjo 72 dvarus su 58.164,4 dešimtinėmis ploto 6.007.224 rub, 91 kap, vertės, neskaitant turėtų 615,7 dešimtinių ploto valstiečių žemių, likusių įvairiais laikais bankui nesumokėjus skolininkams — lietuviams išduotų įkeitus sklypus paskolų. Tose žemėse įkurdinta 427 rusų stačiatikių ir 721 sentikių šeimų; iš viso 1148 rusų naujakurių šeimos 23.979 dešimtinėse. Rusų kolonijas stengtasi padaryti rusifikacijos centrais steigiant mokyklas, cerkves. Žemėtvarkos komisijos teikė rusų kolonistams visokeriopą pagelbą per 4 agronomus, 2 sodininkystės ir daržininkystės, 1 gy-

kiems tikslams bendroves, buvo duodami tam tikri kapitalai „ligi bendrovės uždarymo“ be palūkanų. Ligi 1883 metų tokius „rusų poselencų kapitalus“ yra gavusios šios taupmenų-skolinamosios bendrovės: Raseinių 3.085 rub., Rokiškio 500 rub., Zarasų 500 rub., Raguvos 300 rub., Telšių 597 rub. Tai buvo didelis palengvinimas palyginti su tomis bendrovėmis, kurios pradžiai lėšų gaudavo iš atskirų asmenų, arba valsčių valdybų ir turėjo mokėti 5, 6 ir net 7%.[1]

Dauguma Kauno gubernijos taupmenų-skolinamųjų bendrovių steigėsi finansų ministerijos pagamintais pavyzdiniais įstatais: įnašo dydis siekė beveik visose 50 rublių; narių atsakomybė vienuose įstatuose (22 t.-sk. b.) buvo nustatyta dešimtkartė santykyje su įnašu, kitose mažesnėje dalyje (14) neaprėžta atsakomybe, bet narys prisiėmė atsakomybę už bendrovės pasižadėjimus tik nuo įstojimo dienos ligi išėjimo dienos ir keliose (3) randame penkiakartę atsakomybę santykyje su nario įnašu. Maksimalinis kreditas vienam nariui buvo nustatomas taip pat santykyje su turimu įnašu, būtent, arba šešis kart didesnis, arba tris kart už vieną įnašą. Narių skaičius 16 t.-sk. bendrovių buvo aprėžtas daugiausia 300 narių, tose bendrovėse ir atsakomybė buvo aprėžta, kitose bendrovėse narių skaičius buvo neaprėžtas — tose pat bendrovėse ir atsakomybė buvo daugiausia neaprėžta[2].

---

vulininkystės ir pieno ūkio instruktorių ir 4 matininkus technikus. Kolonistams sklypai buvo 3 metams išduodami nuomon, po to paaiškėjus, kad kolonistas tinka verstis žemės ūkiu, jis galėjo gauti nuosavybės dokumentą. Nuoma buvo nustatoma beveik per pus mažesnė už vidutines žemės nuomos kainas Kauno gubernijoje. Paskolos kolonistams buvo išduodamos 4,5%, kas sudarė 4,75 rub. vidutiniškai 1 dešimtinei žemės su svyravimu nuo 2 r. 70 kap. ligi 8 rub. 55 kap. Tokios normos buvo mažesnės už nuomos kainas Kauno gub., kurios svyravo nuo 3 ligi 12 rublių 1 dešimtinei.

Tačiau, nežiūrint į tokias sąlygas ne vienas rusų kolonistas bėgdavo nuo žemės, nes nebuvo pratęs ir linkęs į žemės darbą. Tuo tarpu lietuviams valstiečiams bežemiams ar mažažemiams tokios patogios sąlygos nebuvo plačiai prieinamos. Ir vienintelė išeitis iš to jiems buvo emigracija, kuri ištraukdavo aktingiausias ir darbingiausias jėgas iš Lietuvos. (Duomenys imti C. Valst. Archyvo bylos Nr. 344).

[1] Vosmoj otčet Komiteta o ssudo-sbereg. ir prom. tovariš, 1883 m. SPB, 64—66 pusl.

[2] Sbornik ustavov ssudo-sberegat. tovar. Kovenskoj gub. Kovna, 1912.

Kadangi taupmenų-skolinamosios bendrovės Lietuvoje buvo steigiamos daugiausia dvarininkų, turint tikslą patiems jų pagelba apsirūpinti kreditais, tai ūkininkų kreditavimo požiūriu jos turėjo stambių trūkumų. Įnašų dydis 50 rublių buvo per aukštas ir kliudė įstoti į jas mažiau pasiturintiems ūkininkams. Dideli įnašai pabrangindavo kreditą, nes jie paprastai buvo apmokami aukštesnėmis palūkanomis, kaip indėliai. Bendrovių veikimo plotas buvo per platus, nes apimdavo kelis valsčius su dideliu narių skaičiumi. Palūkanos už paskolas nebuvo žemos, nors ir daug žemesnės už lupikų palūkanas[1]. Vis dėlto šios bendrovės XX a. pradžiai buvo surinkusios nemažas indėlių sumas. 1902 metų sausio m. 1 dienai 29 sodžiaus taup.-skol. bendrovės narių turėjo 14473 asmenis, paskolų buvo išdavusios 2.490.873 rublius, indėlių turėjo 1.143.422 rub.. ir skolų turėjo paėmusios 715.766 rublius. Paskolos buvo išdavinėjamos daugiausiai iš 8%, šiaip palūkanų procentas svyravo nuo 7—12%. Daugelis jų paskolų būdavo praleistais terminais. Trumpai tariant, taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikime būta ne maža trūkumų. Tie trūkumai lietė ne tik Lietuvą, bet ir visą Rusiją. Jau daug kartų minėtas Peterburgo skyrius, remdamasis turima gausia medžiaga, konstatavo daugelį trūkumų bei nenormalumų: trumpalaikės paskolos eina ilgalaikiams ūkininko įdėjimams; laidas nėra pakankama ir tobula paskolos grąžinimo garantija; paskolų išdavimas be tikslo nurodymo taip pat ne visados išeina į naudą; tarpininkavimo operacijų draudimas atima galimumą taupmenų-skolinamosioms bendrovėms aktingai padėti nariams; pagaliau pats gyvenimas kelia reikalą sudaryti organizuotą b-vių kontrolę. Šiems trūkumams pašalinti skyrius darė pastangų valdžios įstaigose. Pagaliau, reorganizuojant valstybės banką, buvo susidurta ir su kooperatinio kredito klausimu. Buvo iškelta du sumanymai. Vienu norėta sustiprinti taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikimą stengiantis jas gausiai aprūpinti lėšomis iš valstybės banko šaltinių. Antru — greta su taupmenų-skolinamomis bendrovėmis buvo norima sudaryti naują kredito kooperatyvo tipą be įnašų, kuris būtų artimas Raiffeiseno taupmenų-skolinamosios bendrovės tipui ir

[1] Kauno gubernijos kredito bendrovių veikimo apžvalgą galima rasti brošiūroje N. R., Kooperacija kredytowa wiejska na Litwie. Kraków, 1905.

kurių lėšas sudarytų ilgalaikės paskolos į pagrindinį kapitalą ir trumpalaikiai kreditai.

Tų dviejų siūlymų pasekmė buvo 1895 m. birželio m. 1 d. įstatymo apie smulkaus kredito įstaigas išleidimas, kuris daugiausia lietė kooperatinio kredito organizaciją. Tuo įstatymu buvo nustatyti du smulkaus kooperatinio kredito įstaigų tipai: kredito bendrovės ir taupmenų-skolinamosios bendrovės. Jų tikslas buvo rinkti indėlius ir išdavinėti paskolas. Bendrovių įstatus turėjo tvirtinti finansų ministeris. Bendrovės turi juridinio asmens teises. Kredito bendrovė steigiama su valstybės banko skolintu pagrindiniu kapitalu, solidariai atsakant bendrovės nariams. Taupmenų-skolinamosios bendrovės, kaip ir seniau, steigiamos su narių įmokamu įnašų kapitalu; prie to kapitalo galėjo būti pridedamos ir sumos iš kitų šaltinių. Asmeniui arba įstaigai, kuri paskolino arba paaukojo b-vei pinigų pagrindiniam kapitalui sudaryti, buvo duota teisė globoti bendrovę, o globėjui buvo duota teisė reikalauti iš bendrovės žinių apie veikimą ir revizuoti ją. Narių atstakomybė buvo solidarinė ir galėjo būti aprėžta ir neaprėžta. Taupmenų-skolinamųjų bendrovių nario įnašas negalėjo būti didesnis per 100 rublių ir narys galėjo turėti tik vieną įnašą. Bendrovės operacijas sudarė: įnašų priėmimas, paskolų išdavimas ligi 12 mėnesių asmens pasitikėjimu arba laiduojant; paskolų išdavimas ligi 5 metų garantavus nekilnojamojo turto įkaitu; išdavimas paskolų ligi 12 metų už nekilnojamojo turto ir inventoriaus įkeitimą ir, pagaliau, tarpininkavimas įsigyjant nariams reikalingus jų ūkiui daiktus ir parduodant jų produktus. Įkeistas bendrovės turtas galėjo būti paliktas nario naudojime.

Kredito kooperatyvų priežiūra buvo pavesta finansų ministerijai, kuriai buvo suteikta teisė revizuoti jas. Praktikoje priežiūra ir revizija buvo atliekama per valstybės banko tam tikrus valdininkus — kredito bendrovių inspektorius, kurie galėjo daryti revizijas, daboti, kad bendrovės laikytųsi įstatymų ir įstatų ir, reikalui esant, šaukti nepaprastus bendrovės visuotinius susirinkimus. Suradęs bendrovėje netvarką ar piktanaudojimą, inspektorius turėjo teisę pašalinti valdomų organų narius iš pareigų.

Palyginus su buvusia ligi 1895 m. birželio mėn. 1 d. tvarka, naujas įstatymas daug ką sankcionavo iš senos praktikos,

bet kartu praplėtė kooperatinių kredito įstaigų veikimą. Jos gavo teisę išdavinėti ilgalaikes paskolas, užsiimti tarpininkavimo operacijomis, naudotis ir kreditiuotis iš valstybės lėšų. Taip pat buvo įvesta valdiška jų kontrolė.

Kredito kooperatyvų reikalų pavedimas valstybės bankui, nors pradžioje gana nepalankiai sutiktas šios įstaigos, padėjo per smulkaus kredito inspektorius bendrovėms geriau tvarkytis. Pagrindiniam kapitalui išduoti taisyklėse bankas reikalavo, kad bendrovė, jei per penkeris metus neišsiplės, grąžintų gautą pagrindiniam kapitalui sudaryti paskolą, priešingu atveju, paskola turėjo būti grąžinama laipsniškai, būtent, skiriant tam reikalui pusę tos sumos, kuri, einant įstatais, turėjo būti skiriama į atsargos kapitalą. Likviduojant bendrovę, paskola turėjo būti grąžinta tik apmokėjus visas kitas pretenzijas.

Valstybės Bankas išleido naujus pavyzdinius įstatus su atitinkamais, einant 1895 metų birželio mėn. 1 dienos įstatymu, pakeitimais. Juose paskolos buvo numatytos nuo vienerių ligi 5 metų. Maksimalinis kreditas nustatytas — 300 rub. Nario atsakomybė buvo aprėžta du kart didesne suma kaip nariui atidarytas kreditas. Iš gryno pelno 75% turėjo eiti į atsargos kapitalą, ligi jis pasieks $^1/_5$ visų bendrovės pasižadėjimų už indėlius ir paskolas.

Savo pavyzdinius įstatus išleido ir Komiteto Skyrius ir kredito kanceliarija. Visi tie įstatai buvo platinami per valstybės banką, žemietijas, miestų valdybas ir t. t. Visa tai turėjo paskatinti naujų kredito kooperatyvų atsiradimą. Iš tikrųjų matome, kad maždaug nuo 1902 metų jų skaičius žymiai auga. Steigiasi daugiausiai kredito bendrovės su pagrindiniu kapitalu, skolintu iš valstybės banko.

Tačiau ir 1895 metų įstatymo pakeitimai neišsprendė liaudies kredito organizavimo reikalų, kurie ryšium su pastangomis intensyvinti žemės ūkį, vis aštrėjo. Tas ypač paaiškėjo iš ypatingos žemės ūkio reikalams tirti komisijos ir jos vietinių vad. žemės ūkio bėdų komitetų pranešimų[1]. Komitetai, nurodę

---

[1] S. J. Vitte taip nupasakoja „bėdų" komitetų atsiradimą. Būdamas „obščinų" (bendruomenių) priešininku ir laikydamas jas Rusijos atsilikimo priežastimi, priešingai slavenofilams ir narodnikams, jis stengėsi įtikinti carą Nikalojų II sudaryti tam tikrą pasitarimą (sovieščanije) valstiečių reikalams aptarti. Tačiau caras Nikalojus II, visados svyruo-

nepatogias kredito sąlygas, reiškė savo pageidavimus dėl kredito sąlygų pagerinimo. Taip, buvo nurodoma, kad kredito bendrovėms trūksta lėšų, kad paskolas kredito kapitalui reikią duoti ir

---

damas tarp konservatizmo ir liberalizmo, pradžioje nepaklausęs jo ir 1895 metais sudaręs komisiją dvarininkų reikalams. Ypatingasis žemės ūkio reikalams tirti pasitarimas („osoboje sovieščanije") buvo sudarytas tik 1902 metų sausio mėn. 22 dieną ir veikė ligi 1905 metų kovo mėn. 30 dienos. Jos pirmininku buvęs pats S. J. Vitte. Buvo sudaryti gubernijų ir apskričių komitetai, gubernijų komitetuose pirmininkaujant gubernatoriams, o apskričių bajorų vadams, tuo pačiu jau, anot Vittės, buvo ligi tam tikro laipsnio suvaržytas laisvas pasisakymas. Tačiau vis dėlto tat davė progos pirmu kart Rusijoje daug maž laisvai pasisakyti svarbiais žemės ūkio reikalais. Daugiausiai buvo nusiskundžiama ne mokesčių ir finansų politika, bet vidaus politika, beteise aplamai, kurioje gyveno ūkininkai. Kai medžiaga buvo surinkta, tai nužudžius Sipiaginą ir Plevei tapus vidaus reikalų ministeriu, pastarasis pradėjo persekioti kai kuriuos vietinius „bėdų" komitetų narius, pasisakiusius atvirai, pav., kun. Dolgorukovą, atstatė statistiką Ščerbiną. Levas Tolstojus, rūpindamasis nubausto ūkininko už atvirą pasisakymą reikalais, nebe kai kurio pagrindo, kaip prisipažįsta Vittė, kaltino jį (Vittę) provokacija. Plevė sudarė kitą tarpžinybinę komisiją valstiečių būklės reformos klausimams aiškinti prie vidaus reikalų ministerijos, pirmininkaujant gubernatoriams. Tačiau ir Vittės sudaryta „osoboje sovieščanije" nebuvo panaikinta. Nuo bajorų komisijos ji tuo skyrėsi, kad, anot Vittės, reikalavo gerinti valstiečių būklę, t. y. vadovavosi ne tuo dėsniu, kad avims nieko nereikia daryti, o tik dalinti įvairias gėrybes ganytojams, o atvirkščiai, vadovavosi tuo, kad kaimenėse reikia įvesti gerą tvarką, padaryti taip, kad kaimenės būtų riebios ir sočios, tuomet ir ganytojams bent jau nebūsią bloga (478 pusl.).

„Sovieščanije" pasisakė aplamai už įvedimą asmeninės individualinės nuosavybės prieš „obščiną", kuri administraciniai policiniu atžvilgiu buvo patogi dėl solidarinės atsakomybės už mokesčius. Tas nepatiko reakciniams bajorams, kaip kažkas liberališka, jei ne revoliucijoniška. Vadovaujantis komitetų nuomone, būtų reikėję leisti individualinė nuosavybė, įvedant ją ne privalomai, bet leisti laisvai išeiti iš „obščinos", pertvarkyti valstiečių įstatymus, duoti teismus.

Tačiau Goremykinas su Krivošejinu per generolą Trepovą pakasė, anot Vittės, miną ir ji 1905 metais kovo mėn. 30 dieną buvo uždaryta. Tačiau jos buvo surinkta milžiniška medžiaga, kuri buvo specialiai sugrupuota ir atspausdinta. Iš jos matyti, kad 1903—1904 metų provincijos veikėjai buvo gyvai susirūpinę, anot Vittės, pašalinti gresiamą revoliucijos pavojų, įvedant kaikurias reformas.

Buvo sudaryta nauja „Sovieščanije", Goremykinui pirmininkaujant, kuri turėjo tirti valsčių būklę, tačiau po 1905 metų spalių m. 17 dienos ji buvo pamiršta. Žiūr. G r a f. S. J, V i t t e, Vospominanija, Carstvovanije Nikolaja II, 1923 (439—483 p.).

taupmenų-skolinamosioms bendrovėms, kad reikia pagerinti juridinę jų būklę, leisti kviesti suvažiavimus ir t. t.

Ir lietuviškųjų gubernijų žemės ūkio bėdų komitetai pasisakė smulkaus kredito klausimais. Taupmenų - skolinamųjų bendrovių reikalą plačiausiai palietė Panevėžio apskrities komitetas[1]. Jis visų pirma pažymi, kad ligi nesenų laikų Kauno gubernijos smulkūs žemvaldžiai naudojosi kreditu kuone vien tik iš lupikų ir tik per paskutinius 15 metų pradėjo atsirasti taupmenų-skolinamosios bendrovės. 1902 metų sausio m. pranešime pažymėta Kauno gubernijoje buvus 29 t. sk. b-vių su 14.473 nariais, kuriems buvo išduota 2.490.873 rub., indėlių jose būta 1.143.422 rub. ir gauta paskolų 715.766 rub. Nors kredito bendrovių veikimas esąs išaugęs, tačiau tolimesniam bendrovių veikimui ir pažangai reikalinga daug kas koriguoti. Čia komitetas pirmiausiai nusiskundžia jau savo vietoje minėtų daugelio taupmenų-skolinamųjų bendrovių įstatų aprėžimu priimti tik ligi 300 narių. Priimant tokį aprėžtą narių skaičių, po keleto metų pastebima, kad visos vakansijos užimtos debitorių, reikalingų didesnių paskolų. Tat tenka aiškinti tuo, kad nedidelės paskolos, kurių grąžinimas nesunkus, sumokamos ne per ilgą laiką, o stambios palieka keliems metams ir ilgiau. Dėl to duodamos bendrovių paskolos virsta ilgalaikiais kreditais, apmokamais aukštomis, nepakeliamomis palūkanomis. Tuo tarpu asmens, reikalingi kelių rublių kredito, negalį jo gauti ir verčiami kreiptis į palūkininkus-lupikus. Pažymėtinas yra faktas, kad smulkios paskolos ligi šiol išduodamos vien tik tų bendrovių, kurios gali priimti neaprėžtą narių skaičių.

Taip pat buvo nurodoma, kad leidus neaprėžtą narių skaičių, būtų pasiektas ir kai kuris palūkanų skolininkams sumažinimas, ypač tose bendrovėse, kurios turi visuomenės pasitikėjimą. Šiose bendrovėse indėlių esti daug daugiau, kaip išduodamų paskolų. Indėlių pertekliai nešami į valstybės kredito įstaigas už mažas palūkanas su nuostoliu bendrovėms. Kadangi sumažinti palūkanas už indėlius negalima, nes tokis sumažinimas sukeltų indėlininkų perėjimą į valstybės taupomąsias kasas ir galėtų vesti į bendrovių likvidaciją, tai už nuostolius iš indėlių operacijos tenka atsakyti debitoriams, kuriems už-

---

[1] Kovenskaja gubernija, SPB, 1903, 118—120 pusl.

kraunamos didelės palūkanos. Esant neaprėžtam narių skaičiui, bendrovės indėlių perteklių galėtų išduoti, kaip naujas paskolas.

Toliau, pranešime buvo reiškiamas pageidavimas, kad taupmenų-skolinamosioms bendrovėms būtų suteikiami kreditai valstybės kredito įstaigose. Ši priemonė ypatingai būtų reikalinga bendrovėms, kurios nespėja dar įsigyti visuomenės pasitikėjimo ir kurioms reikalingos apyvartos lėšos. Šios bendrovės, norėdamos pritraukti indėlininkus, moka aukštas palūkanas už indėlius, dėl to ir žemos palūkanos už paskolas tampa nebeįmanomos, o atgal pareikalavus indėlininkams savo sumas, palūkanos už indėlius dar labiau padidinamos. Tokia bendrovių priklausomybė, anot Panevėžio komiteto, gali būti pašalinta tik atidarius atitinkamus kreditus valstybės kredito įstaigose.

Pagaliau, normalų reiškinį taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikime sudaro ir skolininkų ir jų laiduotųjų parašų ir turto liudymų išgavimas. Skolininkams dažnai tenka vežioti į valsčiaus valdybą du ar tris laiduotojus ir išlaidos už liudymus esti nedidelėms paskoloms didesnės už metines palūkanas, o todėl ūkininkai bevėlija geriau kreiptis į palūkininką. Dėl to liūdymų išdavimas reikėtų pavesti kaimų seniūnams, aiškiai pabrėžus atsakomybę už nesąžiningą tos pareigos atlikimą.

Nelengvas yra dalykas taip pat ir išieškoti paskolas iš apsileidusių mokėtojų. Ieškojimas per taikos teisėją reikalauja daug laiko, kol gauna vykdomąjį raštą ir jo vykdymą. Ne geriau ieškoti ir per valsčiaus valdybą, nors ir įpareigotą ieškoti praleistais terminais paskolos ne vėliau, kaip per dvi savaites. Paprastai valsčiaus valdybos dėl apsikrovimo įvairiais darbais to atlikti greitai nepajėgia. Tuo tarpu remiantis finansų ministerio aplinkraščiu iš 1884 metų spalio m. 4 dienos Nr. 17412, praleistais terminais paskolos turi būti nurašomos į nuostolius ir nors jos vėliau gali būti išieškomos. Tas mažina atsargų sudarymą ir galimumą mokėti dividendus, arba veda į palūkanų didinimą.

Visos anksčiau nurodytos priemonės galinčios sumažinti palūkanas už paskolas. Tačiau tikrai normalinė taupmenų skolinamųjų bendrovių darbo eiga nebūsianti įmanoma ligi tol, kol vietoje šeimyninės skirtinės valstiečių žemės nuosavybės, bus

įvesta individualinė nuosavybė, nes esant šeimyninei nuosavybei, paskolos negali būti pakankamai apdraudžiamos.

Panašiai pasisakė ir kiti Kauno gubernijos apskričių komitetai, pabrėždami vieną kitą taupmenų - skolinamųjų bendrovių veikimo nenormalumą, kuris paliestas ir Panevėžio apskrities komiteto pranešime, ir kai ką pridėdami naujo. Taip, pav., Telšių apskrities komitetas plačiau kiek sustoja ties paskolų atidėliojimo reikalu. Bendrovių įstatuose tenumatytos trumpalaikės paskolos, neilgesnės kaip vieneriems metams. Bet iš tikrųjų paskolos išduodamos neaprėžtam laikui, nes jos nuolatos perrašomos atėjus terminui mokėti. Tokis paskolų atidėliojimas kliudąs patikrinti skolininko kreditingumą ir išduotų paskolų tikrumą. Kadangi taupmenų - skolinamosios bendrovės paskolas išduoda iš surinktų iš liaudies indėlių, tai tokis reikalų vedimas esąs rizikingas ir neišlaikąs kritikos. Tam pašalinti Telšių komitetas siūlo: 1. nustatyti įstatymu pilną kiekvieno stojančio į bendrovės narius ūkininko atsakomybę prieš bendrovę; 2. leisti įstatais perrašinėti paskolas ta sąlyga, kad pratesiąs paskolą, be palūkanų, pamokėtų nors tam tikrą dalį skolos, pav., dešimtąją dalį ligi pilno jos sumokėjimo, neturėdamas teisės gauti tam tikslui naujos paskolos; 3. jei pasirodytų, kad skolininkas nepajėgia patenkinti to reikalavimo, tat įrodytų jo pašlijusį kreditingumą, ir tuomet tektų ieškoti prievarta[1].

Šiaulių komitetas esamų taupmenų skolinamųjų bendrovių nelaiko tinkamomis aprūpinti smulkaus liaudies kredito reikalą, nes jos savo organizacija ir kredito brangumu esančios netinkamos tam. Vietoje jų jis siūlo įsteigti sodžiaus bankus, kurių veikimo sritis apimtų valsčių, nes tik tuo atveju banko vedėjai galėtų būti pakankamai informuoti apie savo klijentų kreditingumą, kas labai svarbu sekmingam operacijų vedimui. Be to, pageidaujama, kad kiekvienam kiemo savininkui būtų leistas asmeniškas kreditas, kurio dydis būtų nustatomas santykyje su jo valdomo žemės sklypo dydžiu ir jo ūkio būkle. Taip pat būtų pageidaujama, kad banko vedimas būtų pavestas ne valsčiaus ar sodžiaus ponams, o rinktiems asmenims, tvirtinamiems apskrities suvažiavimo, o reikalams vesti turėtų būti samdomas atskiras asmuo, nes valsčiaus raštininkas ir taip esąs ap-

[1] Ten pat 152—153 p.

verstas darbu. Pagaliau, neabejotinos naudos turėtų ir bankinių operacijų sujungimas su lombardinėmis operacijomis, išduodant paskolas įkeitus žemės ūkio produktus. Tokios operacijos gerokai atpalaiduotų ūkininkus nuo smulkių tarpininkų, kuriems jie dabar priversti esą parduoti savo produktus žemesnėmis už prekyvietės kainą. Šiaulių komitetui atrodo, kad sodžiaus bendruomenės, išaiškinus joms tokių operacijų naudą, sutiktų asignuoti lėšų pastatyti sandėliams ir jiems įrengti, juoba, kad bankinės ir lombardinės operacijos duotų šiokio tokio pelno, kuris, savaime suprantama, turėtų būti skiriamas į valsčiaus bendruomenės kapitalus. Lėšos sodžiaus bankams turėtų būti pradžioje sudaromos iš valdiškų subsidijų (paskolų), iš sąmatinių sueigų asignavimų ir įvairių liekanų. Bankų administraciją turėtų sudaryti trys valsčiaus rinktiniai ūkininkai, renkami valsčiaus sueigos trejiems metams ir, pristačius taikos tarpininkui, tvirtinami apskričių suvažiavimų. Kasos ir knygų tikrinimas turėtų būti daromas kas mėnuo revizijos komisijos ir valsčiaus viršaičio ir 2 rinktinių. Be to, netikėtų revizijų ir priežiūros teisę turėtų turėti taikos tarpininkai ir mokesčių inspekcijos valdininkai. Metinės apyskaitos turėtų būti kartu su revizijos komisijos nuomone priskaitomos taikos tarpininkui, kuris įneštų jas patvirtinti taikos tarpininkų suvažiavimui, po to jos turėtų būti siunčiamos gubernijos įstaigai valstiečių reikalams, kurioje turėtų koncentruotis bendra sodžiaus bankų priežiūra ir vadovavimas jų veikimui.

Iš šiauliečių pranešimo matome, kad smulkaus kredito pavyzdį jie bene bus ėmę iš Suvalkijos valsčiaus taupmenų skolinamųjų kasų, atitinkamai pakeitę jų struktūrą, nes taupmenų skolinamosios bendrovės jiems atrodė nutolusios, bent jų apskrityje, nuo savo tiesioginio tikslo[1].

Suvalkų gubernijos komitetas, nebūdamas labai patenkintas valsčių taupmenų skolinamųjų bendrovių veikimu, nors ir nesiūlė jų panaikinti, bet buvo daugiau susižavėjęs Raiffeiseno kredito bendrovių tipu ir siūlė jas steigti greta su valsčių kasomis. Pastarosios turėtų paskolinti pradžiai apyvartos kapitalui tam tikrą sumą Raiffeiseno tipo kredito kooperatyvams. Jų atsakomybė turėtų būti aprėžta penkiariopa įnašo suma su

[1] Ten pat 179 pusl.

teise ateityje pereiti į neaprėžtą atsakomybę. Įnašo dydis turėtų siekti 3—5 rub. Narių sudėtis beluominė. Žydai taip pat galėtų būti tų kredito įstaigų nariais, bet be teisės būti valdybų nariais. Tie patys asmens galėtų būti ir kredito kooperatyvo nariais ir valsčiaus kasos klijentais[1].

Vilniaus komitetų nuomonėse dėl taupmenų - skolinamųjų bendrovių, randame pageidavimą įsteigti „Vilniaus gubernijos komitetą taupmenų-skolinamųjų bendrovių reikalams“[2] ir panašiai, kaip ir Šiaulių komiteto, pageidavimą steigti valsčiaus bankus[3]. Šiaip nieko originalesnio jų pranešimuose kalbamu reikalu nerandame.

Iš lietuviškųjų gubernijų pranešimų matome, kad liaudies kooperatiniame kredite būta stambių trūkumų. Daugelis tų trūkumų buvo nurodoma ir kitų Rusijos gubernijų žemės ūkio bėdų komitete[4].

Komitetų pageidavimai buvo smulkiai nagrinėjami tam tikroje smulkaus kredito reikalams komisijoje. Iš tos komisijos darbų atsirado smulkaus kredito įstaigų įstatymo projektas, virtęs 1904 metų birželio m. 7 d. įstatymu, kuris daug kuo papildė 1895 metų įstatymą. Einant tuo įstatymu, visų pirmiausia buvo sudarytas centralinis smulkaus kredito reikalams organas — smulkaus kredito reikalams valdyba. Smulkaus kredito įstaigoms aprūpinti ilgalaikėmis lėšomis buvo numatyta skirti lėšų iš iždo, valstybės banko ir valstybės taupomųjų kasų. Valstybės bankui pavestas kreditavimas smulkaus kredito įstaigų trumpalaikiais kreditais. Lėšoms iš valstybinių šaltinių skirstyti buvo prie valdybos sudarytas tarpžinybinis komitetas. Smulkaus kredito įstaigų, jų tarpe ir kooperatyvų priežiūra vietose pavesta tarpžinybiniams smulkaus kredito reikalams gubernijų komitetams.

Valdyba turėjo leisti kredito ir taupmenų-skolinamųjų bendrovių pavyzdinius įstatymus, kuriais steigiamas bendroves

---

[1] Privislenskiji kraj 1036—1038 pusl.

[2] Vilenskaja gub. gub. komit. pranešimas.

[3] Svod trudov miestnych komitetov. Kooperacija S. Borodaevskij.

[4] Kadangi tapmenų - skolinamųjų bendrovių veikla sunkiai plėtėsi, tai rusų valdžia 1883 metais išleido tam tikrus nuostatus apie „sodžiaus bankus“ — organizuotus luominiais pagrindais, esamus valstiečių administracijos žinioje. Toki bankai čia matyti ir turėta galvoje.

galėjo tvirtinti gubernijų komitetai. Jei bendrovė buvo steigiama kitoniškais įstatymais, tai įstatus tvirtino centralinis komitetas. Jei norima buvo gauti paskola į pagrindinį kapitalą arba trumpalaikis kreditas, tai bendrovei steigti turėjo būti gautas leidimas iš centralinio komiteto. Taupmenų-skolinamosios bendrovės ir kredito kooperatyvai galėjo jungtis į sąjungas. Įvestas naujas smulkaus kredito įstaigų tipas — žemietijų smulkaus kredito kasos. Visos be išimčių smulkaus kredito įstaigų rūšys gavo teisę naudotis kreditais į pagrindinius kapitalus iš valdybos, o valstybės banke gauti trumpalaikių kreditų. Visos turėjo pasiduoti smulkaus kredito inspektoriams vietose ir valdybos revizoriams centre.

1905 metais smulkaus kredito reikalams valdyba išleidžia naujus pavyzdinius taupmenų-skolinamosios ir kredito bendrovės įstatus. Daug kuo jie buvo panašūs į pavyzdinius įstatus išleistus ligi 1904 metų, bet į juos buvo įnešta ir kai kurių pakeitimų. Taip, maksimalinė kredito suma nustatyta 300 rub., o apdraustoms įkaitų paskoloms ligi 1000 rubl.

Narių atsakomybė galėjo būti ir neaprėžta, bet ne mažesnė kaip dviguba suma atidaryto nariui kredito. Taupmenų skolinamose bendrovėse įnašas negalėjo būti mažesnis už dešimtį rublių ir didesnis už šimtą rublių. Bendrovė dalį savo lėšų, nemažesnę už $1/_{20}$ visų savo pasižadėjimų, neskaitant skolinto pagrindinio kapitalo, turėjo laikyti valstybės įstaigų indėliuose arba valstybės procentiniuose popieriuose, taip pat laikomuose valdžios įstaigose.

Iš gryno pelno į atsargos kapitalą kredito bendrovėse turėjo būti skiriama ne mažiau kaip 20%, o taupmenų skolinamose bendrovėse nemažiau per 10%; be to kredito bendrovėse iš gryno pelno turėjo būti skiriama ne mažiau per 40% į savąjį pagrindinį kapitalą. Taupmenų skolinamose bendrovėse dividendas už įnašus negalėjo būti didesnis už 10%. Trūkstant atsargos kapitalo ir savojo pagrindinio kapitalo, nuostoliai turėjo būti sumokami narių solidariai.

Smulkaus kredito reikalams valdyba daugiausia rūpinosi kredito kooperatyvais, tačiau neatsisakė remti ir luomines, nekooperatines smulkaus kredito įstaigas. Ji rūpinosi, kad paskolas kredito kooperatyvai išdavinėtų produktingiems tikslams; kad kredito kooperatyvai aprūpintų lėšomis ir kitų rūšių koope-

ratyvus: arteles, vartotojų bendroves, žemės ūkio draugijas ir bendroves. Taip pat rūpinosi plėsti tarpininkavimo operacijas, ypatingai kooperatinį javų pardavimą, skatindama javų sandėlių statybą. Ji rengdavo kredito kooperatyvų atstovų pasitarimus, kuriuose būdavo nagrinėjami įvairūs, susiję su kredito kooperatyvų veikla, klausimai. Nuo 1912 metų pradėjo leisti savo organą „Viestnik melkago kredita". Taip pat leisdavo propagandinę literatūrą ir net tautinių mažumų kalbomis, jų tarpe ir lietuvių[1].

Tačiau valdyba ilgą laiką kliudė steigtis kredito kooperatyvų sąjungoms, nors iš esmės jų reikalingumą ir pripažino. Tam priešinga buvo vidaus reikalų ministerija. Laisvai steigti sąjungos buvo leista tik 1915 metais.

1904 metų birželio m. 7 dienos įstatymai, 1905 metų įvykiai, 1906 metų spalio m. 6 dienos ukazas, virtęs 1910 metais įstatymu, įgalinęs išėjimą iš obščinų ir individualinę valstiečių nuosavybę sudarė palankias sąlygas plėstis kredito kooperatyvams Rusijoje, taigi ir Lietuvoje. Jų skaičius nuo 1905 metų, kai visoje Rusijoje veikė 892 taupmenų-skolinamosios bendrovės ir 537 kredito bendrovės, 1914 metais išauga ligi 3.528 taupmenų-skolinamųjų bendrovių ir 11.412 kredito bendrovių. 1911 metais 3.815 t. skol. bendrovėse savų kapitalų turėta 69,1 mil. rub., indėlių 209,2 mil. rub., skolų, 34,6 mil. rub., paskolų išduota 268,2 mil. rub.; 10.687 kredito bendrovėse būta savų kapitalų 64,2 mil. rub., indėlių 200,0 mil. rub., skolų 100,5 mil. rub., paskolų išduota 311,9 mil. rub. Nuo 1905 metų ypatingai pradeda augti kredito bendrovių skaičius dėl paskolų į jų pagrindinį kapitalą ir dėl jų suprastintos sąskaitybos ir reikalų vedimo[2].

Po 1904 m. įstatymo ir 1905 metais pavyzdinių taupmenų skolinamųjų ir kredito bendrovių įstatų išleidimo, taip pat pradėjus veikti smulkaus kredito vietiniams organams, ir Lietuvoje kooperatinio kredito klausimas atgyja. Ir šį kartą juo pirmiausiai susiinteresuoja dvarininkai ir jų organizacijos. Štai jau 1904 m. gruodžio 4 dieną iškeliamas Kauno Žemės Ūkio

---

[1] Lietuvių kalba buvo išleisti įstatai ir propagandinė brošiūra 1909 m. „Smulkiojo Kredito Įstaigos" liepos mėnesio (vietoje birželio — aut.). 1904 metų įstatymu, kokios jos esti ir kaip jos steigti.

[2] Duomenys imti iš Cheisino ir Borodaevskio jau cit. veikalų.

Draugijos susirinkime klausimas dėl personalinio žemės ūkio kredito ir, vietoje projektuojamos savitarpinio kredito Panemunės draugijos, siūloma pasinaudoti 1904 metų birželio mėn. 4 dienos įstatymu, kuris leidžia smulkaus kredito įstaigoms tarpininkauti perkant ir parduodant žemės ūkio produktus ir taip pat išimtinais atvejais leidžia paskolas įkeitus nekilnojamąjį turtą. Tam tikslui reikėtų daugiau kreipti dėmesio į kredito kooperatyvus, kuriems įstatymas leidžia naudotis kreditais iš valstybinių šaltinių, ir Kauno Žemės Ūkio Draugijai reikėtų imtis organizuoti kredito kooperatyvų sąjungą ir centralinę kasą Vokietijos pavyzdžiais. Tokis kredito kooperatyvų kredito išplėtimas daug būtų naudingesnis už realinio kredito organizavimą, kuris neišvengiamai būtų susijęs su įkaito kurso nuostoliais[1]. Tą patį dvarininkų susiinteresavimą smulkiuoju kreditu matome ir pastangose sudaryti Maskvos Žemės Ūkio Draugijos pavyzdžiu prie Kauno ir Vilniaus žemės ūkio draugijų tam tikrus kredito bendrovių ir taupmenų-skolinamųjų bei verslo bendrovių reikalams komitetus[2]. Vėliau (1907 m.), buvo palaikoma mintis pasitenkinti tokio komiteto įsteigimu, tik prie Vilniaus Žemės Ūkio Draugijos. Tokis komitetas turėtų: a) laikyti pakankamą atsargą pavyzdinių įvairių bendrovių įstatų, formulerų, blankų, sąskaitybos knygų, b) rinkti apyskaitas, balansus ir visokias kitokias žinias apie veikiančias bendroves; c) organizuoti įvairių kooperatyvų rūšių tyrimus, aiškinti jų klaidas; d) leisti įvairiems reikalams instrukcijas bendrovėms, kurios įstos to komiteto nariais; e) periodiškai kontroliuoti jų sąskaitybą; f) pagaminti tobulesnes sąskaitybos formas ir išgauti jų patvirtinimą atitinkamose įstaigose; g) organizuoti instruktavimą sąskaitybos, kalkuliacijos, prekybinės korespondencijos ir reikalų vedimo klausimais; h) rūpintis pigiu kreditu iš privatinių šaltinių atskiroms bendrovėms; i) rengti suvažiavimus ir pasitarimus bendrais reikalais ir j) leisti raštus ir specialines brošiūras[3]. Iš šių tikslų matome, kad siūlomas komitetas turėjo būti idėjine kredito kooperatyvų sąjunga ir atlikinėti tai, kas buvo 1904 m. įstatymų pavesta vietiniams smulkaus kredito

---

[1] Žur. Kov. S.-Ch. O. Nr. 13, 1904. XII. 3 ir 4 d. IV priedas.
[2] Ten pat Nr. 14, 50 pusl.
[3] Ten pat Nr. 19, 1907. VI, 4 v. 5, priedas II.

organams. Aišku, kad valdžios pritarimo tam sunku buvo tikėtis, juoba, kad nors sąjungos 1904 m. VI. 7. d. įstatyme buvo numatytos, bet leidimai joms ligi 1915 metų beveik nebuvo duodami.

Su smulkaus kredito įstaigų inspektoriais žemės ūkio draugijos taip pat palaikė ryšius. Šieji stengėsi po 1904 metų labiau propaguoti kredito bendroves, artimas Raiffeiseno tipui. Taip vienas iš inspektorių Kauno Žemės Ūkio draugijos susirinkime 1908 metais taip savotiškai įrodinėjo smulkaus kredito įstaigų reikšmę Kauno gubernijai: Dabartiniu laiku visuose gubernijos apskričiuose priskaitoma apie 500(?) tūkst. vidutinių ir smulkių ūkininkų. Kiekvienam iš jų per metus reikia 75—100 rub. kredito. 1906 m. sausio m. 1 dienai pas mus būta 40 taupmenų skolinamųjų bendrovių.

Iš 30 bendrovių pristačiusių 1905 metais savo apyskaitas duomenų matome, kad jos per metus buvo išdavusios vidutiniškai apie 120 rub. žmogui. Kiek gyventojams kaštuoja tokis kreditas, skolinant reikalingus pinigus smulkaus kredito įstaigose, galime matyti štai iš ko. Prileisdami, kad minėta suma (75—100 rub.) kiekvienas ūkininkas naudosis 9 mėnesius per metus ir kad vidutiniškai Kauno gub. smulkaus kredito įstaigos paskolas išduoda iš 10% (% norma svyruoja nuo 6 ligi 12), rasime, kad visi gyventojai, jei visur būtų smulkaus kredito įstaigų, turėtų per metus sumokėti apie ($500 \times 8^3/_4 \cdot {}^3/_4 = 3^1/_4$) 3 mil. rublių vienų tik palūkanų už paskolų naudojimą. Dabar pažiūrėkime, kiek % reikėtų mokėti už tas paskolas, jei smulkaus kredito įstaigų nebūtų ir gyventojams tektų skolinti pinigus iš privatinių asmenų. Pastarųjų vidutinis paskolom % nuosaikiais apskaičiavimais siekia 40—50%, kas sudarytų 14 milijonų ($500 \times 39^3/_4 = 14^1/_2$) per metus. Vadinasi, vien tik sodžiaus gyventojai mūsų gubernijos turėtų, nesant smulkaus kredito įstaigų, permokėti už paskolas iš privatinių asmenų apie 11 mil. rublių per metus, tuo tarpu esant šioms įstaigoms, visa ta suma liktų ūkyje.

Labai tiksliu šio apskaičiavimo ir pats autorius nelaiko. To pačio asmens, smulkaus kredito įstaigų inspektoriaus liudymu, 1906 m. sausio m. 1 d. 30 Kauno gubernijos bendrovių turėjo 18.237 narius. Jų įnašų kapitalas siekė 706 tūkst. rub., atsargos kapitalas 261 rub., indėliai ir paskolos 1.732 tūkst.

rub., bendras balansas siekė 2.813 tūkst. rub. ir paskolų liekanos sudaro 2.340 tūkst rublių. Taupmenų - skolinamųjų bendrovių veikimą jis taip apibūdina: „Tiesa, kai kurios bendrovės dirba puikiai, bet tai išimtis; dauguma jų veikia tik nominaliai ir jokios naudos gyventojams neduoda. Aplamai, mūsų smulkaus kredito būklė nepavydėtina. Ir todėl, ar tenka aiškinti, kiek reikia susirūpinti padidinimu skaičiaus smulkaus kredito įstaigų, kurių taip pat labai trūksta“[1].

Nuo 1906 metų atgaivinama kredito kooperatyvų platoka propaganda, pradėta dar draudžiamojo laikotarpio lietuvių spaudoje — „Vilniaus Žiniose“, „Lietuvos Ūkininke“, „Šaltinyje“, „Vienybėje“, „Viltyje“ ir kituose. Nuo to laiko, padedant vietiniams smulkaus kredito įstaigų organams — smulkaus kredito inspektoriams, ir lietuviškose gubernijose prasideda steigimas naujais pagrindais taupmenų-skolinamųjų ir kredito bendrovių. Tas taip pat paskatina mėginti daryti 1904 metų VI. 7 d. įstatymo numatytus kredito kooperatyvų atstovų suvažiavimus.

Pirmas Kauno gubernijos taupmenų-skolinamųjų bendrovių suvažiavimas buvo sušauktas 1909 metų kovo m. 4 d. Jame turėjo būti sprendžiamas klausimas dėl sudarymo kredito kooperatyvų sąjungos[2]. Tačiau iš suvažiavimo dienotvarkės tas punktas turėjo būti išbrauktas[3]. Suvažiavimas daugiausiai turėjo informacinio pobūdžio.

Antras suvažiavimas įvyko taip pat Kaune 1910 m. kovo mėnesio 27—31 dieną. Jame dalyvavo vyriausybės atstovai. Suvažiavimas tęsėsi keturias dienas. Čia buvo apsvarstyta daugelis inforamcinio pobūdžio dalykų[4]. Tais pačiais metais buvo mėginama kviesti kredito kooperatyvų pasitarimas per Šiaulių parodą[5].

1911 metų spalio 1 dieną Panevėžyje įvyko vietinis kredito kooperatyvų suvažiavimas, dalyvaujant vyriausiam smulkiojo kredito įstaigų revizoriui, Kauno valstybės banko smulkaus kredito įstaigų inspektoriams (Daujotui ir Kabailai) ir kelioli-

---

[1] Ten pat žur. Nr. 20, 21, 1908 m., X priedas.
[2] „Bendrija“ 1911 m. 4 pusl.
[3] *Prokopovič*, Kooperativnoje dviženieje v Rossiji, 1913.
[4] „Šaltinis“, 1910, 1 nr.
[5] T. Narbuto iniciatyva. „Liet. Ūkin.“ 1910, 33 nr.

kai taupmenų - skolinamųjų bendrovių atstovų, daugiausiai dvarininkų. Suvažiavimo aprašyme[1] randame būdingos Kauno gubernijos taupmenų - skolinamųjų bendrovių veiklai medžiagos. Iš jos mes matome, kad bendrovių nariais buvo beveik tik ūkininkai, vadovaujami mažo skaičiaus narių dvarininkų. Amatininkų ir laisvių profesijų žmonės labai retai kreipdavęsi į bendroves. Išleidus 1904 metų birželio m. 7 dienos įstatymą, jie bendrovėse negali dalyvauti. Bendrovių veiklos pažangai esąs reikalingas valstiečių ūkio tobulėjimas, nes tik tuomet jie pajėgtų laiku grąžinti paskolas ir didinti apyvartos kapitalus. Kooperatinės dvasios bendrovių veikloje nesą, į jas žiūrima kaip į privatinius to ar kito dvarininko bankus. Dalyvavimas bendrovėse esąs laikinas, narys grąžinęs paskolą stengiasi išeiti iš bendrovės. Už paskolas imama 7—6 %, kas sudaro žymiai geresnes kredito sąlygas, kaip iš privatinių šaltinių. Kapitalai bendrovėse pradėję greitai augti ir labai pribrendęs smulkaus kredito įstaigos steigimas, kas palengvintų tinkamiau sunaudoti surinktas lėšas. Tą matome iš Kauno gubernijos taupmenų skolinamųjų bendrovių veiklos. 1910 metų pradžiai buvo 49 veikiančios bendrovės ir 6 buvo likvidacijos stadijoje, vėliau įsisteigė dar 3 t. - skol. bendrovės ir viena kredito bendrovė, vadinasi iš viso būta 58 kredito kooperatyvų su 29.709 nariais, 4.102.496 rub. apyvartos kapitalo. Palyginus su 1909 metais narių skaičius padidėjo 948, o kapitalai 280.800 rub. 1910 metais į 48 bendroves narių įstojo 3.345, o išstojo 2.354; iš pastarųjų 178 nariai buvo pašalinti už nemokėjimą skolų ir dėl kitų priežasčių. Visos 58 bendrovės turėjo pilnai sumokėtų įnašų kapitalo 468.070 rublių ir dalimis įmokamų įnašų kapitalo 348.728 — iš viso 852.797 r., suaukotų ir specialiai sudarytų kapitalų turėjo 8.256; indėlių — 2.153.633, skolų 552.072 rub. — iš viso 2.705.706 rub.; atsargos kapitalo būta 323.889 rub.; specialinių kapitalų 39.114 rub. Išskolintų lėšų būta 2.527 nariams ir 5 bendrovėms 3.171.288 rub., iš kurių 44 bendrovės turi su praleistais terminais paskolų 590.029 rub. ir 6 likviduojamos bendrovės turi paskolų praleistais terminais 215.135 rub. Turimų lėšų žymią dalį bendrovės laikė bankuose (daugiausia Vilniaus Žemės Banke) — 420.200 rub. ir 38 b-vių procentiniuose popieriuose 388.678 rub., valstybinėse kasose bu-

[1] „Bendrija" Nr. 1, 1911, 2—10 pusl.

vo laikoma apie 100 tūkstančių rub. Be to, 1910 metų 4 bendrovės metus baigė su nuostoliais, o likusios 45 bendrovės turėjo 76.110 rub. gryno pelno. Vadinasi, apie 1 mil. rublių Kauno gub. kredito kooperatyvo buvo įdėta ne į vietinius reikalus. Žinoma, dėl lėšų pertekliaus bendrovės beveik nesinaudojo valstybės banko kreditais. Ir pirmąjį reikalą — vietines lėšas suvartoti vietos reikalams, ir antrąjį — išgauti kreditus iš valstybės banko, anot dalyvių, galėtų daug padėti atlikt sąjunga.

Susirinkimo dalyvių teigiamai buvo įvertintas revizorių darbas, kuris didinąs žmonių akyse pasitikėjimą bendrovėmis.

Reikšta pageidavimas, kad kol bus patvirtinta sąjunga, kad bendrovės keistųsi skolininkų sąrašais, nes pasitaiko, kad tas pats asmuo naudojasi paskolomis iš visų apylinkinių bendrovių. Kaikurios bendrovės į tai žiūrinčios per pirštus, nes maksimalinis kredito dydis buvo laikomas per mažu veikiant seniais nepakeistais įstatais.

Suvažiavime buvo nagrinėtas klausimas, kiek kredito kooperatyvai turi įtakos ekonominei žmonių gerovei padidinti. Buvo nurodoma, kad žmonės įmą paskolas mašinoms ar trąšoms pirkti, bet kadangi nebuvo pagrįsti nė skaičiais, nė pačių valstiečių balsais, tai tie nurodymai atrodę, kaip aprašymo autorius sako, „mažai pagrįsti ir darė įspūdį, kad tie, kurie tat tvirtino, tik tikį į tai, logiškai galvoją. Nes juk prieinamesnis kreditas abelnai palengvina ūkio vedimą, ir suteikdamas kreditą pavasarį, — tuo laiku, kuomet pas ūkininką yra tuščios kišenės, — bendrovė, be abejo, ateina ūkininkui pagelbon. Kitas vėl manė, kad bendrovės padeda plaukimui iš Amerikos pinigų. Tėvai ima paskolas išleisti sūnums į Ameriką, tokiu būdu palengvinama žmonėms ten keliauti ir parnešti pinigus“. Suvažiavimas su emigracijos finansavimu nesutiko ir reiškė nuomonę, kad naudingiau būtų rengti prie bendrovių mašinų ir trąšų sandėlius ir aplamai rūpintis žemės ūkio kultūros kėlimu.

Suvažiavime buvo iškeltas ir bendrovių instruktavimo klausimas. Iš pranešimų paaiškėjo, kad valdybos dažnai nesiorientuoja, kaip spręsti vieną ar kitą klausimą. Valstybės banko inspektoriai per daug apkrauti darbu, kad galėtų ilgiau užtrukti bendrovėse ir dažniau jas lankyti. Instruktoriai esą reikalingi ne tik naujoms bendrovėms, bet ir senoms. Svarbu, kad visos bendrovės būtų gerai vedamos, nes nepasisekimas vienoje ken-

kia ir kitoms. Susirinkimas pripažino instruktorių reikalingumą ir net sutiko, ligi bus patvirtinta sąjunga, sudėti tam tikrą pinigų sumą instruktoriui laikyti.

Paaiškėjus gana dideliam lėšų pertekliui, suvažiavimas nagrinėjo klausimą, kur dėti atliekamas lėšas. Buvo pasiūlyta tas lėšas suvartoti tarpininkavimo operacijai finansuoti ir duoti paskolas keliantis į vienkiemius. Dėl pirmojo reikalo buvo nurodoma, kad pas mus rudenį visi stengiasi parduoti javus, — dėlto javų kainos krintančios ir iš to pasipelną tik tarpininkai. Pastačius elevatorius ir išduodant už supiltus į juos javus paskolas, sektųsi išlaukti geresnių kainų. Todėl visi sutiko, kad Kauno gubernijoje reikalingi būtų elevatoriai, nes tik vienas Panevėžys išsiunčia kvietinių miltų iš savo aštuonių garinių malūnų į Karaliaučių ir Liepoją už 1.400.000 rub. Elevatorių statybai lėšų ligi 20 metų esą galima būtų gauti ir iš taupomųjų kasų, jei savo lėšų pritrūktų.

Lėšų perteklius galima būtų suvartoti ir kreditams keliantiems į vienkiemius, įkeitus nekilnojamąjį turtą. Tačiau tam kliudo mažas maksimalinis 1 nariui kreditas. Todėl tektų tą kredito normą padidinti ligi 200 rublių. Taip pat reikėtų išsirūpinti leidimą parduoti valstiečių žemę už skolas.

Atliekamas lėšas, suvažiavimo nuomone, galima būtų sunaudoti ir kreditams naujai steigiamoms kooperacijos pagrindais bendrovėms.

Pagaliau įdomios diskusijos kilo ir dėl prekybinio tarpininkavimo operacijų išplėtimo, kuriomis jau kai kurios taupmenų-skolinamosios bendrovės mėgino verstis, pirkdamos žemės ūkio mašinas ir trąšas. Pasirodė, kad bendrovės trąšas savo nariams galėjo parduoti net pigiau kaip Kauno Sindikatas (nors iš jo buvo imtos) ir vis dėlto bendrovė dar šį-tą uždirbdavo. Svarstant klausimą, paaiškėjo, kad vieni norėtų sudaryti savarankišką prekybinio tarpininkavimo organizaciją, kiti manė, kad geriau būtų ne konkuruoti su esamomis kooperatinėmis prekybos organizacijomis — Kauno Sindikatu, vartotojų bendrovėmis ir kitomis, o tarpininkavimą organizuoti per esamas žemės ūkio prekybines organizacijas.

Iškeltiems suvažiavime klausimams svarstyti, buvo išrinktas tam tikras biūras.

Tačiau, negavus leidimo steigti sąjungą, kredito kooperatyvų veikla buvo daugiausiai prižiūrima, toli gražu nepakankamai, smulkaus kredito įstaigų inspektorių, kurie stengėsi ir toliau palaikyti šiokį tokį kontaktą su kooperatinėmis organizacijomis. Daug kas Kauno gub. kredito kooperatyvuose liko po senovei.

Aiškesnį vaizdą apie Kauno gubernijos smulkaus kredito įstaigas susidarome iš smulkaus kredito inspektorių pranešimų apie jas[1]. 1913 metų pradžioje Kauno gubernijoje iš viso veikė 68 taupmenų-skolinamosios kasos, iš jų 7 buvo likvidacijos stadijoje, 6 kredito bendrovės, 10 luominių (7 pagelbos ir taupymo ir 3 taupmenų-skolinamosios kasos) — iš viso 85 smulkaus kredito įstaigos.

Taupmenų-skolinamosios kasos turėjo 28620 narių. Buvo pastebimas išstojimas narių iš silpnų bendrovių (Abelių, Betygalos, Braslavo, Vaškų, Krasnogurkos, Zarasų I, Aknystos ir Slabadų).

Balansai išaugo daugiausia dėl indėlių augimo nuo 2.604.172 rub. ligi 3.072.796, kas sudarė 64% viso balanso. Savieji kapitalai siekė 1.192.440 — 24,9% viso balanso. Paskolos iš valstybinių šaltinių buvo labai menkos — 7.500 rub. į pagrindinį kapitalą ir 2.000 rublių — apyvartos kapitalą. Valstybės lėšos nė nereikalingos, nes iš 16.000 rublių atidaryto valstybės banke kredito keturioms taupmenų-skolinamosioms bendrovėms, teišnaudota buvo 2.000 rublių.

Apyvartos lėšų pagrindą sudarė indėliai iš 3—8%, iš jų apytikriai pusė buvo neterminuoti, o antra pusė terminuoti ligi 12 mėnesių. Vidutinis indėlio dydis buvo 243 rubliai, o vienai taupmenų-skolinamajai bendrovei vidutiniškai teko 50.374 rubliai.

Aktyve krinta į akis daug pinigų, sudėtų į %% popierius ir kredito įstaigas, būtent — 1.331.793 rub., kas sudaro 28% viso balanso, o 1912 metais ta suma tesiekė 1.117.588 rublius, t. y. 26,4%. 60% laisvų bendrovių lėšų (apie 801.351 rub.) buvo sudėta į privatinius bankus ir tik nežymi dalis į valstybės kredito įstaigas (28.000 r.) ir smulkaus kredito įstaigas (apie

[1] Čia naudojausiu insp. N. Volchovitinovo pranešimu Kauno Centr. Valstyb. Arch. byla Nr. 344

3.5000 r.); į procentinius valstybės paskolų lakštus buvo įdėta 301.418, o kiti 151.883 rub. į privatinius procentinius popierius. Paskolų 1913 metų pradžiai buvo išduota 3.325.455 rub., kas sudarė 69% viso balanso. Vidutinis nario įsiskolinimas siekė 132 rub., o atidarytas kreditas 163 rub. ir svyravo nuo 825 rub. Joniškio bendrovėje ir ligi 48 rub. Zarasų I-oje.

1912 metais paskolų gauta iš narių 4.444.307 rub., o išduota 4.692.447 rub. Tokis gyvumas tenka aiškinti žydų taupmenų-skolinamųjų bendrovių iš viso 24 operacijų gyvumu. Krikščionių taupmenų-skolinamose bendrovėse eina, kaip sako pranešimas, beveik visuotinis skolų perrašinėjimas (Utenos, Šilavos, Židikų, Kolainių, Zarasų II) arba maskuotas su šiek tiek įmokėjimo (Aknystos, Žagarės, Šėtos, Deltuvos, Kuršėnų, Žeimių).

Iš krikščionių bendrovių pagal narių sudėtį labiau patenkinamomis tenka laikyti paskolų išdavimo požiūriu bendrovės, įsteigtos po 1904 metų ir veikiančios 1905 metų įstatais. Tokių būta 6. Senaisiais įstatais veikiančios bendrovės, kurių buvo dauguma, nebūtinai reikalauja laiku įmokėti paskolas.

Tarpininkavimo operacijomis vertėsi 3 bendrovės (Raguvos, Zarasų II ir Šėtos). 1912 metais jos pirko už 36.324 rub. prekių, pardavė už 32.941 — kitos liko sandėliuose; apie 60% parduotų prekių sudaro trąšos.

Išlaidų iš viso turėta 265.542 rub., iš jų operacines sudaro 182.935 rub., t. y. 71,5% ir 82.702 rub. administracines išlaidas. Vidutiniai vienai bendrovei teko 4.302 rub., iš kurių administracijai 1.356 rub.

1913 metų pradžiai bendrovės turėjo 36.333 rub. nuostolių. Praleistais terminais paskolos siekė 540.834 rub., kas sudarė apie 16,2% balansinės paskolų sumos.

Pelno gauta 1912 metais 81.367 rub., iš kurio 51% paskirtas į savus kapitalus, 26,7% dividendams už įnašus ir tik 3,8% valdomiems organams dovanoms.

Taupmenų-skolinamosios bendrovės sudaro dvi grupes — žydų — 24 ir krikščionių — 37. Žydų bendrovės veikia patenkinamai, bet nesilaiko 1904 m. birželio m. 7 dienos įstatymo 1 § punkto, nes priima į narius ir prekybininkus. Iš krikščionių grupės 11 veikė gerai (iš jų 5 1905 m. pavyzdiniais įstatais ir 6 senais įstatais), 18 su paskolų perrašinėjimu ir 8 buvo likvidacijos stadijoje.

1913 metų pradžioje Kauno gub. veikė 6 kredito beįnašinės bendrovės su pagrindiniu kapitalu, būtent Paželvio, Vendžiogalos, Kėdainių, Kauno, Gaidų ir Varnių, pirmoji įsteigta 1910 metais, paskutinioji 1912 metais, visos kitos vienuoliktais metais. Narių jose būta 2216, balansas siekė 158.392 rub. Indėlių būta 117.825 rub., savų kapitalų 990 rub., iš valstybės šaltinių gauta 26.814 rub., iš jų 14.500 rub. ilgalaikių paskolų ir 12.314 rublių trumpalaikių paskolų.

Valstiečių luominės kasos veikė silpnai.

Menką gyvumą kredito kooperatyvai Kauno gubernijoje, anot pranešimo, rodė dėl to, kad gyventojai vietose turi nemaža taupmenų gaunamų iš uždarbių Amerikoje, o svarbiausia dėl to, kad gyventojai nepasitiki blogu smulkaus kredito įstaigų vedimu, kas tenka aiškinti tuo, kad valdybose sėdi dvarininkai, kurie neturi laiko ir noro taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikimą plėsti.

Suvalkų gubernijoje veikusios taupm. - skolinamosios b-vės buvo mažiausioje dvarininkų įtakoje. Jose šeimininkavo patys lietuviai ūkininkai daug kur padedami savų inteligentų, nekalbant jau apie žydų taupmenų-skolinamąsias bendroves, kontroliuojamas tik pačių žydų.

Tuo tarpu Kauno gubernijoje dvarininkų įtaka, pasireiškusi nuo pat kredito kooperatyvų atsiradimo pradžios, neišnyksta ligi pasaulinio karo pradžios, — jų sunaikinimo. Tačiau tautiniai susipratusiems lietuviams tas nebepatinka ir prieš tai lietuvius spaudoje prasideda akcija. Štai apie Kovarsko taupmenų-skolinamąją bendrovę skaitome[1]: „nariai daugiausia valstiečiai, ypač daug amerikonų. Valdyboje tačiau dvarininkai. Valdyba gauna 1.200 rublių algos, taryba 300 rub. Kasą vadina „Tanskio banku“. „Užmirštama, kad tai iš jų pačių pinigų tas bankas daugiausia susideda. Atsiranda, tiesa, ir tokių, kurie netiki tai pasakai, kad tai ponų bankas, o sako, kad „mūsų“, tik ponai, girdi, ten užvaldę ir dideles algas išgavo, nors darbo tai jau tikrai, girdi, turį maža, nepersidirba, kitas ją tik retkarčiais atlankąs, o algą vis tiek didelę imąs“. Tą pat matome korespondencijoje ir iš Gruzdžių: „Norėjo numesti bajorus vadus iš viršininkų. Bet atėję į susirinkimą pamatė, kad „visur

[1] „Lietuvos Ūkininko“ 1913, 3 nr., 55 pusl. Apie būdingą Kuzmos kovą su Tanskiu žiūr. „Viltis“ 1914, 68-9 nr., 87-8 nr., 133 nr.

pristatyta dragūnų“, žmonės nedrįsę priešintis. Vietoje išrinkto „žmonių mylimo kun. Skorupskio neva įrašę bajorą Takevičių“[1]. Tas pats atsitikę ir Deltuvoje — klebonui išsikrausčius, bankas patekęs į bajorų rankas[2]. Apie Betygalos taupmenų-skolinamąją kasą skaitome: „Betygaloje yra pasiskolinimo kasa arba bankas. Pirmai skolino iš to banko visokio stono žmonės ir ponai ir mužikai. Žinoma, mužikas daugiau negaudavo kaip 150 rub., o ponas paimdavo ant savo visos pamilijos ir net ant ordinarčikų. Bet dabar, kaip reikia atiduoti, tai vienas mirė, kitas mažas buvo, ne po teisybei buvo duoti pinigai ir nėra kas atiduoda, ir tokiuo būdu didžiūnai išėmė pinigus ir prauliojo, o dabar nenori atiduoti; žmoneliai gi kiek galėdami storojas užmokėti. Pagal manęs, mums nevertėtų su tais ponais susidėti“[3].

Valdybos rinkimai ir palankumo narių tarpe įgyjimas matomai buvo atliekami ta pačia pagarsėjusia „tvarka“, kaip ir valsčiaus ponų. Lietuvių spaudoje randame ir apie tai būdingų dalykų. Štai apie jau minėtą Deltuvos taupmenų-skolinamąją bendrovę po penkerių metų vėl skaitome apie visuotinį jos susirinkimą: „Žmonių prisirinko apie 300. Valdybos narys nieko nedirba, o gauna 500 rub., o tarybos 60 rub. Užtat ir norinčių pakliūti į tas vietas atsiranda. Baltakės būna visuomet iki valiai. Valdybos narys, varydamas tarnystę, jau iš anksto vaišino banko narius ir po rublį pinigų davė, kad jį vėl išrinktų dar trejetai metų. Ir kur čia nerinksi — vaišina ir dar pinigų duoda. Kai tik susirinko nariai, tuojau kai kurie ėmė šaukti: „po staromu, ura!“, kiti reikalavo slapto balsavimo pagal 75 §, bet ponai neleido. Vietoje to liepė pakelti ranką, jei kas nori, kad paliktų senasis narys. Tuojau minia sušuko, net po dvi rankas keldami: „patrzcie trzysta, prawie wszysci“. Paskum pridėjo: „dziękuje wam, dziękuje wam“. Gėda mūsų ponučiams... Jau senai laikas Lietuvos visuomenei atkreipti dėmesį į mūsų bankus, tas svarbiausias ir gal naudingiausias Lietuvos draugijas, jei būtų mūsų rankose.

„Kodėl apyskaitos nepaduoda į lietuvių laikraščius, nepagarsina, kur dingsta grynas pelnas, kurio būna apie 200 rub.

---

[1] „Liet. Ūkininkas“, 1906, 232 p.
[2] Ten pat 1906, 652 pusl.
[3] Ten pat 1910, 72 pusl.

kasmet. Kam be turgų atidavė žydeliui statyti banko namus, kurie labai brangiai atsieis? Kas įgaliojo bendrovės pinigais sau pietus taisyti ir pilvą ištempus gerti šampaną?"[1].

Ne vien Deltuvoje tas galėjo būti. Panašaus pobūdžio dalykų būta, matyti, ir kitur. Štai, apie Žeimio taupmenų-skolinamąją bendrovę skaitome: „...iš gryno bendrovės pelno nutarta išduoti nariams po 50 kapeikų magaryčioms. Išduota arti 300 rublių. Taigi, po posėdžio ir pakilo pragaro puota. Alum ir degtine prasmirdo visas miestelis, o šūkavimai ir trankymasis besilinksminančių, dar gi ir moterų, nesiliovė sulig pusiaunakčio. Tokie nutarimai pas mus daroma kasmet. Tikslas jų: užmokėti nariams už sugaištą darbo dieną ir patraukti narius prie susirinkimų lankymo. Bet nelaimė! išeina kitaip: narys, gavęs pusrublį, prideda dar kitą ir prageria. Pernai, rodos, kun. Miežinis buvo įnešęs sumanymą: vietoje dalyti pinigus pripirkti įvairių žemės dirbimui įrankių ir juos išliosuoti tarp susirinkusių, vienok niekas ant to nesutiko. Ir taip, per susirinkimą prageria pas mus apie 400 rublių. Be to, palikti ant vietų valdybos nariai po posėdžiui prie pietų susivaidijo tarp savęs dėl kokių paslėptų 150 rub..."[2].

To pat būta ir Rokiškio II taup.-skol. bendrovėje[3]. Korespondentas rašo, kad valdybos narys tiek vaišinęs narius už išrinkimą, kad net pristigę miestelyje alaus.

Šiuose aprašymuose galėjo būti nemaža subjektyvumo, tačiau jie aiškiai įrodo, kad dvarininkų vedamų bendrovių maža rūpintasi skiepyti kooperatinę sąmonę nariams, ir prieš jų vadovavimą, dėl jų netinkamos taktikos ir lenkiškumo, turėjo prasidėti nepasitenkinimas[4].

---

[1] „Šaltinis", 1910, 155 pusl.

[2] „Liet. Ūkininkas", 1910, 8 nr.

[3] Ten pat, 1912, 17 nr.

[4] Įdomią Kauno gubernijos taupmenų - skolinamųjų bendrovių charakteristiką randame išdėstytą vieno iš rusų kredito kooperatyvų veikėjų — smulkaus kredito inspektorių, įspūdžiuose įdėtuose į „Istoričeskij Viestnik", 1907, spalių m., pavadintuose „V debriach Litvy". Pagyręs Lietuvos dvarininkus už gerą ūkininkavimą, jis sako: „Vieno tik čionykščių dvarininkų bruožo nieku būdu negalima pagirti: tai — jų santykių su valstiečiais. Žinoma „bydlų" epocha negrąžinamai išnyko, bet plačiausia eksploatacija, pagrįsta čionykščių ūkininkų protiniu tamsumu ir tam tikru užgujimu, viešpatauja be ribų. Tarp kitko viena iš patogiausių tokios

Bendrai, sutraukiant kredito kooperatyvo duomenis, pasirodys, kad prieš pat didįjį karą Lietuvoje — Kauno, Vilniaus ir Suvalkų gubernijose būta 155 taupmenų-skolinamųjų bendrovių ir 52 kredito b-vių. Pastarųjų visai nebūta Suvalkų gubernijoje — net 45 ir Kauno gubernijoje būta 7. Visų taupmenų skolinamųjų bendrovių, kurių veikimas prasideda nuo 1873 metų, ligi 1915 metų pradžios, vadinasi, per keturiasdešimts su kaupu metų veikla pasiekia šių duomenų (100 rub.)[1]:

	Vilniaus	Kauno	Suvalkų	Iš viso
Kapitalai: a. įnašų	379,7	782,0	199,7	1361,4
b. skolintų	22,7	21,4	3,0	44,1
c. atsargos	70,4	331,5	19,1	421,0
Indėliai	1408,6	3290,6	1002,3	5701,5
Bendrovių skolos	145,5	187,5	19,5	252,5
Išduota paskolų	1680,0	3418,7	916,6	6015,3
Balanso suma	2173,0	4825,9	1309,5	8308,4
Narių skaičius (1000)	29,1	30,0	7,8	66,9
Bendrovių skaičius	65	61	29	155

eksploatacijos priemonių sudaro tas pats smulkusis kreditas, kurį man tenka tirti, kuris savo idėja turėtų padėti ūkininkams atsipalaiduoti iš turtingųjų ir galingųjų valdžios". Lankydamas „klimpusias" bendroves jis nurodo daug neteisėto ir neleistino dvarininkų šeimininkavimo: netvarkingą paskolų išdavimą dvarininkams, netvarkingą visuotinų susirinkimų eigą, žiaurų paskolų išieškojimą, narių girdimą prieš visuotinus susirinkimus ir t. t. Susipažinęs su kelių Kauno gub. taupmenų-skolinamųjų bendrovių veikimu, autorius (Konstantinas Chranevičius) daro gana pesimistines išvadas: „Smulkusis kreditas, be abejonės, labai geras dalykas, bet ne to pavidalo ir formos, kai visa jo buvimo esmė suvedama į tai, kad čiulptų valstiečio ūkį. O čia taip išeidavo. Bendrovės surinkti pinigai, vietoje tarnavę valstiečio ūkiui maitinamąja medžiaga...., atlieka lėtą, bet piktybinių nuodų vaidmenį, vedantį į progresuojantį smukimą. O ilgesnis ūkininko santykiavimas su bendrove, pareikalauja net įsikišimo valsčiaus chirurgų, kurie amputuoja sudėtines ūkio dalis — avį, karvę, arklį, kol tepalieka tam tikras minimumas, (arklys, karvė, rogės, vežimas, plūgas, akėčios ir 25 pūdai sėklos), pripažintas reikalingu tam, kad kiemas galėtų atlikti mokesčius mokamojo vieneto vaidmenį".

Panašių balsų netrūkdavo ir lietuvių spaudoje po 1905 m.

[1] Duomenys imti iš *A. Prūso.* Bankai ir kreditas Lietuvoje ligi 1915 metų. Kaunas, 1926 m.

Kredito bendrovių veikla taip atrodė:

	Vilniaus	Kauno	Iš viso
Kapitalai: a. savi	22,0	6,6	38,6
b. skolinti	98,2	23,8	122,0
c. atsargos	7,0	2,7	9;7
Indėliai	382,3	255,0	637,3
Bendrovės skolos	42,7	32,0	74,7
Išduota paskolų	504,1	275,4	779,5
Balanso suma	577,2	334,8	912,0
Grynas pelnas	15,2	5,3	18,5
Narių skaičius (1000)	18,0	4,0	22.
Bendrovių skaičius	45	7	52

Kadangi kredito bendrovės lietuviškose gubernijose tepradėjo steigtis po 1906 metų, tai jų veikimas negalėjo žymiai išsiplėsti.

Taupmenų-skolinamųjų bendrovių ir kredito bendrovių veikimas kartu taip atrodė (1000 rub.):

Kapitalai: a. įnašų	1361,1	Bendrovių skolos	337,2
b. savi	38,6	Išduota paskolų	6784,8
c. skolinti	166,1	Balanso suma	9220,4
d. atsargos	430,7	Narių skaičius	88,9
Indėliai	6338,8	Bendrovių skaičius	207.

Prie šių domenų pridėjus dar savivaldybinių kredito įstaigų (valsčiaus kasų) veikimą, gausime dar didesnius skaičius, kurie ryškiai parodys, kad jau prieš didįjį karą Lietuvoje būta gan plataus smulkaus kredito įstaigų tinklo, ne maža padėjusio Lietuvos ūkininkams kredito reikaluose. Tiesa, tas tinklas nebuvo elastiškas, maža jame buvo rodoma ir gyvų pastangų padaryti tą platų tinklą kuo naudingesniu ūkininkams. Tačiau kaltos čia jau minėtos politinės sąlygos, o gal daugiausia stoka sodžiaus inteligentijos, kuri būtų galėjusi ir pajėgusi smulkaus kredito įstaigų veiklą pakreipti kita vaga ir dideles jų lėšas sunaudoti geresniems tikslams, kaip tat buvo daroma ir kitų slegiamų tautų (suomių, estų, latvių, lenkų, čekų ir kit.)[1].

[1] Tas reikalas buvo jaučiamas ir šis tas daroma. Žiūr. kun. Jarulaičio sumanymą tų lėšų perteklius naudoti parceliacijos reikalams. „Viltis“ 1910.

Smulkaus kredito įstaigos.

I. Taupmenų-skolinamosios bendrovės 1914 metų sausio mėnesio 1 dieną.

Kauno gubernija.

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas*)	Indėliai	Išduotos pašalpos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už Indėlius	% už paskolas
Ukmergės ap.								
Ukmergės	1910	4.224	24.922	28.624	251	370	3—6	10
Deltuvos	1882	33.587	160.473	122.647	1.216	1.178	5	7
Kovarsko	1910	16.296	97.377	79.471	511	511	2—6	7—8
Anykščių	1912	3.903	22.168	26.015	167	266	4—5,5	7
Raguvos	1876	29.601	120.668	147.617	789	870	4	6
Troškūnų	1875	24.383	178.299	84.199	454	563	4—6	6
Utenos I	1899	22.930	112.870	83.879	1.016	1.169	4,5	7
Utenos II	1912	2.238	16.965	19.235	201	259	5—7	12
Šėtos	1876	53.621	470.114	235.857	1.449	1.662	3—4	6
Kauno ap.								
Vilkijos	1908	1.999	10.175	12.536	246	246	4,5—6	10
Žeimių	1880	44.628	91.274	133.860	657	729	4—5	7
Kėdainių	1908	9.578	78.780	76.059	544	635	4—6	9
Kauno	1902	33.633	161.319	162.590	1.678	1.074	4—5	7—8.
Krakių	1907	1.465	4.328	6.147	124	124	4—6	9
Airiogalos	1907	3.758	15.435	18.150	241	317	5—6,5	10
Jonavos I	1907	7.428	60.968	62.776	530	630	4—5	9
Jonavos II	1913	3.138	5.335	6.183	112	112	4—5	10
Zarasų ap.								
Antazavės	1877	37.588	15.460	69.889	689	958	4—5	8
Braslavo	1873	11.504	3.624	19.606	213	367	4	12
Vydiškių II	1907	3.794	19.096	21.551	433	551	6	6
Vydiškių III	1908	2.649	10.082	13.006	253	329	5—8	12
Dukštų	1910	1.718	13.477	14.198	213	231	5—8	12
Krasnogurk.	1874	3.012	3.244	6.178	134	233	5—8	3
Zarasų II	1881	15.442	11.192	27.300	228	288	5—6	10

*) Įnašų ir savasis, neįskaitant atsargos ir specialinių fondų.

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas	Indėliai	Išduotos pašalpos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už indėlius	% už paskolas
Zarasų III	1908	3.998	34.303	33.309	366	414	5—7	10
Aknystos	1880	5.980	8.942	21.567	133	141	4—5	6
Rokiškio II	1877	29.281	83.293	95.691	820	237	4—6	7
Rokiškio III	1906	6.777	48.453	58.963	445	626	5—7	10
Slabados	1878	15.240	5.319	19.863	185	185	6	6
Salako I	1907	3.580	13.322	17.654	307	387	4,5—7	10
Salako II	1912	6.485	90.149	53.654	619	665	4—6	10 12
Panevėžio ap.								
Biržų	1913	2.845	16.054	17.225	111	187	5—6	8
Žeimelio	1883	12.835	66.515	93.566	357	362	6	8—12
Vaškų	1875	9.943	24.151	45.258	203	578	6	10
Krakenavos	1912	1.400	6.024	7.616	111	145	2—6	10
Naujamiesčio	1876	24.178	33.711	90.631	382	411	4	7
Pabiržės	1871?	20.143	57.577	83.017	739	795	5—6	8
Panevėžio II	1908	8.913	98.797	73.629	427	592	3—5	8
Ramygalos	1877	26.666	145.728	143.970	516	600	4	6
Raseinių ap.								
Kelmės I	1881	16.883	53.252	70.144	279	478	4—5	7
Raseinių II	1908	4.729	29.066	26.954	255	320	3—6	10
Šiluvos	1902	10.641	86.154	71.393	375	410	3—5	6—8
Telšių ap.								
Židikų	1880	31.870	8.204	89.745	848	848	6	8
Kretingos	1913	3.867	11.794	14.800	115	144	4—6	8
Plungės	1883	7.333	2.859	22.423	214	218	4	6
Telšių I	1876	23.540	21.047	93.075	511	561	5	8
Telšių II	1912	985	15.273	15.521	124	164	5,5	10
Šiaulių ap.								
Kolainių	1874	8.609	6.555	32.725	220	191	5	7
Gruzdžių	1881	22.580	69.647	82.130	595	717	3,5—4	7
Kruopių	1912	2.433	8.941	10.233	58	84	4,5	8
Kuršėnų	1875	65.626	301.482	197.509	852	913	4,5	7
Radviliškio	1912	4.590	30.917	24.423	114	114	4—6	8
Tryškių	1913	3.230	8.287	11.212	69	98	4—5	7—10
Šiaulių	1907	9.961	121.095	100.982	887	1.029	4—5	7—10
Šeduvos	1908	3.049	30.422	24.094	204	321	4—5	6—8
Joniškio	1912	4.595	48.693	35.190	171	204	4—5	8
Joniškio žydų	1912	1.415	13.465	14.794	105	167	5—6	10
Iš viso Kauno gubernijoje		776.317	3.307.138	3.270.823	24.076	27.995	—	—

Taupmenų-skolinamųjų b-vių veikimo rajone iš viso būta 100.398 kiemų. Iš viso buvo leista kreditų 4.742.562 r. Iš Valstybės Banko buvo skolinta į pagrindinį kapitalą 14.000 rub. Turto turėta už 37.251 r. Už 454.069 rub. turėta procentinių popierių, o 936.561 rub. laikyta kredito įstaigose.

Vilniaus gubernija:

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas	Indėliai	Išduotos pašalpos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už Indėlius	% už paskolas
Vilniaus ap.								
Verkų	1878	521	472	—	—	38	4—4,5	—
Vilniaus	1903	65.515	165.191	186.620	981	1.095	4,5—6	8—9
Vilniaus Nov.-Sv.	1907	3.070	6.038	15.284	289	323	6—6,5	12
Vilniaus (r. kat. t.)	1898	104.890	1.083.955	801.597	6.689	7.455	3—4,5	9,5
Malėtų	1909	1.722	6.658	9.104	204	228	6	11
Naujoji Vileika	1912	5.280	8.870	16.830	343	379	6	10
Širvintų I	1908	7.137	20.844	30.614	493	623	5—8	10
Širvintų II	1910	4.370	41.672	27.013	483	541	4—6	9
Iš viso ap.		192.535	1.333.700	1.087.062	9.482	10.682	—	—
Lydos apskr.								
Vosiliškių	1908	4.571	17.992	21.212	93	324	4—5	10
Varonavo	1907	4.902	41.525	49.300	429	490	5	8
Žoludko	1908	2.072	7.752	10.081	195	249	5—6	12
Kanevos	1909	419	6.857	6.565	93	110	4—5	8
Lydos	1908	6.040	46.446	37.368	467	643	4—6	10
Ostrino	1908	1.824	10.319	12.384	232	231	4—6	8
Rodunės	1906	3.318	18.497	13.232	263	281	4—6	10
Ščučino	1908	2.272	12.460	11.796	179	204	4—6	10
Eišiškių II	—	5.410	22.928	29.473	353	431	4—5	9
Eišiškių — „Žemdirbys"	1910	7.023	69.433	44.876	428	553	4—5	8
Iš viso ap.		37.851	254.209	236.282	2.731	3.496	—	—
Ašmenos ap.								
Višniavos	1908	3.007	13.395	14.998	252	252	6—7	10
Valašino	1913	2.164	8.450	12.234	185	218	5—8	12
Alšėnų	1907	4.717	13.041	18.430	326	341	5—7	12
Alšėnų II	1910	6.042	49.967	60.020	691	837	5—6	10
Deveniškių	1907	1.999	9.525	14.717	300	300	5—6	12
Vijos	1908	3.720	23.087	20.196	296	332	5—6	10

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas	Indėliai	Išduotos pašalpos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už indėlius	% už paskolas
Ašmenos	1902	6.385	13.542	16.294	344	426	5	10
Smurgainių	1902	9.241	51.461	60.861	769	951	5—7	10
Smurgainių II	1909	8.644	14.844	29.817	446	753	6—7	10
Slavėnų	1910	2.092	8.011	10.032	242	264	5—7	10
Trakų	1909	1.890	10.076	12.932	201	258	5—7	11
Iš viso ap.	—	49.901	215.399	270.531	4.052	4.932	—	—
Švenčionių ap.								
Adutiškio	1907	3.281	8.391	12.459	202	229	6	12
Švenčionėlių	1910	2.331	26.489	19.184	147	179.	5—8	12
Pabradės	1912	1.600	8.282	8.840	150	187	5—8	12
Švenčionių apskr.	1900	8.165	13.426	26.088	290	364	5—6	7—11
Svyrio	1908	1.563	6.494	8.455	128	152	5—6,5	8—12
Iš viso ap.	—	16.940	63.082	75.026	917	1.111	—	—
Trakų ap.								
Butrimonių	1910	1.200	4.793	5.166	102	129	5	12
Aukštadvario	1908	1.299	5.391	4.851	81	117	5	11
Vievio	1907	1.144	10.655	12.563	165	189	6—8	11
Jezno	1910	571	4.371	4.561	72	72	6—8	12
Jezno II	1913	3.337	8.845	12.580	184	184	5	7—8
Žiežmarių	1908	3.209	14.556	19.926	309	370	6	10
Žaslių	1906	2.060	9.808	10.633	155	183	5—6	11
Merkinės	1906	2.290	10.229	12.991	191	229	5	12
Alytaus	1909	2.158	10.551	12.648	226	226	6	12
Valkininkų	1912	2.310	10.258	10.212	167	231	5—6	10
Varėnos	1906	2.531	18.695	20.934	208	258	6	10
Stakliškių	1909	694	3.666	4.197	79	98	4—6	10
Trakų	1906	1.290	4.321	4.987	101	142	6	10
Trakų II	1913	2.110	905	5.855	95	118	7	10
Iš viso ap.	—	26.203	117.044	142.104	2.135	2.546	—	—

Suvalkų gubernija.

Augustavo ap.								
Augustavo	1907	15.613	113.930	114.222	792	903	4—6	8
Augustavo II	1907	8.380	53.967	52.798	305	381	4—6	9
Račkų	1913	524	3.814	4.301	35	75	4—6	8
Naumiesč. ap.								
Lekėčių	1912	2.390	4.126	5.952	46	74	4—6	7

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas	Indėliai	Išduotos pašalpos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už indėlius	% už paskolas
Vilkaviškio a.								
Virbaliaus	1907	2.460	17.862	14.785	139	250	5—6	10
Vištyčio	1908	1.881	12.185	13.871	136	221	5	6
Vilkaviškio	1907	7.243	26.743	35.455	349	398	5	8
Keturvalakių	1911	633	5.544	5.810	31	59	4,5—5	6
Kalvarijos ap.								
Kalvarijos	1903	23.262	116.538	90.202	327	369	4—5	7
Kalvarijos II	1913	1.931	5.712	7.584	50	78	4—5	7
Liudvinavo	1910	964	8.313	8.914	39	55	4,5—6	8
Marijamp. ap.								
Balbieriškio	1911	654	6.750	7.195	49	82	5	6
Veiverių	1910	7.045	74.237	39.627	274	405	4—5	6
Garliavos I	1911	646	505	2.514	34	65	4,5—6	10
Garliavos II	1912	1.149	13.609	11.335	70	118	4,5—5	7
Mariampolės	1908	10.734	30.641	41.931	230	290	5—6	8
Mariamp. pr.	1909	2.534	25.895	22.088	119	149	4—5	6
Pilviškių I	1909	2.235	11.382	13.507	226	275	5—7	9
Pilviškių II	1909	4.988	50.306	55.232	357	468	5	6
Panemunės	1909	1.048	6.923	6.924	64	109	4,5—6	9—10
Prienų	1909	2.805	14.668	18.282	112	135	5	7
Sasnavos	1912	725	19.960	12.832	78	99	4—5	6
Šunskų v.-k.	1911	1.419	17.230	14.758	92	126	4,5—5	6
Seinų apskr.								
Seinų	1900	9.616	28.634	41.039	188	286	5—6	7,5
Sein. Kučiūnų	1911	1.697	15.422	15.585	118	156	4—5	5—6
Suvalkų ap.								
Suvalkų	1900	75.616	247.688	251.779	1.048	1.230	4,5—6	6—9
Suvalkų r.-k.	1909	6.751	43.394	48.002	467	480	4—6	7
Suvalkų II	1910	3.507	16.813	19.817	199	371	4—5	7
Filipavo	1911	1.255	9.485	10.248	88	100	5—6	7—10
Iš viso gub. (39 įst.)		199.709	1.002.276	986.578	6.062	7.808	—	—

Taupmenų-skolinamųjų b-vių veikimo rajone būta 29.000 v. kiemų. Nariams leista kredito 1.742.040 rub. Į procentinius popierius buvo įdėta 31.067 rub. Kredito įstaigose buvo laikoma 171.452 rub.

Skaitmenys imti iš *„Otčiot po melkomu kreditu za 1913 god. III. Petrograd. 1915.* B-vės surašytos originalo tvarka. Piniginiai duomenys rubliais.

II. Kredito bendrovės 1914.I.1.

Kauno gubernija.

	Steigimo metai	Pagrindinis kapitalas	Indėliai	Išduotos paskolos	Skolininkų skaič.	Narių skaičius	% už indėlius	% už paskolas
Ukmergės ap.								
Pažvelio	1910	7.868	58.021	70.927	974	1.192	6	10
Užpalių	1913	2.000	—	505	9	62	—	8
Zarasų apskr.								
Gaidų	1911	2.061	9.461	8.425	160	267	4—5,5	9
Telšių apskr.								
Varnių	1912	5.507	78.220	55.499	323	467	4—5	8
Kauno apskr.								
Vendžiogalos	1911	2.780	24.424	29.912	230	332	4—6	9
Iš viso guber.		20.216.	170.126	165.268	1.696	6.929	—	—

Vilniaus gubernija.

Vilniaus ap.								
Viln. amat.	1913	4.000	7.945	17.117	285	364	4,5—6,5	10
Dukštų	1907	1.102	229	2.626	41	115	4—6	9
Ašmenos ap.								
Bakštų	1912	1.629	4.579	7.232	228	429	5—6	10
Bienicos	1909	2.407	9.087	12.913	277	569	6—7	10
Vološino	1911	2.700	31.720	37.620	885	1.168	5—6	10
Gudagojų	1912	2.070	2.959	6.514	142	267	5—7	10
Zaberezės	1910	3.353	26.819	32.788	673	952	5—7	10
Krevos	1912	3.870	37.247	41.055	655	1.022	5—7	10
Juratiškių	1913	3.000	860	4.085	57	73	4—5	8
Trakų apskr.								
Aukštadvario	1912	3.032	10.581	12.289	112	200	4—6	10
Žaslių	1913	3.000	3.782	8.277	112	165	4—5	8
Lydos apskr.								
Bielicos	1910	3.951	31.315	37.002	633	966	5—6	9
Gončarų	1912	2.060	1.149	5.376	224	235	5—6	9
Dokudavo	1912	2.044	1.727	5.607	149	149	5—6	9
Tureisko	1911	1.235	3.116	4.549	113	143	5—6	10

Žinios imtos iš „Otčiot po melkomu kreditu za 1913 god. II“, I d. 1915 m. Petrograd.

III. Valsčių (bendruomenių) kasos.

Vilniaus gubernija.

	Steigimo metai	Kapitalai ir pelnai	Indėliai ir paskolos	Išduotos paskolos	Skolininkų skaič.	% už indėlius	% už paskolas
Vilniaus apskr.							
Bistricos	1910	4.440	148	4.289	221	4	6
Varnėnų	1911	8.137	—	8.137	218	—	6
Gelvonių	1913	1.726	—	1.495	33	—	6
Malėtų	1910	2.661	1.800	4.304	184	5	9
Maišogalos	1912	6.007	1.225	7.223	122	—	8
Mickūnų	1912	2.002	—	1.795	57	—	6
Nemenčino	1910	3.784	1.192	3.948	93	4	5
Paberžės	1910	5.228	1.590	6.778	254	5	6
Rukainių	1912	5.351	84	4.331	118	5	6
Šalčininkų	1910	3.213	—	3.165	162	—	6
Širvintų	1910	3.101	13.920	4.331	284	6	8
Šumsko	1912	2.192	—	1.780	41	—	6
Joniškio	1913	1.713	2.908	4.182	93	5	6
Iš viso apskr.		49.595	22.867	67.697	1.870	—	—
Lydos apskr.							
Aleksandravo	1911	3.281	8.848	11.570	179	5	6
Vasiliškių	1911	5.012	19.651	23.998	466	5—6	8
Dubičių	1911	7.606	26.315	25.364	581	5	8
Žoludko	1911	6.049	17.301	22.918	358	5	7
Zermunų	1912	4.437	—	4.363	203	6	8
Zabalotno	1910	2.932	11.589	11.173	190	6	8
Lebiodkos	1910	2.106	5.296	6.964	192	4	7
Leckų	1911	3.390	569	3.948	137	4	7
Lydos	1913	7.673	—	7.609	259	—	6
Arlėnų	1911	2.754	2.269	4.845	135	5	7
Ostrino	1911	4.857	6.383	10.894	197	6	8
Pokrovo	1911	3.020	11.179	14.188	300	5	7
Rodūnės	1911	9.677	2.753	11.225	240	4	6
Roženų	1911	6.721	4.129	10.840	174	5	6
Ščučino	1912	2.914	2.356	5.264	110	5	7
Eišiškio	1911	5.799	8.548	14.332	243	5	7
Iš viso apskr.		78.228	127.186	189.496	3.964	—	—
Ašmenos apskr.							
Bakštų	1910	2.350	—	1.635	111	—	6
Bienicų	1910	2.828	36	2.810	65	—	6
Višnevos	1910	5.752	26.800	31.210	465	5	9

	Steigimo metai	Kapitalai ir pelnai	Indėliai ir paskolos	Išduotos paskolos	Skolininkų skaič.	% už indėlius	% už paskolas
Deveniškio	1910	5.684	386	5.445	238	5	6
Derevnų	1910	3.432	8.239	11.145	421	4	6
Vijos	1910	7.380	19.209	23.980	366	5	7,5
Lipniškių	1910	2.679	5.383	8.037	194	5	6
Nalibokų	1910	3.292	7.443	9.971	242	5	?
Počenų	1911	3.619	4.195	7.709	175	5—6	8
Salų	1910	555	150	700	26	5	7
Subatninkų	1910	5.215	1.378	6.214	160	5	5
Siedlinsko	1910	4.636	21.794	24.927	530	5	7
Trobų	1910	3.158	—	3.155	149	—	6
Juratiškio	1909	3.867	—	3.574	159	—	4
Iš viso apskr.		54.447	95.013	140.512	3.301	—	—
Švenčionių ap.							
Daugeliškio	1911	5.819	—	5.495	297	—	6
Dubatavos	1910	8.994	—	8.578	264	—	—
Zablotiškių	1912	7.281	6.586	13.480	240	4,5	6,5
Zanarakų	1913	1.449	—	1.026	75	—	5
Kiemeliškio	1910	4.415	2.085	6.322	192	6	8
Kuktiškio	1910	1.000	5.156	2.704	74	5	7
Lygmenių	1912	5.561	500	3.115	145	5	7
Švenčionių	1912	8.337	20	5.056	193	4	6
Tverečiaus	1912	12.453	531	12.671	308	4	6
Iš viso apskr.		55.309	14.878	58.447	1.788	—	—
Trakų apskr.							
Butrimonių	1911	3.409	9.888	12.396	207	5	7
Žiežmarių	1910	7.066	29.050	34.669	587	4	5
Žaslių	1913	4.073	—	2.793	129	—	5
Kruonio	1911	6.122	5.595	11.060	342	5	7
Merkinės	1910	7.382	11.910	18.060	363	5	7
Nedzingės	1913	939	—	935	37	—	8
Varėnos	1910	1.606	8.191	8.430	156	5	?
Iš viso apskr.		30.597	64.634	88.343	1.821	—	—

Kauno gubernija.

	Steigimo metai	Kapitalai ir pelnai	Indėliai ir paskolos	Išduotos paskolos	Skolininkų skaič.	% už indėlius	% už paskolas
Ukmergės apskr.							
Utenos	1911	1.990	13.300	13.170	222	?	8
Kauno apskr.							
Rumšiškių	1913	2.674	920	2.485	44	5	7
Panevėžio apskr.							
Pinevos	1912	11.685	—	459	13	—	6
Raseinių apskr.							
Veviržėnų	1910	7.918	15.310	20.016	177	5	7—9
Šilalės	1911	1.718	3.997	5.544	177	5	7—9
Iš viso guber. (5 įst.)		25.985	33.527	41.674	456	—	—

Duomenys imti iš „Otčiot po melkomu kreditu za 1913 god. IV.“ Petrograd. 1915 m.

IV. Valstiečių pagelbos taupomosios kasos 1914.I.1.

Kauno gubernija.

	Steigimo metai	Kapitalai ir pelnai	Indėliai ir paskolos	Išduotos paskolos	Skolininkų skaič.	% už indėlius	% už paskolas
Ukmergės apskr.							
Deltuvos	1887	1,870	—	1.722	122	—	6
Zarasų apskr.							
Bakmatų	1873	1.039	—	1.016	100	—	6
Degučių - Trin.	1888	1.050	—	1.050	72	—	6
Osavitų	?	1.800	—	1.479	122	—	6
Iš viso gub.		5.759	—	5.667	416	—	—

PRIEDAS II

Kauno gub. taup. - skolinamųjų bendrovių vald. organų sudėtis.

Kas ištikrųjų šeimininkavo Kauno gub. prieškarinėse taupmenų-skolinamose bendrovėse, gali parodyti valdybos ir tarybos narių sudėtis. Pirmu kart taup.-skol. valdybų ir tarybų narių sąrašą randame „Pamiatnaja Knižka Kovenskoj guberniji na 1888 god." Po pavardės duotas skliausteliuose skaitmuo rodo valdomos žemės plotą dešimtinėmis. Paprastieji duomenys imti iš „Alfavitnyj spisok zemlevladelvev Kovenskoj guberniji, II Izd. 1889 metų". Sąrašas eina prieškariniais Kauno gubernijos apskričiais.

Kauno apskr.: Betygalos — valdybos nariai: V. Laurinavičius, V. Dulevičius (500), K. Jančevskis (100); tarybos nariai: V. Jančevskis (1516), kun. J. Stankūnas, A. Zaborskis (1019), I. Dobkevičius (39), I. Petrulevičius, I. Tiškevičius (150). Žeimio — valdybos nariai: J. Michnevičius (470), I. Čarnockis (Rūdėnai 390) ir K. Svolkėnas (Misoliai 260); tarybos nariai: J. Kossakovskis (Marciniškių ir Žeimių dv. 1.446), Vl. Švoinickis (Marvilio dv. 662 d.), Ig. Daunoravičius (Kulvos dv. 838?), Vyt. Labunskis (161 d.), S. Stasiukonis.

Ukmergės apskr. Deltuvos (Konstantinavo) t.-sk. — valdybos nariai: M. Rauba, L. Michailovskis (Paliepių dv. 190 d.), J. Kossko (Bogeniškių dv. 161 deš.), Iz. Kibartas (Siratiškių ir Kušneriškių dv. 370 d.?), J. Kossakovskis (80), I. Valmontas, K. Kamenskis (Daumantiškių dv. 128 deš.), K. Bosickis. Šėtos — voldybos nariai: V. Montvilas (Gudelių dv. 1928 d.), A. Šilingas (Svoniškio dv. 110 d.), A. Kargaudas (Jošmiai 58 d.); Hil. Šilingas (Žizmių ir kit. dv. .561 d.?), M. Keliauskas, P. Dirsė (64?), A. Gintautas (Gumbių dv. 194 d), S. Solominas (Srubiai 71 d.) ir J. Blusius (30). Užpalių t.-sk. b. — valdybos nariai: M. Volkovas, G. Gaidunovas, A. Širinas, Ef. Salkonovas, A. Rutkovskis, I. Pučkinas, P. Zenevičius, F. Vasilenokas ir V. Sorokinas. Raguvos t.-sk. b. — valdybos nariai: M. Kolesnikovas, N. Frominas, V. Červoninas, A. Kolesnikovas, V. Gludkinas, V. Švarcevas, O. Žvirblis ir G. Zvonarevas. Troškūnų t.-sk. b. valdybos nariai: J. Butleris (1407), K. Koris, F. Posternakovas, G. Bržozovskis (150), A. Kontautas (699), St. Motvilas, M. Okuličius (227) ir A. Kiškis (58). Kupiškio t.-sk. b. Pajuodupio kaime — valdybos nariai: Palavenės klebonas kun. Šafranas, L. Michalauskis, J. Jakimavičius, J. Brazaitis, F. Matulionis, I. Baikauskas, J. Keršulis, K. Jankevičius ir J. Poberalis. Anykščių (Aleksandrovskoje), — bendrovės vedėjas S. Rutkovskis ir iš valdybos narių iš vietinių rusų kolonistų.

Zarasų apskrityje. Z a r a s ų I. Tarybos pirmininkas N. Durnovo (74), vedėjas V. Markovas; valdybos nariai: psalomščikas A. Radzivilovas ir P. Šlockis; Z a r a s ų II t.-sk. b. Tarybos pirmininkas F. von Bradke; nariai: I. Siemaška, J. Vnorovskis, A. Piotravičius (330 d.?), J. Valentinavičius, V y d ž i ų t.-sk. b. — valdyba: M. Odincovas, K. Derela, M. Eitmanavičius. B r a s l a v o s t.-sk. b. valdyba: K. Kolkauskas, F. Sapelis, V. Zemeckas; A p s o s t.-sk. b. — valdyba: kun. Vorotinecas, V. Skurijotas, vedėjas H. Sobanskis. S l a b a d ų t.-sk. b. valdyba: klebonas kun. Šidlauskis, J. Naruševičius, vedėjas K. Žurnė, K r a s n o g u r k o s t.-sk. b. — valdybos nariai: valstiečiai M. Stašanas ir M. Molodcovas; vedėjas M. Poplauskis. R o k i š k i o I 1893 m pirm. I. Michailovas, o II 1893 m. pirm. K. Koscialkovskis (2347 d.). A b e l i ų pirm. M. Kazanavičius, A k n y s t o s pirm. Buikis, A n t a z a v ė s t.-sk. — Br. Ledochovskis.

Panevėžio apskrityje: N a u j a m i e s č i o t.-sk b. vedėjas N. Bistramas, bugalteris Cemnolonskis; R a m y g a l o s t.-sk. b-vės vedėjas M. Švoinickis (400), jo padėjėjai: K. Okuličius ir A. Bobianskis. Ž e i m e l i o t.-sk. b-vės vedėjas V. Kolenkovskis (140), jo padėjėjai: Pranas Čepas (45) ir Jurgis Šalminas. P u m p ė n ų t.-sk. b. tarybos pirmininkas E. Romanovas, tarybos nariai: G. Kisenovas, Juozas Rogožinskis, M. Jucis, A. Banelis ir J. Jankevičius; valdybos nariai: J. Lavrinavičius, Jurgis Jankevičius ir M. Kaulakis. Č i p e n ų t.-sk. b-vės pirmininkas (1893 m.) Antanas Brazdys, P a b e r ž ė s t.-sk. b-vės (1893 m.) baronas fon Korf.

Šiaulių apskr. K o l a i n i ų (Blagoveščensko) t.-sk. b. pirmininkas O. Pečkauskas (Labunavo dv. 390 d.); P a d u b y s i o t.-sk. b-vės vedėjas C. Vaitkevičius, jo padėjėjai: B. Chomskis ir F. Rimgaila; K u r š ė n ų t.-sk. b. v-ba: H. Burba (978), M. Guronas (424) ir O. Rimgaila; Ž a g a r ė s t.-sk. b. vedėjas Pr. Kaikaris — jo padėjėjai: V. Macevičius ir T. Naglius; G r u z d ž i ų — vedėjas Godlevskis; D o v e t a v o t.-sk. b-vės valdybos nariai: J. Dovetas (1517), L. Dovetas ir V. Jaščoldas.

Telšių apskrityje — T e l š i ų t.-sk. b-vės pirmininkas A. Hekindorfas, nariai: M. Siaurimavičius (199), J. Skausgirdis, A. Mickevičius, J. Čaikovskis (31), K. Šimkevičius, J. Varkalis, A. Prijalgauskis, ir J. Racevičius. P l u n g ė s t.-sk. b. tarybos pirmininkas kunigaikštis Mykolas Oginskis (Plungės dv. 14181 d.); tarybos nariai B. Sakelis (444 d.), Pr. Tomaševskis (390 d.), Z. Prijalgauskis, J. Uznevičius, M. Šakinskis, valdybos narys tvarkytojas S. Vaitkevičius, valdybos narys V. Jankevičius; Ž i d i k ų t.-sk. valdyba — T. Gušča (915 — Naujadvario), N. Hanusevičius (250 d.), J. Rupeika (301).

Raseinių apskrityje. R a s e i n i ų t.-sk. b-vės tvarkytojas S. Zakutovskis, padėjėjai J. Popovas ir I. Narkevičius; K e l m ė s t.-sk. valdybos nariai Jonas Ivanavičius (1459), V. Sakelis (350 d.?) ir K. Šukšta.

Praėjus 18 metų, būtent, 1906 metais Kauno gubernijos taupmenų skolinamųjų bendrovių pirmininkų sąrašas taip atrodęs: Kauno — Ozeras Finkelšteinas. K a u n o a p s k r i t i e s: Betygalos — A. Jagučanskis;

Žeimio — M. Kosakovskis (150); Ukmergės apskrities — Deltuvos — St. Michalovskis (108); Šėtos — J. Montvilas; Troškūnų — M. Durasevičius, Kupiškio — K. Gabrėnas; Raguvos — A. Januškevičius; Utenos — K. Gecevičius; Užpalių — M. Volkovas. Zarasų apskrities: Zarasų II — V. Samatiga; Rokiškio II — R. Koscialkovskis; Abelių — A. Mateika; Braslavo — J. Aleksandravičius; Aknystos — J. Kriškanas; Antazavės — J. Kelpšas; Slabadų — F. Buryj ir Krasnogurkos — N. Trubavičius. Panevėžio apskrities: Naujamiesčio (Juodkaimių dvare) — N. Butrimas; Ramygalos (Barklainių dv.) — K. Okuličius; Žeimelio — St. Dumbrė; Vaškų — St. Dokalskis; Pumpėnų (Dirvonų kaime) — Jurgis Jankevičius; Pabiržės (Mur. Panemunio dvare) — nepažymėta. Čipėnų — J. Balčiūnas. Šiaulių apskrities: Padubysio — C. Vaitkevičius; Kolainių — J. Gailevičius; Kuršėnų — J. Kibartas; Gruzdžių — kun. Skapas ir Žagarės — P. Avižonis; Telšių apskrities — kun. J. Šimkevičius; Plungės — kunigaikštienė M. Oginskienė ir Židikų — I. Pacevičius. Raseinių apskr.: Raseinių — V. Mackevičius; Kelmės — Vl. Levonevskis; Šilavos — Porf. Jagela.

Duomenys „Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1907 god. Kovna, 1906. (196 pusl.).

PREKYBINĖS ORGANIZACIJOS.

Pirmieji bandymai.

Žemės ūkio produktų supirkimas ir ūkininkų apsirūpinimas sau ir žemės ūkio gamybai reikalingas daiktais Vakarų Europoje mėginamas daryti kooperacijos pagrindais jau nuo devynioliktojo amžiaus antrosios pusės pradžios. Tat pasiekia gana anksti ir Lietuvą. Dar baudžiavos laikais Lenkų žemės ūkio draugijos iniciatyva 1859 metais Plocke buvo įsteigtas „komiso namas" javams parduoti. 1860 metais tos įstaigos skyriaus („nadniemenski dom zleceń) būta ir Lietuvoje[1] — su apyvarta 53.864 šefelių javų. Bendrovė turėjo sąskaitas Karaliaučiaus ir Varšuvos bankuose, buvo susitarus su žemės ūkio fabrikais dėl nuolaidų nariams, turėjo klėtis Aleksote, Kalvarijoje, Gelgaudiškyje, Augustave. Žinoma, jo veikimas tegalėjo apimti tik dvarininkus. Tenka abejoti, kad tos organizacijos būtų turėjusios kiek nors didesnės tiesioginės įtakos panašių organizacijų atsiradimui Lietuvoje. Tačiau ir vėlesniais laikais panašių organizacijų tikslas buvo atsipalaiduoti nuo brangaus patarnavimo privatinių tarpininkų, kuriuos Lietuvoje, beveik išimtinai, sudarė žydų tautybės žmonės, nuo amžių pratę būti prekybos monopolistais Lietuvoje. Jie realizuodavo pono ir baudžiauninkų produktus. Jie aprūpindavo juos visa kuom. Ponai pavesdavo jiems nuomon karčiamas, kuriose būdavo demoralizuojami ir girdomi baudžiauninkai, ir iš to sudaromas ponui pelnas[2].

---

[1] Žiūr. Stanisław Wojciechowski. Ruch Spółdzielczy. Warszawa, 467 p.; Kurjer Wileński, 1861 m. Nr. 14. Korespondencija iš Aleksoto Chłopa Mariampolskiego.

[2] Stężyczanin prikiša, kad žydai nuomininkai girdo karčiamose valstiečius, bet pagaliau prisipažįsta, kad „klopui" priminus girtuoklystę, šis atsako: „wszak ten grosz przez moje gardło powróci do kieszeni pańskiej". Žydai prigaudinėjo ūkininkus saikais ir svoriais, o ponai tai kentė. „By tik žydas kavą, cukrų, pipirus, parduotų jiems pagal naminius bezmė-

Panaši tvarka paliko panaikinus valstiečiams baudžiavą. Tačiau gavus valstiečiams asmeninę laisvę, galėjo atsirasti greičiau žydams konkurentų iš valstiečių tarpo, o kartais iš ponų arba vienų ir kitų bendrovių. Su tokiomis pastangomis paveržti duonos kąsnį žydai stengėsi visomis priemonėmis spirtis, panašiai kaip spirdavosi, pav., ir visų tautų verslovininkai prieš atsiradimą kooperatyvų, kurie stengėsi panaikinti tarpininkų uždarbius[1]. Šitie kovos būdai, galimas daiktas, dar nepamiršti iš baudžiavos laikų karčiaminių papročių, buvo gana atšiaurūs. Draudžiamojo periodo spaudoje gana dažnai pasitaiko korespondencijų su tokiais verteivų kovos su lietuviais krautuvininkais arba pirkliais metodų aprašymais[2]. Ta žydų kova dėl būvio juoba turėjo būti aštri, kad žydams buvo beveik neprieinama žemdirbystė, taip pat nelengvas buvo patekimas į laisvas profesijas, jau nekalbant apie viešosios tarnybos teises, kuriomis žydai buvo dar labiau suvaržyti, kaip lietuviai. Taip pat reikia atminti, kad žydai buvo sugrūsti, vad. „apsigyvenimo ribose". Iš čia atsirado tas nepaprastas žydų prekybinio tarpininkavimo lankstumas, sugebėjimas prisitaikyti kiekvienai progai, kur tik pasirodo didesnė ar mažesnė galimybė pelnyti. Ir karčiamas panaikinus ir po 1905 metų jie paliekti svarbiausiais ūkininko ir dvarninko tarpininkais. Iš čia skundai dėl žydų ūkininkų iš namų varymo, sukčiavimų ir t. t. Jie po senovės gina savo pozicijas ir visomis jėgomis stengiasi neprileisti ne žydų į prekybą, ypač į žemės ūkio produktų supirkimą. Štai, Vilkaviškyje, „keturi jauni vyrukai pradėjo pirkti sėmenis. Žydai padarė „kerimą" ir įprašė didžiųjų pirklių, kad

nus, o medžiagas pagal naminę uolaktį, o kas jam rūpi, kas darosi su vargšais žmonėmis ir apsunkintais ūkininkais", iš „Dziennik Handlowy" 1788 str. 378. (*Korzon*, Wewnętrzne Dzieje P. I t. 363).

[1] Žiūr. lietuvininko krautuvininko pareiškimą „Žagrės" visuotiniame susirinkime „Šaltinis" 1907 metų, arba „V. Žin." 1907 m. 189 nr. P. d-ro Avižonio korespondenciją iš Žagarės.

[2] „Auszra", 1885, 61 p., 118—19, 233 p. „Szwiesa" 1888, 218 p. „Tėvynės Sarge" 1897 metais randame K. Pietario aprašymą („Nelaimingas „cheirimas"), kaip ūkininkas Meškučių Česna Mariampolėje sumanė supirkinėti sėmenis iš ūkininkų tvirta kaina ir komisan ir net rengėsi su tomis prekėmis pasiekti Prūsus ir kaip dėl to žydai buvo susirūpinę ir rengė Česnai keršyti. (Žiūr. D. Vincas Pietaris, „Iš mano atsiminimų", Chicago, 1905 m. 23—243).

iš gojų nepirktų sėmenų. Vaikinai turėjo nuostolių, stambūs pirkliai pasiūlė labai pigią kainą — turėjo parduoti vietos žydams. Arba štai, J. Ivanavičius, žinomas Lietuvos kooperacijos judėjimo pionierius, kalbėdamas apie ūkio ratelių uždavinius, labiausiai neatidėliotinu jų uždaviniu laiko kooperatinį žemės ūkio produktų pardavimo organizavimą. Jos nebuvimas ypatingai kenkiąs smulkiems ūkiams: „Stipriai organizuotą supirkinėtojų falangą, į kurios kišenių patenka visas ūkininko pelnas, sudaro ne tik smulkių ūkių žaizdą. Norint pakelti kultūrą, padidinti mūsų ūkių pelningumą, prieš ją reikia pastatyti tokią pat stiprią žemės ūkio pardavimo organizaciją kooperatiniais pagrindais. Kaip sunku rungtis smulkiam ūkininkui su ta falanga, aiškiai įrodys šis, visiškai neišimtinas, faktas.

„Pereitais metais į Kamajų miestelį (Zar. ap.) buvo iškviestas iš Rygos stambus mėsos pirklys pirkti iš ūkininkų mėsinius gyvulius. Pirklys iš tikrųjų atvyko ir mokėjo už gyvulius geras kainas. Tačiau niekuo nekaltam pirkliui vos pavyko išsisukti iš smūgių, kuriuos jam parengė vietiniai tarpininkai, o paskum tie patys tarpininkai pranešė kur reikia, kad toje vietoje atsirado gyvulių ligos. Nors nieko į tai panašu nebuvo, vis dėlto mėsininko supirkti gyvuliai išbuvo sulaikyti per visą savaitę Kalkūnuose. Po visų tų kliaudžių ir nuostolių, žinoma, neatsiras nė vieno svetimo pirklio, kuris drįstų čia vėl pasirodyti“[1].

Su panašaus pobūdžio tarpininkavimu teko gana stipriai spirtis ir Vakarų Europos kooperatyvams, pav., Raiffeiseno kooperatyvams vakarų Vokietijoje ir kitur. Tik pas mus ta kova savo metodais buvo savotiškesnė ir labiau atitiko dar neišgyventoms baudžiavos tradicijoms ir visai socialekonominei aplinkai, esančiai savotiškose senosios Rusijos politinėse sąlygose Lietuvai, nesant joje vietos savivaldybių, kurios būtų galėjusios padėti šioje srityje ūkininkams.

Čia jau reikia pažymėti, kad vietiniai tarpininkai dažniausiai tik tarpininkavo stambioms eksportinėms firmoms Rygoje, Liepojuje, Karaliaučiuje, ir kit.

Dėl viso to privatinės smulkios prekybos ir smulkaus tarpininkavimo nuodėmės - nuodėmėlės buvo suverčiamos „žy-

---

[1] Apie tą pat atsitikimą žiūr. „Lietuvos Ūkininko“ 1910, 50 nr. 493 pusl. Taip pat „Žurnal. Obšč. Sob. Kov. O. S.-Ch.“ Nr. 32, 80—81 pusl.

diškajai" prekybai ir tas skatino steigti „krikščioniškus kromus", kuriuose būtų daugiau teisybės ir kurie kultūriniai tarnautų daugumai vietos gyventojų.

Kaip vieną iš žymesnių epizodų steigti Lietuvoje „teisingą krikščionišką" prekybą sudaro kelmiškio dvarininko J. Ivanavičiaus pastangos steigti „krikščioniškus kromus" apie pereito amžiaus devyniasdešimtųjų metų (1881) pradžią. Tat berods būta komanditinių bendrovių, kurių apie tą laiką nemaža pradėta steigti ir kitur. Jos nesudarė savo juridine forma kooperatinės bendrovės, bet savo „teisingos krikščioniškos" prekybos siekimu tarytum pavadavo vartotojų bendroves. Steigiant tokias komanditines prekybos bendroves galima buvo išvengti nepaprastai sunkios kooperatinės bendrovės (prekybinės) įregistravimo tvarkos, kurią tais laikais tekdavo atlikti rusų valdžios įstaigose[1].

Iš J. Ivanavičiaus laiškų matome, kad tų „kromų" nariais buvo stambesni „ziemianie". Patsai steigėjas mano, kad tie „kromai" paskatinę vėliau atsirasti ir labai sparčiai steigtis vartotojų bendrovėms. Su tokia nuomone galima būtų sutikti, jei vartotojų bendrovės būtų pradėjusios steigtis tik Raseinių apskr. Tiesa, ten jų tinklas buvo gana tankus. Tačiau dauguma jų ir Raseinių apskr., ir visoje Lietuvoje atsirado jau po 1905 metų, t. y. atgavus lietuviams spaudą ir palengvėjus Rusijoje politinėms sąlygoms.

Panašių į kelmiškį „krikščionišką kromą" būta ir kitur. Apie tokio kromo įsisteigimą „Auszroje" 1884 m. korespondencijoje iš Kupiškio[2] „Auszroje" ir I. Ivanavičiaus darbai šioje srityje buvo pagirti[3].

Pradedant „Auszra", lietuvių atgimimo spaudoje nuolatos randame skatinimų imtis lietuviams prekybos. Neišgalint atskiriems asmenims įsteigti krautuvę, buvo siūloma steigti „drau-

---

[1] I. Ivanavičius savo laiškuose iš 1912 m. X. 24. ir 31 p. P. Brazaičiui aprašo tuos savo žygius. (Žiūr. II priedą 100—102 p.).

[2] Žiūr. „Auszra" 1884, 140 pusl. Plg. „Žagrės" atsiradimo istoriją, kur taip pat „bendras kromas" jau nuo 1893 metų eidamas iš rankų į rankas, pagaliau atiteko „Žagrei". Žiūr. apie tai 1892 metų „Ūkininke" 443—446 pusl.

[3] Žiūr. „Auszra" 1885, 61 pusl.

gijiškas krautuves“, taip pat sodžiams steigti savas krautuves, ar laikyti savus prekybos agentus. Tų paraginimų įtakoje matyti buvo įsisteigusios „draugijiškos“ krautuvės Mariampolėje (1893 m.), kiek vėliau Naumiestyje ir Pilviškiuose (Kačergiaus). Pastarasis 1895 m. „Ūkininke“ (52 p.) duoda smulkų patarimą su sutarties projektu, kaip steigti pas notarą tokias bendroves, kad išvengt sunkiai gaunamų iš valdžios leidimų steigti bendroves pagal įstatus.

Plačiau iškeltą prekybos bendrovių reikalą randame P. Liūto „Szwiesos“ straipsniuose[1], kur siūloma steigti kooperatines prekybos bendroves. Tačiau vos bepradedančiam reikštis platesne vaga lietuvių tautiniam judėjimui nepavyko kooperacijos judėjimo padaryti tiek savo integraline dalimi, kaip tat būdavo kitose atbundančiose tautose (Suomijoje, Airijoje, Čekijoje ir t. t.).

Dvarininkų sindikatai.

Praktiškai pirmą stambią kooperatinę žemės ūkio prekybinę organizaciją sudarė dvarininkai ententoje su rūsų administracijos atstovais. Jąja tenka laikyti P. A. Stolypinui padedant įkurta 1892 m. liepos m. 8 d. „Kauno Bendrovė žemės ūkio dalykams pirkti ir parduoti“ ir pradėjusią veikti Kėdainiuose, o vėliau perkelta, į Kauną[2]. Ji, žinoma, buvo sutrum-

---

[1] *P. Šalčius* „Auszros“ ir „Szwiesos“ ekonomika. (Teisių Fakulteto Darbai, VI, 431—434 pusl.).

[2] Apie sindikato veiklą 1897 m. „Tėvynės Sarge“ Nr. 5 randame tokią būdingą pastabą: „1897 m. 22 d. vasario m. buvo metinis susirinkimas visų sąnarių Krautuvės (pirkimo ir pardavimo) Ūkiszkų Iszdarbių, įkurtos jau 1891 m. Suvažiavo daugelis ir szeipjau dvarponių — lietuvių ir maskolių. Peržiūrėję savo reikalus visi sutarė paduoti ministrui praszymą, kad užtvirtintų łstatymus „Ukiszkai - Ekonomiszkos Draugystės“. Skubinamies pasidžiaugti tą žinią atmindami, kaip maža teturime draugysczių, kaip be susibaudimo (susitarimo) nevyksta nėkoks płatesnis užmanymas ar tai mokslo dalykuos ar pagerinimuose savo buities. Pelno, kurį Draugystės krautuvė par metus apturėjo, drauginінkai nepasidalijo, ale paskyrė ant įtaisymo ant stancijos geležinio kelio cisternos („szpižinė sodžiałka“) laikymui naftos (gazo), nes vietiniai žydai priekėjai apie tą dar nepasirūpino. Ir ta žinia linksma. Mūsų dvarponiai pradeda sau lopyti batus par priekystę; jei priekystė žydams duoda szilkines szabasines kapotas, kodėl ji krikszczionims neduos cielų batų? Teisingi apie ūkę

pinta „Kauno sindikato“ vardu, taip ją toliau ir vadinsiu. Ji buvo įsteigta pasinaudojant jau ir kitose Rusijos vietose veikiančių žemės ūkio bendrovių įstatais. Jo tikslas buvo: įsigyti ir parduoti žemės ūkio dalykus, steigti pramonės įmones, perdirbti vietos žemės ūkio žaliavoms; išduoti paskolas įkeičiant prekes, pavestas parduoti komiso pagrindais.

Nariais ligi 1905 m. gegužės m. 4 dienos įstatų pakeitimo galėjo būti tik fiziniai asmenys — abiejų lyčių žemės savininkai, nuomininkai, o vėliau vartotojų bendrovės, žemės ūkio draugijos ir bendrovės. Nariai atsakė tik savo įnašais. Už ypatingus patarnavimus galėjo būti renkami garbės nariai. Nario mokesnis 100 rub.; įmokamų dalimis per 6 mėnesius ir 10 rub. stojamojo mokesnio. Ūkininkams ir smulkiems žemvaldžiams įnašų įmokėjimas valdybos nutarimais galėjo būti išdėstytas ilgesniam laikui ta sąlyga, kad, ligi susidarysiant pilnam pajui, skiriamas pelnas nariui eitų įnašui sudaryti. Perduoti įnašus galima tik sutikus valdybai.

Visi nariai turi teisę dalyvauti visuotiniuose susirinkimuose patys arba per įgaliotinius, bet sprendžiamąjį balsą turi tik tie nariai, kurie turi 3 įnašus ir nuo kiekvienų trijų įnašų gauna 1 balsą, bet niekas negali turėti daugiau per 5 balsus. B-vės nariai turį mažiau per 3 įnašus gali bendru įgaliojimu sujungti balsus, kad gautų 1 ar daugiau balsų. Valdybos nariai turi turėti balsavimo teisę, t y. turėti bent tris įnašus, bet visuotinis susirinkimas gali išrinkti į valdybą ir neturintį trijų įnašų su sąlyga, kad išrinkus papildytų ligi 3 įnašų per 6 mėnesius nuo išrinkimo dienos. Neakuratiškai mokąs bendrovės narys gali būti pašalintas iš b-vės, o jo įneštos sumos ir dividendai eina išlyginti skoloms. Pašalinimas įvyksta $^2/_3$ visų bendrovės narių ir $^2/_3$ balsų dauguma.

Įnašai grąžinami ne anksčiau, kaip per 18 mėnesių išstojus iš bendrovės ir nedaugiau, kaip po 3 pajus 1 nariui per metus, be to per 1 metus gali būti priimta pareiškimų apie įnašų grąžinimą ne daugiau, kaip 0,1 apyvartos kapitalo; pareiškimai aukščiau už tą normą tenkinami iš eilės kitais metais. Negrąžinti įnašai dalyvauja bendrovės nuostoliuose ir pelnuose. Ta-

---

a. a. kun. Vienažindžio žodžiai: procavojam prakaituojam par visą dienelę; o ka turim, kai pažiūrim? Vien tik sermėgėlę“. Priekėjas (kupczius) to negali pasakyti apie savę: jis ir gelumbinius rūbus turi“.

čiau ir tokis įnašų kapitalo surinkimo bendrovėje būdas ilgainiui pasirodė nepatenkinamas ir 1910 metų pakeitime matome tokį nuostatą: nariams su daugiau negu 15 įnašų, įnašai grąžinami lygiomis dalimis per 6 metus ir tik pilnas įnašas. Pareiškimų tegali būti priimta ne daugiau per $^{1}/_{12}$ apyvartos kapitalo.

Valdybos nariai renkami 4 metams. Valdyba susidaro iš 5 narių. B-vės pirmininku ex officio buvo Kauno gubernijos bajorų vadas. Kalba — rusų.

Prekių pardavimas eina be derybų ir vienoda kaina. Valdybos pasirašytas katalogas turėjo būti viešai iškabintas.

Pelno paskirstymas buvo nustatytas tokis: 5% atsargos kapitalui iš likusios sumos 25% eina dividendui už įnašus, 15% valdybos ir tarnautojų naudai pagal valdybos nuožiūrą; likusioji dalis skirstoma sindikato nariams proporcingai narių įpirkimams. 1910 m. ir čia padaryta šiokių tokių pakeitimų, būtent: dividendams už įnašus norma padidinta ligi 35%, bet dividendas aprėžtas nedidesne norma už 8%. Likusi suma eina premijoms nariams už įpirkimus. Tačiau likusi nuo 8% dividendo liekana eina į dividendinį kapitalą, iš kurio mokamas dividendas ligi 8%, jei kuriais metais iš pelno negali būti paskirta tokia norma.

1913 metais lapkričio m. 8 d. visuotinio susirinkimo nutarimu pakeistas įstatų punktas (58 §) dėl pelno paskirstymo. Nustatyta tokia gryno pelno paskirstymo tvarka: 10% eina į atsargos kapitalą, o likusi suma paskirstoma dividendams pagal narių įnašus, tačiau neturi būti didesnė per 8%. Likusioji pelno suma priskiriama dividendų kapitalui, iš kurio ateityje gali būti mokami dividendai ligi 8%.

Iš „Sindikato" įstatų matome, kad tai būta gana artimos kooperatinei organizacijai įstaigos, nors balsavimo teisės ir nebuvo nustatytos pagal Ročdeliečių principus. Tačiau 1913 m. lapkr. įstatų pakeitimu formaliai nuo Ročdeliečių principų dar labiau nukrypta. Sindikatas nebuvo pelno bendrovė, jo tikslas buvo patarnauti savo narių ūkiams. Atsižvelgti į kapitalo dydį nustatant narių teisės ir mokamus už jų dividendus sindikatą vertė kapitalų trūkumas. Tą matome pabrėžtą ir Kauno Žemės Ūkio Draugijos pranešimuose apie Sindikato veiklą[1]:

---

[1] „Žurnal. K. O. S.-Ch." Nr. 2, VI priedas, 1901.

„Sindikatas neišsiplėtė, kaip pav. Liepojaus Consumvereinas, dėl to, kad sindikatas 1893 m. pradėjo veikti su 11.570 rublių įnašų kapitalo, o 1899 metais jis turėjo tik 13.500 rub., o Consumvereinas pradėjo su 25.000 rub., o 1899 metais turėjo įnašų kapitalo 203.000 rub. Daugiau kapitalų sindikatas negalėjo pritraukti, nes pradžioje jo įstatai teleido už įnašus mokėti 5%, kad sindikatas neišvirstų į akcinę bendrovę. Dėlto ir nenuostabu, kad panaši į sindikatą stambių žemvaldžių organizacija Liepojaus Consumvereinas 1899 metais apyvartos padarė 1.600.000 rublių".

Nežiūrint į tai, sindikato nariai, kuriais, susikūrus K. Ž. Ū. D-jai, tegalėjo būti jos nariai, nelabai interesavosi jo veikimu[1], vis dėlto apyvartos gana stipriai pradėjo augti, ypač persikėlus į Kauną (rub.):

1893 m.	48.560	1898 m.	37.436
1894 „	52.484	1899 „	91.758
1895 „	46.095	1900 „	124.133
1896 „	48.863	1901 „	296.756
1897 „	70.025	1902 „	374.663.

Iš viso per pirmuosius dešimtį metų sindikatas pardavė prekių už 1.230.778 rub., apversdamas apyvartos kapitalą nuo 4,1 ligi 10,1 kartų per metus. Iš tos dešimtmetinės apyvartos teko mašinų ir įrankių prekybai 379.385 rub., kainų pakėlimas joms sudarė 10,8%; trąšų 477.348 rub. — 6,6; sėklų 75.400 rub. — 12,2; žibalo 36.882 — 4,5; geležies 54.464 — 8,6. Bendras kainų pakėlimas (brutto pelnas sudarė 104.286 rub.) arba 8,4%. Nuo XX a. pradžios Sindikatas pradėjo atidarinėti skyrius. 1903 metais jis turėjo skyrius, be Kauno ir Kėdainių, dar Panevėžyje, Rokiškyje ir agentūras Jonavoje, Rozalime, Panemunėlyje, Ignaline, Ukmėrgėje, Zarasuose ir Mariampolėje. Sindikatas visų pirmiausia stengėsi sunormuoti žemvaldžiams stambesnių prekių statymą. Jam pavyko patogiomis sąlygomis susitarti dėl superfosfato su Lovičiaus fabriku. Norėdamas išsiderėti geresnes sąlygas, sudarė sutartį su Vilniaus, Minsko, Vitebsko ir Gardino sindikatais dėl bendro prekių pirkimo visiems sindikatams, arba atliekantiems jų funkcijas žemės ūkio drau-

[1] „Žurnal. K. O. S.-Ch." Nr. 2, priedas VI.

gijų prekybos skyriams. Tačiau daugiau žinių apie tą dalyką neteko užtikti. Taip pat paliko tik sumanymais nekartą kelti Kauno Žemės Ūkio susirinkimuose klausimai dėl malkų statymo geležinkeliams, dėl javų ir mėsos statymo be tarpininkų kariuomenės intendantūrai. Charakteringa, kad ir tais laikais K. Ž. Ū. Draugijai teko skųstis labai aukštomis javų kondicijomis — pav., $13^1/_2$% drėgnumo, kas vietinėse sąlygose buvo visiškai neįmanomas dalykas, nors užpirkimai kariuomenei galėjo sudaryti labai stambias sumas (1901 m. Vilniaus Intendantūra pirko 614.250 pūdų rugių, 622.050 pūdų miltų, 154.912 pūdų grikių kruopų, 5.264 p. manų kruopų, 2.256 miežinių kruopų, 208.824 pūdus avižų — partijomis po 3—4 vagonus).

Perėjus į decentralizuotą prekybos sistemą, Sindikato apyvartos sparčiai pradeda augti. Paskutiniais prieškariniais normalinės apyskaitos metais, būtent, 1913 metais Sindikato apyskaita pasiekė 1.245.870 rub. Prekyba koncentravosi šiuose sandėliuose su apyvarta (1000 rub.):

Kauno	452,0
Kėdainių	105,0
Panevėžio	153,5
Rokiškio	55,1
Šiaulių	366,8
Ukmergės	113,1.

Pelno tais metais turėjo 17.660 rub. Narių turėjo 390, palyginti, labai nedidelį skaičių, todėl, savaime suprantama, plačiai turėjo eiti ir operacijos su nenariais. Įdomus ir šios stambiausios ir seniausios prieškarinės sui generis kooperatinės organizacijos balansas 1914 metų sausio mėn. 1 dienai jos balansas siekė 1.124.065 rub. Stambiausios pozicijos pasyve (1000 rub.): įnašų kapitalas 153,3, amortizacijos kapit. 21,3, atsargos 16,3, palūkanos 66,6, akceptai 317,0, statytojai 137,5, kredito įstaigos ir atskiri asmenys 150,9, specialinė ein. sąsk. 188,0, diskontas bankuose 80,9, pelnas 17,6; aktyve kilnojamas ir nekilnojamas turtas 68,7, prekės ir medžiagos 213,2, vekseliai 235,4, klijentai 521,9, statytojai 11,8.

Iš balanso pozicijų matome, kad Sindikatas vertėsi svetimomis lėšomis ir įgyjamas kreditan prekes išskolindavo savo klijentams. Vadinasi, prekybinės ir finansinės politikos požiū-

riu, mes matome gerai mums pažįstamą vaizdą iš visų beveik kooperatyvų veikimo Lietuvoje prieškariniais ir pokariniais laikais[1].

Kauno Sindikatas savo pavyzdžiu darė įtakos ir lietuviams ūkininkams, sudarant savąjį „sindikatą" Žagrę Mariampolėje.

Dėl Sindikato santykių su lietuviais ūkininkais, reikia pasakyti, kad širdingi ir geri jie nebuvo. 1906 metų „Lietuvos Ūkininke" matome kviečiant ūkininkus ir jų vartotojų bendroves bendradarbiauti su Sindikatu[2]. Tačiau prie konkretaus bendradarbiavimo neprieita. Atvirkščiai, Sindikato noras tapti didmenų bendrove, berods, neigiamai atsiliepė į savarankės vartotojų bendrovių Sąjungos sudarymą[3]. Lietuviai darė priekaištus dėl jo lenkiškos politikos[4].

Iš artimų Kauno Sindikatui prekybinių žemės ūkio organizacijų tenka suminėti ir Raseinių Žemės Ūkio ir Gyvulininkystės Draugijos žemės ūkio įrankių sandėlį, įsteigtą 1899 metais Raseiniuose ir Kelmėje. Sandėlis veikė atskiru statutu. Jo tikslas buvo aprūpinti žemvaldžius reikalingomis žemės ūkio mašinomis, sėklomsi, trąšomis ir p. d., taip pat padėti parduoti žemės ūkio produktus. Sandėlio apyvartos kapitalas sudaromas iš Draugijos narių įnašų savo noru, skaitant vieną įnašą lygiu 25 rub. Apyvartos kapitalas turėjo būti Draugijos Tarybos žinioje, dalyvaujant įnešusių į sandėlio kapitalą narių įgaliotiniams. Atsargos kapitalas sudaromas iš pelno ir eina galimiems sandėlio nuostoliams mokėti. Įnašai galėjo būti nariams grąžinami tik po trejų metų patvirtinus apyskaitą ir atskaičius nuostolius arba pridėjus dividendą. Pelnas ir nuostoliai dalyjami proporcingai įnašams. Atsakomybė tik įnašais. Paprastas pelnas buvo dalijamas išduodant dividendus (6—8%) už įnašus ir dar išduo-

---

[1] Žinios apie Sindikato apyvartas imtos iš C. Valstybės Archyvo bylų.

[2] Tokią mintį buvo iškėlęs pirmutinis bene kun. Tumas 1905 m. „Vilniaus Žiniose" 27 nr. patardamas vartotojų bendrovėms rašytis į „Sindikatą" ir pasinaudoti jo prekybiniu patyrimu.

[3] „Lietuvos Ūkininko" 1906 m. 19, 21, 22, 26, 31 nr. str. „Vienybėje — Galybė". V. K.

[4] D. Šidlausko atsiminimus „Talkoje" 1932 m. 5 nr.

[5] „Liet. Ūkininko" korespondenciją iš Rokiškio 1913, 356 pusl.

dant sandėlio nariams — premijas už įpirkimą (apie 3%). To sandėlio apyvartos siekė 35—45.000 rublių. Daugiausia vertėsi trąšomis, žemės dirbimo įrankiais, sėklomis, geležies dirbiniais, įvairiomis žemės ūkio mašinomis, pienininkystės įrankiais, geležimi, akmens angliais ir kit. Prekės buvo parduodamos ir nenariams, jų tarpe ir ūkininkams. Nors sandėlis veikė ne kooperatiniais pagrindais, bet jis dėjęs pastangų sunormuoti ir patobulinti prekybą žemės ūkio gamybai reikalingais dalykais[1].

Vilniaus Žemės Ūkio Draugija turėjo vad. mašinų sandėlį, per kurį stambesnieji žemvaldžiai apsirūpindavo reikalingomis prekėmis. Palyginti su Kauno Sindikato, kurio veikimas buvo decentralizuotas, apyvartomis vilniškės Ž. Ū. Draugijos mašinų skyrius davė daug mažesnes operacijas. Jame palyginti plačiai buvo pastatytos komisinės operacijos. Jo apyvarta 1911 metais siekė 481.501 rub., iš tos sumos žemės ūkio mašinoms ir įrankiams teko 151.963 r., mineralinėms trąšoms 199.396 r., sėkloms 52.178 rub., įvairioms prekėms 36.594 r., likusi apyvartos dalis teko komisinėms operacijoms[2].

Vilniškės Žemės Ūkio Draugijos silpnesnį veikimą prekybos srityje tenka aiškinti tuo, kad kultūrinės sąlygos Vilniaus gub. buvo žemesnės, kaip Kauno gub., o, be to, pačiame Vilniaus mieste būta stambios firmos tais pačiais dalykais, kuriuos laikė ir V. Ž. Ū. D. mašinų skyrius.

Kaip ir jau minėtos kauniškė, raseiniškė ir vilniškė žemės ūkio draugijos, savą prekybinę įstaigą turėjo ir Suvalkų Žemės Ūkio Draugija, vad. „Komiso biurą". Šis biuras atlikdavo įvairius prekybinius dvarininkų užsakymus, laikė savo prekių sandėliuos Suvalkuose ir Vilkaviškyje, 1907 m. jo prekybinė apyvarta siekė apie 100 tūkstančių rublių. Operacijas darė daugiausia su šalia Draugijos stovinčiais ūkininkais. Nuo 1908 metų Suvalkų Žemės Ūkio Draugija daro pastangų savo „Komiso biurą" paversti atskiru prekybos skyriumi su šimtarubliniais įnašais, kitų žemės ūkio sindikatų pavyzdžiu[3].

---

[1] „Žur. Obšč. Sob. Ros. O-vą..." už įvairius metus.

[2] Žinios imtos iš C. V. Archyvo Ž. Ū. ir V. Turtų Vilniaus ir Kauno gubernijų Valdybos bylų. Nr. 507.

[3] „Tygodnik Suwalski", 1906, 23 nr.

Visos ligi šiol suminėtos dvarininkiškojo sektoriaus prekybinės organizacijos, be abejonės, nemaža patarnavo sureguliuoti ir išplėsti Lietuvoje palyginti naują prekybos šaką, kuri turėjo aprūpinti reikalingomis prekėmis vis didėjančią ir apimančią taip pat ir ūkininkiją žemės ūkio racionalizaciją. Jos gana plačiai darydavo operacijas ir su daugiausia šalia jų stovinčiais ūkininkais, kuriems įstojimas nariais į tas organizacijas buvo gana sunkiai prieinamas (mažomis išimtimis) ir dėl didelių įnašų ir dėl svetimos ūkininkui lietuviui atmosferos. Todėl, nežiūrint į pastangas (Kauno Sindikato) pritraukti smulkius žemvaldžius arba ir jų organizacijas į bendrą prekybinę organizaciją, to nepavyko pasiekti ligi pat didžiojo karo pradžios. Atvirkščiai, pradėjus atsirasti valstietiškoms prekybinėms organizacijoms (vartotojų bendrovėms, „Žagrei") tenka susidurti su šiojo sektoriaus prekybinėmis organizacijomis iš dalies kaip konkurentams.

Reikia manyti, kad maždaug apie $^2/_3$ apyvartos šios dvarininkiškojo sektoriaus prekybines operacijas darė ne su savo nariais, bet daugiausia su ūkininkais[1]. Tuo būdu ir pelnai gaunami iš jų narių susidarė iš svetimų operacijų. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad patys nariai buvo suinteresuoti ne pačiu pelnu už įdėtus įnašus, bet labiau kaip pirkėjai, tai dideli pelnai nesusidarydavo. Be to, dividendas už įnašus buvo aprėžtas 8%.

Nors ir esant ligi tam tikro laipsnio vienodam interesui ir smulkiam žemvaldžiui valstiečiui ir stambiam dvarininkui sudaryti stiprias ir pajėgias prekybines organizacijas kooperatiniais pagrindais, tačiau nepavykus tam, atsiranda daugybė palyginti smulkių prekybinių organizacijų, siekiančių tų pat tikslų. Pirmutinę vietą čia užima vartotojų bendrovės. Kaip šalutinėmis operacijomis vad. prekybiniu tarpininkavimu iš dalies verčiasi ir ūkio rateliai ir net kai kurios taupmenų-skolinamosios bendrovės.

---

[1] „Otčiot Kov. Sel.-Choz. Tavar." za 1905 god. trimis kalbomis, jų tarpe ir lietuvių — Atskaita Kauno Ūkiškosios Draugijos.

Vartotojų bendrovės.

Prie artimų žemės ūkio prekybinėms organizacijoms tenka priskirti ir vartotojų bendroves. Savo kooperatiniais pagrindais ir konkretiniais uždaviniais jos daugiausiai tarnavo sodžiaus gyventojams ūkininkams ir tik mažuma miestelių gyventojams. Taip pat ir savo operacijomis jos, šalia aprūpinimo kasdieninio vartojimo dalykais, versdavosi gana plačiai ir ūkininkų žemės ūkio gamybai reikalingais daiktais: minėralinėmis trąšomis, žemės ūkio mašinomis, sėklomis, įvairiais įrankiais ir panašiais dalykais. Kaikurios vartotojų bendrovės imdavos ir kitais būdais patarnauti ūkininkų gamybiniams reikalams.

Jei grynai miestietiškos vartotojų bendrovės Lietuvoje pradeda atsirasti gana anksti (seniausia Lietuvoje kooperatiniais pagrindais sudaryta vartotojų bendrovė tenka laikyti Vilniuje įsteigta 1869 metais teismo institucijų tarnautojų vartotojų bendrovę), tai neskaitant I. Ivanavičiaus ir kitų „krikščioniškų kromų", apie kuriuos jau buvo minėta, ūkininkų formaliai kooperatiniais pagrindais vartotojų bendrovės pradeda atsirasti apie XIX a. pačią pabaigą. Ir čia Kauno gubernija parodo daugiausiai gyvumo. Tačiau masinis vartotojų bendrovių steigimas prasideda tik po 1905 metų[1]. Ligi 1905 metų Kauno gubernijoje randame įsisteigusių ligi 1902 metų 7, 1903 m. 13 ir 1904 m. 9. Tačiau nevisos jos pradeda veikti. 1905 metų pradžiai iš viso randame Kauno gubernijoje jų 18[2]. Ir tik nuo 1906 metų prasideda smarkus jų augimas. Taip, pav., Kauno

---

[1] Surasti Lietuvos vartotojų bendrovių tarpe tokias, kurios būtų suvaidinusios didesnį vaidmenį vartotojų bendrovių atsiradime, yra gan nelengvas dalykas. Neteko surasti duomenų, kad mažutė Pabiržės vartotojó bendrovė, nuo kurios kai kas pradėdavo vartotojų kooperacijos istoriją Lietuvoje, būtų turėjusi įtakos kitoms vartotojų bendrovėms atsirasti. Pati jų idėja Lietuvoje buvo jau nebe svetima. Daug daugiau bus turėjęs reikšmės Šiaurinėje Lietuvoje vartotojų bendrovėms atsirasti prityręs prekybininkas ir kooperatininkas Kazimieras Bizauskas (miręs 1907 m.), kuris buvo vartotojų bendrovių steigėju ir vedėju pirmiausiai Latvijos Šemberge, paskum Lietuvoje — Pabiržėje (Rastauskinėje), Pašvitinyje, Pumpėnuose, Kupiškyje ir Anykščiuose. („Šaltinis", 1907 metų, 331 pusl.).

[2] *P. Šalčius.* Kooperacija v. Litve. Sbornik po voprosam ekonomiki i kooperaciji. Moskva, 1916 m. ir „Žurnal Kov. O. Sel. - Choz." Nr. 14, VIII priede.

gubernijoje 1906 m. įsisteigia 22, 1907 metais — 18, 1908 metais — 19, 1909 m. — 12 ir 1910 m. — 15. Po to vartotojų bendrovių steigimas mažėja. Jų steigėjais ligi 1906 metų buvo greta su pažangesniais ūkininkais taip pat dvarininkai, kunigai, gydytojai. Po 1906 metų vartotojų bendrovėmis susiinteresuoja daugiausia kunigai, iš dalies ir kiti sodžiaus inteligentai, dvarininkai dėl socialiniai tautinių skirtumų vartotojų bendrovėse mažiau dalyvauja.

Vartotojų bendroves paskatina steigti tie patys motyvai, kaip ir „krikščioniškus kromus" — nepasitenkinimas privatinių krautuvininkų prekyba. Nemažesnės reikšmės čia turėjo ir tautiniai motyvai. Tipingą nuomonę skaitome „Šaltinyje": „Vartotojų draugijų steigimas pas mus ypač yra svarbu, nes visa prekyba yra svetimos ir priešingos mums tautos rankose. Ar mūsų tauta būtų taip suvargus, taip bėdina, kuomet reikia duoti skatikas viešiems reikalams, jeigu miestelėnai pirkliai būtų lietuviai? Pastatykime tik gerai vartotojų draugijas, pirkime jose, palaikykime jas, tuoj žydų sankrovos pranyks ir pereis josios į mūsų žmonių rankas! Jei lobs mūsų pirkliai, tai nors žinosime, kad mūsiškiai lobsta, ne svetima mums tauta, skiriantisi nuo mūsų kalba, tikėjimu, pažiūromis. Tauta, kuri nori iščiulpti mūsų tėvynę, o nieko mums neduoti. Nereikia mums kovos su žydais, tik reikia mums vartotojų draugijų, josios išriš iš dalies ir žydų klausimą"[1]. Tokis motyvas buvo laikomas svarbiausiu ir jis maža ką pasikeitė nuo draudžiamojo periodo spaudos laikų. Tiesa, kairioje spaudoje ilgainiui atsiranda nuomonė, kad kooperacijos judėjime svarbiausia yra socialinė pusė, o ne tautinė. Savieji prekybininkai esą taip pat trauktų pelnus, kaip ir svetimieji[2].

Prieškarinės vartotojų bendrovės veikė vidaus reikalų ministerijos išleistais normaliniais įstatais 1897 m. gegužės mėnesio 13 dieną. Einant tais įstatais, bendrovės tikslas buvo aprūpinti savo narius kiek galint pigesne kaina arba nuosaikiomis prekyvietės kainomis įvairiais vartojimo ir namų apyvokos daiktais ir suteikti savo nariams galimumo sutaupyti iš bendrovės operacijų pelno.

---

[1] J. Daubaras „Šaltinyje" Nr. 15, 1909 m.; J. Žvygas „Kooperacijos Žiedas" (brošiūra) 1910 m. 4—5 pusl.

[2] „Vilniaus Žinių" 1907, 189 nr. korespond. iš Žagarės.

Prekes vartotojų bendrovės galėjo parduoti už grynus pinigus ir kreditan. Nenariams turėjo pardavinėti tik už grynus pinigus. Jų kapitalus sudarė: įnašų (praktikoje nuo 3—10 rub.) kapitalas, atsargos kapitalas sudaromas iš metinių paskyrimų iš gryno pelno ir kitų smulkių pajamų ir laikomo valstybiniuose ar valstybės valstybiniais ar valstybės garantuotais procentiniais popieriais valstybės kredito įstaigose.

Vartotojų bendrovių nariais galėjo būti abiejų lyčių asmens ir bendrovės. Narių skaičius buvo neaprėžtas. Nariai atsakė tik savo įnašais. Visuotiniuose susirinkimuose nariai turėjo tik po vieną balsą.

Valdomuosius organus sudarė valdyba, renkama visuotinio susirinkimo iš ne mažiau kaip 3 asmenų. Kontrolės reikalams buvo renkama revizijos komisija taip pat ne mažiau, kaip iš trijų asmenų. Vartotojų bendroves galėjo revizuoti ir gubernatorius.

Grynas pelnas taip turėjo būti paskirstomas: 10% turėjo būti skiriama į atsargos kapitalą ir ligi 10% dividendams už įnašus. Likusis pelnas galėjo būti skirstomas nariams proporcingai jų įpirkimams bendrovėje ir kitiems reikalams.

Bendrovę likvidavus likusioji turto dalis, patenkinus visas pretenzijas ir išmokėjus nariams įnašus, turėjo eiti visuomenės reikalams visuotinio susirinkimo nuožiūra.

Sąskaityba ir reikalų vedimas turėjo eiti rusų kalba.

Atgavus spaudą, prasideda beveik visuose[1] lietuvių laikraščiuose kooperacijos aplamai, o pradžioje ypatingai vartotojų kooperacijos propaganda. Vilniuje susidaro A. Domaševičiaus iniciatyva „Kooperatorių būrelis", kuris mėgina rinkti žinias apie Lietuvos vartotojų bendroves anketų būdu. Tik 1912 metais pavyko gauti anketos atsakymus iš 52 vartotojų bendrovių[2]. Iš anketos duomenų matome, kad 1911 metais 52 vartotojų bendrovėse narių būta 8.193 arba vidutiniškai vienai

---

[1] Socialdemokratų spauda į esamas vartotojų b-ves žiūrėjo daugiau, kaip į „klebonų biznį", nieko gero nežadantį darbininkams, nors ir socialdemokratų tarpe būta žymių kooperatininkų (A. Domaševičius, R. Rasikas). („Visuomenė", 1910, 123—6 p.).

[2] Lietuvių Vartotojų Draugijos pagal 1912 metų ankietą. Parašė P. K. Vilnius, 1912. Į Vilniaus lietuvių kooperatorių būrelį įėjo: D. Šidlauskas, A. Domaševičius, M. Sleževičius, A. Vėgėlė ir kun. P. Kemešis („Bendrija" 1912, 4 nr., 68 pusl.).

bendrovei 158 nariai. Ligi 100 narių turėjo 13 bendrovių; nuo 101—200 — 26 bendrovės; nuo 201—300 narių — 12 vartotojų bendrovių; 1 bendrovėje būta 390 ir 1 bendrovėje net 401.

Stojamasis nario mokesnis svyravo tarp 50 kap. ir 3 rub. Narių įnašai tarp 3—10 rub. Visos 52 bendrovės įnašų kapitalo turėjo 188.785 rub. arba vidutiniškai vienai vartotojų bendrovei teko 3.630 rub.

Parduotų prekių apyvartos visose 52 vartotojų bendrovėse siekė 1.064.429 rub. Pagal apyvartos dydžius vartotojų bendrovės taip skirstosi: 7 vartotojų bendrovėse apyvarta siekė ligi 10,000 rub.; 20 vartotojų bendrovių ligi 20,000 rub.; 20 vart. b-vių ligi 30,000 dub. ir 5 daugiau kaip 30.000 rub. Vidutinė vienos bendrovės apyvarta išėjo 20.469 rub. 48 bendrovės 1911 metais turėjo 34.217 rub. pelno, 3 vartotojų bendrovės turėjo nuostolių. Už įnašus vidutiniškai mokėdavo $5^{1}/_{3}$%. 1911 metais 25 vartotojų bendrovės išdavė dividendus už įpirkimą nuo 1%—8%.

Valdybos narių sudėtis pagal kalbamą ankėtą taip atrodė: iš 265 valdybos narių tarpe 36% buvo ūkininkai, 25% kunigai, 13% dvarininkai, 4% gydytojai, 4% vargoninkai, 3,5% valdininkai, 2% aptiekininkai, 2% miestiečiai, 2% liaudies mokytojų, 2% amatininkų, likusioji dalis tenka įvairių profesijų žmonėms.

52 vartotojų bendrovėse būta 180 tarnautojų. Parduotuvių vedėjai gaudavo nuo 18 ligi 50 rub. algos, o kaikuriose bendrovėse dar įvairių priedų.

Taip atrodo trumpa mūsų 52 vartotojų bendrovių veiklos santrauka. Šios 52 bendrovės buvo bene aktingiausios.

Ir vartotojų bendrovių veikime greitai pasireiškia grupiniai skirtumai, kurie, kaip vėliau ir pamatysime, taip aiškiai buvo akcentuojami, remiantis moderniškos katalikiškos akcijos pagrindais seiniškių „Šaltinio“ grupės kunigų steigiant ir žemės ūkio kooperatyvus Mariampolėje. Tat pasireiškė taip pat kivirčiais dėl įvairių laikraščių platinimo. Kunigai pyko, kad vartotojų bendrovėse parduodami pirmeivių laikraščiai, arba jų knygynėliuose laikomos pirmeiviškos knygos. Žinoma, tokia pasaulėžiūrinė kova vartotojų bendrovėms negalėjo eiti į sveikatą, ypatingai jų darbo pradžioje.

Tą kovą tarp grupių pasaulėžiūrų pagrindais ypatingai stipriai akcentavo seiniškis „Šaltinis": „Steigiant draugiją, reikia atsiminti tai, kad ji įstatuose būtų **krikščioniškai-katalikiška**. Jau anksčiau skaitėme, kad beveik visur vartotojų draugijos rūpinasi politika. Pas mus nėra kitaip ir nebus. Jei į tai, mes, katalikai, neatsižiūrėsime, tai daug prarasime. Kur draugijos valdyba bus „pirmeivių" rankose, tenai pardavėjas ir pirkliai bus tokie pat. Tenai geram katalikui nebus vietos. Sankrovoje katalikiškų laikraščių pardavinėjimas bus pašalintas. Sankrovos tarnai pardavinės „pirmeivių" laikraščius, kalbįs juos užsisakyti, platįs bedieviškas knygas. Jeigu sankrova pelno dalį skirs apšvietimo reikalams, tai jau katalikiška mokykla, katalikiškas knygynas negaus nieko, jie rems savuosius. Neina čia apie muilą, koksai jis turėtų būti, ar „pirmeiviškas", ar „katalikiškas", kaip nekurie juokauja, bet apie svarbesnius dalykus. Steigiant draugiją, tai lengva padaryti, toliau gi atitaisyti klaidas sunku. Gal šiandieną to pavojaus nematyti, bet toliau jis bus, ir tuomet kieno rankose bus vartotojų draugijos, daug turės"[1].

Antra vertus, kaikuriose bendrovėse kildavo ir „lietuviškai-lenkiškas" ginčas. Kai kurie dvarininkai aktingai dėdamiesi į vartotojų bendrovių darbą ir remdami jį, tačiau atgavus spaudą reikalavo, kad šalia iškabų rusų ir lietuvių kalba, būtų dedamos ir lenkų kalba iškabos. Su pastaruoju lietuviai nesutikdavo. Dėl to dvarininkai pykdavo ir ilgainiui mesdavo aktingai dirbę.

Vartotojų bendrovėms Lietuvoje, kurios ligi karo teišgyvavo nuo savo įsikūrimo pradžios dauguma 9-8-7 metų, atsiradusios nepalankiose sąlygose, teko pergyventi, kaip ir daugelyje kitų šalių sunkias vaikų ligas ir ideologiniu ir organizaciniai technišku atžvilgiu. Apie ideologinius sunkumus ką tik teko minėti. Pradėjus diferencijuotis Lietuvos visuomenei į socialiniai-kultūrines grupes, kiekviena grupė iš kooperacijos laukia sau įvairiopos naudos: gero įrankio tai ar kitai politinei-kultūrinei akcijai, sudarant sau įtakingus masėse vadus, materialinės paramos ir t. t. Aišku, kad jaunas, neįleidęs dar nei idėjiniai, nei materialiniai gilesnių šaknų į nelengvą Lietuvos dirvą kooperacijos judėjimas nė vieno, nė antro duoti negalėjo. Tikri

---

[1] *J. Daubaras.* Vartotojų Draugijos 1909, 19 nr.

vaisiai iš kooperacijos judėjimo galėjo atsirasti ten, kur ta kova buvo eliminuota ir kur pavykdavo išspręsti organizaciniai techniško pobūdžio problemas. Be ekonominių aplinkos sąlygų, tas organizaciniai techniško pobūdžio problemas sudaro: vadai, personalas, lėšos, tinkama prekybos organizacija.

Ekonominė aplinkuma vartotojų bendrovėms plėstis Lietuvoje palanki nebuvo. Jei ūkininkai jautė reikalą dėtis prie tokių bendrovių iš principo (gintis nuo privatinių pirklių apgavimų, tautiniais sumetimais ir t. t.), tai praktikoje tas reikalas žymia dalimi būdavo neutralizuojamas privatinių pirklių atkaklios konkurencijos. Privatiniai krautuvininkai aiškiai jautė pavojų iš naujų konkurentų ir visomis priemonėmis jį stengėsi sunaikinti. Antra vertus, su privatiniu krautuvininku ūkininką rišdavo seni ryšiai-pažintis, neretai įsiskolinimas. Mūsų privatinės miestelių prekybos atstovai turėdami labai neaukštą pragyvenimo standartą, galėdavo stipriai konkuruoti vartotojų bendrovėms. Be to, miestelių krautuvininkai versdavosi ne vien tik detaline prekyba, bet taip pat ir žemės ūkio produktų supirkinėjimu. Todėl savaime suprantama, kad konkurencijos sąlygos vartotojų bendrovėms Lietuvoje buvo daugeliu atžvilgių ne palankesnės, kaip kur kitur.

Esant daugumai miestiečių (žydų) nusistačiusių prieš vartotojų bendroves, iš pat pirmų dienų vartotojų bendrovėms tekdavo susidurti ne tik su konkurentais, bet ir su sunkumais gauti tinkamoje vietoje patalpas iš žydų namų savininkų[1]. Išeitis iš to būdavo ieškoti klebono pagalbos ir dažnai be aiškiai fik-

[1] Akcija prieš vartotojų bendrovių veikimą pasireikšdavo ir žydų spaudoje agituojant, kad žydas namų savininkas neišnuomotų joms butų. Bet tas ne visados turėdavo pasisekimo, nes aukštos nuomos atsverdavo kitus motyvus. Būdavo siūlomos ir kitos priemonės. „Ar galima išnaikinti vartotojų krautuves?“, klausia žydų laikraštis „Hazman“ ir pats neigiamai atsako. „Jei vis dėlto negalime jų išnaikinti, tai galime susilpninti jų jėgas tuo būdu, kad didmeninkai, kurie parduoda prekes vartotojų krautuvėms, atsisakytų vieną kartą visam laikui duoti joms prekes kreditan“. Laikraštis nepatenkintas didmeninkais, kad šieji duoda lenkų vartotojų bendrovėms prekes vien tik remdamiesi klebono parašu. „Kai žydai nustos kreditavę, o krautuvės bus priverstos pirkti grynais, tai jos negalės gyvuoti ir viena po kitos išnyks. O jei jos norės prekes gabentis iš tolimesnių vietų, tai transporto kaštai neišlaikys kalkuliacijos“. (Życie Spółdzielcze, 1911 m. 2 nr.).

suotų juridinių santykių statyti savo namus ant parapijos žemės.

Tačiau ten, kur susidarydavo stiprios vartotojų bendrovės, tas bendras kliūtis pavykdavo nugalėti. Tam visų pirmiausiai reikalinga buvo, kad atsirastų, kas visam darbui vadovauja. Tam reikalingas buvo aktingas prisidėjimas į vartotojų bendrovių vadovybę (valdomuosius organus) sodžiaus inteligentijos. Didžiausius jos kadrus sudarė kunigai, dvarininkai, labiau apsišvietę ūkininkai, laisvųjų profesijų žmonės ir valdininkai. Deja, į tą darbą dėjosi toli gražu ne visi. Tam tikrą didesnį susiinteresavimą matome 1905—1906 metais, kai dar įvairaus pobūdžio skirtumai neišsklaidė bendro tų grupių darbo, arba gal teisingiau bus pasakius, kol atskiros grupės susipažino su tikraisiais savo tikslais ir sekančiu iš to galimumu bendradarbiauti. Reikia pasakyti, kad daugeliu atvejų sodžiaus inteligentijos atstovų susiinteresavimas vartotojų bendrovių, taip pat ir kitų kooperatyvų veikla būdavo laikinas ir gana diletantiškas. Bet ten, kur iš jų atsirasdavo žmonių labiau atsidėjusių tam darbui, ten vartotojų bendrovės pajėgdavo užimti stiprią poziciją, įgyti žmonių tarpe tikrą pasitikėjimą ir išplėsti savo operacijas.

Nelengvas dalykas buvo vartotojų bendrovėms surasti tinkamą personalą. Ir šiuo atžvilgiu Lietuvos sąlygos buvo kitoniškos, kaip daug kur kitur. Esant prekybai žydų rankose ir ne žydų beveik neįsileidžiant į savo įmones dėl tautiniai-tikybinių sumetimų (švenčių ir t. t.), negalėjo būti ir prekybinių tarnautojų (lietuviško) kadro, iš kurio kitose šalyse lengva būdavo pasirinkti prekybinių tarnautojų ir kooperatyvams. Todėl tekdavo krautuvių vedėjais imti žmones menkai patyrusius prekyboje, menkokai atrinktus moraliai, arba kviesti lenkus iš Varšuvos, kuriais labai būdavo nepatenkinti lietuviai nariai (pav., Kauno „Nemunas“). Ilgainiui, žinoma, ir iš vietinių žmonių išeidavo ir neblogų vartotojų bendrovių vedėjų, jei jie būdavo pakankamai moraliai stiprūs atsispirti prieš didmeninkų pagundas papirkti juos nuolaidomis jų pačių naudai. Ar daug tokių buvo? Sunku pasakyti, bet tų laikų spaudoje nusiskundimų randame[1]. Bet ir tokiems vedėjams ne visados pavykdavo

---

[1] „*Vilties*“ 1909, 145 nr. įdėta žinutė „Iš kooperacijos gyvenimo“. Vartotojų draugijų valdyboms žinotina. Vienas lietuvis šiaip mums

ilgiau išbūti dėl per menkų materialinių sąlygų. Nenuostabu, kad vartotojų bendrovės jau beveik nuo savo veikimo pradžios tampa ir lietuviškų krautuvininkų mokyklomis[1]. Prie to prisidėdavo ir palyginti menkas kooperatinis vartotojų bendrovių tarnautojų parengimas.

Nemaža sunkumų sudarydavo mūsų vartotojų bendrovėms ir pačios prekybos operacijų nevienodumas, net imant atskiras savaitės dienas. Turgų ir prekymečių dienomis visados būdavo didelis susigrūdimas pirkėjų, kitomis dienomis krautuvės darydavo menką apyvartą. Savaime suprantama, kad vartotojų bendrovės negalėjo savo personalo derinti prie maksimalinės apyvartos, ir turgų ar prekymečių dienomis tekdavo prisisamdyti pardavėjų pagelbininkų iš šalies. Toki pagelbininkai, pridarydavo, berods, nemaža ir nuostolių[2].

Vartotojų bendrovių veiklą jų disponuojamų lėšų ir apyvartų atžvilgiu gali apibūdinti šie duomenys, surinkti jau minėtos ankėtos būdu iš 52 vartotojų bendrovių.

Aktyvo ir pasyvo pozicijose randame rub. (atmetant kapeikas):

Kasa	18.651	Įnašų kapitalo	188.785
Prekės	338.936	Atsargos kapitalo ..	15.360
Debitoriai	53.461	Statytojai	97.457
Inventorius	12.589	Kreditoriai	90.542
Nekilnojamas turtas	16.527	Grynas pelnas	34.217
Nuostolio 3 b-vėse ..	2.794		

rašo: Susitikau su žydeliais-grosistais. Keikia vartotojų draugijų prikaščikus ir juokiasi, kad anie begėdiškai apvagia draugijas. Imant jiems prekes iš sandėlių, ne tik reikia duoti 2-3% nuo paimtų kiekvieną kartą prekių, bet dar visokiomis dovanomsi traukti prie savęs. Prekių gerumo visai jie nežiūri, kad tik dovanų gavus. Bepiga būtų, kad Draugijų nariai tai suprastų ir žinotų; bet kas tau! Todėl, juo geriau būtų, juo greičiau atsidarys biuras, per kurį bus galima gauti prekių‘.

[1] Tačiau klaidinga būtų manyti, kad tik vartotojų b-vės pagimdė lietuvius krautuvininkus. Jų jau būta ir prieš vartotojų b-vių atsiradimą. Įsitikinti tam pakanka žinių „Tėvynės Sarge“, „Ūkininke“ ir kit.

[2] Koresp. iš Platelių „Šaltinio“ 1912, 32 nr., kur skaitome: „Labai malonu žiūrėti, kaip šventadieniais, po pamaldų jaunikaičiai savo sankrovoje padeda pardavinėti prekes“, o jau L. Ū. 1913 m. 10 nr. iš tų pačių Platelių korespondencijoje randame nusiskundimą, kad bendrovėje

Apyvartos tos bendrovės 1911 metais padarė 1.064.429 rub. Apyvartos svyravo nuo 5.879 r. ligi 56.015 r. — vidutiniai 1 vartotojų bendrovei apyvartos teko 20.469 rub. Ligi 10.000 rub. darė 7 v. b., nuo 10.000—20.000 — 20 v. b., nuo 20—30.000 — 20 vart. b., daugiau per 30.000 apyvartos darė: Panevėžio (56,0 tūkst.), Šilalės (42,4 tūkst.), Jurbarko (40,8 tūkst.), Naumiesčio (38,0 tūkst.) ir Nemakščių — (34,05 tūkst.) — iš viso 5 vartotojų bendrovės. Brutto pajamos sudarė 113,704 r., t. y. 11%.

Narių, visos į ankėtą atsakiusios bendrovės, turėjo 8.193 narius, nuo minimum 44 narių ir maksimum 401. (Šilalės v. b.); nuo 400 ligi 200 narių turėjo 14 bendrovių (Panevėžio II-oji 390, Punsko 279, Pašvitinio 280); nuo 200—100 narių turėjo 12 vartotojų draugijų; nuo 100—200 narių 26 draugijos. Vidutiniai 1 vartotojų bendrovei teko 158 nariai.

Iš šių duomenų matome, kad įvairiais kapitalais mūsų bendrovės, santyky su jų apyvartomis, turtingos nebuvo. Žinoma, daugumai bendrovių pradėjus neperseniai veikti, negalėjo susidaryti ir didesni atsargos kapitalai. Noras plėstis, matyti, buvo. Buvo taip pat didelė pagunda prekybiniai ekspansijai panaudoti svetimas lėšas. Tų lėšų gaudavo prekinių kreditų pavydale iš statytojų, atsitolindami nuo Ročdeliečių principo, kad viską pirkti ir parduoti reikia tik už grynus pinigus. Prekėmis kreditavimas yra pats nepatogiausias, nes suvaržo įpirkimo laisvę ir galimumus išnaudoti patogią konjunktūrą. Dėl šių kreditų didmeninkai įkišdavo vartotojų bendrovių vedėjams ir netinkamų prekių.

Antrą šaltinį padidinti apyvartos lėšas sudarė indėliai, už kuriuos, žinoma, tekdavo mokėti palūkanas. Turint nedidelius savus kapitalus ir nesant jokios narių atsakomybės už bendrovės pasižadėjimus, tat įrodo, kad vartotojų bendrovėms pasitikėta. Tačiau be tvarkos imant ir investuojant indėlius ilgesniam kiek laikui, galėjo susidaryti nepatogumų savo pasižadėjimų likvidingumo atžvilgiu.

Disponavimas tomis lėšomis taip pat atrodo nebuvo tvirtai komercinis. Prekių atsargos buvo gana didelės. Jos teapsivers-

rastas 3.050 rub. nuostolio. „Vargoninkas meta kaltę ant zakristijono, o zakristijonas ant vargoninko. Valdyboj pasidarė nesutikimas". Apie tą pat žiūr. koresp. „L. Ū." 1913, 34 nr. iš Salako.

davo tris kartus per metus. Tat reiškia, kad būta užsigulėjusių prekių. Už parduotas prekes, matyti, pinigai negreit grįždavo. Balanse matome 53.461 rub. debitorių skolų. Pasirodo, kad tik 6 bendrovės nepardavinėjo niekam kreditan, 30 b-vių per 1911 metus buvo išskolinta prekių už 53.637 rub. Prekės kreditan būdavo išduodamos ne tik nariams, bet ir ne nariams. Patsai prekių išdavimas matyti nepakankamai tvarkingai būdavo fiksuojamas. Dėl to gana žymi bendrovės lėšų dalis būdavo išėjusi iš apyvartos.

Esant bendrovėms nedidelėms, prekių užpirkimai būdavo daromi pas vietinius didmenininkus: daugiausia Šiauliuose — 25, Rygoje — 15, Daugpilyje — 13, Kaune — 8, Vilniuje — 6, Varšuvoje — 6, Panevėžyje — 5 ir kitur.

Dividendas už įpirktas prekes siekdavo ligi 8%. Vidutiniškai apie 4%.

Instruktorių pagalba bendrovės menkai buvo aprūpintos. 1911 metais iš 52 b-vių instruktorių pagelba naudojosi tik 14 bendrovių — daugiausiai Vilniaus kooperacijai remti vedėjo D. Škleniko ir D. Šidlausko nurodymais.

Iš duomenų, apibūdinančių 1911 metais 52 vartotojų b-vių veikimą matome, kad jų veikimas buvo išblaškytas — perkamoji jėga nesujungta, didelio prityrimo ir prisitaikymo sąlygoms dar nebuvo. Tą juto ir pačių vartotojų bendrovių veikėjai ir stengėsi jau nuo 1905 metų sudaryti idėjinį ir prekybinį kooperatyvų centrą, kuris vadovautų visam judėjimui.

Pirmas bandymas steigti vartotojų bendrovių sąjungą buvo padarytas 10 vartotojų b-vių suvažiavime 1906 metų vasario mėn. 28 dieną. Kadangi tais laikais po 1905 metų spalių 17 d. manifesto dėl susijungimų laisvės daug kam atrodė, kad bet koki susijungimai gali būti laisvai daromi, tai ir tas suvažiavimas, matyti, be abejonių pripažinęs vartotojų bendrovių sąjungos steigimo reikalingumą, paskelbė laikraščiuose, kad „Suvažiavimas įsteigė sąjungą vardu „Centralinis Kauno gubernijos sujungtų vartotojų draugijų biuras“. Sąjungos tikslas — kuo pigiausiai parūpinti vartotojų draugijoms prekes iš pirmųjų rankų; tam reikalui biuras ves derybas su fabrikantais. Visus norinčius naudotis tąja sąjunga, kviečia kreiptis tokiu adresu: Raseiniai, Kauno gub. Skaraitiškių dvaras, Ponui Ignacui Kontrimui. Reikia tikėtis, kad įvykus šitai sąjungai daug palengvės

vartotojų bendrovių gyvenimas ir kūrimas“[1]. Iš to greito darbo matyti ne kas išėjo, nes vėliau matome panašius suvažiavimus darant tame pačiame Kaune ir kitose vietose. Kauno sindikatas taip pat matyti susiinteresuoja vartotojų b-vių veikla ir planuoja, kaip jas pritraukti prie savęs. Tais sumetimais matyti 1905 metais gegužės m. 4 dieną buvo pakeisti Kauno sindikato įstatai ta prasme, kad jo nariais galėjo būti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys. Taip pat ir per lietuvių spaudą buvo reklamuojama jo veikla[2]. Charakteringa, kad dar 1903 metais A. Meistavičius, Kauno Žemės Ūkio Draugijos vicepirmininkas, — savo pranešime suminėjo, kad ūkininkų vartotojų draugijos įgyjančios Kauno sindikato įnašus, matyti dėdamos į tą dalyką nemaža vilties.

1907 metais Kaune įvyksta du pasitarimai, didmenų bendrovės (sąjungos) sudarymo klausymu. Pirmame 1907 m. sausio m. 7 dieną buvo išrinkta organizacinė komisija, pirmininkaujama kun. Januševičiaus ir Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikėjų. Antrame liepos m. 6 dienos susirinkime buvo priimtas D. Šidlausko pagamintas sąjungos įstatų projektas.

Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikėjai siūlė prie jų Draugijos sudaryti tam tikrą skyrių vartotojų bendrovėms aprūpinti. Tačiau tas pasiūlymas nepraėjo. Sąjungos veikimas turėjo apimti tris lietuviškas gubernijas: Kauno, Vilniaus ir Suvalkų. Tačiau leidimas nebuvo gautas, spėjama dėl nepalankaus nusistatymo K. Ž. Ū. Draugijos veikėjų. Po to, nors ir buvo kviečiami vartotojų bendrovių suvažiavimai sąjungos steigimo klausimais įvairiose vietose (Šiauliuose, Tauragėje, Plungėje, Panevėžyje, Raseiniuose, Dvinske), bet vartotojų bendrovių didmenų sąjungos klausimo neišsprendė. Taip pat nepavyko ir D. Šidlausko pastangos įsteigti savo rizika privatinę agentūrą aprūpinti bendroves prekėmis[3].

---

[1] „Šaltinis“ 1906 m. 33 nr. 523 pusl. L. Ū. 1906, 13 nr.

[2] „Liet. Ūkininko“ str. „Vienybėje—Galybė“ V. K. 1906 m. 19, 21, 23, 26 ir 1 nr.

[3] D. Šidlausko siūlymu, vartotojų bendrovės turėjo pavesti jam pirkti reikalingas prekes ir parduoti bendrovių superkamas prekes. D. Š. turėjo laikyti savo agentus-ekspeditorius Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose, Mažeikiuose ir kitose vietose, jei ne mažiau per 10 b-vių to pareikalautų. Agentai-ekspeditoriai turėjo priiminėti iš bendrovių užsakymus, perduoti jas

Nepavykus įsteigti savąją vartotojų bendrovių sąjungą, Lietuvos vartotojų b-vėms teko glaustis prie svetimųjų sąjungų.

1911 metų anketos duomenimis 7 vartotojų b-vės buvo nariais Makvos Vartotojų Bendrovių Sąjungos[1], 4 — Liepojaus „Konsumvereino", 6 — Latvių Ūkininkų Ekonominės bendrovės.

Svarbiausia nepasisekimo sudaryti sąjungą priežastimi tenka laikyti matomai ir nematomai pasireiškiančius socialiai-kultūrinius skirtumus bei srovines varžytines.

Čia jau tenka pridėti administracijos trukdymus, privatinių didmeninkų pirklių priešingas nusistatymas[2]. Bendrovių vedėjai, daugelių atvejų vieninteliai nekontroliuojami b-vių šeimininkai, taip pat nepalaikydavo sąjungos steigimo, nes nenorėjo, kad būtų aprėžtas bekontrolinis prekių užpirkimas pas privatinius didmenininkus ir gaunama iš to nauda[3].

---

firmoms, sekti kainas, ekspedijuoti prekes ir t. t. D. Š. ir jo agentai prekes turėjo pirkti ne brangesnėmis kainomis, kaip biržoje. Už pirktas prekes D. Š. turėjo gauti tam tikrą komisiją 2—½% nuo užsakymo sumos. ½% gryno pelno turėjo būti skirstoma proporcingai b-vių įpirkimams. Prekybinių žygių sekmingumui ir kreditingumo padidinimui, D. Š. ir bendrovės turėjo deponuoti blanco-vekselius bankuose. Į sutartį buvo įtraukti ir punktai, kurie reikalavo, kad bendrovė būtų tinkamai organizuota; vestų sąskaitybos knygas, iškabintų kainoraščius, draustų savo prekes ir t.t. Jei b-vė to nepadarytų, tai D. Š. pasiliko sau teisę tą padaryti pats b-vės sąskaiton. B-vė turėjo teisę reikalauti, kad D. Š. darytų už tam tikrą atlyginimą revizijas (1½ rub. už valandą arba 12 rub. už dieną). B-vės turėjo pristatyti D. Š. savo įstatus, susirinkimų protokolus, balansus ir t.t. D. Š. apsiėmė vesti tarnautojų „juodąją knygą" ir rekomenduoti tarnautojus ieškančius darbo į vietas. D. Š. firmos reikalus galėjo kontroliuoti b-vės rinktas įgaliotinis. Sutartis turėjo būti sudaroma 5 metams. D. Š. firma turėjo pradėti veiklą, jei jo siūlomą sutartį pasirašys 33 bendrovės. D. Š. ir bendrovių laisvu noru galėjo būti sudarytas ir tam tikras vartotojų b-vių draudimo fondas.

D. Š. siūlomi sutartiniai ryšiai su vartotojų b-vėmis turėjo sudaryti tam tikrą vartotojų b-vių sąjungos pakaitalą. 1910 metais D. Š. įsteigė prekybos namus „D. Šidlauskis ir Ko" Rygoje.

[1] Varnių, Švenčionių „Nauda", Pašvitinio, Belmonto, Vyžuonų, Panevėžio II ir Raguvos, pirmosios 6 įstojo Maskvos V. B-vių Sąjungos nariais 1911, pastaroji 1912 m. „Maskov. Sojuz. Odš." otčiot. za 1915 g. 1917.

[2] A. Smetonos straipsnį „Vilties" 1911 m. 12 nr.

[3] „Kurjer Litewski" 1909, 198 nr. A. Szklenniko straipsnį.

1911 metais buvo kilęs sumanymas palaikyti Maskvos Vartotojų Bendrovių Sąjungos agentūros steigimą Daugpilyje, kurs aprūpintų prekėmis ir Lietuvos vartotojų bendroves. 1913 m. vasario m. 22 ir 23 d. Daugpilyje įvyko 6 gubernijų atstovų suvažiavimas (iš Vilniaus gub. — 6, Kauno — 24, Gardino — 1, Vitebsko — 43, Kuršo — 7, Liflendijos — 15), kuriame buvo nutarta steigt didmenų bendrovę ir draugiją kooperacijai remti. Tačiau nei Maskvos sąjungos agentūros, nei atskiros vartotojų bendrovių didmenų organizacijos Daugpilyje nebuvo sudaryta. Šie sumanymai nerado platesnio pritarimo ir lietuvių periodinėje spaudoje. Nepalaikė jo ir Vilniaus Draugija Kooperacijai Remti[1].

Vartotojų bendrovių sąjungą Lietuvoje tepavyko įsteigti karo metu, būtent: 1915 metais (II.2 d. įregistruota), pradžioje Šiauliuose „Kooperatoriaus" vardu. Tat buvo vartotojų bendrovės įstatais sudaryta organizacija, kurios nariais galėjo būti tik vartotojų bendrovės ir kiti juridiniai asmenys. Jos veikimo sritis buvo nustatyta Kauno gub., įnašas 50 rub., stojamasis mokesnis 10 rub. Jo įstatus pasirašė Josvainių, Airiogalos, Čekiškės, Kėdainių, Baisogalos ir Radviliškio vartotojų bendrovių įgaliotiniai[2]. „Kooperatorius" dėl karo veiksmų — vokiečių okupacijos Lietuvoj, savo prekybinių operacijų negalėjo pradėti.

Didysis karas didelę didžiumą vartotojų bendrovių sunaikino. Beliko vos keliolika, kurios skurdžiai palaikė savo gyvybę sunkiose karo okupacijos ūkio sąlygose. Gal kiek geriau sekėsi inteligentų vedamoms Vilniaus miesto vartotojų bendrovėms. Mėginimai okupacijos metu kviesti kooperatyvų suvažiavimus nepavyko, nes okupacinė valdžia neduodavo tam leidimų.

---

[1] „Życie Spółdzielcze", 1913, 3 nr., Viltis 1913, 133 nr., 145. „Lietuvos Žinios", 1911, 120.

[2] 1915 m. IV. 1 „Kooperatoriaus" steigiamame susirinkime į valdybą buvo išrinkti: advokatas K. Šalkauskis, kun. A. Maliauskas, kun. Vilimavičius, p. Koreivienė ir L. Kryževičius. Į „Kooperatorių" prisidėjo 33 b-vės.

Įdomus yra faktas ir tai, kad steigiamąjį „Kooperatoriaus" susirinkimą sveikino naujai susitvėrusios kooperacijos draugijos Vilniuje „Nasz skład" atstovas. Matyti, ir čia kažin kas užbėgo už akių. („Viltis", 1915, 74 nr.).

PRIEDAS I.

Vartotojų bendrovių sąrašas[1].

1. Abelių įsteigta 1910.III.27, pradėjo veikti 1910.VIII.1. 1913 m. narių 138, įnašų 1690 r. 45. Apyvarta 20.885 r.; pelnas grynas 568 r., iš kurio 5% išmokėta už įnašus ir 3% nariams už įpirkimą. Nutarta niekam neduoti prekių bargan (o jų buvo išduota už 976 r.). Nariams kreditas duoti tik ligi įnašo sumos.

2. Airiogalos, įsteigta 1906 m. „Abu kunigai per tris nedeldienius iš sakyklos skelbė tokios draugijos naudą, aiškino draugijos krautuvės reikalingumą ir kvietė žmones į tą draugiją įsirašyti" (L. U. 1906, 41 nr.). 1913 m. apyvarta 31.502 r., gryno pelno 898 r., iš kurio paskirta „Saulės" mokyklai 50 rub., ir „Motynėlei" 10 rub. (Viltis, 1914, 45 nr.). Daug pasidarbavo kun. A. Meškauskas. 1914 metais apyvarta per 20.000 rub. Už įnašus paskirta 5% iš apyvartos kapitalo. Į „Kooperatoriaus" susirinkimą išrinktas kun. Jasas (Viltis, 1915, 53 nr.).

3. Aisiškio, Vil. g.

4. Aleksandravo, Ras. ap. įsteigta 1907.X.12, pradėjo veikti 1907.XI.15

5. Alytaus, įsteigta ir pradėjo veikti 1911 m. Įnašas 6 rubl., narių arti 100. Klebonas pyksta už „Lietuvos Ūkininko" pardavinėjimą, bet b-vės parduotuvėje parduodamos ir maldaknygės ir škaplieriai („L. Ū." 1913 m. 9 nr.).

6. Alsėdžių, Ž. Kalvarijos vartotojų b-vės skyrių, krautuvę atidarė 1914 m., žmonės uoliai pirko, o nūnai jau jie atšalo. Net patys nariai padėjo pirkti iš kitur, tai iš žydų, tai iš Plungės v. b-vės, nes prekės joje nuo amžių meto: pagedusios, supelijusios, ir už jas ima net brangiau, ne kaip kitur". (Viltis, 1914, 113 nr.).

7. Aluntos Isteigta 1911.I.29. Pirmininkas kun. Tvarjanavičius. Apyvarta ca. 20 tūkst. rub., narių 140. 1913 m. apyvarta 40 tūkstančių.

---

[1] Duomenys imti: 1. Kauno gubernatoriaus raštinėje įregistruotų b-vių knygos, esančios Valstybės Centraliniame Archyve; 2. P. Rasiko „Statistinių Žinių" Kooperatoriaus 1910 metų 6 nr.; 3. Iš prieškarinių laikraščių „Vilniaus Žinių", „Lietuvos Ūkininko", „Šaltinio", „Vienybės", „Lietuvos Žinių", „Vilties", „Bendrijos", „Žemdirbio", „Kooperatoriaus", „Ruch Spóldzielczy", „Życie Spóldzielcze". Taip pat žinios imtos ir iš p. P. Brazaičio surinktų ankėtų 1912 m. iš 24 b-vių. Į sąrašą įtrauktos kai kurios bendrovės ir ne vartotojų b-vės įstatais įsteigtos.

Prie bendrovės 1912 m. buvo įsteigtas knygynėlis ir skaitykla su 200 knygų, paaukotų A. Umbro iš Peterburgo (L. Ū. 1912, 51—52 nr.). 1913 metų gale D. Šidlauskiui padarius reviziją pasirodė, kad dalykai eina „tiktai pusėtinai gerai". Susirinkimas turėtų pareikalauti iš Valdybos, kad sudarytų sutartį su vedėju ir paimtų rankpinigius (Viltis, 1914, 1 nr.).

8. Andriejavo įsteigta 1909.IX.14, pradėjo veikti 1910.III.21. Narių ca. 200. 1913 m. apyvarta 16.095 r., gryno pelno 1.209 r., įnašų kapitalo 2.983. Iš gryno pelno skirta 10% atsargos kapitalui, 7% už įpirkimą, 6% už įnašus. 1914 m. susirinkime nutarta įvesti mastinių ir geležies prekių („Vienybė" 1914, 17 nr.).

9. Anykščių įsteigta 1906.III.131, pradėjo veikti 1907. B-vės vedėju 1907 m. buvo Kaz. Bizauskas, kuris 1890 m. iš Rusijos grįžo į Lietuvą ir „darbavosi Kurše ir Lietuvoje prie vartotojų sankrovų įkūrimo Šemberge, Pabiržėje, (Rastauckinėje), Pašvitinyje, Pumpėnuose, Kupiškyje ir pagaliau Anykščiuose („Šaltinis", 1907 m. 331 p.). 1911 m. įnašų 5.482 r., atsargos 124 r., kreditoriai 2.548 r., debitoriai 1.165 r., apyvarta 27.922 r. Valdyboje 2 kunigai, 1 gydytojas, 1 advokatas, 1 ūkininkas.

10. Baisogalos, įsteigta 1908.VIII.29, pradėjo veikti 1908.IX.15.

11. Balbieriškio (Suv.). Pradėjo steigtis apie 1910 metų pradžią. Leidimo belaukiant sankrova įsteigta atskiro asmens vardu. Privatiniai krautuvininkai nepatenkinti „dantimi grikši". Prie sankrovos įtaisyti dveji karštuvai („Š.", 1910, 16 nr.).

12. Belmonto įsteigta 1908.III.8, pradėjo veikti 1908.IV.1. Įnašas 5 rub. 1911 m. Valdyboje, advokatas, aptiekininkas, dvaro tarnautojas.

13. Betygalos įsteigta 1903.IX.3, pradėjo veikti 1903.XI.3.

14. Biržų įsteigta 1907.IV.25, pradėjo veikti krautuvė 1908.II.14. Narių 143 r. 1908 m. parduota prekių už 14.121 r., bargan išduota 449 rub. Indėlių ir paskolų b-vė turi paėmusi 3.832 r. vėliau apyvarta apie 40 tūkst. rub. „Draugijai puikiai klojasi" „Š.".

15. Braslavo „Pagelba", įsteigta 1916.IX.24.

16. Butrimonių

17. Čekiškės, įsteigta 1914.II.19, pradėjo veikti 1914.VII.2.

18. Darbėnų įsteigta 1913.IV.11, pradėjo veikti 1914.III.30 su 63 nariais, įnašų 1.647 rub., gryno pelno 297 r., apyvarta per 9 mėnesius 9.635 r. „Džiaugsmu priimta žinia apie „Kooperatoriaus" įsisteigimą". (Viltis, 1915, 65 nr.).

19. Darsūniškio Vil. g.

20. Daugailių įsteigta 1908.III.3, pradėjo veikti II.28. Įnašas 5 rub. Įnašų (1911) 880 r., apyvarta 3.355 r. Valdyboje kunigas ir 3 valstiečiai.

21. Deltuvos įsteigta 1908.XI.15, pradėjo veikti 1909.VII. 1915 m. narių 69, apyvartos 7.076 r. Gryno pelno 347 r. Apyvarta sumažėjo, nes dėl karo negalėjo parsisiųsdinti mineralinių trąšų. Įnašų 1.010 r. Įnašas Kauno sindikate 100 rub. Deltuvos taup.-skol. kasoje

50 rub. Iš pelno skirta 6%, už įnašus 3%, už įpirkimą. Pirmininku ilgą laiką buvo kun. Mirskis („Viltis“, 1915, 46 nr.).

22. Dukštų įsteigta 1907.V.18, pradėjo veikti tais pačiais metais, 1914.I.1, įnašų 3.230, apyvarta 22.762, gryno pelno 442 r., iš kurio 10% vedėjui, 10% darbininkams, už įpirkimą 2%,

23. Dusetų įsteigta 1907.V.18, krautuvė atidaryta 1908.I.16. Įnašas 5 rub. 1911 m. įnašų 4.121. Parduota prekių 21.000 rub. Narių 226. Valdyboje girininkas, kunigas. 1912 m. apyvarta siekė 20.466 r.

24. Eržvilko „Vienybė“, įsteigta 1908.VI.21, pradėjo veikti 1908.XI.30. Norių per 80. Nariai tik valstiečiai. Apylinkės bajorai nesirašė dėlto, kad išskyrus keletą tikrų ponų, visi paskendę skolose ir turi tarnauti žydams už palūkanas“. („Viltis“, 1909, 72 nr., 80 nr.). Uoliausiu steigėju buvo kun. Jasas.

25. Gargždų, įsteigta 1909.X.9 — veikti nepradėjo.

26. Garliavos „Vyturys“, įsteigtas St. Gavronskio ir kun. Baltrušaičio. Įnašas 25 rub. Sunku buvo gauti butas, nes privatiniai krautuvininkai (žydai) grąsino boikotu namų savininkui. Kai prekių kurios nors rūšies pritrūksta „Vyturyje“, privatiniai tuoj pakelia kainas. „Vyturys“ rengiasi statyti savo namus. Vedėjai menki. Narių 57. Įsirašo „Społem“ ir „Žemdirbį“. „Vyturys“ operacijas pradėjo rugių užpirkimu duonai (dėl ištikusio garliauckinius nederliaus), trąšų, visokių įrankių. Tačiau operacijos nepavyko — rugiai buvo gauti pervėlai, silkės supuvusios. Po to „Vyturys“ persiorganizavo, didžiausią bėdą sudaro „barginінkai“, 1913 m. apyvarta 16.542 r., įnašų 5.465 r., debitoriai 3.352 r. „Jei neįvyks vartotojų draugijų sąjunga, tai ilgą laiką bus sunku konkuruoti su B.“ („Viltis“, 1914, 33 nr.).

27. Gelažių įsteigta 1910.I.10, pradėjo veikti. „Žmonės nelabai drąsiai rašosi draugijon, lyg ir ko bijodamiesi, sako, gal bus „kaip pas žydelius“ (L. U. 1910 11 nr.). „Žmonės ją palaiko“ („Š.“, 1910, 22 nr.).

28. Giedraičių „Vilija“. Vedėjas lenkas, lietuviškai nenori kalbėti.

29. Girdiškių įsteigta 1908.VII.18, pradėjo veikti 1909.II.27.

30. Girkalnio įsteigta 1907.IX.19, pradėjo veikti 1910.II.4. 1913 m. apyvarta 10.023 r., prekių 4.257, gryno pelno 887 r. Laikomos mastinės ir galanterijos prekės. Už įnašus ir įpirkimą skaito 8%. ir išduoti prekėmis. Valdyboje — klebonas, revizijos komisijoje — mokytojas.

31. Grinkiškio įsteigta 1909.IV.11, pradėjo veikti 1910.II.18.

32. Ilakių įstatai patvirtinti 1906 m. II. 28 tų pačių metų birželio pradžioje atidarė krautuvę. Įnašas 5 rub. Įnašų (1911) 5.973,06 rub. Bendrovė pirko kuliamąją mašiną, kuri kulia po kiemus. Taip pat pirko malūną. Buvo įvedusi ir svaiginamų gėrimų skyrių, bet vėliau jį uždarę. „Bet nariai susiprato negerai padarę, nes draugija nustojo kelių šimtų pelno, nes prekė tokia, kad nuo jos nenudulka ir nenudžiūva. Nariai eis pas žydelius. Norint platinti blaivybę reikia panaikinti pirma slaptąsias karčiamas“ („L. Ū.“, 1912, 50 nr.). Apyvarta 1911 m. 19.243 r. Susidarė

apie 1.500 nuostolio. Valdyboje vieni ūkininkai, pradžioje būta ir kunigų". 1913 metų apyskaita 38..000 r., skolų 5.025 r., išskolinta prekių 3.137 r. („Viltis", 1914, 32 nr.).

33. Jezno įsteigta 1909 m. Veikė per kelis metus labai gerai; vedėjas, mat, buvo doras ir darbštus žmogus; bet vedėją paėmė karan, jo vieton pastojo kitas, lenkas. Dabar sumenkėjo ir sulenkėjo. (Viltis, 1915, 44 nr.). Bendrovėje pasidarbavo vietinis klebonas. Bendrovės krautuvėje yra visokių prekių, jų tarpe trąšų ir ūkininkams reikalingų įrankių („Vienybė", 1914, 26 nr.).

34. Jonavos įsteigta 1906.IX.15, parduotuvė atidaryta 1907.X. „Prieš atidarant aplankė Ž. M. vyskupas, pagyrė sumanymą ir patarė sąžiningai darbuotis visuomenei. Kas mėnuo parduota už 2 tūkst. rub. Privatūs krautuvininkai grąsino valdybai" (Viltis, 1908, 16), 1913 m. apyvarta 26.600 r., gryno pelno 1.078 r. 57 kap., iš kurio paskirta už įnašus 10%, už įpirkimą 5%. Per šešis metus apyvartos padarė 14.560 r., pelno turėjo 12.800 r. atmetus išlaidas apie 6.000 rub. pasiliko žmonių kišeniuje („Viltis", 1914, 38 nr.).

35. Joniškio įsteigta 1904.III.21, pradėjo veikti 1904.X.3. veikia gerai. Sunkiai sekėsi su sąskaitybos tvarkymu. Susipainiojus teko iš Maskvos Sąjungos kviestis revizorius. 1914 m. gaisras sunaikino namus ir dalį prekių. 1912 m. apyvarta 70.000 rub., gryno pelno 3.296 r., iš kurio už įnašus 4%, už įpirkimą 6%. Kun. Steikūnui patariant „Saulės" namams aukota 65 r., tautos namams Vilniuje 25 rub. („Vienybė", 1913 m., 12 nr.).

36. Josvainių įsteigta 1913.VI.18, pradėjo veikti 1913.VIII.14. 1914.II. prekių apyvarta 14.770 r., įnašų 2.029 r., prekių 5.485 r., debitoriai 191 r., kreditoriai 3.887 r., grynas pelnas 911 r., iš kurio paskirta 5% už įnašus, 4% už įpirkimą. Narių 211. Kun. Ad. Vilimavičius (Viltis, 1914, 80 nr.). 1914 m. apyvarta 25.011 r., įnašų 2.919 r., grynas pelnas 1.556 r., iš kurio 5% už prekes, 3% už įpirkimą nariams ir nenariams, „Saulės" bugalterijos kursams 25 rubl., bendrai švietimo reikalams 70 rub. („Viltis", 1915, 54 nr.).

37. Jurbarko įsteigta 1907.IV.19, pradėjo veikti 1907.XI.15. Bendrovė „labai naudinga, nes žydai labai plėšia" („Š." 1907, 49 nr.).

38. Kolesnyko, Vil. gub.

39. Kaltinėnų įsteigta 1907.IX.6, pradėjo veikti 1908.I.13. Narių ca. 200, įnašų 2.965 rub., apyvarta 30.098 r. (1913). Įpirkimo premija 4%. Veikia gerai. Valdyboje 1 kunigas, 1 aptiekininkas, 1 dvarininkas, 1 valstietis.

40. Ž. Kalvarijos įsteigta 1906.I.7, pradėjo veikti 1906.XII.29. Narių 145, vėliau 211. Įnašų ir atsargos kapitalo 6.459,75 kap.. Prekių pirkta už 27.432 rub. Tarnautojams išmokėta 660 rub. 1908 m. iš pelno skirta 5% už dividendus ir 5% už įpirktas prekes. Išskirstytas 1 vagonas „Ligovo" avižų sėklų, taip pat pardavinėjo seperatorius ir trąšas. Norėjo įsteigti prie sankrovos knygyną, bet leidimo negavo. „Prie bendrovės yra traktierius, kas kliudo veikti ir įneša į ją karčiamos dvasios" („Vil-

tis" 1908, 118 nr.). Pirko savo namus. B-vė turėjo 2 parduotuves Telšiuose ir 1 Alsėdžiuose 1912.I.1, narių 211, įnašų 3.795 r., grynas pelnas 567 r., iš kurio 5% už įpirkimą ir 6% už įnašus. („Bendrija", 1912, 7 nr.).

41. Kauno „Avilys", 1913.III.29. — 1913.III.31.

42. Kauno Geležinkelio Tarnautojų, 1910.VII.11.

43. Kauno „Gražybė" įsteigta 1911.XI.11. Valdyboje moterys — jų tarpe „Saulės" buhalterijos kursų vedėja K. Jaržykevičaitė, kuri ėmės aiškinti apie vartotojų bendroves. 1914.I.1 narių turėjo 128. Apyvarta 4.447 rub. 1914.I. kapitalo 640 rub. apyskaita ca 6.000 rub., gryno pelno 238 r. Kun. Dambrauskas patarė platinti kooperatinius lapelius („Viltis", 1914, 65 Nr.).

44. Kauno inteligentinių prof. 1903.XI.15.

45. Kauno „Nemunas" įsteigtas 1904.II.12, pradėjo veikti 1904.XI.15 su apie 180 narių, kurie sudėjo 5.000 rub. Vos atidarius krautuvę, miręs lenkas vedėjas, kuris seniau tarnavo Naumiesčio bendrovėje. Naują vedėją parsigabeno iš Varšuvos. Kauniečiai piktinęsi dėl lietuvių kalbos nemokėjimo. Vedėjas norėjęs pasipelnyti, užtat jį susirinkimas atstatė. „Vilniaus Žinių" korespondentą pašalino iš narių tarpo. 1914.I. narių 191, apyvarta 32.368 r., gryno pelno 1.186 r., iš kurio 3% įnašams ir 1% už įpirkimą. Valdyboje d-ras R. Šliūpas, generolas, kunigas ir dar vienas.

46. Kauno „Savigalba", įsteigta 1912.XII.31, narių 59, apyvarta 17.365 r.; įnašų?

47. Kauno-Šančių, 1906.II.14.

48. Kauno „Smito fab." 1906.VIII — 1906.XII.

49. Kauno „Taupumas" 1913.XII—1914.I.3.

50. Kauno Teismo įstaigų tarnautojų, 1899.XI.9.

51. Kauno „Žalias Kalnas", įsteigta 1906.XI.19, o 1909 m. susilikvidavo ir krautuvę uždarė.

52. Kėdainių, įregistruota 1912.III.26. 1915.I.1. būta 52 narių, įnašų 4.334 r., parduota prekių už 31.967 r., gryno pelno 1.072 r., iš kurio 3% užpirkimui, 5% už įnašus, kooperatinei literatūrai remti 50 rub. Suorganizavo ją kun. klebonas Meškauskas. („Viltis", 1915, 71 nr.).

53. Kėdainių „Nevėžis", 1909.

54. Kelmės įsteigta 1907.III.11, pradėjo veikti IV.29. Įnašas 5 rub. Įnašo kapitalas 964, apyvartos 1908 — 16.243, 1911 m. — 14.277 rub. Narių 1908 m. — 112, 1911 m. — 89. Valdyboje 5 žemdirbiai.

55. Krekenavos „Varpa" įsteigta 1906.II.28, pradėjo veikti 1907.VI.30. Sekėsi neblogai: apyvarta siekė 18.000 rub., už įnašus išmokėta 6%, už įpirkimą 4%. Vėliau vedėjas Jonas Zinis pradėjo vogti, pagaliau pabėgo, bet Liepojuje buvo sugautas. B-vė įsigijo patogius mūro namus.

56. Krakių įsteigta 1912.V.23. Pradėjo veikti bene 1913 m. su 200(?) narių. Prekybą pradėjo 8 vagonų trąšų užpirkimu. Įsteigė kunigas Jusis.

57. Kražių įsteigta 1906.IX.15, pradėjo veikti 1906.IX.27.

58. Kretingos įsteigta 1907.VI.30, pradėjo veikti VI.30 Narių 62. Pirko savus namus. 1913 m. narių 129, įnašų 8.892 r., pelno 1.527 r. 32 k., iš kurio paskirta 6% už įnašus, 5% už įpirkimą. Vienuoliai kunigai iškėlė protestą prieš svaigalų (gėrimų) pardavinėjimą, bet klausimas liko atidėtas. Valdyboje, d-ras Janušis, ir du kunigai vienuoliai, („Viltis", 1914, 37 nr.), susirinkimui pasisakius už palikimą svaigalų prekybos kunigai iš valdybos pasišalino („Viltis", 1914, 50 nr.).

59. Kupiškio įsteigta 1904.IV.3, pradėjo veikti 1905.I.6. Veikia gerai. Įvedė pirkėjų prie durų kontrolę, kad neišneštų neapmokėtų prekių. Narių susirinkime (1913) iškeltas reikalas prie stoties pastatyti žibalo rezervuarą, pakeisti įstatus, kad v. dr. galėtų steigti skyrius apylinkėse. Pasirodė, kad keliaujantieji siuvėjai, neperka vartotojų krautuvėje. „Per kunigo įsikišimą buvo uždrausta pardavinėti „L. Ū." (1910, 1 nr.). Ginčai dėl rinkimų („Viltis", 1914, 38 nr.). Narių 1914 m. 168. Svarstytas pieninės steigimo klausimas. Prekių apyvarta 1913 m. 38.199 rub. Įnašų 9.797 r., apyvartos kapitalo 3.293 r. Gryno pelno 2.154 rub., debitoriai 4.023 r. Kelta klausimas, kaip kovoti su siuvėjais, atkalbinėjančiais pirkti manufaktūrą b-vėje (Viltis, 1914, 47 nr.). 1915 m. sudegė namas, kuriame buvo b-vės parduotuvė, tas sutrukdė b-vės veiklą.

60. Kurklių įsteigta 1909.IX.9. — nepradėjo veikti.

61. Kurtuvėnų įsteigta 1909.X.4, pradėjo veikti 1910.II.14. Įnašas 5 rub., įnašų turėta (1911) 729 r., apyvartos 6.511 r., narių 64, valdyboje 2 kunigai, 1 dvarininkas ir 4 ūkininkai.

62. Kvedarnos įsteigta 1906.VIII.23 pradėjo veikti 1906.XI.16. „Džiaugiasi žmonės atsipalaidavę žydų apgavimų. Draugijos sankrovoje ir svaras teisingesnis ir prekė geresnė. Maža geležies apyvarta dėl to, kad žydų papirkti kalviai peikia ją žmonėms, nors geležis gaunama visų iš to pat šaltinio Šiaulių geležies didmeninkų". („Š." 1907, 809 p.). Įnašas 5 rub., įnašų kapitalo (1911) 9.042 r., atsargos 324,85 r., kreditoriai 8.105,53 r. (už indėlius klebonui neva moka 12% „L. Ū." 1907, 307 p.), debitorių 548,82 rub.; parduota prekių už 34.232,57 rub.. Narių 396. Valdyboje 1 kunigas ir 4 valstiečiai.

63. Laukuvos, įsteigta 1907.VI.8, pradėjo veikti 1907.VI.18. Įnašas 5 rub., kurių (1911) būta 4.045 r., atsargos 232 r., apyvarta 13.918 r., narių 197. 1913 m. įsirengė savo namą parduotuvei ir arbatinei. Apyvarta padidėjo ligi 34.295 r. Namas su sklypu kainavęs 1.000 rub. „L. Ū." 1913, 38 nr., bendrovė barama už pirkimą žemės ūkio įrankių iš Kauno Sindikato ir nepalaikymą „Vilijos". Valdyboje 1 gydytojas Tallat-Kelpša, 3 žemdirbiai ir 1 amatininkas.

64. Lingmenių, Vil. gub., 1913 m. ūkininkai sutiko atidaryti ūkio draugiją ir steigti parduotuvę miestelyje ir sandėlį Ignaline.

65. Linkuvos, įsteigta 1906.XII. Įnašų surinko apie 2.000 r. Sunku buvo gauti butas, „mat visi geresni namai yra žydų, o žydai nenori nė parduot, nė atiduot nuomon" („Š." 1907, 58 nr.), 1914 m. turėta įnašų 8.749 r., parduota prekių 30.173 r., debitoriai 4.899 r., prekių 14.769 r.,

gryno pelno 1.681 r., iš kurio skirta 5% už įnašus, 3 už įpirkimą, iš likusio 200 rub. nuo karo nukentėjusiems per L. Komitetą Vilniuje. („Viltis", 1915 m., 63 nr.).

63. Lygumų, 1915.VI.14.

67. Liolių, įsteigta 1907.III.29, pradėjo veikti 1907.IV.27.

68. Malėtų vartotojų draugija apyvartos daro apie 2.000 rub. per mėnesį. Valdybą sudaro rusai, lenkai, totoriai ir vienas tik lietuvis.

69. Mažeikių latvių „biedribos" žemės ūkio padargų ir mašinų sandėlis. („Vienybė", 1914, 1 nr.).

70. Merkinės „Dainavos" steigiamasis susirinkimas įvyko 1913.X.15, dalyvaujant Vilniaus Draugijos kooperacijai remti delegatui. Įsirašė 60 narių. Nutarta krautuvę atidaryti 1913.XI.1. (Życie Spóld. 1913, 19 nr.).

71. Miroslavo „Žiedas" pradėjo veikti 1912 m. 1913 m. apyvarta 12.876 r. Per trejus metus persimainė 3 vedėjai.

72. Naujamiesčio.

73. Naumiesčio (Kudirkos) „Diegas" komanditinė bendrovė įsteigta 1904 m. Pradžioje gerai veikė ir savo pavyzdžiu skatino bendrovių steigimą kitose Suvalkijos vietose. Apie 1906 metus galutinai susilpo ir užsidarė. „Diegas" negalėjo gyvuoti, nes neturėjo gero vedėjo, „pateko po valdžia ir priežiūra net kelių vaikų, kuriems, žinoma, tiek terūpėjo „Diego" gerovė ir likimas. („Vilniaus Žinios" 1906, 215 nr.). Klaipėdos „Unionui" (trąšų fabrikui) liko skolingas 2.000 rub. („Viltis", 1914, 51 nr.).

74. Nemakščių „Viltis" įsteigta 1906.XII.7, pradėjo veikti 1907.II.13. Narių 245. Apyvarta apie 34.000 rub. Steigėjas klebonas kun. V. Pacevičius. Narių įnašų 5.396 r., kreditoriai 6.397 r., debitoriai 3.198 r., grynas pelnas 1.436 r., prekių liekana 10.787 r.. Iš gryno pelno 5% už įnašus, 5% už įpirkimą.

75. Nemunaičio, Vil. g.

76. Nočios, Vil. gub.

77. Oniškio, Čedasų val., įsteigta 1908.IX.21, pradėjo veikti 1909.II.21. Įnašas 5 rub. 1911 m. įnašų 2.398 r., apyvarta 9.423 r., narių 125. Valdyboje ūkininkas, monopolio laikytojas ir kit. 1912 metų gryno pelno 183 r., iš kurio 5% už įnašus ir 3% už įpirkimą. („Vienybė", 1913, 10 nr.).

78. Onuškio, Vil. gub., sumanyta steigti 1914 m. („Vienybė", 1914, 2 nr.).

79. Pabiržės įsteigta 1898.XII.24, pradėjo veikti 1900.VI.3. Ant klebonijos žemės pastatė namus. „Dėl didesnio pelno prie sankrovos įsteigė „renskovoj pogreb"... Ar ne dailiau išrodytų iškaba su užrašu vietoj „ren. pog." — „Knygynas ir skaitykla". („Vil. Ž.", 1906, 288 nr.). Bendrovei daug metų pirmininkavo klebonas kun. Rumševičius, kasin. kun. Šnapštys.

80. Pacunėlių, 1913.VII.4.

81. Pagirių, 1906.VIII.26 — 1907.VII.12.

82. Palangos, pradėjo veikti bene 1909 metais. 1914 m. narių 119, su 2.712 r. įnašų, apyvarta 28.523 r., gryno pelno 1.273 r.. Turi savo

duonos kepyklą. Iš pelno paskirta 5% už įpirkimą. „Krautuvė tiek tarnauja savo nariams, tiek pašaliečiams. Labiausiai ją palaiko vasarą kurorto svečiai. Daugiausia darbuojasi draugijos labui latviai, mūsų inteligentai šalinasi". („Viltis", 1914, 46 nr.).

83. Pandėlio įsteigta 1913.IX.15, pradėjo veikti 1913.XI.29. Krautuvę atidarė 1914.III.1. Žmonių buvo daug prisikimšę. Privatiniai krautuvininkai prekes papiginę. Kun. kamandorius griebėsi, kaip įmanydamas, surinkti daugiau kapitalo, („Viltis", 1914, 62 nr.).

84. Panemunėlio, 1913.VIII.7.

85. Panevėžio, 1902.XII.19—1903.III.9.

86. Panevėžio II, įsteigta 1903.V.19, pradėjo veikti 1903.IX.29. Įnašas 3 rub. Įnašų kapitalas (1911) 5.040 r., apyvarta 56.015 rub. Narių 1906 — 418, 1911 — 390, narių tarpe žymi dalis valstiečių. „Apšviestieji džiaugėsi labiau iš savųjų susijungimo, negu iš pelno. 1904 m. valdyba atsisakė išversti įstatus į lietuvių kalbą, o lenkišką iškabą įtaisė". („V. Ž." 1904, 246 nr.). Bendrovė „turėdama žemdirbystės įrankius, sėklas ir kitus ūkiško skyriaus mažmožius, 1905 m. užsimanė įkurti dar audeklų skyrių, kurio nesugebėjo tinkamai pastatyti — pradėjo pirkti iš vietinių pirklių". („V. Ž." 1906, 35 nr.). Buvo prisidėjusi prie Liepojaus Konsumvereino ir Maskvos V. B-vių Sąjungos.

87. Papilės įsteigta 1906.V.10, pradėjo veikti nuo 1907 metų. „Draugijos steigimui pradžią padaręs kun. Didžiulis, Vaitkevičius, vėliau kun. Gudauskas sumanymą įvykdė. Įstatus nutarta atspausdinti ir lietuviškai. Narių apie 111, apyvarta apie 16 tūkst. (1909). Turėjo medžiagų skyrių, žadėjo % siuvėjams". 1908 m. ištiko gaisras.

88. Pašvitinio įsteigta 1903.IX, pradėjo veikti 1903.XI.22. Nagalėdama gauti patalpos, nes žydai vietoje 100 rub. reikalavo 300—500 rub., prieglaudą rado per kun. dekono Živatkausko prielankumą špitolėje. Įnašas 3 rub. „Namus pastatė iš prekių pinigų". Veiklusis bendrovės steigėjas Gončarka 1906 m. buvo nužudytas. Įnašų kapitalo 9.641 rub. Apyvarta 1909—1.984 r., 1911 m. — 19.243 r. Prisidėjo į Maskvos Vartotojų B-vių Sąjungą. Vedėjas L. Kryževičius varė aktingą kooperacijos propagandą. Valdyboje (1911) 1 kunigas ir 5 ūkininkai. Narių 260. B-vė įvedė karstų prekybą 1915.I. Narių 349, įnašų 9.338 r., indėlių 13.544 r., debitoriai 1.925 r., nekilnojamas turtas 4.930 r., gryno pelno 1.550 r.,iš kurio skirta įnašams 5%, už įpirkimą 3—5%, prekių apyvarta 30.358 r. Tarnautojų 6. („Viltis", 1915, 87 nr.).

89. Pavandenio įsteigta 1911.IV.30, pradėjo veikti 1910.VII.10.

90. Pavandenio 1914 m. pradėta steigti nauja. („Vienybė", 1914 met., 15 nr.).

91. Petrašūnų įsteigta 1910.IV.13, pradėjo veikti 1910.X.

92. Pivašiūnų (Vil.) 1914 metais tapo geriau sutvarkyta, „Visa nelaimė, kad reikia mokėti senos skolos, dar senų valdybų užtrauktos". („Viltis" 1914, 41 nr.).

93. Platelių įsteigta 1911.VI.18, tais pačiais metais pradėjo ir veikti. „Labai malonu žiūrėti, kaip šventadieniais po pamaldų jaunikaičiai

savo krautuvėje pradeda pardavinėti". („Š." 1912, 32 nr.).. Kažin ar iš to patarnavimo išėjo naudos, nes jau 1912 m. susidarė žymus nuostolis (3.050 rub., vėliau tikrinant revizoriui iš Vilniaus, pasirodė visai nedidelis), dėl kurio „vargoninkas meta kaltę ant zakristijono, zakristijonas ant vargoninko" („L. Ū.", 1913, 10 nr.). Apyvarta 1913 m. tesiekė 6.579 rub., krautuvė turėjusi daug nuostolių, nes pasirodė, kad „Vartotojų draugija čia ne įsikūrė..., bet ją p a d i r b o... veiklus kun. Lialys..., neaiškindamas jiems kooperacijos idėjos, bet pažadėdamas iš krautuvės didelį apčiuopiamąjį pelną". („Viltis", 1914, 81 nr.). 1915 m. pradžiai apyvarta 6.888 r., pelno 132 rub. Valdyboje kunigas. Džiaugiasi nusikračius pirmeiviais. („Viltis", 1915, 49 nr.).

94. P l u n g ė s įsteigta 1910.IX.7, pradėjo veikti 1911 metų kovo m. 9 dieną. Įnašas 10 rub. Įnašų kapitalo 4.770 rub., Apyvarta (1911) ca 18.046 r. Už dividendus 6%, už įpirkimą 5%. Narių 210. Valdyboje kunigai ir ūkininkai. 1913 m. gale narių 330, apyvarta 54.050 r., (ar 63.152 r.?), iš gryno pelno 6% už įpirkimą, 6% už įnašus. (Viltis 1914, 52 nr.). 1915 metų pradžioje narių būta 339, jų tarpe 217 vyrų ir 122 moteris. Įnašų būta 9.750 r., prekių apyvarta 46.376 r. Grynas pelnas 1.721 r., iš jo skirta 4% už įnašus, 4% už prekių įpirkimą. Prisidėta prie „Kooperatoriaus". Daug triūso deda kun. klebonas. („Viltis", 1915, 50 nr.).

95. P r i e n ų „A r t o j a s".

96. P u m p ė n ų, įsteigta 1903.VI.9, pradėjo veikti 1903.III.9.

97. P u n s k o „D z ū k a s". Apyvarta 1913 m. 20.289 r., 1912 m. — 20.515 r. Prekių krautuvėje 3.484 r., o išbarginta 1.044 r. 1913 m. susirinkimas nustatė, kad per 6 metus negali atsiimti įnašų (Šal. 1914, 6 nr.). 1914 m. apyvarta 18.000 r., gryno pelno 1.013 rub., kuris paliktas geležiniam fondui. Nuo vokiečių b-vė išliko sveika. („Viltis", 1915, 25 nr.).

98. P u š a l o t o 1912 m. apyvarta siekė 10.000 r., nuostolių turėjo 103 r. Nariams nutarta išmokėti 6% iš būsimų metų pelno (!?). Bendrovės reikalais rūpinęsis tik vienas pirmininkas. („Bendrija" 1913, 5-6 nr.).

99. R a d v i l i š k i o įsteigta 1906.VI.24, pradėjo veikti 1907.IV.13. Įnašas 5 rub. Įnašų kapitalas (1911) 2.618 r., kreditoriai 924 r., debitoriai 1.503 rub.; prekių parduota 19.992 rub., narių 113 asmenų. „Vedėją atstatė neva už „Lietuvos Ūkininko platinimą". (L. Ū.). „B-vė daro malonų įspūdį: padalyta į tris skyrius — galanterijos, valgomųjų daiktų, geležies ir zuperio, žibalo". („Vienybė", 1914, 16 nr.).

100. R a g u v ė l ė s 1914.IV.10.

101. R a g u v o s įsteigta 1903.IX.3, pradėjo veikti 1904.I.1. Įnašas 3 rub. Ligi $^{2}/_{3}$ įnašo nariui išduodavo prekių kreditan. Įnašų kapitalas (1911) 1.369 r., atsargos 1.010 r., kreditorių 674 r., debitorių 559 r., prekių apyvarta 17.380 r., narių 173. Valdyboje 1 kunigas, 2 smulkūs žemvaldžiai.

102. R a m y g a l o s „Ž o l y n a s" įsteigtas 1902.I.29, pradėjo veikti 1903.I.26. 1904 m. apyvarta 18.473 r. Iš pelno skyrė lietuviškų knygų bibliotekai įsteigti. „Sąskaityba vedama lenkiškai, kodėl ne lietuviškai", („V. Ž." 1905, 224 nr.). 1914 m. gautas leidimas steigti knygų pardavimą, („Viltis", 1914, 134 nr.).

103. Raseinių „Atžala“ įsteigta 1903.IX.3, tais pačiais metais buvo atidaryta ir parduotuvė. Įnašas 10 rub. Įnašas nuo 856 r. 1903 m. išaugo ligi 3.990 r. 1911 m., kreditoriai 6.544 r., debitoriai 2.631 r. Apyvarta 1911 m. 31.044 r., narių 177. Valdyboje vietiniai kunigai, miestiečiai ir žemdirbiai. Vartotojų draugijos pasisekimui kliudo nemandagus tarnautojų elgesys su sodžiaus žmonėmis, o taip pat brangesnės, kaip pas žydus kainos. Prekes b-vė perka pas tuos pačius Raseinių žydelius. (Viltis 1914, 45 nr.). 1914.I.1 pelno būta 807 rub., iš kurio paskirta 6% už įnašus ir 3% už įpirkimą. Pirmininkas kun. dek. Dočkus“. („Viltis“, 1914, 68-9 nr.).

104. Renavos.

105. Rietavos įsteigta 1908.VII.11, pradėjo veikti 1908.XI.16. Apyvarta (1910) 22 tūkst. rub. Gryno pelno 648 r., iš jo 6% už įnašus ir 4% dividendo už įpirkimą. Turi įsteigus arbatinę su sale paskaitoms, vaidinimams ir susirinkimams. Valdyboje kunigaikštienė Oginskienė, E. Cirtautienė, graf. Zaluski, Kl. Kasperavičius ir kit. („Życie Spółdzielcze, 1911, 4 nr.).

106. Rodūnės, Vil. gub.

107. Rokiškio įsteigta 1910.VIII.21, pradėjo veikti 1911.II.10. Įnašas 5 rub., įnašų kapitalo (1911) 575 rub., kreditoriai 2.431 r., debitoriai 832 r., narių 115. 1912 — 124. Valdyboje 1 kunigas, 1 vargoninkas ir žemvaldys. Apyvarta ca 18.000 (1912). Įnašo kapitalo 2.811 r. Susidarė nuostoliai dėl netikusio vedėjo. 1913 metais apyvarta 13.000 r. („Vienybė“, 1914, 12 nr.).

108. Rokiškio Latvių Ek. Biedribos skyrius.

109. Rokiškio „Pirmyn“ 1910.XII.26. Kamariškių dvare.

110. Rozalimo, įsteigta 1906.V.29. nepradėjo veikti.

111. Rumšiškių, įst. 1906.VIII.8, pradėjo veikti 1907.X.

112. Salako įsteigta 1907.V.22, pradėjo veikti 1907.XI.1. 1913 m. susidarė trūkumai. „Nuostoliai galėjo pasidaryti dėl pagelbininkų, ypač šventadieniais, kurie gali išnešti, o ir nesuskaito gerai“. („L. Ū.“, 1913, 34 nr.).

113. Salantų įsteigta 1909.IX.28, pradėjo veikti 1910.I.17. 1913 m. apyvarta padidėjo. Pelnas siekė apie 2.000 rub., gryno pelno būta 600 r., iš kurio paskirta už įnašus 5%, už įpirkimą 3%. „Mūsų krautuvės tarnai, kaip ir daugelio kitų tokių krautuvių, pasižymi savo nerangumu ir dideliu nemandagumu; jie vis dar tebelaiko save pirkėjų ponais“. („Viltis“, 1914, 66 nr.).

114. Salų ūkininkų draugija sumanė steigti vartotojų krautuvę. Nutarta susitarti su Svedasų b-ve dėl skyriaus atidarymo. („Vienybė“, 1914, 17 nr.).

115. Sartininkų, įsteigta 1908.VIII.23, pradėjo veikti 1909.III.16.

116. Seinų „Gaspadorius“ pradėjo veikti nuo 1907.III. Lenkai kvietė prisidėti „žiburiečius“. Šieji tiko ta sąlyga, jei draugija „nesistengs platinti lenkinimo tarp seiniečių lietuvių“, savo įstaigose laikys tarnautojų, kurie gerai kalbės lietuviškai („Šal.“ 1907, 40 p.). Narių 268. Apyvarta 1912 m. 50.075 rub.

117. Siesikų „Pagelba“ 1910.VI.24, pradėjo veikti 1911.II.1. 1913 m. apyvarta 17.409 r., gryno pelno 1.170 r., iš kurio 6% už įnašus, už įpirkimą 7%. Narių 114. („Vienybė“ 1914, 14 nr.).

118. Saldutiškės, Vil. gub.

119. Skaudvilės įsteigta 1908.III.17, pradėjo veikti 1909.II.12. 1913 m. narių 150, įnašas 5 r. Tik klebonas D. Matuzas įnešęs didesnį pajų. Kun. St. Razmus per du šventadieniu sugebėjo paraginti žmones, kad daugiau atvyktų į susirinkimą. 50 žmonių tuojau įsirašė. („Viltis“, 1913, 71 nr.). 1912 m. apyvarta apie 19.000 r. gryno pelno 700 r.

120. Skemių, Baisogalos v.?

121. Skriaudžių „Rūta“, įsisteigė 1912 m. Narių 40.

122. Stulgių 1908.VI.26—1909.II.12.

123. Subačiaus „Vienybė“ įsteigta 1904.IV.28, pradėjo veikti 1904.X.21. Įnašų apie 2.000 rub. „Klojasi sunkiai“, nes krautuvininkai prie stoties konkuruoja, ten atvežimas pigesnis. „Vartotojų draugijai sektųsi geriau, jei turėtų geresnius vedėjus, o ne paprastus sodiečius, kurie savo šiurkščiu apsiėjimu pirkėjų nepatraukia, bet atstumia“, (Viltis, 1909, 7 nr.). „...krautuvė atiduota globon vieno vedėjo-pardavėjo, kursai ir prekes superka pats, ir kainas joms nustato, ir kelionės išlaidas pats sau paskiria, ir superka prekes ten, kur jam geriau ir patogiau“. („Viltis“, 1914, 90 nr.).

124. Svedasų įsteigta 1907.II.22, pradėjo veikti 1908 m. 1912 m. įnašų 5.780 r. Vedėjui nuo apyvartos 5%. Gryno pelno 515 r. Įnašas 3 rub. Apyvarta (1911) 14.655 r. Narių 242. Valdyboje 1 kunigas, 1 žemiečių viršininkas, 3 smulkūs žemvaldžiai. 1913 m. narių 220, apyvarta 21.519 r.; įnašų 5.306 r. 1913 m. apyvarta 21.500 rub., įnašų 5.973 r. 1914.VI.19. A. Škleninikas rado 371 r. 92 k. nuostolio ir nurodė į netvarkingą reikalų vedimą. („Viltis“, 1914, 151 nr.).

125. Svirnų.

126. Šėtos įsteigta 1903.II.1, pradėjo veikti 1903.VI. Prisidėjo 100 narių. Įnašas 5 rub. Pinigų pritrūko. „Klebonas sutiko priimti bėdą ir paskolino pinigų už 5% ir pareikalavo apdrausti prekes (6%). Dalykai sunkiai eina. „Neprižadėkime iš anksto to, ko negalime išpildyti“. (V. Ž. 1906, 17 nr.). B-vė buvo išnuomuota vienam šlekteliui krautuvininkui 6 metams; jisai pasižadėjo sumokėti pajus ir nuošimčius, bet vos tik pusę pajų sugrąžino. 1913 m. mėginta b-vę gaivinti: apyvarta pasiekė 8.000 r. su 800 rub. kapitalo. Valstiečiai taupmenų skolinamosios bendrovės susirinkime nutarė, kad šiosios namuose būtų duotas butas ir vartotojų b-vei, bet t.-skol. b-vės valdyba trūkdo, mat, vieta užimta krautuvininko lenkelio. („Viltis“, 1914, 56 nr.).

127. Šaukoto įsteigta 1908.VII.25, pradėjo veikti 1908.VII.1.

128. Šiaulėnų įsteigta 1904.V.3, pradėjo veikti 1904.IX.28. Įnašas 3 rub., įnašų (1911) 2.461. Apyvarta 10.942 r., narių 110. Valdyboje 7 žemvaldžiai. Kredituotis leista ligi 1/2 įnašo.

129. Šiaulių „Kooperatorius“ 1915.II.2.—1915.VIII.1.

130. Šiaulių „Progresas“, komanditinė b-vė, 1914 m. virtusi kooperatyvu. Nelabai sekasi, „nes krautuvėje vien gilzės, tabakas, cukrai-

niai, cukrus, gėralai — ne yra dalykai ūkiui ir gyvenimui reikalingi". Antra vertus tie dalykai gaunami kiekvienoje sankrovoje. Valdyba „turėtų užvesti ūkiui reikalingus dalykus" („Viltis", 1907, 20 nr.). Laikė „Birutos" pienininkystės įrankių ir žemės ūkio mašinų, trąšų ir kit. sandėlį.

131. Šilalės įsteigta 1906.VII.18, pradėjo veikti 1906.VIII.1. Kliūčių turėjo su butu ir prekių gabenimu. Priversta buvo įsitaisyti savo arklius ir vežimą. 1907 m. narių 209, įnašų 3.070 r. Pirko sklypą namams statyti. 1908 m. kilo tarnautojų streikas dėl menko atlyginimo.

132. Šiluvos įsteigta 1904.I.24, pradėjo veikti 1904.VIII.1. Nuo pradžios veikė silpnokai.

133. Širvintų 1913.I.1, narių 95, apyvarta 12.964 r., gryno pelno 684 r., iš kurio skirta 4% už įpirkimą, prekių krautuvėje 1.890 r. Pusę prekių išpirko nariai, („Bendrija", 1913, 4 nr.).

134. Švėkšnos įsteigta 1906.II.28, pradėjo veikti 1906.II.3. Už įpirkimą mokėdavo 5—6%. Ginčai dėl „L. Ūkininko" pardavinėjimo. 1913 m. apyvarta 48.000, gryno pelno 1.624 r., už įnašus ir įpirkimą paskirta 4%. Daugiausiai darbavosi kun. Gaidys, kuriam pagrasinus atsisakyti darbuotis „toje draugijoje, kurioje yra nemandagių, neteisingai užpuldinėjančių, šmeižikų narių", buvo pašalintas iš draugijos p. Rup. („Viltis", 1914, 64 nr.).

135. N. Švenčionių įstatai patvirtinti 1909.IX.3, krautuvė atidaryta 1909.VII.5. Įnašas 10 rub., 1911 m. įnašų 3.544, apyvarta ca 25.500 rub.„ narių 182, iš pelno skirta 5% už įnašus, 3% už įpirkimą. Valdyboje geležinkelio tarnautojai, meisteriai ir dvarininkas. Švenčionėlių b-vėje negalima susikalbėti lietuviškai, nors narių tarpe yra ir lietuvių („Viltis", 1915, 50 nr.).

136. Švenčionių „Nauda" miestiečių, įnašų 2.930 r., apyvarta 17.351 rub.

137. Tauragės įsteigta 1903.IX.3. 1909 metais pasistatė namus. Kun. Kemešis įsteigė prie v. b-vės knygynėlį. „Kun. Dambrauskas jį išrevizavo ir daug knygų išmetė" („L. Ū.", 1912, 48 nr.). Draugija plačiai veikė.

138. Tauragnų įsteigta 1908.VI.3, pradėjo veikti 1909.II.28.

139. Telšių įsteigta 1902.VI.25, pradėjo veikti 1903.I.8.

140. Tenenių.

141. Tytavėnų įsteigta 1903.IV.10, pradėjo veikti 1903.VI.1. Įnašas 10 rub. Įnašų (1911) 2.278, atsargos 976 ir rezervinio 932 r. Kreditoriai 3.789 r., debitoriai 3.325 r. Apyvarta 1904 m. 14.819 r., 1907 — 24.915 r., 1909 — 19.087, 1911 — 15.715 r., narių 172. Valdyboje 2 kunigai ir 3 ūkininkai.

142. Trakų,

143. Troškūnų įst. 1907.V.15 — pr. veikti 1907.

144. Ukmergės „Soglasije", 1912.VI.14, 1913.IV.7.

145. Ukrynos, įsteigta 1908.VII.23.

146. Utenos įsteigta 1903 m., pradėjo veikti IV.23 d. Prisidėjo didesni ūkininkai ir vietiniai dvarininkai. 1907 m. narių 78, įnašų

4.031 r., prekių parduota už 22.538 r. Dividendo už įnašus išduota 10%, o už įpirkimą 3%. Įsteigtas ūkio padargų skyrius, taip pat ir medžiagų. Valdyboje 1 kunigas, 1 daktaras. „Namų savininkai pareikalavo uždėti lenkišką iškabą grasindamas išmesti iš namų. Valdyba sutiko. Iš žydų nuomininkų lenkiškų iškabų nereikalauja“ Viltis, 1907, 33 nr. 1914 metais manufaktūros skyrių jau pradėjo likviduoti („Viltis“, 1914, 22 nr.).

147. U ž v e n č i o įsteigta 1913.II.23, pradėjo veikti 1913.III.7. Narių 200. 1914.I.1, narių 173, prekių apyvarta 18.081 r., įnašų 3.415 r., debitoriai 837 r., kreditoriai 1.594, Prekių už 3.769 r. Iš gryno pelno išduota 6% už įnašus, 3% dividendo. 1914 m. turėjo 208 narius su 5.135 rub. įnašų, prekių parduota už 29.264 r., bargan už 1.200 r. Gryno pelno 1.344 r. iš kurio dalį „paskyrė „Vilčiai“ sušelpti, laikydama jį tikriausiu suvartotojų draugijų organu“ („Viltis“, 1915, 80 nr.).

148. V a b a l n i n k o įsteigta 1913.V.16, pradėjo veikti 1913.VII.7. Narių 169. Įsitaisė krautuvę ūkio ratelio namuose, kuris plėšia aukštą kainą. Perdaug išleidžia kelionėms prekių pirkimui (Šal., 1914.). 1914 m. narių ca. 200, įnašų ca. 2.000 r. Daug pasidarbavo kun. J. Gerulis, kuris progai pasitaikius visados ją reklamuodavo, ypatingai lankydamas parapiją, kiek galėdamas skleidė tarp žmonių šviesą, pasakodamas apie draugijos naudingumą“ („Viltis“, 1914, 57 nr.).

149. V a i g u v o s įsteigta 1908.III.11, pr. veikti 1908.XI.17,

150. V a i n u t o įsteigta 1912.III.6, pradėjo veikti 1912.VII.1. Žmonės patys gabenosi prekes.

151. V a r ė n o s „L i e t u v a“.

152. V a r ė n o s „R a t e l i s“, įsteigta 4-ti metai. Narių 100, įnašas 10 rub., iš viso sudėta 2.330 r., 1912 m. apyvarta 9.635 r., gryno pelno 587 r., iš kurių 6% už įnašus. („Viltis“, 1913, 20 nr.).

153. V a r n i ų įsteigta 1907.V.8, pradėjo veikti 1907.VI. 27. Įnašas 5 rub. Įnašų (1911) 5.363 r., narių 194 asmenų. Už įpirkimą 4%, dividendo už įnašus 6%. Valdyboje 2 kunigai, 2 dvarininkai, 1 gydytojas ir 2 valstiečiai. Be valdybos yra ir priežiūros komitetas. Visuotinio susirinkimo dvasia buvo prakilni ir vienoda“ (Viltis, 1907, 20 nr.). „Iš vienos pusės trūkstant apšviestųjų žmonių, o kas liūdniau, jiems baikotuojant, iš antros pusės savavališkas kurių nekurių klebonų pasielgimas, nekentimas skaitlinių ir kontrolės — vis tai padaro, kad kooperacija (bendras veikimas mūsų krašte) vis negali įgyti tvirtų, ir sveikų pamatų. Savavališkumas ir globa atskirų žmonių nepastums pirmyn pramonijos“. „Raseiniškis“, („Viltis“, 1908, 7 nr.).

154. V a s i l i š k i o, 1906.VI.31 — 1906.XII.11.

155. V a š k ų, įsteigta 1913 m. Narys krautuvininkas pradėjo prieš ją agitaciją, priešingai kun. propagandai b-vės naudai. (Viltis, 1914, 293 nr.). 1914 m. valdyba, kad padidintų pelną įvedė svaiginamų gėrimų pardavimą“ („Vien.“, 1914, 25 nr.).

156. V e l i u o n o s, 1913.VI.10, pradėjo veikti 1914.VI.1.

157. V e v i r ž ė n ų, įsteigta 1909.III.20, pradėjo veikti IV.23. „Draugijos reikalais rūpinasi vienas tik vedėjas“, („L. Ū.“, 1912, 50 nr.).

158. V i d i š k i ų įsteigta 1912.II.2, pradėjo veikti 1913.V.25. Veikia gerai, joje perka net žydeliai (Viltis, 1914, 56 nr.).

159. V i d u k l ė s įsteigta 1908.III.21, pradėjo veikti 1908.VI.9.

160. V i e k š n i ų įsteigta 1909.III.20, pradėjo veikti 1909.XI.17. Įsitaisė mezgimo dirbtuvę. 1913 m. narių 297, įnašų 7.007 r., prekių parduota už 44.903 rub., gryno pelno 1.495 r. 95 k., iš kurio paskirta 6% už įnašus, 3½% už įpirkimą nariams. (A. Bukantas buvo pirmininku). „Nutarta už įpirktas 1914 m. trąšas dividendo neimti, o pigiau jas pardavinėti". (Viltis, 1914, 35 nr.). Daugiausiai veikė kun. J. Domarkas. 1914 m. įnašų 7.350 r., atsargos 1.245 r., gryno pelno 2.335 r. 70 k., prekių apyvarta 42.118, iš kurio skirta 6% nariams už įnašus, 3½% už įpirkimą. Steigėjui kun. Vituviui išreikšta padėka.

161. V i l n i a u s a m a t i n i n k ų.

162. „ k a r i ų e k o n o m i n ė.

163. „ k r i k š č i o n i ų - k a t.

164. „ P e t e r b u r g o - V a r š u v o s g e l.

165. V i l n i a u s „S o l i d a r u m a s", steigiamasis susirinkimas 1912 m. IV. 8. Narių 176. Šklennikas darė pranešimą apie kooperacijos judėjimą užsienyje ir Rusijoje. Įnašas 10 rub., beturčiams išdėstyti. („Bendrija', 1912, 5 nr.).

166. V i r b a l i o pradėjo veikti 1909.I.27; narių 234 su 2.655 rub. įnašų. 1911 m. narių 313. Apyvarta ca. 37.000 r. (1910). Valdyboje 1 gydytojas, 1 kunigas. 1913 m. apyvarta 62.130 r., gryno pelno 3.610 r., kuriuos paskirstė taip: 10% atsargos kapitalui, 8% už įnašus, 4% už įpirktas prekes, 320 tarnautojams. Nutarta įgyti „Vilijos" akcijų ir pirkti iš jos žemės ūkio mašinų. Išbarguota buvo 4.000 rub., b-vė nutarė ir toliau pardavinėti kreditan, o užsigulėjusių skolų ieškoti per teismą („Viltis", 1914, 38 nr.). *N*

167. V i l k a v i š k i o įsteigta 1913.XI.16, dvarininkų ir ūkininkų. 53 nariai, jų tarpe 13 lenkų, 20 lietuvių. „Šaltinis" puolė dėl konkurencijos „Žagrei" („L. P. U.", 1914, 2 nr.).

168. V i š t y č i o, k r i k š č i o n i ų įsteigta 1909.XI.6. Įnašas 5 rub. Bendrovė įsteigta „Žiburio" rūpesčiu.

169. V y d i š k i ų.

170. V y ž u o n ų įsteigta 1907.VI.22, tais pačiais metais pradėjo ir veikti. P. Meištavičius paaukojo 24 medžius statyti krautuvės namams. Visa valdyba užgynė pardavinėti „Vilniaus Žinias" („Viltis", 1908, 94 nr.).

171. Z a r a s ų įsteigta 1908.IX.27, pradėjo veikti 1909.IX.15. Įnašų (1912) 4.284, apyvarta 13.309 r. Įnašas 10 r. Narių (1911) 106. Valdyboje 1 kunigas, 1 gydytojas, 1 advokatas, 1 teisėjas, 1 dvarininkas.

172. Z y p l i ų Lietuviška b-vė įsteigta pas notarą, gr. Potockio ir klebono Brazausko prikalbėjus keletą ūkininkų. Nario įnašas 10 rub. Tikslas apsirūpinti sėklomis, mašinomis, trąšomis. („V. Ž.", 1904, 10 nr.).

173. Ž a g a r ė s įsteigta 1907.V.18, pradėjo veikti 1908 m. pradžioje. Narių 125, įnašų 3.324. Sklypą išsirūpino iš valsčiaus valdybos. Krautuvininkai (latviai ir lietuviai) pradėjo agitaciją prieš tai, kurstydami namus nugriauti smurtu. Tokia pat agitacija eina ir prieš Papilės var-

totojų draugiją. „Užtat nėra ką kaltinti vien tik žydų“, D-ras Avižonis, V. Ž., 1907, 189 nr. 1915 m. b-vei sekasi gerai — gryno pelno liko 659 r. Kun. Kaščiukui pasiūlius iš pelno paskirta nukentėjusiems nuo karo 146 r. Prisidėta prie „Kooperatoriaus“, („Viltis“, 1915, 49 nr.).

174. Žaiginio.

175. Žąslių „Solidarumas“, įstatai patvirtinti 1909 m. XII. 30, krautuvė atidaryta 1910.VIII.8. Įnašas 5 rub.; įnašų 900 r., apyvarta 9.000 rub. Valdyboje 1 kunigas, 1 dvarininkas ir 5 ūkininkai. Kreditan prekių nepardavinėjo.

176. Žeimelio įsteigta 1909.XII.9, pradėjo veikti 1910.V.3. Narių 150 asmenų. Įnašas 10 rub.

177. Želudko, Vil. g.

178. Židikų 1914 m. buvo steigiama. (Vien., 1914, 13 nr.).

179. Žygaičių įstatai patvirtinti 1910 m. vasario m. 25 d. Krautuvė atidaryta 1910 m. rugpiūčio 1 dieną. Įnašas 10 rub. Įnašų 1911 m. 1.289 r., apyvarta 10.060 rub.; narių 44 asm. Valdyboje kunigas, dvarininkas, 2 ūkininkai.

180. Žvingių.

PRIEDAS II.

I. Ivanavičiaus laiškai.

Płungiany, 31.X.1912. 1.

SZANOWNY PANIE,

Pośpieszam z wyjaśnieniem żądanych szczegółów. Z wyjątkiem dwóch, trzech udziałowców, którzy sami uznali za słuszne nie żądać odemnie zwrotu udziałów, pozostałym były wypłacone. Zysk dzieliliśmy stosownie do udziałów. Ustawę miałem napisaną, lecz ta uległa zniszczeniu, podczas pożaru mojego domu mieszkalnego w Podgaju, przed pięciu laty. Ustawa wymieniona była pierwowzorem, w tych czasach była rzeczą zupełnie nową. Sklep w Kielmach egzystował około dziesięciu lat, jako spółkowy. Następnie został wydzierżawiony i też trwał 7—8 lat. W Krożach i Rosieniach sklepy egzystowały po sześć lat. W Kielmach wymurowałem kosztem niespełna 10,000 rub. dom, wyłącznie na użytek sklepu i gospody. Takiż dom na tenże użytek, wybudowałem z drzewa w Krożach, kosztem sześciu tysięcy rub. W Rosieniach, lokal pod sklep spożywczy i gospodę był wynajęty. Obecnie fotografji żądanych nie posiadam, lecz chętnie sporządzę, by stosownie do żądania Szanownego Pana mogły być użyte. Oprócz mnie, w owych czasach kooperacją nikt się nie zajmował. Nie mało też pracy poświęciłem w owych czasach i kooperacji rolnej, a w skutkach doniosłej. Było to mianowicie w dziedzinie ubezpieczeń rolnych. Akcyjne T-wa Ubezpieczeń od ognia utworzyły między sobą syndykat i znacznie podniosły nam składki roczne od ubezpieczeń rolnych. Wówczas, zwalczając Syndykat, utworzyłem Związek Žiemian, który nam dał rocznej składki aseku-

racyjnej 50.000 rub. i zawarliśmy umowę z jednym z T-w Ubezpieczeń od Ognia, które nam dało 40% rabatu od pobieranej składki. Wobec tego i wszystkie inne T-wa przyznały 40% rabatu dla Kowieńskiej gub. Ustępstwo to trwa i dotychczas, a gubernia nasza co najmniej zaoszczędziła na tem z miljon rubli. Dla zwalczania rozwielmożnionej lichwy, założyłem u siebe w majątku Stowarzyszenie Zaliczkowo - Wkładowe w roku 1881. Obroty były znaczne. Suma wydawanych zaliczek dochodziła 250.000 rub. W Zarządzie Banku pozostawałem około trzydziestu lat. Po wyjeździe moim z Podgaju, Bank ten został przeprowadzony do Kielm, gdzie i dotychczas funkcjonuje. Następnie po wydaniu Ustawy 4 marca 1906 roku, natychmiast zacząłem zakładać w Rosieńskim powiecie kółka rolnicze dla drobnej własności, proprio motu. Pierwsze kółko w Kielmach już funkcjonowało w lipcu 1906 roku. Nad tem pracowałem w Rosieńskim powiecie w przeciągu trzech lat, o wynikiem tego było założenie ze trzydziestu kółek. Następnie przeniosłem pracę moją do powiatu Jezioroskiego. Obecnie zaś drugi rok pracuję przy Kow. T-wie Rolniczem, w charakterze instruktora kółek rolnicznych w gub. Kowieńskiej. Takie jest moje, w szerszych zarysach, curriculum vitae. Na drogę pracy spółdzielczej, skierowały mnie ciężkie warunki naszego bytu, a zachęciły świetne wyniki tej pracy na Zachodzie. Wnikając w życie głębiej, zrozumiałem jak ciężkie warunki bytu pojedyńczych jednostek, i że podźwignąć się możemy tylko pracą spółdzielczą. Tą drogą zostałem zdeklarowanym kooperatystą i nie od dzisiejszego dnia. Byłem członkiem założycielem i inicjatorem stowarzyszenia mleczarskiego Biruty, Rosieńskiego T-wa Rol., Rosieńskiego T-wa Hodowli Koni i t. d. Obecnie pracuję nad zakładaniem spółek mleczarskich, w których widzę znakomitą dźwignię w rozwoju gospodarstwa rolnego. Z ideą kooperacji poznajomiłem się też, podczas moich zagranicą, w Niemczech, Danji, Szwajarji. Zapytuje Szanowny Pan, co mnie skłoniło do założenia sklepów. W owych czasach cały handel pozostawał wyłącznie w rękach żydowskich. Widząc w tem wielką krzywdę dla kraju, uznałem za niezbędne byśmy też zajęli stanowisko w tej gałęzi i to mnie skłoniło do zostania pionerem na tem polu.

Zjazd w Płungianach miał miejsce z mojego zapoczątkowania, dobrze nie przypominam, pod koniec przeszłego czy też na początku bieżącego roku. W teorji została uznana potrzeba wypisywania towarów z jednych źródeł, w celu wyjednania lepszych warunków, byłoby to też pierwszem krokiem zbliżenia się funkcjonujących w kraju spółek. Płungiańska spółka wypisała wprost z fabryki wagon cukru, który miał być rozebrany przez sześć spółek. Skończyło się na tem, że cukier został w spółce płungiańskiej. Wynalazłem też drogę sprowadzania śledzi z połowu na morzu, bez żadnego pośrednictwa, lecz i to nie zostało wyzyskane. Słowem póki co wszystko po staremu, spółki biorą potrzebny towar od żydów. A szkoda, gdyż wobec miljonowych obrotów w kraju naszych sklepów spożywczych, możemy i powinniśmi się urządzić lepiej. Nad tem warto popracować. Z uszanowaniem J. Iwanowicz.

Jak się rozwija kółko rolnicze w Belmonce? w jakim czasie odbywają się posiedzenia, chciałbym kółko odwiedzić.

21.X.1912. 2.

SZANOWNY PANIE,

W odpowiedzi na otrzymane pismo, pośpieszam z odpowiedzią. — Działo się to przeszło trzydzieście lat temu. O ile przypominam w 1881 roku. — Pierwszy sklep spółdielczy został przezemnie zorganizowany w Kielmach (pow. Rosieński). — Początki były nadzwyczaj trudne. Ustawy normalnej nie było jeszcze w owym czasie, personel służbowy trzeba było wykształcić, żydzi odnosili się barzdo wrogo. Pomimo to wszystko, zorganizowałem w nieznacznych przerwach, takiż sklep spółdzielczy w Krożach (pow. Rosieński), a następnie w Rosieniach. Udziałowcami byli wyłacznie więksi ziemianie. Przy wszystkich trzech sklepach spółdzielczych urządziłem gospody chrześcijańskie, mając na względzie, iż egzystujące w owym czasie żydowskie karczmy, nadzwyczaj demoralizowały lud. Przypominam, iż w jednej z wymienionych gospod, kazałem umieścić na ścianie nadpiś litewski „Linksmu laika vartoket, bet sumnianies ne nustoket". Z rozporządzenia władzy, które nie wiem co w tem upatrzyły karygodnego, zmuszony byłem nadpiś zniszczyć. We wszystkich trzech sklepach spółdzielczych, wszystko opierało się na mnie. Egzystował niby zarząd, lecz właściwie tylko de nomine. Odpowiedzialność za wniesione udziały, prowadzenie wszystkich trzech spółek, wypisywanie towarów etc. etc. ciążyło na moich barkach. Tak to trwało przez jakiś lat dziesiątek, i upewniam, Sz. Pana, iż były to ciężkie lata w życiu mojem. W owych czasach cały handel znajdował wyłącznie w żydowskich rękach. Ani jednego sklepu chrześcijańskiego, do zorganizowania przezemnie wymienionych spółek nigdzie nie było, co wszędzie wielkie wśród miejscowej ludności wywarło wrażenie. W wymienionych trzech spółkach było zaangażowanych z pięćdziesiąt tysięcy kapitału. Zlikwidowałem to wszystko z następujących powodów: po pierwsze dla braku sumiennych i odpowiednio uzdolnionych ludzi i powtóre z powodu rozdania towaru na kredyt, który się przeważnie nie dał zrealizować*. W Kielmach i Krożach spółki przeszły w prywatne ręce, w Rosieniach zaś sklep spożywczy zwinąłem. I tak pierwsze kroki na tem polu przypłaciłem grubo kieszenią i całemi latami ciężkiej nad wyraz pracy. Lecz pierwsze lody dostaly przełamane. Obecnie w każdem najlichszem miasteczku Rosieńskiego powiatu funkcjonuje spożywczy sklep spółdzielczy. Pocieszam siebie tem, iż może i moja jest w tem kropla zasługi.

Z uszanowaniem J. Iwanowicz.

* Do zlikwidowania w znacznym stopniu przyczyniła się i niesumienna konkurencja ze strony żydów.

Marijampolės „Žagrės“.

Atskirą žemės ūkio organizacijos tipą sudaro Mariampolės „Žagrė“. Tai buvo jau aiškus pačių lietuvių inteligentų kūrinys, kurio tikslas buvo plačiu mastu ekonomiškai organizuoti ūkininkus. Ją sudarant bene pirmu kart praktikoje pasireiškia lietuvių socialpolitinių srovių varžytinės, būtent, tarp kairiojo sparno (daugiausiai demokratų) ir krikščionių demokratų. Pirmieji kalbamame darbe laikėsi politinio ir religinio neutralumo, antrieji ima pavyzdį Belgijos Baerenbondo, kuriame politinė ir ekonominė veikla ūkininkų organizacijose buvo tampriai susijusios. Pastarųjų vadai buvo jaunieji kunigai, baigę mokslus užsienyje ir ten susipažinę su moderniškais katalikiškosios akcijos metodais, kurie itin turėjo būti aktyvūs ryšium su Katalikų Bažnyčios nuo valstybės atskyrimu Prancūzijoje. Jų organu buvo seiniškis „Šaltinis“. Jame dažnai randame aiškiai užakcentuojamą ryšį tarp ūkininkų ekonominių organizacijų ir katalikiškosios akcijos. Taip, S k r e b e n i u s viename straipsnyje sako[1]: „Pas mus Lietuvoje, neturtingų ūkininkų šalyje, organizaciją tikrai nuo ūkiškųjų draugijų steigimo tegalima pradėti. Antai, panašioje į Lietuvą ūkininkų šalyje Belgijoje, ūkininkų flamandų sąjunga įsteigta kun. Melertso į keliolika metų taip išsiplėtojo, kad apėmė bematant visą šalį ir šiandieną jau skaitoma ten šimtai pilnų gyvybės draugijų, labai pakėlusių tenykščius gyventojus... M ū s ų ū k i š k o s i o s d r a u g i j o s t u r i b ū t i d r a u g e i r k r i k š č i o n i š k o s i o s, k a d ž m o g u s p r i s i d ė d a m a s p r i e j ų m a t y t ų, j o g d r a u g e s u k ū n o, d a u g j a m b r a n g e s n i, d ū š i o s r e i k a l a i b u s a p g i n a m i i r a p r ū p i n a m i. A i š k i a i k a t a l i k i š k o j e s u g y v u t i k ė j i m u š a l y j e t i k t a i t o k i o s d r a u g i j o s t e g a l i t i k ė t i s p a s i s e k i m o... (mano pabr.). Mūsų krikščioniškai-demokratiškos draugijos privalo turėti savo širdy — centrą, kuris jas visas rištų vienybėn, nes tiktai nuo to draugijos tegalės įgyti galę ir stiprybę. Suvalkijoje jau rūpinamasi tokią draugiją kurti, jau ir įstatai duoti patvirtinti“[26]. Tuo centru turėjo būti 1906 me-

---

[1] „Šaltinis“, 1907 m. 258 p. Apie Boerenbondą jau rašė ir „Tėvynės Sargas“ 1901, 11—12 nr., str. „Ūkiškieji Belgijos rateliai ir dvasiškija“.

tais įsteigta Mariampolės „Žiburio“ Draugija, kurios tikslas buvo švietimas ir labdarybė. Paskum buvo sumanyta į „Žiburio“ veiklą įtraukti ir ekonominius reikalus — pirkimą trąšų, steigimą kasų ir t. t. Steigėjų sumanymu krikščioniškai demokratiškos ūkiškosios draugijos turėjo būti integraliniais kooperatyvais: pirkti linus, javus, aprūpinti reikalingomis prekėmis, nusamdyti iš savo pinigų gydytoją, kuris dykai lankytų savo narius, laikyt advokatą, kuris duotų nariams patarimus, laikyti agronomą, knygyną[1]. Kurio tipo bendrovę steigti turėjo būti išspręsta viešame susirinkime su pačiais ūkininkais ir vietiniais inteligentais. Toks susirinkimas Mariampolėje ir įvyko 1906 metų spalių mėnesio 21 dieną. Iniciatyvą steigti ūkininkų ekonominę bendrovę bene bus išėjusi iš ūkininkų (V. Bielskaus, Gavėno), kurie laikė Mariampolėje bendrą žemės ūkio dalykų parduotuvę su Kauno „Sindikato“ agentūra, gana sunkiai vertėsi ir todėl savo įmonę norėjo perduoti platesnei bendrovei. Platoką ir būdingą to susirinkimo aprašymą randame „Tygodnik Suwalski“ 1906 m. 30 nr. Susirinkimą pradėjo kun. Justinas Staugaitis ir po trumpos prakalbos, kurioje paaiškino susirinkimo tikslą, pasiūlė rinkti susirinkimo pirmininką. Buvo pasiūlytos trys kandidatūros; buv. Dumos atstovo Vitkausko, d-ro K. Griniaus ir dvarininko Rymarkevičiaus. Šiems atsisakius, pirmininku buvo išrinktas kun. J. Staugaitis, o į prezidiumo narius kun. T. Žilinskas, P. Vitkauskas, o sekretorium ūkininkas Rudvalis. Perskaičius studentui Brazaičiui, vienam iš komisijos narių, išrinktam prieš porą savaičių 40 asmenų susirinkime Karklinėje, steigiamos draugijos įstatų projektui paruošti, beveik ištisą valandą ėjo ginčas dėl to, ar ją reikia steigti savarankišką, ar prijungti prie jau esamos „Žiburio“ švietimo draugijos.

Pasiūlytų draugijos įstatų projekto ribos labai plačios; apima ne tik kultūringų kraštų žemės ūkio draugijos punktus su laikraščio leidimu įimtinai, bet ištisą švietimo skyrių.

Keletas kalbėtojų pasisakė „už“ ir „prieš“ sujungimą. Ilgai kalbėjo pirmas kalbėtojas kun. Žilinskis, pasisakydamas

[1] Ten pat 1907 m., 170 p. Meškaus str. „Žiburys“ ir „Marijampolės Ūkininkų Draugovė“.

prieš sujungimą tais samprotavimais, kad „Žiburys“, turėdamas savo programoje tik kultūriniai-dvasinius uždavinius, gali nustoti neturtingiausių žmonių sluogsnių susidėdamas su ūkininkų bendrove, pagrįsta akcijomis, kuriems visų pirmiausiai rūpės kuo didžiausi dividendai, kurių interesai gali būti priešingi proletarijato interesams. Tačiau galų gale, matyti, pakeitė nusistatymą, nes balsavo už sujungimą.

Turiningai ir į temą, anot „T. S.“ korespondento, prabilo lenkiškai p. Rymarkevičius apie įvairių bendrovių reikšmę tautų kilime.

Energingai prieš sujungimą pasisakė d-ras Grinius (kairysis), įspėdamas draugiją nesiimti tokios plačios programos, kaip siūlo projektas, o jungti nedideles inteligentines pajėgas ir kuklius materialinius resursus apie valstiečių ūkio pakėlimą, parduotuvių steigimą, įgyjimą ūkininkams įrankių, gyvulių pagerinimą. Trumpai tariant, žmonės turi uždirbti, o paskum skirti kultūriniems tikslams, mažai arba visiškai nepelningiems, o iš karto dėl jau sakytų motyvų, visiškai negalimų įvykinti. „Žiburio švietimo tikslai negalės būti suderinti su fiskaliniais žemės ūkio bendrovės reikalais“, baigė p. Grinius. Jį parėmė keletas valstiečių.

Kun. Vailokaitis ir Staugaitis pasisakė už sujungimą ir įsteigimą autonominių sekcijų.

Po išsamių diskusijų pirmininkaujantis pasiūlė balsuoti. Už susijungimą su „Žiburiu“ balsavo 123, prieš 77. Kai kurie iš lietuvių pirmeivių išėjo iš salės, kiti įsirašė į narius, privatinėje kalboje pasisakydami, kad jiems pradžioje esą reikalingi kunigai pinigams surinkti, o po to viskas eisią kitaip.

Už trijų savaičių turi būti visuotinis susirinkimas priimti bendrovės įstatams... Toliau korespondencijos autorius A. M. nukrypęs į demokratizmo pamoką lietuviams, tęsia: „Atsimenu dar vieną smulkmeną. Kai p. Rymarkevičius po savo plojimais baigtos prakalbos lenkų kalba (jis nemoka lietuviškai), paskum davė repliką vienam kalbėtojų, tai atsiliepė keletas pakurstytų balsų: „nesuprantam“. Įtikinantis kun. Staugaičio balsas, nukreiptas šūkaujančių pusėn, nuramino „patrijotus“.

Po to susirinkimo, paaiškėjus ne vienodam nusistatymui dėl ekonominio ūkininkų organizavimo, pirmeiviai įteikė guber-

natoriui Mariampolės Ūkininkų Draugovės įstatus patvirtinti, o „Šaltinis“ tęsė agitaciją už susijungimą su „Žiburiu“. „Matai, sako Skrebenius („Šaltinyje“ 1906, 503 pusl.), „Žiburys“ yra aiškiai krikščioniška-katalikiška draugija, o tas duria į akis ne vienam socialistui ir laisvamaniui. Taigi jau per pereitą susirinkimą kai kurie smarkiai reikalavo atskirti ūkininkų draugiją nuo „Žiburio“. Vienok didžiuma buvo nuomonės susivienyti su „Žiburiu“. Socijalistai, žinoma, atsimetė nuo draugijos... kad nenori, idant juos krikščionys demokratai vestų, arba aiškiaus sakant, atsiskyrė nuo žiburiečių dėl to, kad nenori, idant ūkininkų draugija būtų krikščioniška... Socijalistai nori sudaryti savo draugiją“. Anot Skrebenio, geriau esą sudaryti dvi draugijas, negu dėtis į bespalvę draugiją. Ir toliau pareiškia labai karakteringą ateities kooperacijos judėjimo raidai Lietuvoje mintį, kad paralelinių draugijų veikimas „sukeltų varžytines ir gyvesnį darbą. Tuomet vieni ir kiti rūpintųsi kuo daugiausia narių pritraukti, vieni ir kiti norėtų kuodaugiausiai ūmu laiku padaryti, o tokiu būdu bežiūrint visa Lietuva sueitų į draugiją, susiorganizuotų ir daug greičiau pakiltų josios gerovė“. Tas dar nepašalintų bendradarbiavimo galimumo tarp paralelinių kooperacijos organizacijų: „Jeigu gi pasitaikys toks darbas, kuriam atlikti reikia kuodaugiausiai spėkų, tai draugijos gali tarp savęs susitarti ir susidėjusios tą darbą atlikti. Tveriant draugiją reikia rūpintis, kad būtų kuo mažiausiai daiktų, galinčių sukelti vaidus pačios draugijos viduryje“. Po tokių samprotavimų straipsnio autorius kviečia ūkininkus susirinkime, kuriame bus kalbama apie ūkininkų draugijos steigimą, reikalauti, kad būtų steigiama „aiškiai krikščioniška draugija, nes iš krikščioniškos draugijos visados galima padaryti nekrikščionišką, o iš bespalvės padaryti krikščionišką, kažin ar gali pavykti“. (Ten pat). Žinoma, patogiausia būtų, jei tokia ūkininkų draugija taptų „Žiburio“ skyrium. Tuo būdu prie dabar esamo „Žiburio“ skyriaus, — kurio tikslas yra pakelti apšvietimą ir pagerinti vargdienių būvį, būtų prikergtas ir skyrius „keliantis ūkininkų gerovę“. Toliau prie „Žiburio“, autorius numato įsteigti ir trečiąjį skyrių — darbininkų, „nes darbininkai ne mažiaus už ūkininkus reikalauja pagerinimo“. Tam buvo daromi konkretūs žygiai — buvo sudaryta komisija darbininkų skyriaus programai nustatyti. Autoriaus nuomone,

kiekvienas skyrius turėjo būti neprigulmingas ir veikti savarankiškai su savo savystovia valdyba", („Šaltinis", 1906, 538 pusl.).

Tokios ūkininkų draugijos susirinkimas, matyti, dar be įregistruotų įstatų, greičiausiai remiantis 17 spalių manifestu, buvo sukviestas Mariampolėje 1906 m. lapkričio mėn. 11 d. Draugija turėjo sudaryti „Žiburio" šaką. Jos tikslas turėjo būti įkurti „sindikatą". Įnašas nustatytas 10 rub. ir 3 rub. stojamojo mokesnio. Pelnas turėjo būti skirstomas pagal įneštus dešimtrublinius įnašus. Įnašą galėjo pirkti ir susidėję. Taip pat nustatytas metinis įnašas 1 rub. draugijos reikalams. Tame susirinkime buvo išrinkta ir valdyba. Vedėjas pavesta kviesti valdybai, duodant pirmenybę lietuviui prieš svetimtaučius[1].

Ar tai turėjo būti kooperatinė bendrovė, sunku pasakyti, nes apie pelno paskirstymą proporcingai įpirkimams nieko nepasakyta. Greičiausiai tai būta belgiško „boerenbando" skyriaus pamėgdžiojimas. „Šaltinyje" (1907, 260—263 pusl.) randame „Lietuvių Krikščionių Demokratų Ūkininkų Draugijos" įstatų projektą, kuriame draugijos tikslas taip apibrėžtas: „pagerinti vietinį ūkininkavimą visose jo šakose, pakelti lietuvių tarpe katalikišką dorą ir apšvietimą. 3 §. Draugija apsirenka sau globėją (patroną) šv. Izidorių artoją, kurio šventę iškilmingai apvaikščios... 5 §. Draugijos nariu gali būti kiekvienas pilnametis lietuvis tikįs ir pildąs savo tikėjimo priedermes ar tai vyras, ar moteris. 6 §. Narys kasmet moka ne mažiau, kaip vieną rublį".

Šiais dėsniais, matyti, norėta ir „Žiburio" ūkininkų draugija pagrįsti.

Tačiau Lietuvių Krikščionių Demokratų Draugijos „Žiburio" — taip turėjo vadintis tas centras — įstatų Suvalkų gubernatorius nepatvirtino. Tuo tarpu 1907 metų sausio mėn. 27 dieną įsisteigė M a r i a m p o l ė s Ū k i n i n k ų D r a u g o v ė, kurios veiklą krikščionys demokratai suprato, kaip opoziciją prieš „Žiburį", prieš jo „krikščionišką spalvą", „Nežinau, ar tas darbas išeis Lietuvos naudai, kas, be abejo, tur rūpėti nau-

---

[1] „Šaltinis", 1907, 162—5 pusl. A. Šaltūno (A. Maliauskas) str.

josios „Draugovės“ įsteigėjams“, skaitome viename iš „Žiburio“ šalininkų straipsnyje. „Bet mes. lietuviai katalikai, dar veikiaus prie jo rašykimės, nes gindami „Žiburio“ reikalus, giname ir mūsų tikėjimą“, sako tas pats autorius. Šiuose žodžiuose mes matome išreikštą visą tolimesnę krikščionių-demokratų taktiką kooperatinių žemės ūkio organizacijų požiūriu. Kaip jauni patrijotai „Šaltinio“ grupės kunigai jautė „Lietuvos naudos“ reikalą, kuris neišvengiamai turėjo būti susietas su lietuvių vienybe, antra vertus, kaip katalikų kunigai jautė politinės kovos katalikiškos partijos su socialistais ir liberalais, reikalą ir Vakarų Europos kovos metodus jie perkėlė ir į Lietuvos sąlygas, kur taip pat po 1905 metų visas gyvenimas kunkuliuote kunkuliavo. Iš čia atsirado ir noras visą ką sujungti po katalikiškosios akcijos sparnu[1].

Tačiau demokratai, arba pirmeiviai Mariampolėje turėjo žymių veikėjų, kurie kvietė ūkininkus į bendrą darbą nesiskaldant pagal pasaulėžiūrą. Pačių ūkininkų pritarimas greičiau linko į pastarąją nuomonę. Tačiau veiklesniųjų ūkininkų tarpe matome asmenų čia einant su kunigais, čia su pirmeiviais.

Nepavykus seiniškei — „Šaltinio“ grupei — visą ką sujungti po „Žiburio“ sparnu, teko steigtis atskirą draugiją. Tą draugiją turėjo sudaryti „Sindikatas“, panašiai kaip Kauniškis, su kurio veikla Mariampoliškiai ūkininkai praktikoje galėjo susidurti, nes Kauno Sindikatas turėjo savo agentūrą Mariampolėje.

1907 metais liepos mėnesio 7 dieną (s.-k.) Vyriausias Žemėtvarkos ir Žemdirbystės Valdytojas — patvirtino „Lietuvių Krikščionių Žemės Ūkio Bendrovės žemės ūkio dalykams įsigyti ir parduoti „Žagrės“ įstatus. Einant tais įstatais „Žagrės“ tikslas buvo padėti ūkininkams įsigyti kiek galint pigesnėmis kainomis reikalingus dalykus ir patogiai parduoti produktus. Jos nariais galėjo būti abiejų lyčių krikščionys ūkininkai,

[1] Karakteringa, kad „Žiburys“ mėgino užsiimti ir prekyba. Taip jo susirinkimo (1907.IV.2) nutarimuose randame ir tokį: „nutarta parsigabenti įvairių trąšų iš užsienio sankrovų per ūkiškojo skyriaus valdybą“. Po to eina ūkininkų kvietimas užsirašyti trąšų pirkimui. (Šaltinis, 1907, IV.2.). Vėliau įsikūrus „Žagrei“, „Žiburio“ skyriai išsirašydavo per ją trąšas. Taip pat „Žiburyje“ buvo keliamas klausimas dėl ūkio ratelių prie jo steigimo, kurie veiktų kaip jo skyriai. („Šaltinis“, 1909 m. 6 nr.).

nuomininkai ir aplamai asmenys. Stojamasis mokesnis buvo nustatytas trys rubliai; įnašas 10 rub. Be to, narys kasmet turėjo mokėti po 1 rublį metinio įnašo nuo kiekvieno vienkartinio įnašo. Nariai atsakė tik savais įnašais, jokios kitos atsakomybės už bendrovės pasižadėjimus nariai neprisiėmė. Visi nariai turi vieną balsą. Įnašai galėjo būti grąžinami ne anksčiau, kaip per 12 mėnesių po išėjimo iš bendrovės ir ne daugiau per 3 įnašus kasmet, bet iš viso ne daugiau per vieną dešimtąją Bendrovės kapitalo.

„Žagrės" organus sudarė visuotinis susirinkimas, valdyba ir revizijos komisija.

Pelno paskirstymas buvo nustatytas tokis: 5% atsargos kapitalui, iš likusios sumos 40% dividendams, bet ne daugiau kaip 6%; 15% valdybos nariams ir tarnautojams. Likusis pelnas skirstomas proporcingai įpirkimams nariams.

Šios naujos bendrovės „Žagrės" steigiamasis susirinkimas įvyko 1907 m. spalių mėn. 20 dieną, su apie 100 narių. Buvo nutarta pradėti veikti tik tuomet, kai susirinks ne mažiau, kaip 10 tūkstančių rublių kapitalo. Šiame susirinkime jau paaiškėjo griozdiškas į įstatus įtraukimas punkto, kad nariai kasmet turi mokėti po 1 rub. nuo įnašo, ir susirinkimas atleido nuo mokėjimo į „apsaugos „kapitalą" už kiekvieną įnašą po 1 rub. ir pavedė valdybai ta prasme pakeisti įstatus. Savo organu „Žagrė" apsirinko „Šaltinį".

„Žagrės" narių skaičiuje berods daugumą sudarė dešinės žmonės — tuo tegalima aiškinti „Šaltinio" apsirinkimą organu. Tačiau dalyvauta joje ir kairiųjų, nes ir kairiųjų žmonių pateko į valdomuosius organus (pav. inž. Petras Vitkauskas).

Susirinkime, matyti, nemaža kalbėta ir apie vienybės reikalingumą, kad „Žagrės" sekretorius K. Gavėnas aprašęs oficialinę „Žagrės" steigiamojo susirinkimo dalį, prikergė savo ir kitų įspūdžius. Dėl vienijimosi mūsų partijų apsireiškimo, arba teisingiau sakant, gyvuojančių „Šviesos" ir „Žiburio" draugijų, kurios ligi šiol vieton dirbti įtemptomis jėgomis nuvargintos tėvynės naudai, sunaudoja jąsias kerštams ir viena kitos šmeižimams. Tat malonu buvo klausyti kalbų..., raginančių mūsų vadovus inteligentus kaip dvasiškius taip ir svietiškius paduoti ūkininkams pagalbos ranką tvėrimui „Žagrės" sindikato, kurio tikslas suvienytomis spėkomis kelti šalies ekonomišką ir

kultūrišką stovį. Leidžiu sau saldžiai svajoti, jogei „Žagrė“ ne išeis iš pratiestos mūsų vienybės vagos, ir stengsis, išrovus iš mūsų širdžių neapykantos piktžoles, pritaikyti dirvą sveikai sėklai broliškos meilės, kuri su laiku galėtų išduoti visuomenės labui gausius vaisius. Trokštu kuogreičiaus susilaukti tų laikų, kada „žiburiečiai“ ir „šviesiečiai“ liovęsis prikergusieji vieni kitiems vardus „bedievių—cicilikų“ ir „atžagareivių—klerikalų“, stos petis į petį į kovą su bendru mūsų priešu, kuriuo yra stoka apsišvietimo“[1].

Tokia vienybė, kuri tais laikais sudarė neišvengiamą sąlygą kooperatinei ūkininkų prekybos įmonei, laikėsi kurį laiką, ligi paaštrėjo politiniai santykiai tarp vad., pirmeivių ir klerikalų ir kai pastarieji nutaikę gerą progą pirmuosius (P. V. Vitkauską 1913.II.26, ir kit) iš „Žagrės“ organų pašalino.

Tokios bespalvės draugijos susidarymas, kokia buvo „Žagrė“, palyginti su žiburiečių (krikščionių demokratų) turėtais sumanymais, matyti, verste vertė žiburiečius plėsti savo įtaką per „Žiburį“. Taip „Žiburio“ visuotiniame susirinkime 1907 metų rugsėjo mėn. 12 dieną „Žagrės“ sindikato įsteigėjai skelbė, kad visi „Žiburio“ skyriai apsiimtų platinti draugijos uždavinį, prikalbėdami žmones pirkti pajus, už tai „žagriečiai užtikrino padarysią sąjungos vienybę su „Žiburio“ Draugija ir aukosią jo naudai 10% gryno pelno[2].

Pagaliau prieitai ir prie konkretaus darbo. 1907 metų gruodžio m. 2 dieną įvyksta visuotinis „Žagrės“ susirinkimas su 500 narių, kuriame tartasi dėl operacijų pradžios. Tarp kita ko svarstytas klausimas ar „Žagrė“ turi užsiimti tik mažmenų ar ir didmenų prekyba. Karakteringa, kad tame susirinkime dalyvavęs lietuvis krautuvininkas karštai įrodinėjo, kad „Žagrė“ imtųsi tik didmenų prekybos ir atpalaiduotų lietuvius krautuvininkus nuo žydų tarpininkavimo. Priešingu atveju ir lietuviams krautuvininkams teksią kovoti su „Žagre“. Nutarta verstis stambia (didmenų) ir detaline prekyba. Lietuvio vedėjo „Žagrei“ nepavyko rasti, ir ji pasamdė vedėju lenką nemokantį nė žodžio lietuviškai.

---

[1] „Šaltinis“, 1906 m. 3 nr., 538 pusl.

[2] „Šaltinis“, 1907 m.

1908 metais kovo mėnesį „Žagrė“ atidarė pirmąją savo parduotuvę[1] Mariampolėje, kuri pardavinėjo trąšas, žemės ūkio mašinas bei įrankius. „Žmonėms“, kaip rašo tų laikų laikraščiai, „tai buvo naujiena“.

Tačiau po pirmojo džiaugsmo netrukus užėjo ir kasdieniniai rūpesčiai ir smulkmenos, kurioms pašalinti kažin ar buvo dedama tiek temperamento ir pastangų, kiek buvo padėta besivaržant dėl viešpatavimo joje. Greit pasigirsta paprasti garsai dėl kainų aukštumo, netinkamo prekių užpirkimo ir p. d., su kuriais itin tenka kovoti kiekvieno kooperatinio darbo pradžioje, kai nepakankamai įsąmoninti nariai, ar per daug aukšti kalnai gėrybių prižadėta.

„Žagrė“ veikė 6 su viršum metus. Per tą laiką jos veikimas skaitmenimis taip atrodė (rub.)[2]:

	1908	1909	1910	1911	1912	1913
Parduota prekių	70.000	125.000	155.000	189.850	212.311	301.892
Balansas	23.000	41.000	56.000	73.300	88.766	165.818
Kapitalai	5.490	7.324	8.493	11.243	13.078	17.600
Brutto pelnas	5.400	9.100	12.005	12.929	17.242	21.155

[1] „Žagrė“ perėmė jau seniau buvusią lietuvišką krautuvę ir toje pačioje vietoje įsikūrė. Tos lietuviškos krautuvės pradžia siekia 1893 metus, kai Vincas Šlekys, Vincas Bielskus, Raulas Kraučūnas, Šlivinskas, Česnai ir kiti sumanė įsteigti ir įsteigė lietuvišką krautuvę maždaug jau minėtų „bendrų kromų“ juridine forma, įnešdami po 50—100 rublių. Pradžioje buvo tik kolonijinių prekių parduotuvė, vėliau buvo įtaisyta alinė ir bilijardas, kur rinkdavosi susipratę tų laikų lietuviai - ūkininkai ir inteligentai. Čia lankydavosi Vincas Kudirka, gen. Bulota, d-ras Staugaitis, d-ras Grinius, d-ras Domaševičius ir kit. Krautuvė tarpininkavo nelegalinei lietuvių ir net rusų literatūrai gabenti iš Prūsų. Čia gimė idėja steigti „Sietyną“. Pirmuoju tos įstaigos vedėju buvo Feliksas Vitkauskas, Įstaigą ilgainiui perėmė Kauno „Sindikato“ agentūra, kurios įgaliotiniais buvo V. Bielskus ir Žmuidinas. Įstaiga buvo įsitaisiusi lietuvišką iškabą, bet žandarai pareikalavo nuimti, atsisakius vedėjui tai padaryti, žandarai nuėmė patys. Iš Kauno „Sindikato“ ir „Rekošo“ fabrikų buvo gaunamos mašinos. Šią pardutuvę ir teko perimti „Žagrei“. Jos dalyviai aktingai prisidėjo prie „Žagrės“ steigimo. Tuo būdu susidarė tam tikras kontinualumas tarp įsteigtos prekybinės įmonės 1893 m. ir „Žagrės“. Kauno „Sindikato“ agentūra sulaikiusi lenkų dvarininkų Suvalkų Žemės Ūkio Draugijos komiso biuro skyriaus įsisteigimą Mariampolėje.

[2] „Šaltinis“, 1907, 635 pusl.

Prieš pat didįjį karą (1914 m.) „Žagrė" turėjo apie 20 rajonų, kurių daugumas atlikinėjo ūkio ratelių funkcijas. 7 vietose: Mariampolėje, Vilkaviškyje, Pilviškiuose, Šakiuose, Kalvarijoje, Seirijuose, ir Naumiestyje turėjo savo parduotuves. 1910 m. „Žagrė" turėjo apie 600 narių, 1914 metais būta bene 1095 narių[1].

1912 metais „Žagrės" įstatai buvo pakeisti. Jos veikimo plotas nustatytas trijose gubernijose: Suvalkų, Kauno ir Vilniaus. Vadinasi, apėmė beveik visą Lietuvą. „Žagrė" gavo teisę steigti kuopas, susidarius bent 10 žmonių. Šalia senų tikslų nustatyta, kad „Žagrė" gali steigti fabrikus, ūkio mokyklas, parodas, laikyti agronomus ir instruktorius, rūpintis gyvulininkystės gerinimu, rengti ekskursijas ir t. t. Vietoje visuotinių narių susirinkimų įvesti įgaliotinių susirinkimai. Tam tikslui „Žagrės" veikimo sritys buvo suskirstyta pradžioje į 27 rajonus, apimančius visą Suvalkų guberniją.

Po įstatų pakeitimo „Žagrėje" buvo aiškiai sujungtos ekonominės ir kultūrinės funkcijos. Pastarąsias prikergti paskatino, matyti, gausiau pradėtos teikti rusų valdžios pašalpos žemės ūkio kultūros darbams, kurios daugiausiai pakliūdavo į dvarininkiškas gubernijų žemės ūkio draugijas. „Žagrės" vadovai, matyti, čia nemaža dėjo vilties ir į sau palankų Dumos atstovą kun. Laukaitį, kuris viename paskelbtame pasikalbėjime taip išsitarė tuo reikalu: „Kalbant apie Lietuvos kėlimą negalima užmiršti štai ko. Rusijoje dabar yra pakraipa kelti ūkis, šelpti ūkio draugijos. Tų pinigų pareina ir į Lietuvą, bet kuone visi jie patenka į dvarininkų rankas, nes dvarininkai yra susiorganizavę į draugijas. Tikriesiems šalies gyventojams, šio krašto pamatui — lietuviams, vieni trupiniai tenka. Kylant mūsų draugijoms, kaip „Žagrė" ir kitos, reikėtų būtinai pasistengti skiriamus šiam tikslui pinigus pakreipti į tikrąją vagą, į pačių lietuvių valstiečių rankas, nes tik tuomet jie bus tinkamai suvartoti mūsų krašte ūkio pakėlimui"[2].

Paaštrėjusi srovinė kova ryšiumi su rinkimais į Dumą, A. Bulotos neišrinkimas į Gižų mokyklos komitetą, paaštrino

---

[1] Duomenys ligi 1912 metų imti iš „Šaltinio" 1912, 8 nr., kiti iš ten pat ir iš „Žagrės" sąskaitybos knygų.

[2] „Šaltinis", 1912 m., 47 nr.

santykius ir su Mariampolės Ūkininkų Draugove, kurios veikimas kaip tik beveik išimtinai reiškėsi kultūrinėje srityje, šiąją 1912 metais paskatino imtis prekybinių operacijų — būtent, vietoje atsitiktino tarpininkavimo nariams ligi tol, steigti tarpininkavimo biurą, kuris ūkininkams pirktų trąšas ir kt. dalykus. Tas sukėlė „žagriečių" pasipiktinimą dėl darbo skaldymo. M. Ū. Draugovės šalininkai, atsakydami į tai, nurodydavo, kad „Žagrė" taip pat varanti paralelinį darbą: laikanti agronomą, rengianti paskaitas ir t. t.

Atrodo, kad santykius bene daugiausiai bus paaštrinusi viltis gauti daugiau valdžios pašalpų. Kadangi, matyti, M. Ū. D. kaip kultūrinė formaliai turėjo daugiau šansų gauti tų paskolų, tai „Žagrei" teko taikytis prie sąlygų ir dėl to, gal valytis nuo nepatikimų valdžios akyse pirmeivių.

Pakeitus 1912 m. įstatus „Žagrė" tampa kooperatine ūkio organizacija visai Lietuvai. Tačiau praktikoje tos pretenzijos vargu buvo bepagrįstos. Visų pirma, Mariampolė jokis ekonominis Lietuvos centras, net toli nuo geležinkelio. Joje stipriai buvo įsigalėjusi krikščioniškai demokratiškoji srovė su dominuojančių kunigų vadovavimu rajonuose (pav., 1914 m. iš 20 prisiuntusių atstovus 13 rajonų įgaliotiniais buvo išrinkta kunigai), kuri vargu tais laikais galėjo rasti platesnio pritarimo, ypač Kauno gubernijoje, kuri ir rinkimuose į Dumą duodavo daugiausia kairės atstovus. Taip pat „Žagrės" apėmimas visos Lietuvos savo veikimo plotu, matyti, nerado pritarimo ir įvairių pažiūrų vilniečiuose, kurie 1913 m. VII. 29 d. įregistravo „Lietuvių Ūkininkų Draugiją", kuri gavo teisę veikti Vilniaus gub. ir gretimose, t. y. taip pat apėmė visą Lietuvą ir turėjo pretenzijų virsti visos Lietuvos centraline žemės ūkio organizacija, priimdama savo nariais ir juridinius asmenis (vartotojų bendroves ir žemės ūkio draugijas), kuriai dėl prasidėjusio 1914 m. karo jau nebuvo lemta pradėti savo veiklą.

Tačiau jei „Žagrė" ir būtų norėjusi tapti visos Lietuvos centraline ūkininkų kooperatine organizacija, tai finansiniai tas jai būtų buvę vargu bau pakeliama. Ir joje nuo pat pradžios pasireiškė „senos lietuviškos kooperatinės bėdos", kuriomis nusiskundė jau ir I. Ivanavičius, — tai „išbargavimas" prekių ir tuo pačiu kraujo nuleidimas bendrovei, po ko ji tampa anemiška.

Paskutiniame normaliniame prieškariniame „Žagrės" balanse matome įnašų kapitalo 11.410 rub., nepilnų įnašų 88 r., atsargos kapitalo 6.117,37 r., paskolų ir užstatų 61.974 rub.; aktyve bendroje kasoje 5.570 r., prekės 72.420 r., gaunamuose vekseliuose 8,918,98 r., pas klijentus 21.653,12 r., pas debitorius 61.921,94 r., protestuoti vekseliai 4.897,84 rub. Iš šių balansų pozicijų (smulkesnes ir mažiau reikšmingas apleidžiant) matome, kad „Žagrė" visus savus kapitalus ir dalį svetimų kapitalų buvo išleidusi „bargininkams" kredituoti. Patsai narių kreditavimas formaliu atžvilgiu taip pat tinkamai nebuvo sutvarkytas, tapo kronišku ir ilgainiui sunkia bendrovės našta, ir augo kartu su apyvarta. Taip, pav., 1912 metais prekių parduota kreditan jau 33.259 r. Lėšų trūkumą teko papildyti indėliais, kurių 1912 metais jau prisirenka 32.771 rub. iš 5%. Dar ryškiau tas pats matyti ir 1914.I.1. balanse. Ne iš laisvų atsargų „Žagrė" 1914 metais pirko ir namus už 20.000 rub. Mariampolėje ir Gižų dvarą ūkio mokyklai už 100.000 rub., aprašyta perkant V. Bielskaus ir M. Rudvalio vardu.

„Žagrės" svarbiausią uždavinį sudarė prekyba, daugiausiai stambiomis prekėmis: trąšomis, žemės ūkio mašinomis, geležies prekėmis ir kolonialinėmis (pav., 1910 m. iš bendros apyvartos 155.480,58 rub. teko 84 vag. trąšų — 30.008 rub., mašinoms 20,701 rub. ir geležies, akmens anglims, kolonialinėms 104.690 rub.). Prekyboje „Žagrei" teko susidurti su privatinių prekybininkų konkurencija ir jų prekybos metodais — tuo pačiu nelemtu „bargavimu", kuris privatiniams pirkliams lengviau būdavo atgriebti ar šiaip iš įklimpusio klijento kompensuotis.

Negalima sakyti, kad pirkėjams prekių išskolinimo pavojus nebūtų buvęs suprastas. Jau antraisiais gyvavimo metais valdybai buvo daromi priekaištai, kad prekės perlengvai „barguojamos", skolos pas pirkėjus guli per ilgai („Žemė", 1910, 4 nr., 30 pusl.), nors jau prieš tai visuotinio susirinkimo, kad paskatinti pirkimą gyvais, buvo nutarta perkantiems gyvais žemės ūkio įrankius nuo 25 rub. sumos daryti 2% nuolaidas. Už paimtas kreditan prekes ligi 3 mėnesių neskaityti palūkanų, o po 3 mėnesių imti 6% per šešis mėnesius. Vadinasi, kreditas siekė 9 mėnesius. Buvo mėginama taip pat uždėti atsakomybė už kreditus ir krautuvių vedėjams. („Šalt." 1910, 10 nr.).

Teko taip pat susidurti ir su Kauno Sindikatu, kuriam „Žagrė“ gresė sudaryti konkurenciją. Spaudoje randame nusiskundimų taip pat ir juo: „Žydai ir galinga Kauno dvarininkų draugija įmanydami šaukšte vandens „Žagrę“ prigirdytų. Tamsūs žmonės dar jiems padeda kalbomis“, skaitome „Šaltinyje“ (1909 m. 45 nr., 708 pusl.). Pilviškio skyrius nusiskundžia, kad 1909 m. trąšas per Kauno Sindikatą galima buvo pigiau pirkti, kaip per Mariampolę, nes „Kauno dvarininkų sindikatas norėjo užslopinti Mariampolinį — ūkininkų sindikatą, o jau paskui elgtis, kaip jam tinkama“ („Šalt.“, 1909, 42 nr.).

Be prekybinių reikalų, „Žagrė“ pradeda beveik nuo pat savo veikimo pradžios rūpintis taip pat ir žemės ūkio kultūros reikalais, nes pasidalinti darbu su Mariampolės Ūkininkų Draugove — „Žagrei“ paimant prekybą, o pirmajai žemės ūkio kultūrą nevyko. Tam tikslui „Žagrė“ rūpinasi laikyti agronomą nuo 1909 metų ir vėliau jį ištikrųjų pasikviečia.

Jau 1909 metais nutaria rengti parodą, nors tas reikalas jau buvo iškeltas ir M. Ū. Draugovės. Pradžioje nutaria rengti viena, vėliau sutinka rengti su M. Ū. D. kartu. Ypatingai „Žagrę“ žemės ūkio kultūros reikalais rūpintis ir tą veikimo sritį plėsti paskatina galimumas gauti žemės ūkio kultūros darbams pašalpų iš valdžios, tuo tikslu, matyti, buvo, kaip jau minėta, pakeisti ir „Žagrės“ įstatai ir 1912 m. pašalintas iš projektuojamos steigti Gižų mokyklos komiteto radikalas A. Bulota, matyti, kad savo opozicija Dumoje nemestų šešėlio ir „Žagrei“. 1912 metais Žemdirbystės Departamentas davė „Žagrei“ 1.500 rub. javų valomiems punktams įsteigti, kur ūkininkai galėtų išsivalyti javus. Iš tų pinigų buvo įsteigti 5 valomieji punktai. „Žagrės“ agronominė pagelba, palaikoma valdžios subsidijomis, vis didėjo. Paskutiniame „Žagrės“ agronomo V. Totoraičio savo veiklos aprašyme 1914 metais[1] matome, kad ji reiškėsi 1. žemės ūkio švietimo plėtimu rengiant kursus, paskaitas, skleidžiant literatūrą; 2. konkursų, parodų, rengimu; 3. pašarinių žolių sėklų ir pagerintų javų sėklų plėtimu; 4. bandymo laukelių augimu; 5. mašinų naudojimo punktų steigimu. 1914 metais buvo surengti dviejų savaičių kursai Kučiūnuose, Sei-

---

[1] Duomenys paimti iš „Žagrės“ archyvo.

nuose, Miroslave ir Krokelaukyje trijų dienų paskaitos žemės ūkio klausimais ir 7 vietose paskaitos įvairiais žemės ūkio kultūros klausimais: žemės dirbimo ir tręšimo, sėjamomis, pienininkystės, gyvulininkystės, pieno ūkio, sodininkystės, daržininkystės, bitininkystės ir t. t. Taip pat buvo lankomi atskiri ūkiai ir duodami ūkininkams patarimai vietoje. Taip pat buvo platinamas „Šaltinio" priedas „Artojas" ir lapeliai, kaip tręšti įvairias augalų kultūras.

Žemės ūkio įrankiams tirti buvo surengtas plūgų konkursinis bandymas Gižuose, dalyvaujant valdžios atstovams ir ūkininkams praktikams. Buvo įvertinti „Vilijos", „Venskio" ir „Zavadskio" plūgai.

Gyvulininkystei paskatinti buvo įrengtos gyvulių parodos Vilkaviškyje ir Seirijuose.

Sėklų gerinimas pasireiškė nemokamu ūkininkams dalinimu sėklų (miežių „Hanna", avižų „Ligovo", „Aukso lietus", „Šlansteto"). Taip pat buvo dalinamos kaikuriems ūkininkams ir pašarinių žolių sėklos. Be to, bandymai su pašarinėmis žolėmis buvo organizuoti išnuomuotame žemės sklype Kumelionyse pas ūkininką Natkevičių. Taip pat buvo organizuoti apie 100 vietų laukeliai, kuriuose buvo bandomi įvairių javų tręšimai mineralinėmis trąšomis.

Prie jau esamų penkių mašinų naudojimo punktų, kuriuos „Žagrė" turėjo 1912 metų gale (Pilviškiuose, Vilkaviškyje, Mariampolėje, Kalvarijoje ir Seirijuose), 1913 metų gale buvo įsteigtas punktas Paširvinčio dvare, o 1914 metais už gautą iš žemdirbystės departamento 1.200 rublių subsidiją buvo įsteigti dar 4 punktai (Gižuose, Kučiūnuose, Ž. Panemunėje ir Griškabūdyje). Mašinų naudojimo punktuose buvo laikomi trijeriai „Heydo", „Reberio" vertyklės, pievinės akėčios, arklinės šiūpetės, kaupikai-ravėtuvai,, „Sacko" plūgai, kultivatoriai, sėjamos mašinos, mašinos linams minti ir t. t. Visos tos mašinos tam tikra tvarka buvo išduodamos ūkininkams naudotis už nedidelį atlyginimą (už vėtyklę, fuchtelį, linams minti mašiną po 50 kap. už dieną, už trijerį 1 rub. arba 1 kap. už pūdą, pievų akėčias, sunkias akėčias, volą, po 20 kap., kaupiką-ravėtoją, dobilų valymo mašiną, arklinę šiūpelę po 10 kap., eilinę sėjamą mašiną 2 rub. už dieną, leidžiant naudoti aprėžtą laiką).

Tačiau didžiausiu „Žagrės“ nuopelnu žemės ūkio kultūrai turėjo būti Gižų žemės ūkio mokyklos įsteigimas. Tai mokyklai valdžios leidimas buvo gautas 1913 metų birželio mėn. Valdžia jai skyrė 20.000 rub. vienkartinės pašalpos ir 10.000 rub. metinės pašalpos (L. Ū., 1913, 25 nr.).

Kaip ir M. Ū. D. „Žagrė“ rūpinosi taupmenų-skolinamosios kasos įsteigimu, savitarpinės nuo ugnies draudimo draugijos įsteigimu Kauniškės dvarininkų savitarpinio draudimo draugijos pavyzdžiu. Tačiau iš šių sumanymų nieko konkretaus neišėjo. Dar plačiau buvo užsimota 1914 metų visuotinio „Žagrės“ susirinkimo nutarimuose dėl pašalpų prašymo elevatoriaus rugiams laikyti statybai, metereologiniai stočiai prie Gižų mokyklos steigti ir gyvulių veislei pagerinti. (Šalt. 1914, 8 nr.). Tačiau ir tų užsimojimų įvykdymą sukliudė didysis pasaulinis karas. Per pirmąjį vokiečių įpuolimą į Mariampolę, sutriuškinus jiems Samsonovo armiją, vokiečių kareiviai išplėšė „Žagrę“ kaip ir kitas lietuviškas krautuves ir iš jos paėmė žymią uždėtos Mariampolei kontribucijos sumą.

Dabar dar dėl „Žagrės“ neutralumo. Kaip jau matėme ir Mariampolės Ūkininkų Draugovė ir „Žagrė“ atsirado iš „klerikalų“ ir „pirmeivių“ kovų sūkurio dėl įtakos liaudyje. Pirmieji aiškiai buvo stipresni turėdami savo pusėje dvasiškiją ir didesnį valdžios palankumą, ypatingai užėjus reakcijai ir sunaikinus pirmeiviškas kultūrines draugijas. Bet rimčiau į dalyką žiūrį asmenys ir vienoje ir antroje pusėje jautė, kad šiokia ar tokia vienybė reikalinga. Ir nuostabus dalykas — vieni kitus labai mėgo kaltinti dėl vienybės suardymo, nes iš tikrųjų visiems buvo aišku, kad rietenos tik kliudo darbą. „Žiburiečiai“ pyko už M. Ū. Draugovės įsteigimą. „Ūkininkų Draugovė yra pirmeivių suardytosios vienybės nesubrendęs vaisius“. Ir po to autorius klausia, „kieno gi suardyta vienybė?“. Kad dabar pirmeivių „Ūkininkų Draugovė“ vėl prie „Žiburio“, gretinasi, tur būt ne iš meilės tą daro. Matyti jaučią, nabagai, kad jų dienos suskaitytos. „Žagrė“, kur kas vėliau įsikūrė, o turi apie 700 narių, Ūkininkų Draugovė let 68 teįstengė surinkti“. Panašios diskusijos nuolatos eidavo „Lietuvos Ūkininke“ ir „Šaltinyje“. Žiūrėk, „Žagrė“ nutaria bendrai parodų rengti, „Šaltinyje“ tilpsta straipsnis (1910, 8 nr.), kuriame nu-

siskundžiama, kad su pirmeiviais esą sunku dirbti, kad MUD „Žagrei“ kasanti duobę, ne per „Žagrę“, bet per žydelius užsisakanti trąšas, amžinai kiša savo pirmeiviškumą ir t. t. Tuo tarpu „žiburininkai“, be pasigailėjimo kiekviena proga stengiasi įgelti pirmeiviams ir išstumti juos. „Visi „pirmeivių“ rūpesčiai pasibaigė tuo, kad didžiausias jų vadas Vitkauskas, buvęs keletą metų „Žagrės“ revizoriumi, ateinantiems metams jau... nebeišrinktas“, džiaugias Šaltinis (1913 m. 9 nr.). „Kam rūpi, kad „pirmeiviai“ nenulaužtų musiškės, ligšiog krikščioniškosios „Žagrės“, lai atvyksta Mariampolėn 8 birželio dieną“, skaitome „Šaltinio“ (1910, 21 nr.). Aišku, kad tokios rūšies tarp grupių kova reikalavo nemaža energijos ir nėjo darbui į sveikatą. Pirmeiviai stengdavosi atsikirsti, reikalaudami kad „Žagrės“ veikimo nebūtų politikavimo ir kad jos nariai nebūtų skirstomi į pirmeivius ir atžagareivius, kadangi „Žagrė“ nesanti jokia politinė organizacija (L. U. 1910, 24 nr.). Įdomią „Žagrės“ kritiką randame L. U. (1910, 19 nr. straipsnyje „Dėl Žagrės“ susirinkimo. V-s), kuri sukėlė plačias diskusijas net „Žagrės“ visuotiniame susirinkime ir buvo viešai pasmerkta, tur būt dėl to, kad drąsi kritika galėjo pakenkti B-vės kreditingumui ir sumažinti visuomenės pasitikėjimą jąja. Straipsnis tas įdomus yra ir tuo, kad jame randame iškeltą ir kai kuriuos kooperatinio darbo principinius dalykus. „Žagrės“ reikalai, skaitome tame straipsnyje, (man matos niekam nepaslaptis), stovi neperpuikiausia ir užmerkti akis ir tyčia į tai nežiūrėti, mes neturime jokios teisės, nes „nelaikas šunis lakinti, kuomet jau reikia medžioklėn joti“. Ir vien tik paskola iš Banko čia maža tegelbės. Juk iš pereitų metų apyskaitos matyti, kad draugijoje kas tai negerai: tai vedikai kai kur sąskaitos nepadarę, tai skolos perilgai guli ir perdaug laiduojama, tai kiti dalykai. Arba 65 rub. gryno pelno ant 124 tūkstančių apyvartos, ar tai gerovė? Juk mes matome, kad kai kurios vartotojų bendrovės, turėdamos apyvartos nepilnas 20 tūkstančių rub., gryno pelno turi 900 rub., arba Virbalio vartotojų bendrovė 1909 metais turėjo 2.000 rub. gryno pelno... Pati „Žagrė“ įstaiga gera, reikia tik gerai vesti. Priežasčių tokio šalto žmonių prie jos atsinešino turi būti gana daug, bet viena priežastis tai glūdo pačiose šaknyse — tai perdaug biurokratiškai — autokratiškas draugijos sutvarkymas. Ne kartą girdėjau žmones taip kalbant: „Ne kas čia

būtų prie „Žagrės“ prisidėjus ir tuos keliolika rublių sumokėjus, bet kas man bus iš to naudos? Aš pinigus sumokėsiu, o pirktis vis tiek reikės pas perkupčius, nes dėl tokio mažmožio nelėksiu 3—5 mylias į Mariampolę ar Vilkaviškį. O kad ir kada atsidaro čia jau „Žagrės“ krautuvė, tai ir gi nekas naudos — nei čia būna susirinkimai, nei tų susirinkimų nutarimų klauso — daro taip kaip, paliepė iš Mariampolės. Ir už tiesą „Žagrės“ vadinami skyriai neturi jokio darbo, jokio rūpesnio ir jų „narių“ balso ne kas teklauso, o kad ir paklauso, tai jų norų nėra kam pildyti... Su tokiu sutvarkymu, žinoma, nekas gali išeiti.

Užtat susirinkimui ir reikia rimtai pagalvoti apie „Žagrės“ ateitį. Juk reikia atsiminti, jeigu ne Dieve duok, su „Žagre“ kada nors kas blogo atsitiktų, tai kooperacijos judėjimui būtų užduotas baisus smūgis ne tik Mariampolėje, Vilkaviškyje, Kalvarijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Čia, rodos, ne tiek labai turėtų rūpėti, ar atidarant krautuvę ar ką kitą bus atlaikytos pamaldos, ar ne, ir kas į tas pamaldas eis (kaip to norėtų „Vadovas“ Nr. 19), bet kad „Žagrės“ narių būtų kuo daugiausia, kad tie nariai iš širdies rūpintųsi savo draugijos reikalais, nes „Žagrės“ reikalas pagerės tik per darbą ir rūpesnį... „Žagrė“ turi būti mūsų pirklybos įstaiga ir jokiais ten pašaliniais reikalais neprivalėtų užsiimti...“ Žinoma, negalima sakyti, kad daugelis čia iškeltų klausimų nebūtų rūpėję ir pačios „Žagrės“ veikėjams. Viešas bėdų iškėlimas turėjo sukelti „žagrininkų“ daugumos pasipiktinimą. Tačiau negalima tų bėdų tikrumo neigti. Aiškus straipsnyje pabrėžimas reikalo laikytis „Žagrei“ neutralumo tikybos ir politikos atžvilgiu atitiko beabejonės centro ir kairesniųjų nusistatymą.

Įdomu, kad panašią nuomonę paskelbė ir „Žagrės“ pirmininkas V. Bielskus savo rašte įdėtame į „Šaltinio“ 1912 m. 13 nr., kuriame jis sako: „kad „Žagrės“ kaip ekonomiškai-kultūriškos įstaigos vyriausioji užduotis yra: kelti ūkio kultūrą, pramoniją..., taigi už tai jai „Žagrei“ visiškai yra negeistina ir dargi neleistina, visokie panašūs partyviški siekiai, kokius jai dar peršama“.

„Žagrė“ išvarė mūsų ūkininkų organizacijų istorijoje stiprią vagą. Tat stipriausias lietuvių ūkininkų, vadovaujamų dau-

giausia kunigų, kaikurių inteligentų ir apšviestesnių valstiečių, iš prieškarinių darbas. Tiesa, jame pasireiškė pražutingos klaidos, kurias teko Lietuvos kooperacijai gyventi ir Nepriklausomybės laikais ir kurios, bent prekybiniai organizaciniu atžvilgiu, nėra išgyventos ir ligi paskutinių laikų. Šiaip ar taip vertinsime „Žagrės“ veiklą prieškariniais laikais, ji gilino mūsų žemės ūkio kultūros perversmą, kuris palyginti net su XIX amž. antrąja pusę sudaro naują Lietuvos žemės ūkio istorijoje epochą. „Žagrėje“ mokėsi dirbti ir būsimi lietuvių privatinių ir kooperatinių verslovių veikėjai.

*

* *

Be čia suminėtų prekybinių žemės ūkio organizacijų prekybinėmis operacijomis (tarpininkavimu) versdavosi ir ūkio rateliai, kurių pagrindinį tikslą sudarė žemės ūkio kultūros kėlimas švietimu, bandymų organizavimu ir t. t. Apie pastarąjį jų darbą kalbėsime kitame skyriuje. Kadangi kartais ūkio ratelio darbai nukrypdavo į krautuvės atidarymą, tai tas savaime iškėlė ir jų santykių su vartotojų bendrovėmis ir funkcijų tarp jųjų paskirstymo klausimą. Buvo krypstama į tai, kad ūkio rateliai, neatsisakydami gryno tarpininkavimo kai kuriais atvejais, savų krautuvių nesteigtų, o padėtų steigtis vartotojų bendrovėms ir naudotųsi jų prekybiniu aparatu. „Vartotojų draugija, turėdama savo administraciją, sandėlius, išdirbtą kreditą ir pažindama prekybos sąlygas, visuomet galės pirkti, būreliui patariant, geresniąsias sėklas, mėšlus, ūkio padargus, ir pardavinėti juos valstiečiams prieinama kaina“[1]. Tokia praktika, mažomis išimtimis, ir buvo nusistovėjusi santykiuose tarp vartotojų b-vių ir ūkio ratelių.

---

[1] *A. Šklennik,* „Viltis“, 1910, 101 nr.

ORGANIZACIJOS ŽEMĖS ŪKIO KULTŪRAI KELTI.

Pirmieji bandymai.

Nuo pirmosios XVIII a. pusės Vakarų Europoje pradeda atsirasti tam tikrų draugijų, daugiau teoriškai mokslinio pobūdžio, kurios savo uždaviniu stato tirti žemės ūkio gamybą, tobulinti ją, duoti patarimus žemės ūkio klausimais vyriausybėms. Jas sudaro žemvaldžiai, valdininkai, mokslininkai. Pirmosios tokios draugijos atsiranda 1723 metais Škotijoje, 1731 metais Dubline, 1750 metais Prancūzijoje. Kiek vėliau įsisteigia panašios draugijos Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje, Italijoje, Olandijoje, Švedijoje ir Danijoje. Rusijoje panašiems tikslams tarnauja Volno - Ekonomičeskoje Obščestvo, įsteigta 1765 metais. Vėliau atsiranda Rygos Žemės Ūkio Draugija 1796 metais, Maskvos Žemės Ūkio Draugija 1819 metais. Lietuvos ir Lenkijos valstybėje taip pat gana anksti buvo iškeltas reikalas steigti panašią žemės ūkio reikalams organizaciją. Jau 1782 metais karalius Stanislovas Augustas buvo sumanęs steigti Ekonominę Draugiją ir „Kompanja Generalna krajowa Ekonomiczna pod znakiem sv. Izydora Oracza", kurios projektas buvo atspausdintas 1791 metais. Tačiau įvykdyti to sumanymo nepavyko[1]. Po to Lenkijoje platesnio masto Žemės ūkio draugija įsteigta tik 1857 metais. Jos pavyzdžiu Lietuvos bajorai prieš 1863 metų sukilimą darė pastangų steigti panašią žemės ūkio draugiją ir Lietuvoje. Nesitikėdami greitai gauti leidimą tai draugijai, dvarininkai ėmė organizuoti ūkio ratelius, apmančius nedidelius plotus be vyriausbės leidimo (Gieysztor, Pomiętniki, 80, 171 p.). Tam tikros įtakos etnografinei Lietuvai darė Minsko Žemės Ūkio Draugija, kurios suvažiavimuose dalyvaudavo ir Lietuvos žemvaldžiai.

Baudžiavos rėžime ir jo kultūrinėse sąlygose žemės ūkio draugijos ūkininkams nebuvo įmanomas dalykas. Ūkininkai valstiečiai teturėjo teisę dėtis į tikybinio pobūdžio draugijas[2].

[1] *Korzon,* Wewnętrzne Dz. Polski I t., 248—349 p.

[2] Vyskupo Jurgio Tiškevičiaus 1636 metais sukviestame kunigų susirinkime buvo nutarta, „kad klebonaj sawa bažniczios isteigtum draugiste S. Zidoriaus užtaritoje artoju". (Vysk. *M. Valančiaus* Žemaitiu

XVIII a. gale ir pirmoje XIX a. pusėje ir Lietuvos dvarininkai vienur ir kitur sparčiau pradeda rūpintis žemės ūkio gerinimu: tobulesniu laukų dirbimu, gyvulių veislių tobulinimu. Dar prieš baudžiavos panaikinimą Lietuvoje buvo įsteigtos dvi žemės ūkio mokyklos: Joniškėlyje Karpio dvare ir Rietave kunigaikščio Oginskio dvare. Pastaroje mokykloje, įsteigtoje 1859 metais dėstymas ėjo ir žemaičių kalba[1]. Joje dėstė L. Ivinskis, žinomas leidėjas lietuviškų kalendorių, kuriuose taip pat būdavo praktiškų nurodymų žemės ūkio klausimais[2].

Taip pat jaunimas buvo siunčiamas mokytis žemės ūkio dalykų už etnografinės Lietuvos ribų (Gori - Gorkus).

Tokis susirūpinimas žemės ūkio kultūros kėlimu ir Lietuvoje greičiausiai būtų paskatinęs bent dvarininkus steigti tam tikras žemės ūkio organizacijas. Tačiau baudžiavos naikinimas ir 1863 metų sukilimas giliai sukrėtė Lietuvos ekonominį ir socialinį gyvenimą. Tas atitolino ir dvarininkų ir valstiečių žemės ūkio organizacijų susidarymą. Muravjovo siautėjimas ir jo

---

Wiskupiste, 153 pusl.), Šv. Zidoriaus Artojo draugijų tikslas buvo: pažinti svarbiausias tikėjimo tiesas ir kitus jų mokyti, nešioti kryželį, melstis už popiežių, vyskupą, karalių ir savo poną... gerbti kiekvieną vyriausybę ir mokėti mokesčius... (Encykl. Koscielna).

[1] Toji mokykla išdavinėjo baigusiems mokiniams liudymus, iš kurių matyti, tai, kas toje mokykloje buvo dėstoma. Tarp L. Ivinskio raštų rastame liudyme skaitome: Paswieczijimas Rietawa Ūkininkistes Moksliniczes (Agronomijes). Iszduotas Wladislowuj Narutawiczej Bajoriszka gimima nuog Rietawa ūkininkistes Moksliniczes (Agronomijes) Rasejniu Pawieta, Kauna Gubernijes, kursas par dwejus metus imdamas mokslus kas priguli pri Religijes, žiames apraszima, skaitlu wedima, žinios prigimties dalijka, mokiese pri to dar dirbte wisokius mokitus Ukininkistes darbus prigulenczius pri žiamės pagiarinimą, anos iszgiwenima, auginima ir siejima paszara žolium, už łajkimą naminiu giwoliu ir anun gidima, wedima Ukininkistes rieda ir rokundu, patajsima driėgnun łaukun ir piewu par akłus po žiames pakastus growius; o jogej tus wisus moksłus łajku atlikta ekzamina 15 diena Balandžia mienesia parodi ant pomieties ir raszta, taj ir iszduodam tau paswieczijima, kajpo mokantem westė ūkiszkus visus mokitus darbus gejsdami. Anam Władislowuj Narutawiczej wisokia giara pasiwedima ir łajmiejima. (*K. Grinius*, Medžiaga L. Ivinskio biografijai. („Lietuvių Tauta" Vilnius, 1908 m.).

[2] *S. Matulaitis.* 1863 metai Lietuvoje, I d. 1933 m. Minskas, 172 p.

rusifikatorinė politika lietė bendrai ir dvarininkus ir valstiečius. Čia jau prisidėjo ir spaudos draudimas lietuviams, kuris sustabdė jau beprasidedantį žemės ūkio švietimą per spaudą (L. Ivinskio, S. Daukanto[1], Nėrio ir kitų).

Baudžiavos panaikinimas vertė visų pirmiausiai ieškoti naujų kelių žemės ūkio gamyboje dvarininkus. Čia jau prasideda ir žemės ūkio produktų kainų kritimas, prasidėjęs pirmuoju atveju 1869 metais, kai eksportinė rugių kaina (Rygoje) nukrito nuo 1,44 rub. pūdui 1869 metais, ligi 0,75 rub. 1875 m.; antruoju atveju kainų kritimas prasideda nuo 1883 metų, kai ta pati rugių kaina krinta nuo 1,04 rub. pūdui ligi 0,78 rub. 1890 metais.

Pirmaisiais žemės ūkio draugijų steigėjais buvo dvarininkai, kurie per savo draugijas nevengdavo patarnauti ir valstiečiams. Tačiau dėl tautiniai-kultūrinių bei socialinių skirtumų žemės ūkio draugiją darbas skyla į du sektorius — dvarininkų ir lietuvių valstiečių. Šie du sektoriai kaikuriais atvejais palaikydavo ryšius, ypač po 1905 metų revoliucijos, kaikuriais atvejais net veikia aiškiai vienas prieš antrą. Ypatingą poziciją tų dviejų sektorių atžvilgiu užima rusų vyriausybės organai, kurių priežiūroje žemės ūkio organizacijos buvo ir nuo kurių priklausė jų darbų subsidijavimas.

---

[1] Simano Daukanto (1793. X. 28 — 1864. XI. 24) išleistos brošiūros apie žemės ūkio dalykus: 1) Pamokymas apie auginimą taboka, kóri iszrasze gudiszkai D. Strukov, I. Žiamajtiu kałbą iszgólde Jonas Gerdenis. Petropilie, Isspausta pas Kraju 1848; 2. Naudinga bittiu knygele taj yra ajszkós pamokimas, kaip par iszmintingą bittiu kamojimą gał daug naudos nusipelnyti. Wissims bitteles mylentims ant gėro paraszyta pav. G. D. Settegast Petropilie isspausta pas K. Kraju 1848; 3. Pamokimas, kaip rinkti medines sieklas, pargóldę isz gudu kałbos i Žamajtiu kałbą Jonas Purwys. Petropilie pas E. Pratza 1849, 48 pusl. 4. Ugnięs knigele arba trumpą pamoksłą kas žmoniems wertaj daryti, puolas pirm ugnies. Jeb kožnos só ugnimi pasisaugoti prisimokytu, priegtam dar kelis nusidawimus ir ugnęs dawadą ant kiemu. Iszraszę J o n a s Wangys ir apskelbę m. 1802. O dabar antrą atweji apskelbę Antonas Wajnejkis. Petrapilie. Išspaustas pas E. Pratza 1849 m. 5. Pamoksłą apie sodnus arba dajginus vaisingu mediu iszraszytą nu Joan. Herm. Zigras, iszgolde isz. teutonu kalbos i Žamajtiu Antons Žeimys. Petropilie 1849; 6. Pamokslas kaip gires kirsti, sieti ir dejkti diel alwieno ukinyko paraszia Antonas Dagys metuose 1854; 7. Siejamoses paszaro-žoles apraszia ant naudos Žiamajtiu ūkinykó Jonas Warnas metuose 1854. Wilnius.

Pirmosios žemės ūkio kultūrai kelti organizacijos Lietuvoje atsiranda Žemaitijoje. 1873 m. IV. 30, kunigaikštis Oginskis įsteigia Gyvuliams globoti draugiją[1], kaip skyrių panašios Rusijos draugijos; 1881 m. Raseiniuose buvo įsteigta Draugija žemaičių veislės arkliams veisti. Jos įstatai buvo patvirtinti vyriausiojo valstybinės arklininkystės valdytojo 1881 m. birželio m. 6 dieną, o to pat mėnesio 25 dieną jau įvyko tos draugijos visuotinis susirinkimas Raseiniuose. Vėliau jos visuotini susirinkimai rinkdavosi Rietave. Draugijos pirmininku buvo Kauno gubernatorius, o vicepirmininku Bagdonas Oginskis. Nario įnašas 10 rublių, įstojamasis mokesnis taip pat dešimts rublių. Pradėdama darbą draugija įsigijo 3 eržilus, rūpinosi kergimo punktų nustatymu, veislinių knygų įtaisymu ir t. t. Draugijos reikalais daugiausia rūpinosi pats kunigaikštis B. Oginskis, kuris buvo išrinktas jos garbės nariu. 1882 metais buvo įneštas I. Gruževskio pasiūlymas įsteigti prie draugijos žemaičių veislės arklių augyklą, o I. Komaras tam tikslui pasiūlė paaukoti 5.000 rublių. Draugijos nariais susirašė dvarininkų, kurių dauguma ir vėliau aktingai dalyvavo raseiniškėse žemės ūkio organizacijose[2].

Draugija savo kergimo punktais, metinėmis parodomis Raseiniuose ne maža bus prisidėjusi arklių veislei gerinti Raseinių apskrityje. 1891 metais draugijos narių tarpe atsiranda naujos pažiūros į vietinę arklininkystę. Ryšium su tuo ir draugijos vardas pakeičiamas į „Raseinių draugiją darbinio ir kinkomojo arklio veislių platinimui skatinti“. Matomai, ryšium su šios draugijos nukrypimu, rūpintis žemaičių veislės arklių platinimu 1890 metais Rietave įsisteigia „Rietavo draugija, žemaičių veislės arklių platinimui skatinti“, kuri visą

---

[1] Rietavo gyvulių globojimo draugija jau 1874 m. buvo susirūpinusi išleidimu žemaitiškos knygos apie draugijos tikslus — Ivinskis buvo parengęs „Pasauga kiekvieno giwo sutwierimo, turenczio prigimta jautruma, taj ira: pamokimaj, kaip rejke pasigajlietinai apsiejte su aszwinejs ir kitais giwolejes, idant anus pagertinu budu wartote (Peterburge 1876) 8 p., bet dėl rusų valdžios draudimo, matyti, nebaigtos spausdinti (*V. Biržiška*, Lietuvių Bibliografija 555 pusl.).

[2] „Otčiot o diejatelnosti rossienskago obščestva poosčrenija k razvedenijų lošadej žmudskoj parody za 1881 god.“

savo dėmesį kreipia į palaikymą plačiose ūkininkų masėse grynojo ir žemaičių arklių veislės tipo[1].

1897 metais raseiniškiai dvarininkai įsteigia „Raseinių žemės ūkio ir gyvulininkystės draugiją". 1897 metų balandžio mėnesio 7 dieną patvirtintais žemdirbystės ir žemės turtų ministerio įstatais draugijos tikslas buvo rūpintis plėsti visas žemės ūkio, gyvulininkystės ir namų pramonės šakas Raseinių apskrityje. Tam savo tikslui pasiekti draugija platina gyventojų tarpe žinias apie žemės ūkį, gyvulininkystę ir sodžiaus pramonę, taip pat apie kovą su kenkėjais; rūpinasi gerinti žemės dirbimo būdus, vietinę gyvulių veislę; tiria vietinius augalus, vietinius gyvulius ir aplamai vietinio žemės ūkio sąlygas; veisia naudingų medžių ir krūmų veisles; rūpinasi padėti žemvaldžiams patogesnėmis sąlygomis parduoti žemės ūkio produktus. Draugija turėjo teisė rengti žemės ūkio parodas, laikyti biblioteką ir muzėjų, steigti žemės ūkio mokyklas, mokomąsias fermas, kergimo punktus, bitynus ir t. t., o taip pat specialinius kursus prie esamų mokyklų laukininkystės, sodininkystės, bitininkystės ir gyvulininkystės klausimais. Draugija turėjo teisę skatinti darbus žemės ūkio srityje, skirdama medalius ir aplamai garbės dovanas, Draugija galėjo steigti žemės ūkio sandėlius sėkloms, įrankiams ir p. d. pardavinėti.

Draugijos nariais tegalėjo būti Raseinių apskričio žemvaldžiai ir asmens, kurie verčiasi žemės ūkiu. Draugija galėjo turėti garbės ir narius - korespondentus. Tačiau tik tikrieji nariai mokėjo nario mokesnį, nustatomą pačios draugijos, bet ne didesnį per 5 rub. Jie buvo renkami slaptu balsavimu visuotinuose susirinkimuose. Valdybos nariai renkami trejiems metams iš 5 asmenų. Draugijos apyskaitai turtui ir kasai patikrinti turėjo būti renkama revizijos komisija vieneriems metams. Draugija buvo žemdirbystės ir valstybės turtų ministerijos, žemdirbystės departamento žinioje. Šiai ministerijai turėjo kasmet pristatinėti ir savo apyskaitas, kurioje be žinių, kurias pati draugija ras reikalingu įtraukti, turėjo būti: 1. vardinis visų narių ir draugijos valdomųjų organų narių sąrašas;

---

[1] „Žurnal Rossien. Obš. 1904.II.4." 22—23 pusl.

2. žinios apie draugijos kapitalų ir sumų judėjimą ir 3. žinios apie turimas draugijos įstaigas[1].

Draugijai padėjo įsisteigti kunigaikštis S. P. Urusovas, ilgametis žemės ūkio ir valstybės turto ministerijos, žemės ūkio inspektorius. Draugijos garbės pirmininku buvo pats žemės ūkio ir valstybės turtų ministeris A. S. Ermolovas, žemdirbystės departamento direktorius, vėliau Dūmos pirmininkas N. A. Chomiakovas. Šie garbės nariai sudarė ne tik nominalinį draugijos narių sąrašo pagrąžinimą, bet ir „stiprius pečius“ atatinkamose biurokratinėse sferose Peterburge, kas įgalindavo daugiją veikti mažiau priklausomai nuo vietinės administracijos organų. Iš vietinių žemvaldžių taip pat atsirado būrys asmenų gyvai susiinteresavusių draugijos veikla.

Steigiamajame draugijos susirinkime, kaip pagrindinis draugijos rūpesnis buvo nurodyta: „pardavimas sudaro svarbiausią mūsų ūkio reikalą. Stingant pirkėjų mūsų gaminiai parduodami tokiomis kainomis, kurios neapmoka darbo. Stengsimės ištirti prekybos reikalavimus ir derinti su jais mūsų ūkį! Stengsimės piginti žemės ūkio produktų gamybą, naudodami tobuliausius įrankius ir mašinas, ir taikindami mūsų ūkiuose paskutinį agronomijos mokslų žodį“.

Draugijos pirmuoju pirmininku nuo 1897 metų beveik devynerius metus išbuvo L e o n a s K o n t r i m a s (ligi 1906. II.), po šiojo pirmininku buvo išrinktas B. G r u ž e v s k i s (ligi 1909. VII.) ir pagaliau ligi vokiečių okupacijos E u g e n i j u s R o e m e r i s. Pirmaisiais metais į draugiją įsirašė 177 nariai, 1899 metais tas narių skaičius pakilo ligi 252, o vėliau pradėjo kristi ir 1913 metų pradžiai pasiekia 172 narių. Kadangi Raseinių apskrityje būta 2.265 bajorų ūkiai, neskaitant stambesnių valstiečių ūkių, tai narių skaičius nebuvo didelis. Matomai dalyvavo tik daugiausiai inteligentiškieji ir pažangesnieji žemvaldžiai. Narių mažėjimas rasi tektų aiškinti tuo, kad Kauno Žemės Ūkio Draugija, apimanti savo veikla visą guberniją, pradėjo steigti savo skyrius.

Draugijos veikimas pasireiškė daugeliu įvairių susijusių su žemės ūkiu klausimų svarstymu. Praktiška veikla pasireiškė

---

[1] Draugijos visuotinų susirinkimų žurnalai ir apyskaitos buvo spausdinamos nuo 1897 ligi 1914 m. vasario 14 d.

beveik kasmet rengiamomis žemės ūkio parodomis, kurioms pašalpos buvo gaunamos ir iš valdžios, ir Paverkšnio žemės ūkio mokyklos steigimu, kurios reikalams buvo gautas nuosavybėn Paverkšnio folvarkas su 114 dešimtinių žemės, medžio statybos medžiaga, ir draugijos narių apsikrauta mokyklos įrengimo reikalui po 3 kapeikas nuo dešimtinės. Mokykloje buvo pradėtas mokslas 1907 metų gale. Mokykla buvo pavadinta Leono Kontrimo vardu. 1914 metų pradžiai joje būta apie 40 mokinių.

Draugija, kaip jau pirmiau buvo minėta, turėjo savo prekybinę įmonę — žemės ūkio mašinų sandėlį.

Draugija rūpinosi esamomis žemės ūkio organizacijomis (ūkio rateliais, pienininkystės įmonėmis, vartotojų bendrovėmis). Taip pat rengdavo paskaitas žemės ūkio klausimais, gaudama tam tikslui iš atitinkamų valstybinių įstaigų subsidijų.

Raseinių žemės ūkio ir gyvulininkystės draugija, kaip seniausia Lietuvoje, parodė nemaža gyvumo ir vietinės iniciatyvos. Jos rengiamose gyvulininkystės ir namų pramonės parodose Raseiniuose (per šv. Joną) ir taip pat kilojamose parodose kituose Raseinių apskričio miesteliuose ilgainiui įprato vis labiau dalyvauti ir valstiečiai su savo gyvuliais ir namų pramonės eksponatais, už kuriuos jiems buvo skiriamos piniginės dovanos.

Draugijos spausdintuose žurnaluose, pradedant 1897 m. rugsėjo mėnesio 7 dieną ir baigiant 1914 metų vasario 17 dieną (iš viso 52), randame daugybę iškeltų bendrų su žemės ūkio kultūros kėlimu ir specifiniai stambių žemvaldžių ūkiu susijusių klausimų. Deja... tie žurnalai buvo spausdinami rusų, o nuo 1906 metų rusų ir lenkų kalbomis ir platesnėms ūkininkijos masėms nebuvo prieinami. Tą suprato ir kai kurie draugijos nariai ir apgailestavo, kad referatai nespausdinami vietinėmis kalbomis ir dėl to nesukelia platesnio susidomėjimo[1]. Draugijos žurnaluose be administraciniai organizacinio ir apyskaitinio pobūdžio dalykų randame pranešimus: apie pieno ūkio reikalus(2)[2]; šieno ir šiaudų savitarpinį draudimą, žemės ūkio mašinas, trąšas ir kredito organizavimą aprūpinti jais, penėtų kiaulių skerdyklos steigimą, raguočių veislės parinkimą(3);

[1] *E. Roemerio* pranešimas 28 žurnale, 1906.VII.7 d.

[2] Skaitmuo skliausteliuose rodo žurnalo numerį.

kooperacijos judėjimą Vakarų Europoje, sėjomainas, gyvulių tuberkuliozą(4); dobilus ir jų kultūrą, žemės ūkio bandymų stotis(5); savitarpinio žemės ūkio kredito draugijos steigimą(6); būdus padidinti laukų darbininkų darbo produktingumą(8); javų pardavimą intendantūrai(9); darbininkų pensijų kasas(10); pieninę „Unitas", vietinę agronominę pagalbą ligi šiol(11); plūgų bandymus, gyvulių šėrimą žiemos metu, veršių auginimą(13); muitų pakeitimus su Vokietija, taupmenų pensinės kasos laukų darbininkams įstatus, pieninės „Unitas" veikmą(14); aukštosios mokyklos steigimą Vilniuje, nepakankamą gyvulių prižiūrėtojų parengimą šiaurės vakarų krašte, šermukšnių reikšmę(15); geležinkelio tiesimą iš Šeštakavo pro Raseinius, žemąsias žemės ūkio mokyklas, žuvų ūkį Žemygalos dvare(16); pieninės „Unitas" veikimą, Panevėžio žemės ūkio parodą(17); žemės ūkio ir namų pramonės parodą Vilniuje 1902 m. IX(18); avižų atmainų bandymus Raseinių ap., žemės ūkio parodų tikslus ir uždavinius, ypač Raseinių(19); pieninės „Unitas" apyskaita(20); Daugpilio jubiliejinės žemės ūkio parodos apyskaita(21); kovą su gaisrais sodžiuose, gyvulininkystės plėtimą danų pavyzdžiu, pieninės „Unitas" apyskaita, „Pajautos" pieninės apyskaita(23); kilnojamas parodas (Eržvilke, Tytavėnuose, Kražiuose 1904 m.)(24); agronominės sekcijos pranešimas (steigimas žemės ūkio ratelių Rytprūsių pavyzdžiu), Paverkšnio mokyklos steigimo darbus; „Unitas" pieninės apyskaita(25); Raseinių žemės ūkio ir gyvulininkystės veikimo kritiška santrauka 1897—1906 m. I. Kersnovskio ir E. Roemerio replika (28); ūkio ratelių veikla Raseinių ap., „Unitas" pieninės apyskaita (29); žemės ūkio sandėlio apyvartas, liaudies paskaitas, ūkio ratelių organizavimą I. Ivanavičiaus ir I. Kersnovskio, A. Grajevskio, kilojamas parodas 1906 m. Kvedarnoje, Tauragėje, Viduklėje, Juodaičiuose, Žaiginyje (30); pieninės „Unitas" apyskaitą(32); ūkio ratelių veiklą 1907 m.(34); „Birutos" ir „Unitas" apyskaitas(35); kenkėją šilkverpį-vienuolį, kilnojamas parodas 1908 m. Kaltinėnuose, Švėkšnoje, Skaudvilėje, Girkalnyje ir Lydavėnuose(36); žemės ūkio bandymų stotį, melioracijos bendroves (37); drenavimo reikalingumą (38); kilnojamas parodas 1909 m. (39); skirstymą į vienkiemius (48). Be čia išvardintų klausimų draugijos darbų tvarkoje randame daugybę kitų klausimų, apie kuriuos žurnaluose trumpai tepaminėta,

ypač nuo 1906 metų platesnių pranešimų spausdinimas mažėja, užleisdamas vietą metinėms apyskaitoms, kuriose žymią vietą užima, ryšium su iš valdžios gaunamomis subsidijomis draugijai ir jos Paverkšnio žemės ūkio mokyklai, apyskaitinė dalis. Tokių apyskaitų iš viso buvo atspausdinta 16 (1897—1912 m.). Jose randame draugijos veiklos aprašymo santraukas, narių sąrašus, pinigines apyskaitas pačios draugijos, jos žemės ūkio mašinų sandėlio, Paverkšnio žemės ūkio mokyklos, taip pat žemės ūkio parodas ir jų dalyvių apdovanotų dovanomis sąrašus.

Paskutiniais prieš didįjį karą metais draugijos veikimas susiaurėja. Pirmųjų metų jos dalyvių entuziazmas sumažėja, nes draugija jau nesudaro kuone vienintelės šiokios tokios dvarininkų visuomeninės iniciatyvos pasireiškimo ir ryšium su tuo didelio pačios draugijos veiklos vertinimo. Patsai žemės ūkio kėlimo darbas praktiškai dėl lėšų trūkumo gana sunkiai vyksta. Nariai nenoriai moka savo įnašus ir pasižadėtas mokyklai rinkliavas. Praktiškas žemės ūkio kultūros kėlimas, ypač ūkininkų tarpe pereina žemėtvarkos komisijoms, ūkio rateliams, su kuriais dėl nesutapimo su lietuvių liaudies tautinio atgimimo tekme nepavyksta sudaryti tampraus kontakto. Kai kurie klausimai (savitarpinio draudimo, darbininkų pensijų kasų, ilgalaikio kredito) pereina į kauniškę žemės ūkio draugiją, savo veikla apimančią visą guberniją. Draugijai daug moralinių ir materialinių pastangų atima Paverkšnio žemės ūkio mokyklos laikymas.

Apžvelgus Raseinių žemės ūkio ir gyvulininkystės draugijos veiklą per beveik 18 metų, tenka pripažinti, kad raseiniškiai dvarininkai pirmieji Kauno gubernijoje yra parodę didelio susirūpinimo ir dėję nemaža pastangų žemės ūkio kultūrai kelti savo apskrityje. Kooperatinių idėjų skatinimas čia pat pasireiškia konkretiniais darbais.

Žemės ūkio kooperatinės organizacijos „bėdų“ komitetuose.

Jau minėti žemės ūkio „bėdų“ komitetai lietuviškose gubernijose labai prielankiai atsakė į klausimą (L) dėl žemės ūkio kooperatyvų steigimo ir veikimo pagrindų nustatymo. „Vidutinis ir stambus žemės ūkis“, skaitome Ukmergės apskričio komiteto pranešime (Kov. gub. 38): „gali laisvai naudotis

kooperatinio darbo pradais remdamiesi žemės ūkio bendrovių ir draugijų įstatais. Smulkus ūkis — valstiečiai — negalėdami priklausyti prie ką tik suminėtų žemvaldžių sąjungų dėl aukštų metinių įnašų, veikia paskirai, eksploatuojami visose srityse. Kad mūsų ūkininkai supranta bendro darbo naudą ir pribrendę jam, įrodo daugelio kaimų bendras naudojimas kūlėjomis, akselinėmis, o taip pat ir įtaisymais linams apdirbti. Kad šie paskiri atsitikimai duotų platesnės naudos ir apimtų įvairiopas savigalbos rūšis, reikalinga vyriausybės parama, išleidžiant normalinius įstatus. Šie įstatai daugiausiai turi padėti valstiečiams jungtis į ratelius (sindikatus) su prekybiniais tikslais patogiai pirkti susidėjus mašinas, įrankius, trąšas, kurie vis labiau ir labiau tarpe jų plinta, bendrai savo gaminiams parduoti, įsteigti ir laikyti vartotojų krautuves su pirmojo reikalingumo dalykais ir, pagaliau, įstatai, turi leisti narių susirinkimus pasitarimams apie žemdirbystę ir gyvulininkystę ir populiarinėms paskaitoms klausyti šiais ir kitais žemės ūkio šakų klausimais. Vakarų Europos pavyzdžiai įrodo, kad toki rateliai, plėsdami ekonominę ir idėjinę veiklą, davė puikiausius rezultatus; jie daugiausiai padėjo plėsti kultūrą, įvesti pagerintas mašinas ir įrankius, plėsti žemės ūkio žinias ir pakelti ūkininkų gerovę. Tokių sąjungų (sindikatų) veikimo rajonas turėtų būti nedidelis — du valsčiai arba dvi-trys parapijos, o jų steigimui paskatinti pageidaujama atleisti juos nuo rinkliavų ir gildijų".

Kitų komitetų pareiškimuose randame pageidavimus, kad būtiną sąlygą plėstis kooperatyvams sudaro valstiečių sulyginimas su kitais piliečiais kredito teisių požiūriu. (Ten pat 27 p.), žydų pirklių valstiečių eksploatavimui pašalinti steigti sodžiuose vartotojų krautuves apsirūpinti reikalingais dalykais ir tarpininkauti parduodant visus ūkininkų ūkiui reikalingus daiktus. (T. p. 45 p.), kad būtų steigiamos apskričiuose žemės ūkio draugijos smulkiems žemvaldžiams. (T. p. 121 p.).

Panevėžio komitetas pabrėžia faktą, kad paskutiniu laiku suteikta teisė steigti ekonomines sąjungas žemės ūkio draugijų ribose arba joms tarpininkaujant Kauno gubernijoje plačiai pasinaudota įsteigiant pieno ūkio produktams parduoti bendrovę „Biruta", savitarpinio nuo ugnies draudimo draugiją, spirito varyklų komitetą, Panevėžio komitetą olandų gyvulių veislei platinti ir Ukmergės komitetą žemės ūkio bandymamas. (Žiūr. toliau).

Raseinių komitetas, pripažindamas didelę sąjungų ir iš viso kooperacijos bendrovių reikšmę įvairioms žemės ūkio šakoms ir namų pramonei, pageidavo, kad valdžia remtų jų atsiradimą. (T. p. 137 p.).

Telšių komitetas, pripažindamas kooperatinių sąjungų ir sindikatų reikšmę, pasiūlė steigti juos ir ūkininkų tarpe. Tačiau vietoje kooperatyvų jis siūlo steigti visuomeninius aprūpinimo magazinus, po vieną valsčiuje, pardavinėti pirmojo reikalingumo dalykus ūkininkams, sudarant tų magazinų sąjungą. Jų reikalų vedimas ir jų kontrolė turėtų būti pavesta valsčių rinktiniams, o pagrindinis jų kapitalas turėtų būti sudarytas iš juose dalyvaujančių ūkininkų vartotojų. Didelių sumų esą tam nereiktų, o magazinai galėtų kartu būti pardavimo tarpininkais žemės ūkio sąjungoms. Galima būtų sudaryti šių magazinų bendrą sąjungą prie žemės ūkio draugijų.

Stipriai parėmė žemės ūkio kooperatyvų ir taupmenų skolinamųjų bendrovių sudarymą ir jų registracijos suprastinimą ir Suvalkų gubernijos komitetas, nors stengdamasis ūkininkų kooperatyvų veikimą jungti su jų priežiūra gubernijos žemės ūkio draugijų arba sindikatų kontrole. Štai ištisas jo pranešimas tuo klausimu: „Privislinskij Kraj“, SPB. 1903, 1036 — 37 p.):

„Kad ir iš pagrindų būtų paruoštas ekonominės reformos projektas, jis paliks negyva raide, kol nebus įsteigti organai, kurie padėtų įskiepyti to projekto principus gyventojams. Valdžios skiriami mokyti agronomai, žemės ūkio inspektoriai, įvairios skrajojančios mokyklos nė per žingsnį nepastūmės ūkininkų masėse žemės ūkio kultūros be vietinių ūkio sąjungų. Nesant vietos ekonominių kooperacijų, visos vyriausybės pastangos praktiškai bus neįvykdomos: ūkininkai nesupras naujovių naudos, saviškai iškreips siūlomus jiems nurodymus; oficialūs instruktoriai reikš savo veiklą atsitiktinai, trumpą laiką ir ne visados atitinkamai būklei ir gyventojų nuotaikai įvairiose ekonominio gyvenimo sąlygose; o nuolatinis oficialinis instruktorių dalyvavimas ūkininkų gyvenime vietose yra negalimas ir dėl reikalų gausybės, ir dėl brangumo tuo būdu spręsti žemės ūkio uždavinius.

Neluominis žemės ūkio ir namų pramonės ratelis prie kiekvieno valsčiaus atliks autodidakto vaidmenį, sekmingai parems

ir įvykins aukščiau pažymėtus nurodymus gyventojų ekonominiam lygiui pakelti. Esama žemės ūkio kooperatyvų įstatymdavystė (normalinis žemės ūkio sindikatų įstatymas, patvirtintas 1897 m. liepos mėn. 30 dieną, ir žemės ūkio draugijų normalinis įstatymas, patvirtintas 1898 m. vasario mėn. 13 dieną) maža padeda joms plėstis ir nedaro jokios įtakos ūkininkų žemdirbių klasei, nes pastarasis negali dalyvauti šiose draugijose dėl draugijų susirinkimų, daromų gubernijos miestuose, tolio; be to, dalyvavimas esamose draugijose ūkininkams perbrangiai kaštuoja, o ekonominiai klausimai ir jų išdėstymo būdas neprieinami mažai išlavintai klasei.

Sukūrimas savarankiškų žemės ūkio ratelių realiniais pagrindais todėl yra būtinas dalykas; tokių ratelių reikalas pribrendo Suvalkų gubernijoje, ypač šiaurės apskričiuose, kur ūkininkai, dėl dažnos emigracijos į užsienį uždarbiams ir į Ameriką, visiškai yra pribrendę perimti žemės ūkio ratelius racionalinės organizacijos pagrindais; be to, esant neluominiams rateliams, į jų sudėtį visados įeis keletas pakankamai inteligentingų narių. Pageidaujama tik organizacinės šio reikalo pusės suprastinimas.

Dėl sakyto, Komitetas pripažino: žemės ūkio ratelių steigimą pribrendusiu, naudingu ir būtinu reikalu, bet šiuo tarpu nerado reikalinga gilintis į vieno nario paruoštą valsčiaus žemės ūkio ir namų pramonės ratelio projektą, nes vienas bendras normalinis statutas gali būti persiauras ir greitai nepadėti tokiems rateliams steigtis; toliau pripažinta naudinga, kad: a) žemės ūkio rateliai būtų neluominiai; b) ratelių įstatai būtų tvirtinami gubernatoriaus ir c) ratelio pirmininkas arba jo pagelbininkas būtų gubernijos arba apskričio draugijos arba sindikato narys tam, kad rateliuose būtų daugiau praktiškumo, kurio siekia žemės ūkio draugijos, besistengdamos plėsti krašto žemės ūkį“.

Lietuviškųjų gubernijų „bėdų“ komitetų pranešimuose matome kooperacijos judėjimo reikšmės aiškų pripažinimą žemės ūkiui keiti. Pranešimų redagavime aktingai dalyvavo dvarininkai, kurie įsiskaitę į agrarinės politikos vadovėlius, specialines enciklopedijas (Encyklopedja Rolnicza, kaip tik neseniai buvo baigta leisti ir joje buvo sukaupti paskutiniai žemės ekonomikos bei agronomijos mokslų duomenys), siūlė tai, kas jau buvo

pasiekta ar stengtasi pasiekti pažangesnėse žemės ūkio šalyse. Tačiau tuose pageidavimuose gana aiškiai kyšo noras agrarinės politikos priemonių vykdymą ūkininkų tarpe paimti savo kontrolėn. Prieš tai spyrėsi aiškiai Kauno gubernijos komitetas, kuriame, matyti, būta aiškaus pasipriešinimo tokiai nuomonei. Pripažinus Kauno komitetui reikalą laikyti instruktorius įvairioms žemės ūkio šakoms prie žemės ūkio draugijų, prieinamų tik stambiems žemvaldžiams, ir juos subsidijuoti iš iždo lėšų, 6 komiteto nariai su tokia nuomone negalėjo sutikti. Savo nesutikimą jie motyvavo tuo, kad laikymas subsidijuojamų instruktorių vien tik prie žemės ūkio draugijų prives prie to, kad instruktorių patarnavimų naudojimas visiškai priklausys nuo draugijų, nes dauguma žemvaldžių nėra jų nariais. Nuo draugijos priklausys leisti nenariui naudotis instruktoriaus patarnavimais, ar ne; pakliūti į draugiją tegalima tik per tos draugijos rinkimus. Tokiais motyvais ir buvo pasisakyta 6 komiteto narių ne už žemės draugijų instruktorių subsidijavimą, o už valdiškų instruktorių institutą. (Kov. gub. 15 p.).

Ir ten, kur atrodė valstiečiai kaip tik turėjo neginčijamų teisių patys save atstovauti, buvo siūlomas žemės ūkio draugijos atstovas, pav., į komitetą skirstytis į viensėdžius, kelių komitetus (T. p. 26 p.), nekalbant jau apie tokius dalykus, kaip žemės ūkio parodų rengimas, darbo biuro steigimas, ūkių premijavimas. Tik vienas Šiaulių apskričio komitetas rado reikalą pažymėti, kad žemės ūkio kultūrai kelti daug galėtų padėti vietinių savivaldybių (zemstvų) įvedimas.

Žemės ūkio bėdų komitetų pranešimuose, kurie sudaro tikrai vertingą ir įdomų dokumentą Lietuvos žemės ūkio istorijai, randame iškeltą ir spaudos draudimo reikšmę žemės ūkio kultūrai kelti Lietuvoje valstiečių lietuvių tarpe.

Būdingas yra šiuo požiūriu ūkininko I. Dovydaičio atsakymas, įtrauktas į Šiaulių apskrities komiteto pranešimą. Savo pranešime jis pirmiausia pabrėžia, kad priemonėmis žemės ūkio žinioms ir praktikai plėsti yra specialiai leidžiami laikraščiai, žurnalai, knygos ir brošiūros. Bet bendras ūkininkijos neraštingumas tam kliudąs. „Neraštingumą" jis supranta ta prasme, kad rusiškai iš tikrųjų visi vietos gyventojai nesupranta; gimtąja kalba — lietuvių kalba, sunku esą rasti žmogų, neturintį

knygos, beraštį. Todėl būtinas esąs dalykas leisti pamokomus skaitymus lietuvių kalba, ir tuomet būtų tikri vaisiai; lengvesnio būdo esą ir sugalvoti negalima. „Kam bus reikalingas pavyzdingų ūkių aprašymas“, sako pranešėjas, „nors ir labai pamokomas ir naudingas, jei jis nebus prieinamas kiekvienam ūkininkui? Leidžiami laikraščiai „Nedielia“ ir „Derevnia“ mokykloms, ir juos skaito pradžios mokyklų mokiniai, bet naudos maža, nes baigę pradžios mokyklą, greitai užmiršta. Kodėl mes, lietuviai, atsilikome nuo mūsų brolių latvių žemės ūkio kultūroje? Kodėl žydai pigiai perka mūsų produktus, kai prekyvietėse esti aukštos kainos, o mes perkame prekes brangiai, galėdami jų pigiau pirkti? Žydas turi laikraštį, o mes jo klausiame: kas girdėti? Dėkingas yra lietuvis už karčiamos panaikinimą, bet negali suprasti liaudies arbatinės reikšmės. Šventą dieną, turėdamas laisvo laiko, neturi jo kur dėti. Vietoje laikraščio „Sviet“, duok lietuvišką knygą, pamokyk jį, kaip reikia ūkininkauti, pasakyk, kur parduoti produktus ir kur pirkti naudingų augalų, kūlėją, plūgą, — paaiškink pagerintų įrankių, mašinų naudingumą ir reikalingumą — ir tuomet liaudies arbatinės bus naudingos ir jų laikytojai nesnaus ant atšalusio samavoro. Valdžios degtinės parduotuves uždaryti šventomis dienomis ir bus ramu, o ūkininkas pažengs priekin ir stengsis gauti premiją už gerą ūkininkavimą. Žinau kaime, kur ūkininkai perskaitę lietuviškame kalendoriuje apie dobilų ir runkelių naudingumą ūkyje, visi sutiko išmėginti ir įsitikino tų augalų naudingumu. Sodžiaus N. ūkininkas tokiu pat būdu pagarsėjo geru sodininku, gaudamas gerą pelną. Dar pavyzdys. Pasiturįs jaunas ūkininkas nori nudažyti savo namą ir ūkio padargus. Patariu jam Mironovo knygą „Maliar“; išsirašo per knygų parduotuvę, bet deja... nors ir buvo baigęs liaudies mokyklos kursą, maža tesupranta ir knygą sviedžia į kertę. Tokią pat sceną daro ir jaunoji šeimininkė norinti dažyti audinius. Gavusi tos specialybės knygą apgailestaudama taria: „kaip gaila, kad ji ne dėl manęs — ne lietuviška“. Dar klausia: „kaip man gauti knygą „Bitininkas“ — yra lenkiškų, o man reikalinga lietuviška“ ir t. t.“. Taip ūkininko I. Dovydaičio pranešimas dėl visuomeniško Šiaulių ap. komiteto, atsidūrė Peterburgo centralinėj taryboje žemės ūkio bėdoms tirti ir pakliuvo į jo leidinius, iškalbingai ir gyvenimiškai bylodamas apie reikalingumą grąžinti lietuviams spaudą.

To pačio Šiaulių apskrities komiteto atsakymuose lietuvių spaudos grąžinimo klausimu, randame įdomų ir sulenkėjusio ar lenko dvarininko D. N. Ivanausko nuomonę. Jis nurodęs, kad Kauno gubernija užima ypatingą vietą ir beveik visa gyvenama katalikų, kalbančių ypatinga kalba ir norinčių tąja kalba sukurti savo literatūrą. Nors jam bent iš girdų atrodo, kad $^2/_3$ tų reikalavimų turi dirbtino pobūdžio, todėl ir nepageidaujama, juoba, kad jaunoji lietuvių literatūra, rodanti palinkimą į beatodairinį radikalizmą, ne juokais gresianti visuomeninei santvarkai, senai etikai ir religijai, o taip pat užsiima siundymu prieš turtingas klases ir panašiais eksperimentais. Tačiau $^1/_3$ tų pastangų pranešėjas pripažįsta kasdienine žmonių duona, kuria naudojasi lenkai, suomiai, latviai ir net žydai. „Tai nejaugi vienas lietuvis“, sušunka pranešėjas, „turi sudaryti išimtį ir, jei išties į knygą ranką, tai bus laikomas valstybiniu nusikaltėliu?.. Ne Amerikos New-Yorkas ir prūsų Tilžė turi aprūpinti mūsų lietuvį spaudos gaminiais, o mūsų apskričių tipografijos, leidžiant ir globojant vietinėms valdžioms. Bet tūlas pasakys, kad provincijos spaudos klausimas neliečia žemės ūkio. Nesiginčysiu; žinau, yra žmonių pas mus, yra ir valstybinių Peterburge žmonių, kuriems kažin dėlko provincijos lietuvių spauda atrodo visai nenaudinga, o kiti mano, kad ji tik nereikalinga... Taip ir man ji ne labai reikalinga, nes, kaip žinia, vietiniai bajorai nevartoja vietinės kalbos, ne bent tik santykiuose su liaudimi, bet pareigos jausmas mane verčia teigti priešingą, būtent, kad vietinė spauda yra pažangos, o taip pat ir visuomenės gerovės kėlėja“.

Remdamiesi panašiais pranešimais šiauliečiai pareiškė radikaliausius pageidavimus: 1. leisti spausdinti lietuvių kalba laikraščius ir knygas, ir įvesti lietuvių kalbos dėstymą pradžios mokyklose; 2. plėsti pradžios švietimą leidžiant toje srityje veikti draugijoms ir pritraukiant prie išlaidų liaudies švietimui stambius žemvaldžius; 3. duoti iš valstybinių žemių sklypus mokykloms; 4. pavesti valstybines duoklines („abrokų“) žemes pavyzdingiems ūkiams steigti; 5. įsteigti specialinių žemės ūkio žemesnių ir aukštesnių mokyklų tinklą; 6. taisyti bibliotekas ir skaityklas, leidžiant jose laikyti ir lietuvių knygas; 7. valdžios subsidijos duodamos žemvaldžių grupėms instruktoriams laikyti.

Iš kitų komitetų tik Raseinių komitetas pripažino reikalą leisti brošiūras žemės ūkio klausimais ir vietine žemaičių kalba. Kiti Kauno gubernijos komitetai Kauno gubernijos ir apskrities, Ukmergės, Panevėžio, Telšių apie tą kruviną lietuviams skriaudą neprasitarė nė puse žodžio. Atvirkščiai, Suvalkų gubernijos komitete (apskričių komitetų pranešimai nebuvo atspausdinti) keliose vietose priminė apie reikalą leisti vietinės kalbos, lietuvių ir lenkų, į mokyklas ir taippat leisti tomis kalbomis žemės ūkio draugijoms spausdinti brošiūras vietinėmis kalbomis.

Žemės ūkio bėdų komitetų reikštuose pageidavimuose dar prieš 1905 metų revoliuciją mes matome daug dalykų, kurie vėliau rusų valdžios, daugiausia P. Stolypinui remiant, buvo pradėta vykinti ir artimai lietė ir žemės ūkio draugijų veiklą Lietuvoje. Tiesa, ilgainiui rusų valdžia žemės ūkio kultūros kėlimo darbą paveda ir žemėtvarkos komisijoms, sudarytoms P. Stolypino iniciatyva išleistu 1906 m. kovo mėn. 4 dienos ukazu. Žemėtvarkos komisijų funkcijos buvo praplėstos 1911 m. gegužės mėn. 29 dienos įstatymu ir apėmė plačią agronominę pagelbą valstiečiams ir konkrečiai reiškėsi bendradarbiaujant su žemės ūkio organizacijomis.

Gubernijų žemės ūkio draugijos.

XIX amžiui baigiantis Rusijoje vis daugiau pradeda atsirasti žemės ūkio draugijų. Jų įsisteigimas paskatinamas išleistais 1898 metų vasario mėn. 13 dieną normaliniais žemės ūkio draugijų įstatais, kas palengvina jų steigimo formalumus. Ypatingas vaidmuo žemės ūkio kėlimo darbuose tenka gubernijų žemės ūkio draugijoms, kuriose beveik išimtinai dalyvauja dvarininkai.

Iš bajoriškai-dvarininkiško sektoriaus žemės ūkio draugijų Lietuvoje į pirmą vietą tenka pastatyti, nors ir ne pirmiausiai įsisteigusią — Kauno žemės ūkio draugiją, pradėjusią veikti 1900 m. spalių mėn. 8 dieną įvykusiu steigiamuoju susirinkimu, pirmininkaujant Kauno gubernijos bajorų vadui P. A. Stolypinui (bajorų vadas ex officio einant įstatais, patvirtintais žemės ūkio ir valstybės turtų ministerio A. Ermolovo 1900 metais birželio mėn. 6 d., turėjo būti ir žemės ūkio

draugijos pirmininku. P. Stolypinas juo išbuvo ligi 1902 metų, o nuo to laiko ligi Draugija gavo teisę pati rinkti pirmininką iš savo tarpo narių, būtent, 1907 metų — A. A. Miller'is). Steigiamajame susirinkime be 42 steigėjų, dalyvavo ir 92 kviestieji asmenys, pareiškusieji norą būti draugijos nariais. Vice-pirmininku buvo išrinktas ryškus lenkiškos bajorijos Lietuvoje atstovas Aleksandras Meištavičius. Tarybos nariais: grafas Vl. Zubovas, P. Veriovkinas, grafas L. Plater-Zibergas, grafas A. Tiškevičius, A. Chrapovickis, Jonas Gruževskis, Pr. Konča, Kaz. Jančevskis, Kon. Puzyna ir Sig. Mackevičius. Jų tarpe būta ir žmonių su gana aiškiu vietiniai visuomeniniu nusistatymu. Draugijos veikimo ribas apibrėžė jos įstatai. Kadangi jie maža kuo nukrypo ir nuo kitų tuo laiku pradėjusių veikti žemės ūkio draugijų, tat susipažinsime su jais kiek detaliau[1]. Draugijos tikslas buvo: padėti veikimo plote bendromis savo narių jėgomis plėsti ir tobulinti žemės ūkį ir sodžiaus pramonę. Tam tikslui siekti draugijai buvo leidžiama: 1. tyrinėti žemės ūkio šakų būtį ir aiškinti žemės ūkio reikalus periodiškai kviečiamuose narių susirinkimuose, žemės ūkio klausimais pasitarimuose bei suvažiavimuose, o taip pat rengti ekspedicijas ir ekskursijas susipažinti su savo narių ūkiais ir taip pat įvairiems žemės ūkio tyrimams; 2. platinti teorines ir praktines žemės ūkio žinias rengiant viešas paskaitas, spausdinant ir platinant savo darbus ir įvairius žemės ūkio raštus, esant galimumui, leisti savo periodinį žurnalą ir steigti žemės ūkio mokyklas, bibliotekas bei muzėjus; 3. rūpintis įvesti tikslingiausius ūkio veikimo būdus, darant vartojamų kitose Rusijos ir užsienio žemės ūkio kultūrų priemonių bandymus ir plečiant tuos iš jų, kurie pasirodys naudingi vietos ūkininkams, rengiant žemės ūkio mašinų, įrankių, pakinktų ir t. t. konkursus; steigiant bandymo stotis ir laukus, ūkius, sodus ir medelynus ir t. t. ir paremiant veikimą tų įstaigų, kurios jau veikia jos rajone ir kurios ateityje dar gali atsirasti; 4. padėti ūkininkams tiksliau tvarkyti jų žemės ūkio įmones naudingais nurodymais ir rekomendacijomis ir imtis tarpininkavimo aprūpinant ūkininkus reikalingais jų ūkiui dalykais ir parduodant jų ūkio gaminius, atidarant tam tikslui informacijų bei komiso biurus, žemės ūkio

---

[1] „Ustav Kovenskago Obščestva Sielskago Choziaistva", 1900, Kovna.

sandėlius[1] ir t. t.; 5. rengti parodas, aukcijonus ir skatinti darbus ir nuopelnus žemės ūkio srityje, skiriant medalius ir kitas garbės dovanas, gubernatoriui leidus, Draugija turėjo teisę sudaryti specialinius savo veikimo šakoms komitetus, steigti skyrius, taip pat padėti savo nariams steigti draugijas. Draugijos teisės įgyti turtą už miesto ribų buvo aprėžtos 1865 m. gruodžio m. 10 dienos įstatymu ir 1886 metų aukčiausiuoju paliepimu. 5 § įstatų leido Draugijas kreiptis į Žemės ūkio ir Valstybės Turtų Ministerį savo veikimo srities žemės ūkio reikalais.

Draugijos sudėtis įstatų taip buvo apibrėžta: nariai galėjo būti: garbės, tikrieji ir bendradarbiai, o taip pat ir korespondentai; nariais galėjo būti be lyties ir luomo skirtumo asmenys, kurie užsiima arba interesuojasi žemės ūkiu, išskyrus mažažemius, moksleivius, kareivius bei junkerius ir teismų baustus aprėžiant teises. Tikrieji nariai turėjo būti renkami paprastuose visuotiniuose susrinkimuose slaptu balsavimu, paprasta balsų dauguma, pasiūlius tarybai arba trims asmenims. Vadinasi, formalinių kliūčių įtraukti ir į Draugijos sudėtį valstiečius nebuvo. Taip pat tos kliūties formaliai negalėjo sudaryti ir įstatuose pažymėtos aukštos stojamojo mokesnio ir metinio mokesnio normos (po 10 rub. pirmo ir antrųjų), nes įstatai leido tas normas keisti pačios Draugijos nuožiūra.

Draugijos organus sudarė: tarybą, kurios pirmininku (jis pirmininkavo ir visuotiniuose susirinkimuose), kaip jau minėta, turėjo būti Kauno gubernijos ir apskrities bajorų vadas. Tarybos nariai buvo renkami penkeriems metams, o vice - pirmininkas trejiems. Pirmininkas turėjo sekti, kad tarybos ir visos draugijos veikimas eitų pagal įstatus. Sekretorius ir iždininkas galėjo gauti visuotinio susirinkimo nustatytą atlyginimą. Susirašinėjimas ir sąskaityba Rusijos ribose turėjo eiti rusų kalba ir tik 1906 m. balandžio m. 12 dienos įstatymu Draugija gavo teisę vartoti susirinkimuose ir susirašinėti vietinėmis kalbomis. Paprasti susirinkimai turėjo būti kviečiami ne rečiau kaip 2 kartus per metus.

Draugijos lėšas, be narių įnašų, galėjo sudaryti valdžios ir kitų viešųjų įstagų subsidijos bei aukos, o taip pat pajamos iš

---

[1] Sėklų ir žemės ūkio mašinų sandėliai buvo atleisti nuo mokesčių remiantis 223 §, Pramonės Įstatų V tomas, 1893 m.

Draugijos laikomų įmonių: sandėlių, parodų ir t. t. Draugija atsakė už savo pasižadėjimus visu turimu turtu. Ši atsakomybė nelietė jos kapitalų, gautų specialiniams tikslams iš pašalinių asmenų ir įstaigų, o taip pat jos narių turto. Likviduojantis draugijai, jos turto likučiai, patenkinus pretenzijas, turėjo būti skiriami visuotinio susirinkimo nuožiūra.

Kauno Žemės Ūkio Draugijos taryba ėmėsi nedelsdama įstatuose užbrėžtų daugiariopų uždavinių ir dirbo tą savo darbą ligi vokiečiams okupuosiant Lietuvą, 1915 metais, t. y. beveik penkioliką metų.

Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikimą galima suskirstyti į keturis atskirus periodus: pirmąjį — nuo Draugijos įsisteigimo ligi 1905 metų, antrąjį — nuo 1905 metų ligi 1906 metų, trečiąjį — nuo 1907—1910 metų, ir ketvirtąjį nuo 1911 metų ligi didžiojo karo pradžios.

Pirmajam Draugijos laikotarpiui karakteringas yra daugiausiai gyvas narių susiinteresavimas jos veikimu. Per visus ketveris metus susirinkimai daromi tris kartus per metus ir gana gausiai lankomi. Draugijai vadovauja P. Stolypinas, rusų žemvaldžių ir biurokratų atstovas, priklausąs prie tų, kurie stengėsi taisyti pašlijusius rusų žemės ūkio reikalus jų modernizavimu (suintensyvinimu), ir Lietuvos vietinių bajorų atstovas Aleksandras Meistavičius iš Pajuoščio dvaro. Abu, tarytum lengtyniaudami, stengiasi rodyti kuo daugiausiai iniciatyvos ir rūpestingumo draugijos reikalais. Jau steigiamame draugijos susirinkime buvo iškeltas reikalas savitarpio nuo ugnies žemės ūkio draudimo draugijos organizavimo, nes akcinių draudimo bendrovių veikimu Kauno gubernijos dvarininkai nebuvo patenkinti. Draugijos narių buvo iškelti du projektai: 1. steigti savarankišką Kauno savitarpinio draudimo draugiją, 2. prisidėti prie esamos Minsko savitarpinio draudimo draugijos, kurios patarnavimais jau naudojosi tuo laiku kaikurie draugijos nariai. Pirmojo projekto šalininkai įrodinėjo, kad nereikia skaldyti ekonominių jėgų, nes įsteigus savarankišką savitarpinio draudimo draugiją, ji vargu bepajėgs sudaryti sau tvirtą pamatinį pagrindą. Pradžioje nusvėrė pirmoji nuomonė. Buvo pradėtos derybos su Minsko savitarpinio draudimo draugija, vadovaujant derybų komisijai P. Stolypinui. Tačiau paaiškėjus, kad Minsko draugija, nepajėgs duoti Kauno gubernijai

tokių lengvatų, kurios atitiktų palyginti mažesnį Kauno gubernijos gaisringumą. Teko eiti prie savos savitarpinės žemės ūkio draudimo draugijos steigimo. Tokia draugija Kauno Žemės ūko draugijos pastangomis 1902 metais ir pradėjo veikti.

Antras klausimas, kuris sukėlė gyvas diskusijas ir įvairių siūlymų — buvo žemės ūkio darbininkų draudimo klausimas. Čia, matyti, turėjo įtakos darbininkų draudimo įvedimas Vokietijoje, jo propaganda literatūroje, Baltijos baronų kasų darbininkams drausti įvedimas, aplamai moderninės socialinės idėjos, bet bene patį pagrindą sudarė laukų darbininkų emigracija į Ameriką ir pasunkėjęs ryšium su tuo apsirūpinimas dvarininkų darbo jėga. Įdomus tuo atžvilgiu K. Jančevskio pranešimas[1], kuriame jis, karštai gindamas laukų darbininkų aprūpinimo reikalą, sako: „Rusų Imperijos įvairumas ir platumas turės sulaikyti šių projektų įvykdymą. Tuo tarpu laikas bėga; darbininkai emigruoja į miestus, o ypatingai į Ameriką; darbininkų atlyginimas kyla ne atitinkamai žemės ūkio pajomoms; darbininkų stoka vis labiau jaučiama ūkiuose. Reikia skubėti imtis priemonių, kurios sudarytų grandį tarp darbininkų ir darbdavių ir jų tėvyne, kuriai vienkart atitiktų visuomeninei, krikščioniškai dorovei ir galėtų auklėti darbininkuose pastovumą, taupumą, apdairumą ir žmonišką vertingumą. Prancūzų Akademijos narys A. de Mun savo straipsnyje: „Apie XIX amž. socialinį klausimą“ maldaute maldauja visas tautas ir valstybes kultūros apsaugos vardan nesitenkinti almūžna, o imtis planingos visuomenės korporatinės organizacijos krikščionybės pagrindais. Atsižvelgdami į panašius nurodymus, palaikomus ir popiežiaus, „Rerum Novarum“ enciklikos, gerbiamieji ponai, išspręskite taupmenų—pensijos kasos klausimą, Jūsų nutarimas įrodys mūsų draugijos subrendimą, jos pasiryžimą spręsti svarbiausias XX amžiaus problemas ir palaikys nuomonę apie mūsų gubernijos kultūringumą. Jei tokių projektų įvykdymas ir jų patvirtinimas pasivėlintų dėl galimo privalomo valstybinio draudimo įvedimo, tai ir tuo atveju išreikštos jūsų sprendime pažiūros ir gubernijos reikalai turės svarbios reikšmės ir neišvengiamai bus priimtos dėmesin sudarant valstybinio draudimo projektą“.

---

[1] „Žurnal K. O. S.-Ch.“, 1903. II. 28, Priedas XIV,

Buvo pasiūlyta įvairių projektų, tačiau nė vienas iš jų nebuvo priimtas. Buvo laukiama, kad tą klausimą išspęs valstybės dūma. Bet ir paaiškėjus vėliau, kad valstybės dūma tame reikale nieko nepadės, prie konkretaus darbininkų senatvės aprūpinimo nebuvo prieita ir jis palikta privatinei labdarybei[1].

Draugija ne kartą savo susirinkimuose kėlė ir kitą ne mažesnės reikšmės klausimą: būtent: ilgalaikio kredito organizavimą dėl sunkių tuo laiku ilgalaikio kredito sąlygų Kauno gubernijos dvarininkams ne rusams. Buvo pagamintas ir įteiktas vyriausybei patvirtinti savitarpinės žemės ūkio kredito draugijos projektas, bet patvirtinimo nesulaukė.

Per pirmąjį Draugijos veikimo laikotarpį turėjo būti pakeista ir prekybinė sutartis su Vokietija. Tą klausimą svarstė Draugija pritardama P. Stolypino pagamintam memorandumui žemdirbystės ir valstybės turtų ministerijai. Tame memorandume buvo prašoma atsižvelgti į ypatingus Kauno gubernijos interesus, nekalbant apie bendrą reikalą sumažinti įvežamuosius Vokietijos muitus javams, būtent: turėtų būti panaikintas draudimas išvežti raguočius, kiaules ir mėsą, leisti gyvulių ir jų produktų išvežimą per Tauragės muitinę, reikėtų pakeisti karantino ir veterinarinės priežiūros tvarką, išimant jį iš vietinės administracijos žinios[2].

Nuo pat savo veikimo pradžios draugija nagrinėja savo visuotiniuose susirinkimuose pranešimus apie pievų melioracijas, lubinų kultūros, juodąjį pūdymą. Be to, agronomijos klausimams nagrinėti buvo įsteigta žemdirbystės sekcija su komisijomis apskričiuose, kurios buvo įpareigotos periodiškai apžiūrinėti ūkius ir padėti jiems savo patarimais.

1902 metais Ukmergės apskrityje buvo sudarytas žemės ūkio tyrimų komitetas, kuris organizavo visą eilę tyrimų savo narių dvaruose. Bet, kaip pati draugija prisipažįsta, toki tyrimai sporadiškai dirbami, o svarbiausiai, be tyrimų stoties vadovavimo, negalėjo turėti rimtesnės reikšmės.

---

[1] Darbininkų aprūpinimo klausimas K. Ž. Ū. Draugijos susirinkimuose buvo svarstomas daugelį kartų. Tuo klausimu Draugijos žurnaluose (2—10) atspausdinta 12 įvairių pranešimų ir projektų (K. Jančevskio 4, A. Meištavičiaus 3, S. Savickio 2, S. Gavronskio, Vl. Bistramo, Ed. Friko 1. Gyviausiai diskusijos tuo klausimu ėjo ligi 1905 metų.

[2] „Žurnalas“ Nr. 2, priedas V.

Zarasų apskrityje buvo organizuotas melioracijos komitetas, energingai ėmęsis hydrografinių darbų savo apskrityje, kuris yra išvagotas daugybės upelių su daugybe ežerų ir reikalaująs daugelyje vietų nusausinimo. Komitetas sudarė dviejų upelių planus ir pagamino projektus nusausinti keliems apskričio rajonams. Tačiau dėl lėšų stokos komitetas savo planų įvykinti nebepajėgė.

Gyvulininkystei gerinti buvo įsteigtas Panevėžio komitetas olandų veislės raguočiams platinti. Tam pačiam tikslui draugija nuo 1901 metų pradėjo rengti Panevėžyje žemės ūkio ir gyvulininkystės parodas, kurios pradžioje turėjo didelį pasisekimą ir sudarė patogią rinką veisliniams gyvuliams parduoti.

Sodžiaus statybos klausimams tirti buvo sudaryta sodžiaus architektūros komisija, kuri rūpinosi ugniaatsparios statybos propaganda ir tyrimu.

Žemės ūkio spirito varyklų interesams ginti buvo sudarytas spirito varyklų komitetas, kuris rūpinosi padidinti spirito kainas.

Taip pat per šį pirmąjį draugijos veikimo laikotarpį buvo įsteigtas statistikos biuras, kuris turėjo rinkti statistikos duomenis apie: turinčių žemės ūkiui reikšmės prekių judėjimą Kauno gubernijos ribose įvairiais susisiekimo keliais, žemės nuosavybės apsunkinimą skolomis, draudimą veikiančių gubernijoje žemės ūkio sindikatų veikimą. Šis biuras per dvejetą metų rinko statistikos duomenis, bet paskum biuro veikimas dėl lėšų stokos sustojo, o kiek vėliau ir pats biuras buvo panaikintas.

Iš kitų draugijos darbų, be daugelio pranešimų įvairiais žemės ūkio kultūros ir ekonomikos klausimais, tenka pažymėti sodų savininkų kuopos sudarymą ir išsirūpinimą iš žemės ūkio ministerijos subsidijos sodininkystės instruktoriui laikyti.

Į draugiją susirašė matyti labiau aktingas ir pažangus dvarininkų gaivalas. Pirmaisiais metais įstojo nariais apie 300 asmenų. Tačiau žymi dvarininkų dalis paliko šalia draugijos (tuo laiku Kauno gubernijoje ūkių nuo 200—500 dešimtinių buvo per 900, o nuo 500 dešimtinių ir daugiau — 600).

Ligi 1905 metų Kauno Žemės Ūkio Draugija lyg ir atstojo savivaldybes ir sudarė tam tikrą ventilį, per kurį galėjo pasireikšti bent Lietuvos dvarininkijos balsas gyvaisiais krašto rei-

kalais. Draugija berods per pirmąjį savo veikimo laikotarpį laikė save aplamai žemės ūkio, taigi, ir ūkininkų reikalų atstove. Tur būt, ir pačios Draugijos vadovams atrodė, jog ne visi tuo tiki, kad jos vice-pirmininkas (A. Meistavičius) laikė reikalingu viename Draugijos susirinkime (1903. m. XI-12) pareikšti: „laikau savo pareiga atsakyti į vieną mano nugirstą priekaištą — būtent, kad mūsų draugija, kaip ir kitos žemės ūkio draugijos, yra svetimos mažesniems broliams — smulkiems žemvaldžiams ir darbo žmonių reikalams. Mūsų kaltintojai tokioms siauromis pažiūromis užmiršta mūsų dvarininkų tradicijas, kurie pirmieji pasisakė už baudžiavos teisių panaikinimą. Aš manau, kad mes suprantamae, kad dvarininkų gerovė yra susijusi su ūkininkų gerove ir atvirkščiai. Ir iš tikrųjų, iš vienos pusės mūsų ūkiai ne tik sudaro daug progų ūkininkams uždirbti, bet ir perimti naujos kultūros metodus. Pagerintos mašinos, dirbtinos trąšos ir kt. perėjo jiems iš mūsų. Antra vertus, nuo ūkininkų kultūros priklauso darbininkų supratlyvumas, meisterių miklumas, ūkininko parduodamo arklio jėgo ir kt. Ir nenuostabu, kad mūsų apskrities žemės ūkio bėdoms tirti komitetuose, net tokių, kaip atrodo painiu klausimu, kaip servitutai, dvarininkai ir ūkininkai priėjo prie vienos nuomonės. Dabar apžvelgdamas mūsų draugijų veikimą aš drįstu pažymėti šiuos faktus:

1. piniginės dovanos Panevėžio parodose išduodamos beveik išimtinai smulkiems žemvaldžiams. Parodoje ypatingas dėmesys kreipiamas į namų pramonę ir žymią vietą užima ugniaatsparė ūkininko pirkia;

2. draugija pradėjo rūpintis molio šiaudų stogų platinimu;

3. sindikatas labai vykusiai užsiėmė parūpinti ūkininkams sėklų, o paskutiniu laiku atsirandančios ūkininkų vartotojų bendrovės įgyja sindikato įnašus. (Tai perankstyvo būta spėjimo. Aut.);

4. Ukmergės komitetas žemės ūkio tyrimams organizuoti pagamino pašarinių žolių ūkininkų tarpe platinimo programą;

5. painus žemės ūkio darbininkų aprūpinimo klausimas mūsų narių rimtai nagrinėjamas;

6. labdaros draugijos Betygalos tipo atsiranda, kur galima;

7. klausimas apie sanitarinę darbininkų kūklę ir privatines ligonines pastatytas į šio susirinkimo dienotvarkę“;

„Žinoma“, tęsia toliau A. Meistavičius, „vis tat ką tik pradėti darbai, bet per trumpą savo veikimo laiką, mes negalėjome atlikti daugiau. O be to, mūsų gubernija didelė, ji didesnė už Belgiją, Olandiją ir Daniją ir kai kuriems kultūros darbams plėsti gyventojų tarpe reikalingi vietiniai arba specialiniai organai. Jie atsiranda. Bet čia reikia laiko. Naujas įstaigas reikia atidarinėti tik ten, kur jos dabartiniu metu turi tinkamas sąlygas veikti, nes nieko nėra blogesnio, kaip negyvos įstaigos, — jos tik užima vietą, o naudos neduoda. Aš įsitikinęs, kad jūs, g. p., sutiksite su mano pareikštomis pažiūromis“.

Tokiomis rausvomis spalvomis draugijos vice-pirmininkui atrodė jos nuopelnai „mažesniesiems broliams“. Dėja... daugumai tų „nuopelnų“ lemta buvo taip ir palikti tik žodžiais.

Antrąjį Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikime laikotarpį apima 1905—1906 metai. Tų metų politiniai įvykiai įneša žymios įtakos į jos veikimą. Atstovybės (Dūmos) sudarymo perspektyvos išima iš draugijos tam tikram laikui kaikuriuos klausimus (darbininkų draudimo), draugijos narių veikla nukrypsta į politinius sūkurius šalia jos. Jei prieš tai draugijos veikimas atrodė pirmaeilės reikšmės, o jos įsteigimas svarbus visuomeninis laimėjimas, tai 1905—6 metų politinių įvykių raidoje jos ekonominis darbas žemės ūkiui kelti atrodo perdaug smulkus. Dabar (1906 m.) draugija gauna teisę susirinkimuose vartoti vietines kalbas.

Tačiau draugijos taryba stengėsi tęsti žemės ūkio kultūros darbą ir, kaip pati taryba prisipažįsta, rūpintis pritraukti į jos eiles kiek galint platesnius žemdirbių sluogsnius ir duoti galimumo visiems dirbantiems žemės ūkį gyventojams naudotis draugijos patarnavimais, decentralizuoti draugijos veikimą, leisti kai kuriuos draugijos raštus, populiariai išdėsčius ir suglaudus lietuvių kalba.

Per šį laikotarpį buvo iškeltas jau 1902 metais klausimas dėl žemės ūkio mokyklos steigimo. Atkritus klausimui dėl Politechkumo steigimo Vilniuje, buvo iškeltas klausimas dėl vidurinės žemės ūkio mokyklos steigimo, panaudojant tam vadinamąjį „dvarininkų kapitalą apie 100.000 rub., likusį iš dvarininkų rinkliavos Krymo karo laikais. Be to, buvo iškeltas klausimas dėl bekono eksportinės skerdyklos steigimo, pritraukiant tam anglų kapitalus.

Ryšium su pastangomis artintis su „šiaudinėmis pastogėmis“, kaip tik šiuo laiku buvo susirūpinta ir ūkininkų ratelių steigimu.

Vienas iš opiausių ir svarbiausių draugijos nariams klausimų tuo laiku, be abejonės, buvo suaktualėjęs, agrarinis klausimas. Juo draugjia gyvai buvo susidomėjusi, tiesa, per trumpą laiką. Atspausdintuose draugijos žurnaluose pranešimuose[1] matome polemiką su radikaliniais žemės reformos pasiūlymais ir visų pirmiausia su Maskvos suvažiavimo agrariniais klausimais 1905 m. balandžio m. 28 ir 29 d. Tas suvažiavimas priėmė tokią rezoliuciją: „Plati agrarinė reforma dabartiniu laiku sudaro svarbiausią ir neatidėliotiną valstybinį reikalą, kurio atlikimas tegalimas iš pagrindų pakeitus Rusijos valstybinę santvarką ir turi sudaryti vieną iš pirmutinių tautos atstovybės uždavinių. Ši reforma lygiai reikalinga tikrai ir tvirtai nuraminti šaliai, lygiai reikalinga ir kultūrinėms ir gamybinėms šalies jėgoms plėsti ir, ypatingai, agrikultūrinei pažangai plėsti.

2. Klausimų eilėje, kurių išsprendimas reikalingas plačiai, agrarinei reformai įvykdyti, šis pasitarimas apsistojo ties pagrindiniu ir labiausiai preinamu įstatymdavystės priemonėmis artimausiu laiku spręsti klausimu — valstiečių mažažemystė.

Savaime suprantama, kad tuo nė kiek nepašalinamas reikalas pastatyti ir spręsti klausimus susijusius su kitomis agrarinės reformos pusėmis: produktingumo didinimo ir žemės ūkio technikos kėlimo, apie agrarinės reformos santykius su mokestine, žemės valdymo ir žemės naudojimo formomis ir t. t..

Tarp kitoko, pasitarimai visiškai pritaria pagrindinei finansinei reformai ir ekonominei politikai su tikslu panaikinti išperkamuosius mokesčius ir darbo masių apkrovimo mokesčiais naštos sumažinimo reikalingumą.

Tačiau pasitarimas, pastatęs pirmutiniu klausimą valstiečių žemės valdomų plotų padidinimą, padarė tokius sprendimus:

---

[1] 1906 m. V. 26. susirinkime buvo perskaityti trys pranešimai tuo klausimu: I. Rakovičiaus pranešimas Padolės Žemės Ūkio Draugijos susirinkime ir priimtas kaip bendra programa, K. Veidlicho pranešimas, darytas ten pat, ir p. Tanskio pranešimas: Agrarinis klausimas būsimoje V. Dumoje ir jo reikšmė pas mus ir Rusijoje. („Žurn.“ 16,-I, II ir III priedai).

3. Iš ekonominės literatūros žinomi žemės nacionalizacijos projektai (Henry George'o ir kit.) dabartiniu laiku negali būti Rusijos agrarinės politikos praktiška programa.

4. Galimumas perkelti didesnius gyventojų kiekius ant valstybinių žemių atkrinta dėl tokių laisvų žemės stokos aprūpinti išeivius iš tų vietų, kurios labiausiai yra reikalingos išretinti gyventojus. Kolonizacija dėl to negali nė pašalinti, nė atidėti pagrindinių priemonių valstiečių žemės valdymo ir ūkio sąlygų pagerinimo reikalingumo.

5. Valstiečių bankas su dabartiniais savo komercinės įstaigos pagrindais negali sudaryti išeities iš tų agrarinių sunkumų, kurie dabartiniu metu slėgia šalį, nes banko veiklos išplėtimas veda į žemės spekuliaciją ir į neįmanomą perkamųjų kainų kilimą.

6. Agrarinė politika, kurios tikslas praplėsti valstiečių žemės valdymą, tegali būti planingai plečiama tik papildomojo dalinio (nadielo) sąlygomis. Tokia pati politika turėjo būti padėta pagrindan tų priemonių, kurios skiriamos sutvarkyti žemės reikalams visų tų bežemių kategorijų, kurie savarankiai ūkininkauja.

7. Papildomojo dalinio fondui turi eiti ne tik valstybinės žemės, bet ir kitų žemvaldžių žemės (caro rūmų, venuolynų ir atskirų žemvaldžių), nes tik išperkant iš privatinių žemvaldžių dalį žemės reforma gali duoti apčiuopiamus rezultatus.

8. Privatinių žemvaldžių žemės, skirtos daliniams padidinti, turi būti išperkamos valstybės.

9. Finansiniu požiūriu projektuojamoji išperkamoji operacija gali būt įvykdyta be ypatingo finansinio įtempimo dėl privatinių žemvaldžių prasiskolinimo.

10. Sodžiaus ekonominei gerovei pakelti, o taip pat plėsti ir tobulinti žemės ūkiui, be žemės padidinimo žemvaldžiams, reikia sureguliuoti įstatymais nuomos santykius tikslu sustiprinti nuomojamos žemės naudojimą, garantuoti nuomininkui teisę į padarytus, bet neišnaudotus pagerinimus ligi sutarties pabaigos ir sureguliuoti nuomos mokesnį įstatymų nustatytomis normomis".

Vietoje tokios „radikalinės" žemės reformos, siūlytos daugiausiai kadetiško nusistatymo veikėjų, pranešimuose žemės klausimas siūlomas spręsti žemėtvarkos sustiprinimo ir žemės

valdymo santykių pakeitimu (skirstymu į vienkiemius), žemės ūkio technikos pakėlimu, sudarymu smulkių žemės ūkio draugijų tinklo, kurios aprūpintų valstiečius įrankiais ir pagerintomis sėklomis, valstiečių valdomų žemės plotų didinimu valstiečių žemės banko pagelba ir sunaudojimu valstybinių žemių, neliečiant privatinių žemvaldžių plotų, net priverstinai juos išperkant, nes tas būtų priešinga privatinės nuosavybės institutui ir valstybės interesams, plėsti kolonizaciją. Žemės dalyba smulkiais sklypais vestų į produktingumo sumažėjimą, pramonės irimą, sumažintų uždarbius ir vestų į visišką šalies nuskurdinimą. „Kalbėti apie valstiečių mažažemystę reiškia kartoti įsisenėjusią klaidą; apdalinti juos žeme privatinių žemdirbių sąskaiton, reiškia sumažinti šalies produktingumą ir stumti ją į skurdą. Mes turime įsitikinti, kad ne žemės kiekis, o jos produktingumas sprendžia tautos gerovės klausimą“, sako K. Veidlichas.

Pranešime dėl žemės klausimo Lietuvoje (Tanskio) nurodoma, kad čia valstiečiai gavo daugiau žemės nuosavybėn, kaip kitose Rusijos vietose dėl ypatingų baudžiavos naikinimo sąlygų. Lietuvos valstiečio pažiūros skiriasi nuo rusų. Lietuvis yra priešingas grobimui ir plėšimui. Jis vertina savo žemės sklypą ir kol ne vėlu nereikia leisti išsiplėsti jame plėšriesiems instinktams, o tinkamu švietimu vietine kalba, žemėtvarka, agronomine pagalba, prieinamu kreditu, padėti Lietuvos žemės ūkiui.

Naikinimas stambaus žemės ūkio reikštų produktingumo sumažinimą. „Jei negalima buvo išlaikyti rankinį audimą staklėmis, kuriomis dirbo patys jų savininkai, nes tuo būdu gaminamas audeklas perbrangiai kaštavo, tuo tarpu, atvirkščiai, stambūs fabrikai su atitinkamais mašininiais įrengimais audeklus gamino daug pigiau ir tuo padėjo įsigalėti naudingai prekei tarp plačių vartotojų masių. Lygiai taip pat, jei grūdų gamyba mūsų šalyje atsidurtų vartotojų rankose, tai jie vargu bau pajėgtų pasigaminti pakankamą duonos kiekį sau išmisti, o apie eksportą negalėtų būti ir kalbos. Dėl to stingant maisto, visi fabrikai turėtų nustoti veikę arba traukti maistą iš kitų šalių... Dėl to, jei savo rankinėmis staklėmis dirbą audėjai dabartinėmis sąlygomis atrodytų kaip kaž kas nenormalu, nes pigi mašinų gamyba juos išstumtų, taip pat ir žmonių masės, kurios užimtų mūsų kultūringus dvarus, tam, kad juos susmulkintų į

sklypus ir atskirai dirbtų, atsidurtų liūdnoje būklėje, be to, tokia reorganizacija būtų nenaudinga ne tik visai šaliai, bet ir pačiai liaudžiai. Tokie smulkūs ūkininkai be uždarbių dvaruose ir įvairiose pramonės įmonėse, susijusiose su žemės ūkiu, pradėtų bėgti iš savo sklypų, paslapčiomis pardavinėtų juos turtingesniems kaimynams, ir net skatintų susidarymą ūkių, kurie savo dydžiu atitiktų esamas ekonomines sąlygas", sako Tanskis.

Jei Lietuvoje taip pat kyla agrarinis klausimas, tai tik dėl „žemės ir laisvės" šūkių ir suiručių Rusijoje, mano pranešimo autorius. Bet „tegu liaudies masės nemano, kad mes esame priešininkai jų apsirūpinimo žeme ten, kur iš tikrųjų jos trūksta. Tam gali būti paimtos valstybinės ir bažnytinės žemės ir apleisti dvarai".

Tokias mintis randame dėl žemės reformos, tais laikais labai aktualaus klausimo ir Lietuvoje. Čia ir susidarė skirtumas tarp dvarininkų ir lietuvių tautinio judėjimo atstovaujamo valstiečių ir darbininkų partijų su daug radikalesnėmis programomis žemės klausimu. Reikėjo prieš tai kovoti ir ieškoti priemonių prieš agrarinį radikalizmą. „Mūsų bėdą agrariniame klausime sudaro tai, kad mes visa to negalime paaiškinti liaudžiai, kad ji mums netiki, kad jai tesuprantama tik apgaulinga socialistų kalba su jų šūkiu: „žemė valstiečiui". Ką daryti, tai palikimas senojo režimo, kuris neleido mums, kultūrinei jėgai, daryti liaudžiai įtakos kultūrinėmis priemonėmis. Valstietį iš mūsų išgrobė socialistai". (I. Rakovičius).

Šie pranešimai gyvai buvo svarstomi draugijos susirinkime, tačiau prie bendros rezoliucijos neprivedė, tik buvo nutarta juos atspausdinti draugijos žurnaluose.

Vėliau draugija panašių dalykų savo susirinkimuose nesvarstė. Tačiau į veikimo linkmę, pažiūros į žemės klausimą įtakos turėjo.

Trečiasis draugijos veikimo tarpas prasideda nuo 1907 metų. Per šį laikotarpį ji užimta tik žemės ūkio kultūros darbais. 1907 metais organizuoja sąskaitybos biurą, tyrimo stotį, kaip nepriklausomą organizaciją „žemės ūkio tyrimų draugiją", kalnų veislės gyvulių komitetą. Nemaža pastangų deda pienininkystei plėsti, organizuodama gyvulių kontrolės ratelius ir stengdamasi jų veikimą centralizuoti kontrolės ratelių sąjungoje, nustatydama vienodą gyvulių kaimenių sąskaitybos sistemą. Gy-

vulių veislei pagerinti didina kergimo punktų skaičių, taip pat išgauna iš vyriausybės valstybinės arklių veisyklos eržilų. Sėklų kokybei patobulinti rengia sėklų parodą (1910 m.).

Iškeltas per pirmąjį draugijos veikimo tarpą savitarpinio žemės ūkio kredito draugijos steigimo projektas nebuvo įvykintas, bet kredito klausimui aštrėjant ji 1909 m. sukvietė šešių gubernijų žemės ūkio draugijų pasitarimą tam klausimui svarstyti.

Supažindinti žemvaldžius su įvairių ūkio rūšių sistemomis ir jų vedimo būdais centralinei žemės ūkio draugijai tarpininkaujant, buvo organizuota ekskursija į Lenkiją apžiūrėti pavyzdingiems ūkiams.

Savo apyskaitose, kurios turėjo būti pristatomos valdžios įstaigoms, ir dabar nepamirštama išdėstyti savo pastangas žemės ūkio kultūrai kelti ūkininkų tarpe. Tos pastangos pasireiškusios: 1. organizavimu ūkin. raguočių ir arklių parodų, kurios kasmet patraukdavo vis labiau gyventojų dėmesį; 2. Panevėžyje rengiamose žemės ūkio parodose buvo daromi pasikalbėjimai su ūkininkais žemės ūkio klausimais ir tarp kitko ir pienininkystės reikalais. Be to, jiems buvo aiškinamas reikalas keltis į viensėdžius ir naikinti greičiau rėžius, be ko būtų neįmanomas žemės ūkio kultūros kėlimas; 3. draugija savo lėšomis leido populiarines brošiūras lenkų ir lietuvių kalbomis[1]; 4. buvo organizuojami įvairiuose Kauno gubernijos punktuose sviesto dirbimo ir pienininkystės kursai; 5. buvo sudarytas ištisas ūkininkų pavyzdingų sodų tinklas vienkiemiuose, kasmet įrengiant 10 valsčių po 1 sodą, gavus iš žemdirbystės departamento tam tikslui metinę subsidiją; 6. rūpintasi kiek galint daugiau steigti ūkio ratelių ir padėti jiems legalizuotis; 7. namų pramonei plėstis ir palaikyti buvo organizuota namų pramonės sekcija; 8. rūpintasi pakreipti tinkama vaga žemėtvarkos komisijos

---

[1] Draugijos žurnaluose randame įdėtus lietuvių kalba spausdintus priedus: „Kiaulių ligos“ gub. vet. A. K. Berezkino (Nr. 18). A. Zaleskio: Agrastų limpamoji liga arba amarinis agrastų miltuolis (1908 met. 22 žur.). I. Korevos: Apie kenksmingumą valdymo rėžiais ir apie išsikėlimą į viensėdijas su sutarties nuorašu (1908 m., 20 žur.), I. Ivanavičiaus: pranešimas apie ūkio reikalus (1908 m., 22 žur.); To paties: Kauno gub. ūkio ratelių delegatų įspūdžiai iš kelionės po Suvalkiečių kraštą, Vilnius, 1912 m. Taip pat brošiūra „Galvijų auginimas ir šėrimas“ ir „Kaip vesti mažus sodnelius Lietuvoje“. A. Zaleskis, 1911 m.

pastangas remti ūkininkų gyvulininkystei; 9. draugija ėmė organizuoti gyvulių kergimo punktus ūkininkams išėjusiems į viensėdžius, aprūpindama juos reproduktoriais. Tiems darbams draugija gaudavo iš žemdirbystės departamento subsidijų (1910 m. jos siekė 5.169 rub.).

Per šį veikimo laikotarpį draugija vykdo savo decentralizacijos programą, steigdama skyrius apskričiuose ir stengdamasi veikti per ūkininkų ratelius ir sudaryti kontaktą tarp „dvaro ir bakūžės“. Tačiau luominio ir kultūrinio pobūdžio skirtumai kėlė nepasitenkinimą lietuviuose ūkininkuose. Ypač daug buvo daroma priekaištų dvarininkams dėl nesuprantamos valstiečiams kalbos vartojimo ratelių susirinkimuose, parodose, paskaitose[1]. Socialiniai, tautiniai ir politiniai faktoriai darė didesnę prarają tarp lenkų kultūros ir unionistinių aspiracijų dvarininkų ir tautinio lietuvių judėjimo. Trečiojo draugijos veikimo laikotarpio gale jau pastebimas didesnis orientavimasis į Lenkiją, mažiau randame jos apyskaitose spausdinių lietuvių kalba. Iš Lenkijos kviečiami lektoriai, su Lenkijos žemės ūkio organizacijomis siejami glaudesni ryšiai, nors per esamus ūkio ratelius stengiamasi palaikyti kontaktas ir su lietuviais ūkininkais.

Rusų vyriausybė laikėsi žemės ūkio kultūros darbuose savotiškos politikos. Tradicinę jos politiką Lietuvoje sudarė valstiečių rėmimas prieš lenkus dvarininkus. Tačiau ji rėmė ir dvarininkų žemės ūkio draugijas. Iš draugijos veikimo pradžios matome, kad P. Stolypinas labai aktingai rėmė draugijos darbus. Galimas daiktas, kad pažangieji Lietuvos dvarininkai su savo pastangomis moderniškai tvarkyt žemės ūkį, taip pat ir Lietuvos ūkininkų žemės valdymo santykiai, padarė jam įtakos būsimoms agrarinėms jo reformoms Rusijoje, stengiantis sudaryti stiprų individualinių ūkininkų luomą.

Pradėjus rusų valdžiai daugiau skirti lėšų žemės ūkio kultūros darbams subsidijuoti, matyti, atsiranda baimės, kad tos pašalpos neitų lenkams dvarininkams, kurių stiprinimas, politiniu atžvilgiu nebuvo pageidaujamas. Štai, 1910 m., Vilniaus ir Kauno žemdirbystės ir valstybės turtų valdytojas Selianinas viename savo rašte žemdirbystės departamentui, apžvelgęs Kau-

---

[1] Plačiau apie tai žiūr. mano „Iš žemės ūkio draugijų istorijos Lietuvoje“, Ekonomika, 1935 metų, Nr. 2.

no ir Vilniaus žemės ūkio draugijų veikimą, sako: „Kiek žemės ūkio draugijų veikimas Kauno ir Vilniaus gubernijose naudingas vietiniams gyventojams kultūros žinioms ir iniciatyvai plėsti žemės ūkio klausimais ir kiek draugijų veikimas atsiliepia ta ar kita prasme krašto žemdirbiams, nesant įstaigos žinioje asmens (vietinio valdžios agronomo), kurio specialinę pareigą sudarytų agronominio pobūdžio klausimų sekimas, labai yra sunku spręsti. O kiek galima spręsti iš apyskaitų, draugijos rūpinasi išimtinai stambaus ūkio reikalais ir tik valdžios instruktoriai, kurie yra draugijų žinioje, duodavo, anot Kauno draugijos apyskaitų, naudą ne tik bendrovės nariams, bet ir ūkininkams. Jei apyskaitoje suminėta apie kursus ūkininkams pieno ūkio ir gyvulininkystės reikalais, tai departamento lėšomis ir buvo surengti žemdirbystės ir valstybės turtų valdybos iniciatyva. 1909 metais Kauno Draugija daro pirmą mėginimą premijuoti smulkių žemvaldžių ir ūkininkų gyvulius, bet savo lėšų tam tikslui nedaug teduoda...

Negalima nutylėti Kauno Žemės Ūkio Draugijos sumanymo surengti žemės ūkio kursus tam tikslui pakvietus šešis lektorius iš „Lenkų karalystės"; kursai projektuojami 6 dienų su 25 rubliais mokesnio, kas, žinoma, smulkiems žemvaldžiams ir ūkininkams visiškai neprieinama.

Tas, kas čia pasakyta, verčia daryti išvadą, kad Kauno ir Vilniaus gubernijų žemės ūkio draugijos gana menkai patarnaudamos stambaus ūkio reikalams, krašto ūkininkams didesnės naudos neduoda"[1].

Pareikštos ką tik išdėstytame rašte mintys dėl žemės ūkio draugijų veikimo, konkretizuojasi praktikoje valdžios agronomų instituto įvedimu ir žemėtvarkos komisijų darbo išplėtimu žemės ūkio kultūros kėlime, kuriose randa sau darbo ir, iš labai menko tais laikais skaičiaus, vienas kitas lietuvis agronomas.

Tačiau ir draugijos veikimas per šį laikotarpį išsiplečia, ypač valstybinių subsidijų dėka, kurios nuo 5.169 rub. 1910 m. išauga į 26.660 rub. 1911 metais ir 42.977 rub. 1912 metais. Tat paskutiniam Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikimo laikotarpiui, kuris prasideda nuo 1911 metų karakteringas yra veikimo

---

[1] Tekstas paimtas iš atsakymo juodraščio aptikto Valstybės Centraliniame Archyve, Kauno ir Vilniaus Žemdirbystės ir Valstybės Turtų Valdybos bylose.

išplėtimas iš valstybinių subsidijų. Ir iš tikrųjų per tą laikotarpį jos veikimas pasiekia apogėjaus. Narių joje 297, o su skyriais siekia apie 1.000. Veikimas jos decentralizuotas. Be centro Kaune, apskričiuose (Telšių, Panevėžio, Kauno su centru Kėdainiuose, Ukmergės, Zarasų ir Šiaulių), veikia 6 skyriai. Be to, Raseiniuose, kontakte su jąja veikia seniausioji Kauno gubernijoje Raseinių Žemės Ūkio ir Gyvulininkystės Draugija. Su jąja kontaktą palaiko ir apie 60 ūkio ratelių, kuriems ji laiko specialinį instruktorių laukininkystės reikalams (I. Iavanavičių) ir specialistą sodininką, rengia ekskursijas į pavyzdingus viensėdžius kitose gubernijose (Suvalkiją), organizuoja kolektyvinius bandymus su mineralinėmis trąšomis, pienininkystės kursus, steigia punktus javams valyti, rengia ūkininkų raguočių ir arklių parodas, kergimo punktus, rūpinasi namų pramonės plėtimu ūkininkų tarpe, kuriam tikslui laiko audimo ir pynimo dirbtuves, rengia populiarines paskaitas, pienininkystės ir gyvulininkystės kursus.

Draugijos veikimas dabar eina be skyrių apskričiuose dar 6 prie jos veikiančiose organizacijose, būtent:

1. Panevėžio komitete olandų gyvuliams veisti;
2. Vakarų komitete vienspalviams kalnų gyvuliams veisti;
3. Centralinėje sąjungoje pieningumo kontrolei;
4. Žemės Ūkio Sąskaitybos biure;
5. Sodų savininkų grupėje;
6. Centralinėje namų pramonės ir namų ūkio sekcijoje.

Artimame kontakte su draugija veikė dar Kauno „Sindikatas“ su savo 5 skyriais, Kauno žemės ūkio tyrimų draugija su tyrimo stotimi Baisogaloje ir pavyzdingų ūkių ir laukų bandymų draugija Felinkoje (Ūkm. apskr.). Iš žemės ūkio kultūros kėlimo darbų pažymėtini 1912 m.: gyvulių kergimo punktai, kuriuose būta apie 100 reproduktorių, veislinių paršelių dalinimas ūkininkams, 12 eržilų, gautų iš valdžios laikymas, bandymai su mineralinėmis trąšomis, dirvos tyrimai, vadovaujant prof. Mikliaševskiui; sodų ūkininkams rengimas, pagerintų žemės ūkio mašinų bei įrankių platinimas. Daugelyje vietų buvo rengiamos parodos. Taip pat buvo organizuotos cukrinių runkelių kultūros galimumo tyrimas prie Baisogalos tyrimų stoties, davęs gerus rezultatus.

Draugija rūpinosi ir laukų darbininkų klausimu, nes dėl masinės emigracijos į Ameriką ir vasaros darbams į Rytprūsius

buvo jaučiama stipri laukų darbininkų stoka. Tam tikslui Draugija organizavo darbininkų gabenimą iš kitų gubernijų.

Paskutiniame prieškariniame Draugijos veikimo laikotarpyje ir jos skyrių veikimas pagyvėja, ypač Kėdainių (suprojektuota stambios pieninės įsteigimas, nemokamas biuras sėkloms parduoti, darbo biuras žemės ūkio tarnautojams, agronominių patarimų biuras, kursai kalviams ir monteriams); Šiaulių skyrius su 240 narių, be kursų rengimo, turėjo pavyzdingą audyklą, žuvininkystės sekcija su veikimo sritimi visai gubernijai, Ukmergės skyrius su 111 narių buvo organizavęs metines specialines draugijas darbininkų gyvuliams drausti, taip pat ir šiaudams ir pašarams, pavyzdingą ūkį; Panevėžio skyrius rengė kursus, bandymus su trąšomis ir mašinomis, organizavo veterinarinę priežiūrą, miško medžių sėklų mugę.

Iš viso to matome, kad Draugija gana plačiai buvo užsimojusi veikti; žymiausią dalį lėšų savo darbams gaudavo iš valdžios. Prieš pat karą daugelis tų darbų pereina į žemėtvarkos komisijas ir varomas jų agronomų.

Kauno Žemės Ūkio Draugijos veikimas duoda įdomios medžiagos prieškarinei Lietuvos ūkio charakteristikai. Tą medžiaga tilpsta Draugijos „Žurnaluose“, pradėtuose leisti nuo pat Draugijos veikimo pradžios 1900 metų ligi 1913 metų. Iš viso išleista 32 žurnalai. Berods į jų skaičių įeina ir „Kowieńskie Wykłady Rolnicze z lat 1910, 1911 i 1912. Tom I, 1912 m. ir Tom II 1914. Wilno“. Tos paskaitos, matyt, bus išleistos vietoje žurnalų.

Žurnaluose be apyskaitų — piniginių ir atskirų Draugijos institucijų, taisyklių bei įstatų, randame daugybę pranešimų įvairiais klausimais, kurie atspausdinti žurnalų prieduose. Kai kurie iš iš tų pranešimų sudaro tikrai vertingą medžiagą Lietuvos ūkio, o ypač žemės ūkio gamybos istorijai. Iš jų pažymėtini antrame žurnale: 1. Stolypino — apie gyvų gyvulių ir mėsos eksportą į Vokietiją, 2. A. Tiškevičiaus — prekybinė miškų eksploataciją; 3. G. Savickio žemės ūkio darbininkų draudimą; 4. Meistavičiaus — draudimą; 5. S. Mackevičiaus — melioracijos kreditą; 6. F. Končos — tiesioginį javų pardavimą intendantūrai. Trečiame žurnale: 7. K. Jančevskio — taupmenų-pensijų kasos įstatus; 8. V. Krasinskio — Kauno gubernijos susisiekimo kelius. Ketvirtame žurnale: 9. G.

Mackevičiaus — aukštosios mokyklos steigimą Vilniuje; 10. O. Meištavičiaus — naujus linų mirkymo būdus; 11. A. Meištavičiaus — draudimo klausimą; 12. I. Kosakovskio — Panevėžio parodą; 13. Kauno žemės ūkio pranešimas Žemdirbystės ir Valstybės Turtų Ministerijos naujos prekybinės sutarties su Vokietija sudarymu. Penktame žurnale: 14. K. Jančevskio, V. Meištavičiaus, St. Gavronskio, Bistramo ir Savickio pranešimai apie žemės ūkio tarnautojų taupmenų-pensijos įstatų projektą; 15. L. Januševskio — trąšų bandymus. Šeštame žurnale: 16. Ev. Römerio apie „Birutą"; 17. F. Končos — Kauno „Sindikatą"; 18. A. Meištavičiaus — žemės ūkio kultūros kėlimo organus. Septintame žurnale: 19. Korevos — priemones pagerinti arklininkystei; 20. I. Gruževskio ir I. Ivanavičiaus — darbinių arklių veislę; 21. E. Friko — taupmenų-pensijų sodžiaus darbininkams kasą; 22. L. Mackevičiaus — lubinų auginimą Kauno gubernijoje. Aštuntame žurnale: 23. K. Cechovičiaus — parodų organizavimą; 24. V. Meištavičiaus — taupmenų-pensijų kasą; 25. K. Jančevskio — darbininkų aprūpinimą; 26. V. Kevličo — pašarinių žolių platinimą ūkininkų tarpe; 27. Tarybos atsakymas į Žemdirbystės Departamento užklausimą apie specialines ir bendras žemės ūkio sąjungas; 28. L. Bronišo — ugniatspariąį ūkininko sodybą; 29. R. Nelavickio — javų prekybą. Devintame žurnale: 30. V. Kvinto — melioracijas Zarasų apskrityje; 31. Č. Chmielevskio — dirvos tyrimas ir geologinis kasinėjimas; 32. K. Teležinskio — ugniatsparinė ūkininko pirkė Panevėžio parodoje; 33. P. Piotrovskio — pelkių naudojimas žemės ūkyje; 34. B. Krasovskio — žemės ūkio bendrovę (siūlo sudaryti stambias bendroves dvarams valdyti); 35. Statistikos biuro medžiaga apie žemės ūkio produktų judėjimą Kauno gubernijos geležinkelio stotyse 1892—1896 metais. Dešimtame žurnale: 36. F. Končos — Kauno „Sindikatą"; 37. apie Joniškėlio žemės ūkio mokyklą; 38. St. Bolcevičiaus — įsiskolinimą ir ilgalaikinį kreditą; 39. pranešimas Žemdirbystės Departamentui apie pašarinių sėklų platinimą ūkininkų tarpe; 40. tarybos raštas apie skirstymąsi į vienkiemius (I. Korevos, S. Mackevičiaus ir A. Meištavičiaus); 41. A. Chormanskio — juodojo pūdymo reikšmę; 42. statistikos duomenys apie žemės ūkio produktų pervežimą per Kauno gubernijos muitines 1899—1902. Vienuoliktame žurnale: 43. tarybos pranešimas Žemdir-

bystės ir Valstybės Turtų Ministerijai apie A. Meištavičiaus parengtą ir tarybos užgirtą savitarpinio žemės kredito draugijos projektą; 44. S. Mackevičiaus — melioracijos kreditą; 45. V. Bociarskio — Ventos kanalo komisijos darbus; 46. V. Kvinto — Zarasų melioracijos komiteto darbus; 47. V. Kvinto — žuvų veisimą ir žuvininkystę. Dvyliktame žurnale: 48. Panemunių kredito draugijos įstatai; 49. S. Koscialkovskio — mėsinių gyvulių prekybą. Tryliktame žurnale (1904): 50. F. Končos — „Sindikato" reikalus; 51. Gardino Draugijos žemės ūkio draugijų pasitarimų projektą; 52. I. Kosakovskio — „personalinį kreditą"; 53. apie javų džiovyklų reikšmę (Tolkino) ir Tanskio; 54. A. Berezkino apie jaščurą; 55. apie kilnojamąsias parodas (I. Gruževskio). Keturioliktame žurnale: 56. tarybos atsakymas apie taupmenų-skolinamąsias ir pramonės bendroves; 57. komisijos pranešimas apie apžiūrėjimą Piliamonto ir Vašakėnų dvarų tikslu steigti juose žemės ūkio mokyklą; 58. K. Čechovičiaus apie žemės ūkio žinių plėtimą vietinių gyventojų tarpe 59. R. Brauno apie eksportinę kiaulių skerdyklą ir jos reikšmę Baltijos kraštui; 60. žemės ūkio bandymai Ukmergės apskrityje (L. Tanskio); 61. Zarasų melioracijos komiteto veiklą; 62. V. Kvinto apie pasitarimą dėl linų kainų kritimo. Penkioliktame žurnale (1905): 63. I. Moravskio — žemės ūkio sąskaitybos biuro organizavimą. Šešioliktame žurnale (1906): 64. I. Rakovičiaus — pažiūros į agrarinio klausimo išrišimą; 65. K. Veidlicho — agrarinis klausimas Rusijoje; 66. Tanskio — agrarinis klausimas būsimoje Valstybės Dūmoje ir jo reikšmė pas mus ir Rusijoje. Septynioliktame žurnale (1906): 67. apie Joniškėlio mokyklos apžiūrėjimą. Aštuonioliktame žurnale (1907); 68. Berezkino — kiaulių ligas; 69. Zaleskio — pramoninę sodininkystę Kauno gub.; 70. Lastovskio — rdza zbożowa — avižų rūdis; 71. Zarasų melioracijos komiteto veikla ir melioracijos planai (Drisvetėlės—Smalvenų val.). Devynioliktame žurnale (1907): 72. J. Lachovičiaus — smulkaus kredito bendroves; 3. St. Malinskio — lėkštinius plūgus; 74. Z. Kunato — smulkią pramonę. Dvidešimtame žurnale (1907: 75. E. Kudrevičiaus — žemietijų įstaigų įstatymus; 76. A. Žaleskio — agrastų limpamąją ligą; 77. A. Vasiljevo — kaikurių miškinių valgomų grybų dirbtiną veisimą ir rinkimą. Dvidešimts pirmame žurnale (1908): 78. Dovetc

apie smulkųjį kreditą; 79. Ed. Mošinskio — tyrimo stotis; 80. C. Knopinskio — žemės ūkio melioracijas. Dvidešimts antrame žurnale (1908): 81. I. Ivanavičiaus — ūkio ratelius (lietuvių ir lenkų kalba); 82. I. Korevos — kenksmingumą žemės valdymo rėžiais ir apie išsikėlimą į viensėdijas (liet. kalba). Dvidešimts trečiame žurnale (1909): 83. A. Zaleskio — Peterburgo vaisių biržą ir naujus vaisių pakavimo būdus; 84. I. Sovrinavičiaus — kovą su brudnica; 85. J. Šoltzės — sėklų gamybą. Dvidešimts ketvirtame žurnale: 86. S. Venslavičiaus ir E. Naržimskio pranešimas, priimtas tarybos apie priemones pagerinti Kauno gubernijos gyvulininkystei; 87. S. Vilpiševskio apie nitrobakteriną; 88. Č. Kolakovskio — žuvininkystę; 89. Č. Kolakovskio — vėžių auginimą. Dvidešimts penktame žurnale (1910): 90. Sąskaitybos biuro veiklą; 91. apie silpnainventorinį ūkininkavimą (V. Viganovskio); 92. J. Šoltzės — bandymo stočių tikslus bei uždavinius; 93. E. Naržimskio — raguočių džiovą ir kovą su jąja; 94. F. Račkovskio — durpių komisijos vaiklą. Dvidešimts šeštame žurnale (1910): 95. A. Mikševičiaus — apie ekskursiją į Daniją. Dvidešimts septintame žurnale (1911): 96. A. Zaleskio — kovą su pelėmis ir žvynėmis; ū7. R. Kunickio — karvės pieningumo vertinimą. Dvidešimts aštuntame ir devintame žurnale (1911): 98. A. Šulco — šiaurės-vakarų Rusijos ekonominį atgaivinimą ryšium su Nemuno—Ventos kanalu; 99. L. Platerio-Ziberko — keletas žodžių apie durpinių pievų pagerinimą. Kowieńskie Wyklady Rolniczie, tom I (1912): 100. Prof. Inž. Stefan Biedrzycki — zasady mechanicznej uprawy roli; 101. Prof. Dr. Stefan Moszczenski — o zmianowaniu w zastosowaniu do warunków gubernji Kowieńskiej; 102. Prof. Dr. A. Sempołowski — pielęgnowanie łąk; 103. Antoni Wieniawski — kilka uwag o organizacji gospodarstwa; 104. Jósef Miłobędzki— nowoczesne podstawy hodowli lasu. Kowieńskie Wyklady Rolnicze z lat 1910, 1911 i 1912. Tom II (1914 m.): 105. Prof. J. Mikulowski-Pomorski — nawoženie obornikiem; 106. Robert Kunicki — Wybór cieląt do ctowu oraz ich wychów; 107. Inž. Z. Chmielewski — wytyczne organizacja mleczarstwa; 108. Józef Targowski: Typy organizacji gospodarstw; 109. Sławowir Mikałaszewski — rzut oka na typy glęb gubernji Kowieńskiej. Trisdešimts antrame žurnale (1913): 110. A.

Zaleskio — Lietuvos sodų kenkėjus; 111. I. Ivanavičiaus — ūkio ratelių veiklą; 112. St. Višnievskio — juodojo pūdymo dirbimą.

Dauguma šių pranešimų atspausdinti rusų ir lenkų kalbomis ir tik vos keli lietuvių kalba.

Vilniaus gubernijoje nuo 1899 m. pradėjo veikti Vilniaus Žemės Ūkio Draugija. Jos tikslai ir struktūra buvo panašūs į kauniškės žemės ūkio draugijos. Jos organus sudarė: 1. taryba — vykdomasis organas, kuris atstovauja draugiją visais reikalais ir vykdo visuotinių susirinkimų nutarimus, o taip pat svarsto ir tvirtina kitų draugijos organų bei organizacijų nutarimus; 2. agronomijos komitetas, kurio tikslas buvo tirti būklę ir sąlygas, kuriose yra vietinė laukininkystė, ieškoti būdų jai pagerinti ir padėti plėstis ir tobulėti visoms vietinės laukininkystės šakoms; 3. gyvulininkystės komitetas, kuris rūpinosi gyvulininkystės gerinimo reikalais; 4. namų pramonės komitetas; 5. miškų komitetas; 6. mašinų sandėlis ir komisinis biuras; 7. patarimų ir informacijų biuras; 8. skyriai; 9. Voroneco žemesnioji žemės ūkio mokykla; 10. tyrimų stotis Biniakainiuose. Be to, specialiniams uždaviniams galėjo būti sudaromos tam tikros komisijos.

Narių skaičiumi Vilniaus Žemės Ūkio Draugija buvo silpnesnė už kauniškę. Jos sudėtis taip pat, matyti, buvo kitokesnė. Joje randame net neraštingų narių. Iš bendro skaičiaus narių (1912 pradžiai) 262 tik 179 nariai patys ūkininkavo, o 76 nariai nuolatos gyveno Vilniuje. Draugija susirinkdavo į visuotinius susirinkimus paprastai daugiau, kaip vieną kartą. Juose be eilinių draugijos klausimų buvo daromi pranešimai aktualiniais žemės ūkio klausimais, tas pats buvo daroma ir tarybos posėdžiuose. Tarp tokių klausimų pažymėtini: apie bendrą su žemietijomis trąšų užpirkimą, privažiuojamų kelių statymą, parodų rengimą, tyrimų organizavimą, durpynų kultūras, maisto produktų statymą kariuomenės intendantūrai, miškų sutarties pakeitimą su Vokietija ir t. t.

Be to, draugijos veikla ėjo ir jau minėtuose kituose jos organuose. Agronomijos komitetas nagrinėjo sėjomainos, sėklų mūgės bei mašinų demonstracijos klausimus, pasėlių bandymų,

ekskursijų ūkininkams rengimą, darbininkų stoką, durpių kultūros ir kit. klausimus. Gyvulininkystės komitetas rūpinosi gyvulininkystės ir pienininkystės reikalais, renkdamas tam specialinius kursus, aiškindamas tinkamiausios ūkininkams gyvulių veislės klausimą, laikė pienininkystės instruktorių ir techniką, kurie lankė gyvulių kaimenes, pienines. Taip pat buvo rengiamos gyvulių parodos. Tačiau draugijos (per jos komitetą) veikla šioje srityje padidėjo tik pradėjus gauti subsidijas iš Žemdirbystės departamento. Namų pramonės komitetas daugiausiai rūpinosi audžiamosios namų pramonės plėtimu. Tam tikslui stengtasi supažindinti gyventojus su šiuo verslu parodomose audimo įmonėse ir parūpinti norintiems stakles. Taip šis komitetas buvo įsteigęs liaudies dirbinių parduotuvę Vilniaus mieste.

Patarimų bei informacijų biuras duodavo patarimus įvairiais žemės ūkio klausimais ir vedė įvairių žemės ūkio šakų darbo specialistų pasiūlų ir paklausų knygas.

Iš Vilniaus Žemės Ūkio Draugijos skyrių tenka suminėti Glubokoje skyrius, kuris savo susirinkimuose nagrinėdavo įvairius žemės ūkio klausimus: servitutų panaikinimo, pašarų surogatai, linininkų kooperaciją, gyvulių sąjungos apyskaitą; rengdavo parodas ir t. t.

Ir šios Draugijos veikimas atgijo, pradėjus gauti subsidijas iš valdžios[1]. Apie jos mašinų sandėlio skyrių jau buvo kalbėta kitoje vietoje.

Maždaug tuo pat laiku, kai buvo įsteigtos Vilniaus ir Kauno žemės ūkio draugijos, S u v a l k u o s e 1900 metų lapkričio mėnesio 21 dieną buvo įsteigta ir S u v a l k ų Ž e m ė s Ū k i o D r a u g i j a. Kaip ir anose, pradžioje Draugijos veikimu gana gyvai buvo susiinteresavę dvarininkai, tačiau ilgainiui susiinteresavimas nyksta. Jos narių skaičius nuo 209 asmenų 1907 metais sumažėja ligi 169, bet ir likusieji nariai labai sunkiai moka dešimtrublinį metinį įnašą. Susirinkimai, kurie buvo stengiamasi daryti keturis kartus per metus, buvo lankomi labai menkai — po 20—30 žmonių. Veikimas buvo mėginta suskirstyti

---

[1] Žinios apie Vilniaus Žemės Ūkio Draugiją imtos iš Centralinio Valstybės Archyvo Ž. Ū. ir V. T. Kauno ir Vilniaus gub. Valdybos bylų 1199/507.

į komisijas (delegacijas), kurių buvo numatyta net 8: 1. organizacinės, 2. darbininkų, 3. gyvulininkystės, 4. statistikos, 5. namų ūkio, 6. arklininkystės, 7. spirito varyklų, 8. smulkios pramonės. Tačiau tokio gyvumo, kaip Kauniškės Draugijos skyriai jos neparodo. Atvirkščiai, spaudoje randame kaltinimų, kad jos visos miegančios dėl narių apatijos ir paramos stokos.

Ligi pradėsiant Žemės Ūkio Departamentui remti subsidijomis žemės ūkio draugijų veikimą maždaug nuo 1912 metų, Suvalkų Žemės Ūkio Draugijos veikla pasireikšdavo gražiomis intencijomis, kurių netrūko: 1906 metais buvo sumanyta steigti dviejų metų bitininkystės ir daržininkystės kursus, tais pačiais metais viename iš Draugijos susirinkimų jos pirmininkas grafas Tomas Potockis siūlė susirūpinti valstiečių kooperatyvų steigimu, „kaip pirmutinės priemonės šviesti ir žadinti valstiečius iš apatijos", taip pat pasitarimų ir paskaitų žemės ūkio klausimais rengimu. Tuo reikalu buvo nutarta išsiuntinėti aplinkraštis Draugijos nariams su ūkio ratelio įstatų pavyzdžiais (žiūr. Tygodnik Suwalski, 1906 m., 23 nr.). Taip pat, kaip kaimyninių gubernijų dvarininkų žemės ūkio draugijų, buvo susirūpinta ir aktualiu po 1905 metų žemės klausimu. Buvo kreiptasi į Lenkų karalystės 9 gubernijų žemės ūkio draugijas su klausimais: 1. ar būtinas yra dalykas žemės nusavinimas ir kokios būtent ir 2. kuriais atvejais ir kokiomis sąlygomis.

Suvalkų Žemės Ūkio Draugija veikė artimame kontakte su Centraline Žemės Ūkio Draugija Varšuvoje, kurios ji buvo nariu ir iš kurios gaudavo direktyvas. Jos veikimo sąlygos, esant jai dvarininkų lenkų rankose, buvo, be abejo, sunkios. Didžiulėje daugumoje gubernijos su lenkiškumu sunku buvo rodytis, ypač po 1904 metų. Tie patys pietinės gubernijos dalies dvarininkai, apsupti lietuvių valstiečių, kartais nevengdavo kontakto su lietuvių ūkininkų ekonominėmis organizacijomis („Žagrė"). Patsai Draugijos centras buvo gubernijos pakraštyje, kas taip pat nemaža kliudė gyvesniam narių kontaktui su savo draugija. Todėl suprantama, kad draugijos apsnūdimas kėlė lenkų patrijotų didelį susirūpinimą: „Jei dėl narių apsileidimo tektų Suvalkų Žemės Ūkio Draugiją likviduoti, tat būtų tautiniu atžvilgiu atsisakymas Suvalkų žemės lietuvių, žydų ir vokiečių naudai, kurie stengiasi atplėšti ją nuo motinos (supr. „Lenkų karalystės")", sušunka vienas iš veikėjų (žiūr. Tygod-

nik Suvalski, 1908, 14 nr.). Iš to matome, kad su Draugijos veikla buvo siejami ir lenkų politiniai tikslai.

Lietuviškoje Suvalkų gubernijos dalyje S. Ž. Ū. Draugijos veikla didesnės reikšmės neturėjo, nebent vienoje kitoje vietoje lenktyniuojant daugiau tautiniu atžvilgiu mišriose vietoje žemės ūkio kultūros darbuose (parodų rengime) su lietuvių ūkininkų organizacijomis. Vilkaviškyje veikė jos prekybinis skyrius[1].

Valstiečių žemės ūkio draugijos.

Mariampolės Ūkininkų Draugovė.

Po 1905 metų revoliucijos ir lietuviškasis ūkininkų sektorius pradeda savarankiškai rūpintis žemės ūkio draugijų steigimu. Vienos iš tų ūkininkiškų žemės ūkio organizacijų atsiranda visiškai nepriklausomai nuo dvarininkų žemės ūkio draugijų, kitos veikia bent pradžioje tam tikrame kontakte su jomis (žemės ūkio rateliai).

Pirmojo organizacijų tipo iniciatyva pirmiausia pasireiškia sudarant Mariampolėje — Mariampolės Ūkininkų Draugovę. 1906 metais spalių mėn. 27 dieną (sen. kal.) keturi Mariampolės apylinkių ūkininkai: Andrius Matulaitis, Stebuliškių kaimo, Juozas Rimša, Naudžių kaimo, Jurgis Masaitis, Pabaigų kaimo ir Andrius Draugelis, Oželių kaimo įteikė tos draugijos įstatų projektą patvirtinti Suvalkų gubernatoriui. Draugijos tikslas buvo rūpintis pakelti „visokiose dalyse vietinį žemės ūkį". Tam tikslui pasiekti: 1. „Draugijos sąnariai rūpinsis tankiau susirinkti ir pasikalbėti apie visokius ūkio reikalus; 2. kvies į savo susirinkimus žmones, kurie gerai pažįsta ūkio dalykus, kad pasimokinti nuo jų; 3. Draugija rūpinsis daryti pamokinimus, kursus ir pasikalbėjimus apie ūkio dalykus visiems, kurie norės pasimokinti; 4. rūpinsis užvesti ge-

---

[1] Plačiau apie Suvalkų žemės ūkio draugiją žiūrėk: „Gazeta rolnicza" XL 742, XLI 104, 223, 373, 872, 892. XLII 58, 367, 410, 681, 732, 796, 826, XLV 112, 152, 239, 391, 446, 691. XLVI 26, 152, 377, 569, 763. XLVII 42, 764. XLVIII 143, 896. XLIX 114, 396. L 147, 246, 305, 829 ligi 1910 metų žiūr. Skorowidz abecadłowy treści „Gazety rolniczej" za lata 1861—1910. Warszawa, 1911.

resnės veislės gyvulius, geresnes ūkio mašinas ir padarus, geresnes sėklas ir geresnes trobas; 5. rūpinsis praplatinti dauglaukį ūkininkavimą; 6. rūpinsis apsergėti ūkininkus nuo visokių nelaimių — nuo ugnelės, nuo ledų išmušimo ir nuo kitų nelaimių; 7. rūpinsis įtaisyti ūkininkams lengvesnį pinigų pasiskolinimą; 8. rūpinsis pigiau ir geriau įsigyti ūkiui reikalingus dalykus (trąšas, mašinas ir kitokius prekinius); 9. teipogi rūpinsis naudingiau pardavinėti savo ūkio produktus; 10. rūpinsis geriau sunaudoti pieną, vilnas, linus ir kitus ūkio produktus; 11. Draugija, kiek galėdama, taisys ūkio dalykų parodas; 12. darys peržiūrėjimus ant vietos visokių pagerinimų ir įtaisymų gerai vedamuose ūkiuose; 13. gali skirti dovanas ir konkursus už ūkio naudingus išradimus; 14. gali steigti ūkio mokyklas; 15. gali taisyti vakarus ir spektaklius Draugijos pinigų padauginimui; 16. rūpinsis platinti naudingus ūkiškus spaudinius (knygas, laikraščius); 17. užsiiminės ir kitokiais ūkiui priklausančiais reikalais[1]. Taip „ūkininkiškai ir gyvenimiškai" buvo formuluota naujos draugijos tikslas ir tam tikslui priemonės.

Jos nariais galėjo būti: „kievienas pilnatiesis gyventojas vyras ir moteris, kuris sutinka pildyti Draugijos įstatymus". Nario mokesnis buvo nustatyta 3 rubliai stojamojo įnašo ir toliau kas mėnuo po 50 kap. Visuotiniam susirinkimui buvo pavesta nario mokesnį didinti ir mažinti savo nuožiūra, be to, valdybai buvo duota teisė „panaikinti sąnarinius mokesnius neturtingiems sąnariams". Visi Draugijos nariai turėjo lygias teises, būtent: „po vieną balsą, kurio negali perduoti kitam". Valdyba turėjo būti renkama ne mažiau kaip iš 7 asmenų ir rinktis „nors vieną kartą per mėnesį m. Senapilėje". „Jei Draugija ir jos skyriai labiau prasiplatintų, nepaprasti visuotini susirinkimai gali būti pakeisti skyrių atstovų susirinkimais".

Mariampolės Ūkininkų Draugovė buvo sudaryta kairiųjų, vadovaujant K. Griniui, paaiškėjus, kad kunigai nori sudaryti ūkininkų draugiją po „Žiburio" sparnu. Prieš tokią draugiją priešingosios „Žiburio" grupės asmenų buvo varoma agitacija. „Šaltinis" žinią apie tos draugijos įregistravimą sutiko tokiais žodžiai: „Vilniaus Žinios" 24 nr. paduoda Mariampolės Ūkininkų Draugijos įstatymus. Tą draugiją įkuria..., kurie nenorėda-

---

[1] „Vilniaus Žinios" 1906 m. 246 nr. „Senapilės ūkininkų draugija".

mi, kad ūkininkų draugija būtų krikščioniška, atsimetė nuo „Žiburio“ ir padarė savo draugiją — bespalvę. Ne daug, man rodos, tepelnys jie. Tiktai bereikalingai ardo vienybę. Gali būti tikri, kad nei vienas tikras katalikas prie jų neprisidės, nes turi savo „Žiburį“ („Šaltinis“, 1906, 35 nr.).

Jos steigiamasis susirinkimas įvyko 1907 metų sausio mėn. 14(27) dieną. Draugijos veikla daugiausiai pasitarimų, paskaitų, kursų, parodos surengimu Mariampolėje 1911 metais kartu su „Žagre“, nuo 1912 metų taip pat ir agronomine pagelba. Jau pat veikimo pradžioje K. Griniaus buvo iškeltas klausimas dėl išleidimo prie „Lietuvos Ūkininko“ priedo, kas ir buvo įvykdyta pradėjus leisti „L. Ū.“ priedą „Žemę“ nuo 1908 m. pradžios, kuri buvo visą laiką MŪD organas ir dėl kurios teko sulaikyti priekaištų susidėjus MŪD su pirmeiviais.

Tačiau MŪD rūpėjo ir šiokis tokis tarpininkavimas ūkininkams apsirūpinant reikalingais dalykais — visų pirmiausia trąšomis. Jau viename iš pirmųjų MŪD visuotinų susirinkimų buvo iškeltas klausimas dėl Kauno Sindikato „akcijų“ — įnašų pirkimo, kad galėtų pirkti savo nariams aprūpinti prekes komisan. 1907 metais per jį pirkta trąšos.

MŪD veikla daugiausiai buvo propagandinė. Pradžioje tik Mariampolėje, vėliau ir kitur — MŪD skyriuose buvo nagrinėjami įvairių įvairiausi klausimai. Kadangi specialistų žemės ūkio klausimais neturėjo, nors nuo pats pradžios buvo rūpintasi angažuoti daną, o paskui lietuvį agronomą, tai pranešimus teko daryti ir neagronomams inteligentams — inžinieriui Petrui Vitkauskui, gydytojui K. Griniui, advokatui A. Bulotai ir kitiems, taip pat dalindavosi savo patyrimu ir ūkininkai praktikai. Be daugybės agronomiškų klausimų: oro numinimą, kūlių naikinimą, pienininkystę (separatorių demonstravimą), trąšas, svarstyklių gyvuliams įtaisymą rinkoje, vaisinių medžių sodinimą, linams minti mašinas, avių ligas, brantus (K. Grinius), dirvų nokinimą, bulvių sėklos pagerinimą, arklių veislės pagerinimą, keliaujamas žemdirbystės mokyklas, dirvos prarūgimą, gręžiamus šulinius, volus, nedegamus molinius trobesius (K. Grinius), linus, sviesto eksportą į Angliją ir galvijų į Petrapilį (Petras Vilkauskas — 1908.XII.6), lucerną, kopūstų atmatų sunaudojimą, pieno ūkį, gyvulių pagerinimą, Danijos ūkį,

kovą su piktžolėmis, trobų darymą iš skysto molio, javų selekciją, javų pardavimą Intendantūrai, javų prekybą (A. Bulota), pavyzdingų ūkių lankymą, laukų kalkiavimą, pulverizatorius, runkelių apdirbimą, kiaulių veisles, ugniagesybos mašinas, daržus, bandymų laukelius, runkelių laikymą kaupuose, rūkyklas, kovą su žiurkėmis, girių pirkimą ir daugybę kitų panašių klausimų. Panašūs pranešimai—pasikalbėjimai būdavo daromi ir skyriuose. Kartais tiesiog paskaitydavo iš brošiūrų ir laikraščių straipsnius. Pranešimų ir pasikalbėjimų temos bei jų trumpi atpasakojimai galima rasti MŪD organe — „Žemėje", kur jie gana rūpestingai būdavo pranešami ir tuo pačiu sudarė gerą pavyzdį ir, sakysime, Kauno gubernijos ūkininkų rateliams. Tačiau praktiškas tų visų agronomiškų patarimų vykdymas prasidėjo tik pakvietus agronomą — Joną Kriščiūną („Studentą"). 1913 met.

Be šių, daugiausiai agronominio pobūdžio klausimų, buvo keliama ištisa virtinė ir bendro ekonominio bei socialinio pobūdžio klausimų: apie valsčių (gminų) kasas — naują jų tvarką 1907.IV.28,, draudimą nuo ledų (siūlymas susitarti su kuria nors draudimo draugija), draudimą nuo ugnies (siūloma steigti mažas ūkininkų draugijėles (1908.I.5), ūkininkų bankų (taupmenų-skolinamųjų) kasų steigimą (Svidos pranešimas), vagysčių fondo sudarymą, iš kurio būtų mokamas atlyginimas už arkliavagių nurodymą, aprūpinimą senatvėje kaimų gyventojų (J. Aleksos pranešimas 1908.IV.20), dėl valsčių išlaidų gydymui išėjusių iš jo asmenų, majoratų dvarus, laukų darbininkų samdymą — klausimas sukėlęs didesnes diskusijas ir MŪD-vėje ir spaudoje „L. Ū.", bendrų kuliamų mašinų įsitaisymą („Ž." 1911, 17 nr.), bylas, žemės ūkio draugijų sąjungos sudarymą — J. Kriščiūno pasiūlymas (1913.IX.28 — „Ž." 20 nr.) prieš tokį pasiūlymą „Žemė" pasisako neigiamai — („Ž." 19 nr.); amatų mokyklos steigimą, laukų darbininkų gabenimą iš Riazanės gubernijos vasaros darbams — Petr. Vitkausko ir Masaičio pasiūlymas ir kit. Ir šiais klausimais daugiau tepakalbėta, o nedaug kas konkrečiai padaryta, nes MŪD-vės ir jos skyrių resursai buvo permaži, kad galėtų išlaikyti tinkamą tiems klausimams judinti ir vykinti personalą. Žmonių, kurie daugiau galėtų atsidėti tam darbui, kaip kad matome KŽŪD, mariampo-

liečiai nedaug teturėjo. Visas vykdomasis darbas daugiausiai gulė ant inžinieriaus Petro Vitkausko pečių[1].

Gyvesnis MŪD-vės veikimas prasideda nuo 1912 metų, kai susidaro daugiau galimumo naudotis valstybinėmis pašalpomis žemės ūkio kultūros darbams. Tos pašalpos ir „Žagrę“ ir MŪD stipriai suinteresuoja. „Dėlko Lenkijos Centralinė Draugija kasmet gauna pašalpos apie 200.000 rublių, dėl-ko Kauno Ūkio Draugija kasmet gauna pašalpos po kelias dešimts tūkstančių, o sekantiems metams prašo su viršum 75 tūkstančius ir, žinoma, gaus. Tai dėl to, kad ten specialistai moka gerai pamatuoti savo prašymus“, skaitome „Žemės“ (1913, 2 nr.) straipsnyje „Prie visuotinio MŪD susirinkimo“. Bet ir čia prasideda varžytinės tarp „Žagrės“ ir MŪD ir rusų valdžios agronomui tenka derinti tų dviejų besivaržančių lietuvių ūkininkų organizacijų veiklą („L. Ū.“, 1914, 8 nr.).

MŪD, taip pat kaip „Žagrė“, pakeičia 1912 m. savo įstatus ir pereina į įgaliotinių susirinkimus. Nuo to laiko jos skyrių

---

[1] Šis vyras paminėtas atskirai. Inžinierius Petras Vitkauskas, gimęs 1874 metais, lapkričio mėnesio 2 dieną Putriškių kaime, Padovinio valsčiaus (dabar Mariampolės ap.). Baigęs Mariampolės gimnaziją įstojo į Maskvos universiteto matematikos skyrių, kurį baigęs perėjo į Maskvos Technikos mokyklą, šiąją baigė 1901 metais inžinieriaus-mechaniko laipsniu. 1902—1905 metais išbūva Rusijoje. 1905 metais grįžta Lietuvon, o 1906 metais buvo išrinktas nuo Suvalkų gubernijos į Valstybės Dumą.

Kaip pasirašiusiam, paleidus pirmąją Dumą, Viborgo atsišaukimą, tenka atsėdėti tris mėnesius Kalvarijos kalėjime. Po to apsigyvena Mariampolėje ir labai gyvai dalyvauja visuomenės darbe, ypač Mariampolės Ūkininkų Draugovėje, jo suburtoje kartu su K. Griniumi. Daugiausiai ant savo pečių išneša garsios ir, galima sakyti, pirmutinės „lietuviškos ir ūkininkiškos“ žemės ūkio parodos surengimą Mariampolėje 1911 m. Be daugybės straipsnių „Žemėje“, P. Vitkauskas, ypačiai būdamas susirūpinęs gyvulininkystės kėlimu Lietuvoje sulietuvina prof. Kelnerio knygą „Gyvulių šėrimas“.

Didžiajam karui nubloškus į Rusiją, tepavyksta jam grįžti į Lietuvą tik 1923 m. Apsigyvena vėl Mariampolėje ir apsiima vesti žemės ūkio kursus prie Mariampolės apskrities savivaldybės. Bevažinėdamas po kaimus kursų reikalais suserga ir 1924 m. vasario 21 d. mirė.

Velionis buvo vienas iš pirmųjų ir stambiųjų praktiškų vykdytojų tų idėjų, kurios jau nuo pat lietuvių periodinės spaudos buvo skelbiamos, ir kurių tikslas buvo kelti mūsų sodžiaus dvasinę ir materialinę gerovę.

Plačiau apie inžinieriaus Petro Vitkausko gyvenimą žiūr. K. Griniaus brošiūrą „Inžinierius Petras Vitkauskas (1874—1924). Kaunas, 1924.

skaičius auga. 1914 metais jis siekia 25 su 720 narių. MŪD turėjo savo skyrius: 1. Mariampolėje (1907), 2. Šakiuose (1907), 3. Žiūriuose-Gudeliuose, 4. Kalvarijoje (1910), 5. Griškabūdžiuose, 6. Šakiuose, 7. Laukeliškiuose, 8. Jurkšuose, 9. Antupiuose, 10. Balsupiuose, 11. Naumiestyje, 12. Pilviškiuose, 13. Liudvinave, 14. Šeštakuose, 15. Sintautuose, 16. Plokščiuose, 17. Gražiškiuose, 18. Sasnavoje, 19. Vilkaviškyje, 20. Lukšiuose, 21. Garliavoje, 22. Bartininkuose, 23. Prienuose, 24. Alytuje, 25. Šunskuose. Skyrių veikimas, kaip jau minėta, reiškėsi periodidškais visuotiniais susirinkimais. Tokių susirinkimų per visus skyrius 1913 metais buvo padaryta 148, kuriuose buvo nagrinėjami 89 įvairaus turinio pranešimai, trylikoje vietų prie MŪD skyrių buvo surengti 3—4 dienų žemės ūkio kursai.

Lėšos MŪD buvo menkos. Per 1913 metus, pav., per Valdybos kasą perėjo 1.693 rub., iš kurių 1.612 rub. išleista, neskaitant pačių tarpininkavimo operacijų. Bet užtat kitoniškai jau turėjo atrodyti MŪD sąmata 1914 metams, susirinkime apsvarstyta su valdžios agronomu: pati MŪD turėjo surinkti 6.661 rub. ir atitinkamai gauti pašalpas iš žemdirbystės departamento, būtent: Organui „Žemei" padidinti pati skyrė 150 r., pašalpos prašė 810 rub.; sekretoriaus darbui apmokėti 240 — 240; nuosavam butui samdyti 90 — 90; agronomui užlaikyti 1.200 — 1.200; nivelyrai 0—150, 18 švicų veislės bulių 2.350 — 2.350; 13 kuilių jorkširų 325 — 325; 3 pagerintų veislių avinųi 75—75; 3 pavyzdingiems gyvulių ūkiams 1.300—4.774; kursams ir paskaitoms taisyti 570 — 2.320; knygynams prie skyrių 120 — 240; samdomų mašinų stočiai įtaisyti 241 — 1.353 rub.

Be to, buvo nutarta prašyti iš žemdirbystės departamento 50.000 rub. paskolos MŪD narių melioracijoms darbams kredituoti iš 4% ir pačios paskolos grąžinamo per 6—10 metų nuo melioracijos įvykdymo.

Kadangi ir „Žagrė" prašė pašalpų ir sudarė savo sąmatą, tai valdžios agronomui teko daryti „pasitarimus Draugovės valdybos įgaliotinių su „Žagrės" valdybos įgaliotiniais dėlei sutaikymo Draugovės ir „Žagrės" veikimo ūkio kėlimo srityje". Abiejų draugijų buvo sutarta, kad vietinei raguočių veislei pagerinti bus perkami švicai-buliai, greta varant ir vietinės raguočių veislės pagerinimo darbą; mašinų naudojimo punktai turėjo būti daromi arba sudėtiniai, arba prisitaikant, kad abi

draugijos nedarytų punktų toje pačioje vietoje; žemės ūkio kursai neturėjo būti rengiami toje pačioje vietoje ir tuo pat laiku. Draugijos viena kitai turėjo pranešti iš anksto kursų rengimo planą. Tačiau ir čia sklandžiai darbas nėjo. MŪD skundžiasi, kad „Žagrė" atsisakiusi parodyti savo sąmatą MŪD, kad šioji galėtų ją atitinkamai susitarimui ištaisyti.

1913 metais MŪD jau laikė pastoviai agronomą, kuris lankė skyrių susirinkimus su paskaitomis ir patarimais; lankė taip pat narių ūkius (1913 m. 77 ūkius) sudarydamas vaismainio planą, išleido knygą: „pievų taisymas", rengė jau minėtus 3—4 dienų kursus, per 8 mėnesius išbūdamas kelionėse 110 dienų.

Nuo pat savo veikimo pradžios MŪD rūpėjo ir prekybinio tarpininkavimo organizavimas. Tas darbas buvo pradėtas dar „Žagrei" nepradėjus veikti, būtent 1907 metų geg. mėn. Jis nebuvo nutrauktas ir „Žagrei" pradėjus veikti. 1912 metais buvo sutarta sudaryti tarpininkavimo arba komiso biuras su samdytu vedėju, kuris susitartų su firmomis dėl nuolaidų perkant didmenomis. Tų nuolaidų dalis turėjo eiti vedėjui išlaikyti, dalis Draugovės naudai. Tas pats komiso biuras turėjo tarpininkauti ir parduodant žemės ūkio produktus, pav., dobilų sėklas per „Viliją". Tačiau išplėsti šių operacijų Draugovei nepavyko. Paskutiniais pilnais apyskaitos metais (1913) Draugovės „pirkliška" apyvarta siekė apie 14 tūkstančių rublių ir daugiausiai sudaro trąšos. (Lovičiaus fabriko, „Žagrė" laikė daugiausia Klaipėdos „Union"). Steigiant komiso biurą, MŪD buvo reiškiamas pageidavimas, kad jis veiktų kontakte su „Žagre", „Vilija" ir Kauno Sindikatu, su kuriais tektų susitarti dėl nuolaidų. (Žemė, 1912, 17 nr.). Tačiau santykiuose su „Žagre" praktikoje to pageidavimo vaisių, berods, nebuvo.

Priežastis to kaltinimai vienos pusės (MŪD) pirmeiviškumu, antros („Žagrės" daugumos) klerikališkumu. MŪD kaltinimai, matyti, buvo pagrįsti ne faktais iš tiesioginės jos veiklos, bet įtarimais. Juk ir MŪD buvo tokių skyrių, kurie kaip ir „Žagrė" siuntė savo delegaciją į Seinų vyskupo ingresą („Šaltinis", 1910, 26 nr. — Žiūriai-Gudeliai), stengėsi akcentuoti savo neutralumą. Ūkininkas K. Varkala pasiūlė deklaruoti, kad D-vė „suvis neužsiima tikėjimo dalykais, nes jie pagal įstatus D-vės nėra tikslu. Tokis viešas pasakymas, K. Varkalos nuomone, sulaikysiąs kunigus nuo neteisingų ant d-vės užsipuolimų, pri-

kaišiojimu bedievybės ir t. t., kas stumia žmones nuo D-vės. P. Vitkauskas paaiškino, kad „kunigai ir be pranešimo labai gerai žino, jog D-vė tikėjimo dalykų niekados neliečia. Ant Draugovės užsipuola politikos dėlei: kas ne po kunigų globa — tai bedieviška ir turi būti persekiojama, nors ir nieko nenusidėtų prieš tikėjimą“ („Ž.“, 1911, 5 nr.). Priešingos nuomonės šaltinį sudarė priešinga krikščionių-demokratų nuomonė pagrįsta vakarų Europos katalikiškos akcijos pavyzdžiais: „milžiniškos Vokietijos, Belgijos, Holandijos ūkininkų draugijos stojo ant tikėjimo pamato, rūpinasi visais ūkininkų reikalais: mūsų gi draugovė (MŪD) pasiskyrė sau rūpintis vien medžiaginiais dalykais: dvasios reikalus aplenkė, su tikėjimu, sakosi, bendra neturinti, o bruka prieštikybinį „Lietuvos Ūkininką“ („Šaltinis“, 1910, 43 nr.), kurio prieštikybinė tendencija esanti labai aiški. „Trokšta bedieviai, kad Lietuvoje, kaip Prancūzijoje, paėmę bažnyčią į savo rankas, galėtų išvyti iš jų kunigus ir katalikus, bet šiukštu atvirai to nepasakys, tiktai skaito nuolat „Lietuvos Ūkininke“ kunigų turtus, tvarko savaip parapijas, gėrisi renkančiais sau kunigus marijavitais, o apie baisius katalikų persekiojimus Prancūzijoje ir kitus taip rašo, kad skaitant „Lietuvos Ūkininką“, rodos, tenai bedieviai nieko pikto nedarą, kalti esą kunigai katalikai“ („Šalt.“, 1910, 31 nr. koresp. iš Kalvarijos). Štai dvi priešingos tų laikų suvalkiečių kooperatinio darbo tezės, kurios kėlė nesantaiką ūkininkų tarpe, įvesdamos, tiesa, tam tikro gyvumo, bet ir kliudydamos ekonomiškai išaugti ir sustiprėti ūkininkų lietuvių organizacijoms.

Mariampolės Ūkininkų Draugovės ir „Žagrės“ bendru stambiu nuopelnu tenka laikyti ir pirmosios stambios tų ūkininkų organizacijų pastangomis žemės ūkio parodos surengimą 1911 metais Mariampolėje.

Sumanymas tą parodą rengti bene buvo kilęs dar „Šviesoje“ (pirmeivių kultūrinėje draugijoje). Paroda turėjo būti rengiama kartu su MŪD. Pirmąją draugiją uždarius, parodos reikalais daugiausiai rūpinosi MŪD per savo žymiausią veikėją inž. P. Vitkauską. Bet oficialiai paroda turėjo būti rengiama abiejų organizacijų vardu. Vėliau „Žagrė“ pasiūlė MŪD atsisakyti nuo savo vardu oficialiai tuo sumetimu, kad vienai „Žagrei“ rengiant, tas patarnautų jos reklamai ir didesniam kreditingumui, o ne oficialiai, — greičiausia būta baimė, kad neišpopulerėtų pirmeivių draugija per tokį didelį viešą pasirody-

mą visuomenės ir valdžios akyse, kuriuo turėjo būti žemės ūkio parodą. MŪD griežtai atmetė tokį pasiūlymą „Žagrės" visuotino susirinkimo, kvestionuodama ir pačio nutarimo teisėtumą. Nutarimas esą buvęs neteisėtas, nes jame balsavo 15 moterų, kurios balso neturėjusios, buvę taip pat ir pašalinių žmonių, kurie rankas kėlę neturėdami balso, o ir kvorumo nebuvę. Po tokio griežto protesto (Ž., 1910, 3 nr.) paroda buvo rengiama abiejų organizacijų vardu. Ji turėjo įvykti 1910 metais, tačiau Suvalkų gubernatoriaus dėl neva pasirodžiusių gyvulių ligų buvo atidėta 1911 metų rudeniui. Parodos komitetą iš MŪD sudarė: J. Masaitis, Juozas Aleksa, J. Kriščiūnas ir P. Vitkauskas, iš „Žagrės" pusės: L. Kriaučiūnas, Noreika, Penčyla ir Bielskus. Iš savų lėšų organizacijos skyrė dovanoms 500 rub. ir parodos taisymui 1.200 rub. iš valdžios 2.660 rub. (1.160 rub. premijoms ir 1.500 rub. miško medžiaga). Parodos skyrius sudarė: 1. arkliai, 2. raguočiai, 3. smulkūs naminiai gyvuliai, paukščiai žuvys ir bitės, 4. žemdirbystės ir naminės pramonės gaminiai, 5. pieno ūkio, 6. racionalinis žemės dirbimas, gyvulių liuoba, pagerinti ūkio trobesiai ir ugniaatspariniai trobesiai, bandymų laukeliai, 7. smulki namų pramonė, 8. ūkio mašinos ir įrankiai. Paroda turėjo didelį pasisekimą ir įrodė, kad ir lietuvių ūkininkų organizacijos yra pajėgios.

Savo nenutraukiamu darbu MŪD sudarė pavyzdį ir kitoms lietuvių ūkininkų organizacijoms (Kauno gub. ūkio rateliams). Didysis karas nutraukė jos veiklą, ir sunaikino jos lėšas ir archyvus.

Žemės ūkio rateliai.

Jei devynnioliktojo amžiaus (daugiausiai antrosios pusės) ir dvidešimtojo amžiaus pradžios žemės ūkio draugijos beveik išimtinai tarnavo stambių žemvaldžių reikalams, tai bendram žemės ūkio kultūros pakėlimui, kuris turėjo paliesti ir plačiąsias ūkininkų mases pačių žemvaldžių ir rusų administracijos, kaip jau matyti iš „bėdų" komitetų pranešimų, buvo pripažintas gyvas reikalas sudaryti tam tikras organizacijas, kurios įtrauktų į žemės ūkio kultūros darbus ir pačius ūkininkus. 1906 metų kovo mėn. 4 dienos įstatymais sudaromi normaliniai žemės ūkio ratelių įstatai tokių ūkininkų organizacijų susidarymą palengvina. Vėliau išleidžiami normaliniai smulkaus rajono žemės ūkio

draugijos įstatai (1908.XI.18) ir normaliniai vietinių žemės ūkio draugijų įstatai (1911.V.7 d.). Kauno gubernijoje steigti ūkio ratelius imasi Kauno žemės ūkio draugija, kuri jau 1907 metų vasario mėn. 25 dieną kelia žemės ūkio ratelių steigimo klausimą. Draugijos Taryba pavedė pagaminti žemės ūkio ratelio pavyzdingus įstatus, kuriais buvo siūloma vadovautits steigiant žemės ūkio ratelius Kauno gubernijoje.

Einant Kauno žemės ūkio draugijos priimtais įstatais ratelio[1] tikslas buvo: gerinti visas žemės ūkio šakas. Tam tikslui ratelis platina žemės ūkio žinias; savo susirinkimuose dalinasi savais patyrimais ir naudojasi žinovų pamokymais įvairiose žemės ūkio šakose, supažindina savo narius su geresniais žemės ūkio įrankiais, duoda žemės ūkio tvarkymo klausimais patarimų, taip pat sėjomainos, geresnių sėklų, trąšų, ir veislinių gyvulių įgyjimo klausimais, kredito sudarymo reikalais ir aplamai padeda žemės ir ūkio santykių gerinimui; sudaro savo nariams galimumą įsigyti pirmojo reikalingumo dalykus ir žemės ūkio įrankius patogesnėmis sąlygomis; taiso bandymų laukus, pievas, ganyklas ir t. t. tam, kad narius galėtų įtikinti pavyzdžiais gerinti savo ūkį; lanko geresnius ūkius ir įvairių įrankių ir sėklų bandymus, rengia vietines ir kilnojamąsias prekymetines parodas; tarpininkauja užperkant įvairius žemės ūkio dalykus, o taip pat ir parduodant žemės ūkio produktus savitarpio pagrindais.

Ratelių nariais galėjo būti abiejų lyčių pilnamečiai asmenys. Įstojančius reikėjo rekomenduoti dviems nariams. Valdyba galėjo priimti, ar nepriimti be savo sprendimo priežasčių aiškinimo. Ratelio garbės nariais galėjo būti asmenys, kurie, nebūdami tikraisiais nariais, vienkart arba nuolatos teikia rateliui pagelbą be jokių pretenzijų į ratelio turtą, arba savo įtaka ir žiniomis daug rateliui patarnauja. Kiekvienas ratelio narys turi: akuratiškai lankyti ratelio susirinkimus, mokėti metinį įnašą, sutikti būti renkamu į ratelio valdybą.

Išeiti iš ratelio narys bet kada galėjo, nustodamas visų teisių į ratelio turtą. Aukščiausia ratelio instancija — visuotinis susirinkimas, kuris sprendžia visus ratelio veikimą liečiančius klausimus, tvirtina valdybos apyskaitas ir pasiūlymus, per tre-

---

[1] „Žur. K. Ob. Sel.-Ch.“ Nr. 18, 1907. Kovno. X priedas.

jetą rinktų atstovų tikrina ratelio kasą ir sąskaitas, renka valdybą. Tikybinio ir politinio turinio klausimai visuotiniuose susirinkimuose negali būti svarstomi ar balsuojami. Valdybos pareigos nemokamos. Ratelis gali užsidaryti tik 2 kartus apie tai nutarus visuotiniam susirinkimui $^{2}/_{3}$ narių dalyvaujant ir $^{2}/_{3}$ balsų dauguma. Turtas gali būti pavestas kuriam nors tikslui, pagal visuotinio susirinkimo sprendimą, to nepadarius padalomas lygiomis visiems nariams.

Iš šių įstatų matome, kad žemės ūkio ratelių funkcijos buvo labai plačios, nediferencijuotos. Jie, matyti, turėjo būti žemės ūkio organizacijos pradmeninkais, iš kurių kompetencijos turėjo ilgainiui atsiskirti ekonominės funkcijos, kurios, plačiau jas vykdant, reikalavo jau ir specifinių nuostatų.

Pažymėtina, kad pradėjus 1907 m. vasario mėn. 21 d. Kauno Žemės Ūkio Draugijai akciją dėl ratelių steigimo, pasireiškė dvi tendencijos. Vėliau siūlė draugijai pačiai per savo Tarybą imti iniciatyvą tokius ratelius steigti ir vadovauti jiems, nenutraukiant ryšių tam, kad nepasireikštų žalingos tendencijos. Tačiau draugijos tarybos dauguma laikėsi nuomonės, kad vietinėmis sąlygomis taryba turi pasitenkinti normalinių ratelio įstatų pagaminimu, kiek galint labiau atitinkančių mūsų krašto sąlygas, o patį ratelių steigimą pavesti privatinei iniciatyvai. Tokiai nuomonei pritarė ir visuotinis Kauno žemės ūkio draugijos susirinkimas[1].

Žemės ūkio ratelių, kaip ir kai kurių kitų kooperacijos rūšių, steigimo pionieriumi Kauno gubernijoje buvo I. Ivanavičius, kuris Kauno žemės ūkio draugijos bene nuo 1911 metų buvo pakviestas laukininkystės instruktoriumi. Betgi ūkio ratelių steigimą jis jau pradėjo 1906 metų viduryje Raseinių apskrityje, įsteigdamas pirmiausiai Kelmės ratelį ir siūlė prie Raseinių žemės ūkio draugijos įsteigti tam tikrą žemės ūkio ratelių skyrių, kuris juos turėtų savo globoje ir rūpintųsi plėsti jų veikimą. Tokis skyrius buvo įsteigtas 1906 m. birželio 25 d. ir pradėjo savo darbą, padalinęs apskritį į septynis rajonus, kiekvienam iš tų rajonų paskirdamas po globėją, kurie ir turėjo sudaryti žemės ūkio ratelių apskrities skyrių su savo pačių rinktu pirmininku. Tokia ūkio ratelių tvarka, anot I. Ivana-

---

[1] Žiūr. ten pat XX, XXI pusl.

vičiaus[1], dar ir tuo visiškai pateisinama, kad mūsų žmonės nesą visiškai pribrendę kooperatiniam darbui.

Tokių ratelių Raseinių apskrityje buvo įsteigta 23 su apie 1.000 narių. Tie rateliai rūpinosi skirstymu į vienkiemius kartu bendradarbiaudami su apskrities žemėtvarkos komisija, gyvojo inventoriaus tobulinimu, pienininkystės plėtimu ir sistemətingais bandymais su trąšomis. Tas, anot Ivanavičiaus, darbas nėra likęs be vaisių: skirstymasis į vienkiemius niekur taip patenkinamai nėjo kaip Raseinių apskrityje. Taip pat buvo daroma pažanga pienininkystės srityje. Daugelis ūkininkų įsigija separatorius, o 1907 metais Kelmėje buvo įsteigtas sviesto gamintojų ratelis, į kurį prisidėjo 32 smulkesnieji ūkininkai, iš kurių kiekvienas turėjo separatorių ir pagal duotas taisykles gamino sviestą. Per aštuonis mėnesius ta bendrovė pristatė per 20.000 svarų sviesto, kuris buvo parduotas per „Birutę", o nariai buvę tuo patenkinti.

Gyvojo inventoriaus gerinimas ypatingai lietęs arklių gerinimą, kai kurie ūkininkai labai gražiai pasirodydavo Raseinių parodose. Raseinių ap. ratelių darbui dirva beveik parengta ilgametinėmis dvarininkų pastangomis „wśród swoich dla swoich", užtat ir santykiai tarp „dvaro ir bakūžės" (dworem i chatą") buvę normalūs. Neramiais laikais nebūta jokių ekscesų prieš dvarininkus. Rateliuose, anot I. Ivanavičiaus, pasireiškus „darnus kūrybinis darbas tarp dvaro klebonijos ir ūkininkų pastogės". Tiesa pasitaiko neapykantos ir šovinizmo reiškinių, ypatingai iš tų, iš kurių mažiausiai to laukta, kas „nepalengvina uždavinio, bet kaip sutemos prieš dienos šviesą, taip ir tie liūdni reiškiniai turi užleisti vietą geresniam, sveikesniam supratimui".

Žemėtvarkos komisijos rateliams padedant, Raseinių apskričio kiekvienas valsčius gavęs po pavyzdingą ūkį, iš kurių ūkininkai galės pasimokyti, vadovaujant rateliams.

Rateliai Raseinių apskrityje taip pat padėdavę steigtis vartotojų bendrovėms, kurių prisisteigę beveik kievienoje parapijoje.

Raseinių apskričio pavyzdžiu I. Ivanavičius karštai kvietė pasinaudoti ir Kauno Žemės Ūkio Draugiją, neabejodamas pri-

---

[1] „Žurn. Ob. Sob. K. S. O." Nr. 22, IV priedas.

tarimu tam darbui: „W każdym razie chyba nie ulega wątpliwości, że jeżeli się między nami nie znajdą ludzie czynu jeżeli się nie weźmiemy zbiorowo do pracy twórczej, jeżeli w tej dobie przełomowej jadynie przystępną nam niwę pracy kulturanej pozostawimy odłogiem-rola tu nasza skończona i pozostanie nam już tylko utonąc w zapomnienia fali". Tačiau projekto autorius nėra tokis pesimistas ir tikisi, kad Raseinių apskrityje pradėtas visuomeninis darbas plačiai išsišakosiąs ir reikšiąs geresnės ateities aušrelę, „że idąc tą drogą, dzieciom jednej matki — ojczyzny, zaświeci tak pożądańe zgody i jedności słońce". Išvada iš to turi būti įsteigimas prie Kauno Žemės Ūkio draugijos ž. ū. ratelių skyriaus. Tą pat turėtų pasekti ir jos apskričių skyriai.

Tokis entuziastingas ž. ū. ratelių skyriaus steigimas nerado visų susirinkimo dalyvių pritarimo. Atsirado gynėjų, jau pirmiau priimtos rezoliucijos dėl laisvos iniciatyvos steigiant ž. ū. ratelius (A. Tiškevičius, S. Malinskis, St. Kognovickis). I. Ivanavičius sulaukė stiprios paramos iš kolegos raseiniškio d-ro E. Römerio ir visuotinis susirinkimas nutarė sudaryti prie K. Ž. Ū. draugijos tarybos ž. ū. ratelių skyrių, kurio uždavinys būtų steigti naujus ratelius ir palaikyti ir plėsti veiklą esamų. Matyti I. Ivanavičiaus argumentai buvo stiprūs. Tačiau savaime turėjo kilti klausimas kaip konkrečiai to darbo imtis. Čia iškilo paskaitų ir lektorių klausimas. Pirmininkas S. Venslavavičius pasiūlė rateliuose rengti pranešimus, versti juos į lietutuvių kalbą ir spausdinti. Tat turėjo sudaryti gerą medžiagą rateliams varyti žemės ūkio žinių platinimo darbą. Tam tikslui K. Ž. Ū. draugija turėtų skirti lėšų. Kiti pasiūlė lėšų ieškoti iš firmų (Sindikato, Nobelio ir kit.) už dedamus į viršelius firmų skelbimus. Susirinkimas konkretaus sprendimo nepadarė, tik pavedė tarybai rūpintis žemės ūkio žinių platinimu liaudies tarpe ir suradimu tam lėšų.

Tačiau šioms mūsų kauniškių dvarininkų pastangoms sueiti į kontaktą su šiaudinėmis lietuviškomis pastogėmis pastojo kelią kultūriniai-socialinio pobūdžio kliūtys. Dvarininkams nebuvo priimtinas savo lenkiškos kultūros (kalbos) išsižadėjimas, o su lenkiška kalba pasirodymas sukeldavo lietuvių nepasitenkinimą. Čia jau prisidėjo ir radikalinės žemės reformos klausimai, kilę Vilniaus Seime, lietuvių spaudoje ir įdėti į lietuvių

politinių partijų programas. Tačiau bene daugiausia čia turėjo reikšmės rinkimų kovos į Dūmą[1].

Taip, „V. Ž.“ 1907 m. 90 nr. skaitome „Kauno ir Vilniaus ūkiškos draugijos atvirai vienydamos dvarponius neva tik ekonomiškiems tikslams, vyriausiu savo tikslu statė vienyti ir organizuoti lenkuojančius dvarponius Lietuvoje ir ruošti juos kovai su kilančia lietuvių tauta. Jan Iwanowicz 150 „Dziennik Wilenski“ išreiškia pagailą, kad nesą dar pilnos vienybės, bet tikisi, kad geras kuopelių tikslas sutrauksiąs į vienybę daugumą gyventojų“[2]. — Autorius I. P. pataria, „kad visa valdyba, visi raštai ir visi veiksmai, kur tik gali apsireikšti tautiškumas, būtų grynai lietuviški ir kad dvarponiai per kuopeles negautų varyti savo lenkinančios politikos Lietuvoje... Artinas rinkimai į Dūmą ir čion mus dvarponiai stengsis per kuopeles į savo tinklus susigaudyti“. Tas pačias pažiūras į ūkio ratelių steigimą randame ir „Lietuvos Ūkininke“ (1908 m. 38 nr.): „Tie rateliai pradėjo dygti Lietuvoje laisvės dienomis tuojau po visos Lenkijos ir Lietuvos dvarininkų suvažiavimo Varšuvoje, kur buvo nutarta „ligi paskutinio kraujo lašo ginti Lietuvoje tėvų palikimą“, būtent dvarus ir lenkystę. Sugrįžus Lietuvos dvarininkams iš Varšuvos, buvo dvarininkų suvažiavimas Kaune, Vilniuje ir kituose Lietuvos ir Baltgudijos miestuose. Tokiems suvažiavimams pasibaigus, dvarininkai pradėjo „artintis“ su žmonėmis, steigdami visuose kampuose ūkio ratelius“.

Aiškus dalykas, kad tokis dvarininkų veiklos vertinimas steigiant ž. ū. ratelius, negalėjo nesukelti dvarininkų priekaištų lietuviams nesupratus jų naudingų kraštui pastangų kelti žemės ūkį... I. Ivanavičius per savo paskaitą Panevėžio parodoje (1908 m.) nusiskundžia: „Pas mus atsigiviana tamsibe. Apej ivigdinima draugistu maža ką girdieti. Musu lietuviszki łaikraszczei užimti kurstimu vienos žiamies, vienos motinos veikus, vienus ant kitus, ne rupinos apej płatinima draugistu. Pasakisu daugiaus. Vienam letuviszkam łajkraszte, man atsitika perskajtiti, kad nug draugistu i rateliu, reik saugotis, kad anos del letuviszkus tautus gal daug bloga atneszti. Tokios numonies apej susidraugavimą, buva letuviszkis łajkrasztis. Ar gi tat butu, kad lietuviai dar ant tiek nepaauga, kad galetu jau stoti i

[1] „Vilniaus Žinių“, 1906 m., 274 nr., 237, 247, 263, 265.
[2] Ten pat XII, XIII pusl.

anu szviesesne tautu eile, kurios nug nelajmu ir vargu, iszsigelbiejma draugistese atrada"[1].

Nepagrįstas tat buvo I. Ivanavičiaus lietuvių laikraščių kaltinimas, nes atgavus spaudą, jie labai gerai suprato žemės ūkio draugijų reikšmę. Priežastis tautiniai atgimusių lietuvių nesutarimo su sulenkėjusiais dvarininkais glūdėjo ne čia, o politinio ir tautiniai kultūrinio pobūdžio priežastyse.

Neginčijamas, tačiau, faktas, kad kaikurie dvarininkai parodė nuoširdaus ir konkretaus noro padėti per ūkininkų ratelius ūkininkams gerinti savo ūkį. Apie tai randame pranešimų ir lietuvių spaudoje[2].

Tačiau 2—3 prieškarinių metų K. Ž. Ū. draugija spyrė rūpintis žemės ūkio ratelių reikalais ir pašalpų gavimo sumetimais iš žemdirbystės ministerijos, kur reikalavo, kad skiriamos pašalpos žemės ūkiui kelti turėjo eiti ir ūkininkų luomui.

Žemės ūkio ratelių veiklą Kauno gubernijoje ligi 1913 metų ir tos veiklos sąlygas galime matyti iš pranešimų ir gana smulkių duomenų surinktų I. Ivanavičiaus, kuris buvo angažuotas prie Kauno Žemės Ūkio Draugijos kaip laukininkystės instruktorius ir kuriam buvo pavesta veikti artimame kontakte su ž. ū. rateliais[3]. Iš I. Ivanavičiaus pranešimo matome, kad lankydamas ž. ū. ratelius, jis 1912 metais perskaitė apie 50 paskaitų, būtent: apie pieno ūkį, gyvulininkystę, linų kultūrą, laukininkystę, pievų kultūrą, žemės ūkio kooperaciją ir t. t. Kaikurios iš tų paskaitų buvo iliustruojamos raganos lempa. Paskum jam teko dalyvauti parodose, kurios buvo skiriamos ūkininkams, dalyvauti žemės ūkio draugijų visuotiniuose susirinkimuose, lankyti provinciją organizuojant naujus ratelius. Kiek instruktoriaus veikimas buvo sėkmingas, gali parodyti šie duomenys paimti iš dvidešimties penkių ratelių apyskaitų.

Iš tų duomenų matyti, kad 1913 m. sausio m. 1 d. kalbamuose rateliuose iš viso buvo 1.307 nariai. Jei kituose rateliuose, kurių apyskaitos dar nėra gautos, narių skaičius maždaug tokis pat, tuo būdu bendras visuose penkiasdešimtyse ratelių narių skaičius apytikriai galėjo siekti 2.500—2.600 asmenų.

---

[1] Ten pat, priedas. Kalba netaisyta — tokia kalba įdėta į K. Ž. Ū. D. žurnalą.

[2] „Žemė", 1913 m., 15 nr.

[3] „K. Ž. Ū. D. žurn." Nr. 32, 1913 m., XIII priedas.

Nario įnašas dvidešimtyje ratelių buvo vienas rublis metams, keturiuose penkiasdešimts kapeikų, o viename 25 kap. Vidutiniškai vienam rateliui tenka 8 susirinkimai per metus su trisdešimts trimis lankytojais. 1913 m. sausio m. 1 dienai dvidešimts penkiose ratelių kasose vidutiniškai būta po 48 rub. Bendrai nariams naudotis, dvidešimts du rateliai buvo išrašę įvairių mašinų ir įrankių, būtent: du korpusinius plūgus, sėjamos, kertamos, piaunamos mašinos, arkliniai grėbliai, trijeriai, spyruoklinės ir lėkštinės akėčios, arpai, kūlėjos ir t. t. 34 egzemplioriai žurnalų buvo išrašoma penkiolikos ratelių. Penkiolika ratelių išrašinėjo savo nariams mineralines trąšas, iš viso 172.780 pūdų. Devyni rateliai gaudavo trąšas per vartotojų bendroves, vienas ratelis, pradėjęs savo veikimą metų gale, nesuspėjo tuo užsiimti. Dvidešimtyje ratelių dirbo 125 separatoriai. 22-iuose rateliuose vartojamos šios mašinos ir įrankiai: 2 ir 4 korpusų arklai, kultivatoriai, spyruoklinės ir lėkštinės akėčios, pievinės akėčios, arkliniai grėbtuvai, kirtėjos, piovėjos, kūlėjos, arpai, trijeriai. Vieno ratelio rajone dirba penkios kirtėjos. Prie dviejų ratelių Kauno Žemės Ūkio Draugija buvo įtaisiusi javams valyti punktus. Aštuoniolikoje ratelių buvo išrašomos pagerintos sėklos: rugių, miežių, avižų, linų ir bulvių (šakniavaisių). Baisogalos Žemės Ūkio tyrimų stotis nemokamai paaukojo 102 pūdų trijų geriausių rūšių bulvių: Voltmann, Silezia ir Gavronka išdalinti rateliams. Kauno gubernijos valdžios agronomas instruktoriui išrašė turnipso sėklų ratelių bandymams. Apie trylikos bandymų rezultatus savo laiku buvo pranešta valdžios agronomui. Paskui buvo daromi kolektyviniai bandymai su dirbtinomis trąšomis laukuose ir pievose. Iš gautų apyskaitų pasirodo, kad devyniolikoje ratelių mechaniškas dirvos apdirbimas gerėja, kaikuriuose rateliuose net gana žymiai. Ūkininkai ne tik geriau apdirba dirvą ir tobulesnėmis mašinomis, bet laukų darbai atliekami laiku, vis dažniau įsigali rudeninis aparimas. Trylikoje ratelių pradėtas vartoti eilinis sėjimas. Septyniolikoje ratelių pradeda gerinti pievas.

Devyniolikoje ratelių gerinamas raguočių šėrimas žiemos metu: pradeda šerti dobilais, šakniavaisiais, sėlenomis, išspaudomis. Dvylikoje ratelių įveda daugialaukį ūkį su žolių šakniavaisių kultūromis. Šešiuose rateliuose yra parodomieji ūkiai.

Dvylikoje ratelių pereina į viensėdžius žymiais skaičiais. Keturiuose rateliuose visi ratelių nariai ūkininkauja viensėdžiuose. Nors be ne didelių pastangų, bet rateliuose pradeda prigyti organizacijos kooperacijos pagrindais. Jau yra trys pieninės, nuo pavasario atsidaro keturios naujos. Organizuojamos taip pat keturios linų apdirbimo artelės. Viename ratelyje atidaromas žemės ūkio mašinų sandėlis kooperacijos pagrindais. Prie dviejų ratelių atidaromos taupmenų skolinamosios bendrovės. Viename žemės ūkio ratelyje nariai bendrai įsigijo garinę kūlėją už 3.500 rublių.

Geriausiai, anot I. Ivanavičiaus, plečiasi kooperatinė prekyba. 1913 metų sausio m. 1 dienai Kauno gub. būta ne mažiau, kaip šimto vartotojų bendrovių, su metine apyvarta, per du milijonus rub. Šios organizacijos yra artimuose ryšiuose su rateliais.

Silpniausia smulkių ūkių pusė — pajamų—išlaidų užrašai. Tik penkiuose rateliuose pradeda tokius užrašus įvesti. Būtų labai pageidaujama, kad mūsų K. Ž. Ū. draugijos taryba rastų reikalinga išleisti pajamų išlaidų knygas vietinėmis kalbomis ir dykai išdalintų ratelių nariams.

Žemdirbystės Departamento asignuotomis lėšomis apyskaitos metais buvo organizuotos dvi ratelių narių ekskursijos į Suvalkų guberniją.

Iš bendrų priemonių, kurios galėtų duoti didelį paskatinimą plėstis ūkio rateliams ir smulkiems ūkiams, I. Ivanavičius nurodo šias neatidėliotinas priemones: 1. žemės ūkio produktų pardavimo organizavimą kooperacijos pagrindais. Tokios organizacijos nebuvimas ypačiai žalingai veikia smulkius ūkius. „Stipriai organizuota tarpininkų falanga“, sako I. Ivanavičius, į kurios kišenių eina visas ūkininko pelnas, sudaro skaudamą vietą ne tik mūsų smulkiems ūkiams. Kultūrai pakelti mūsų ūkio pajamoms padidinti, jai tenka prieš pastatyti tokią pat stiprią žemės ūkio produktų organizaciją kooperacijos pagrindais“; 2. Antrą būtiną Kauno gubernijos žemės ūkio pažangos sąlygą sudaro kelių pagerinimas. Keliai — neapsakomai blogi. Būdavo atsitikimų, kad, anot I. Ivanavičiaus, 20 verstų tekę važiuoti vežimu ketverta arklių 19 valandų. „Tat kyla klausimas, ar gali tokiomis sąlygomis daryti reikiamos įtakos valdžios ir mūsų žemės ūkio draugijų triūsas“, klausia I. Ivanavičius.

3. Trečią svarbų faktorių plėstis ūkiams sudaro organizavimas nesunkiomis sąlygomis kredito.

Tokios atrodė I. Ivanavičiui ž. ū. ratelių veikimo sąlygos ir jų nuveikti darbai.

Suvalkijoje žemės ūkio ratelių funkcijas, kaip jau matėme, atlikinėjo Mariampolės Ūkininkų Draugovės ir „Žagrės“ skyriai, ir viena kita savarankiška vietinė žemės ūkio draugija.

1906 m. spalio m. 8 dieną sušauktame susirinkime apsvarstyti ūkininkų sąjungos steigimo reikalą, kaip jau matėme, kunigai siūlė steigti prie „Žiburio“. K. Grinius ir kiti pasiūlė steigti atskirai nuo „Žiburio“. Dauguma pasisakė už kunigų pasiūlymą[1]. Tačiau prie „Žiburio“ žemės ūkio draugijos negavo gubernatoriaus leidimo, tuomet teko steigti „Žagrę“, tuo tarpu pirmeiviai, kaip jau minėta, pasistengė įkurti atskirą draugiją — M.Ū.D. Tuo būdu atsirado paralelizmas žemės ūkio kultūros organizacijose pagrįstas politiniai-pasaulėžvalginiu pagrindu. Krikščioniškieji kooperatyvai pas mus pradėta steigti Belgijos pavyzdžiu ir juos norėta padaryti katalikiškosios akcijos dalimi. „Šit imkime Belgiją“, rašo Šaltinio 1908 m. 10 nr. Plunksnius, „kur yra daugiausia smulkių ūkininkų, kaip ir pas mus, ūkiškosios draugijos daugiausiai užsiima pirkimu ūkiškų įrankių, trąšų ir t. t. Belgijos kraštas grynai katalikiškas, už tai ir draugijos nesigėdi katalikų vardo. Belgijos ūkiškos draugijos daugiau panašios į bažnytines brolijas. Jos turi savo globėją šv. Dzidorių, kurio šventė apvaikščiojama su didžiausia iškilme. Klebonai dažniausiai būna tų draugijų pirmininkais. Jie duoda ūkininkams visokius naudingus patarimus ir padeda draugijomis dirbti“.

Tokis ūkininkų ratelių veikimo būdas buvo siūlomas seiniškių kunigų ir pas mus. Tačiau tas planas pasirodė sunkiai įvykdomas ir dėl formalaus pobūdžio priežasčių ir dėl negalėjimo traukti labiau susipratusių ūkininkų. Todėl ir „Žagrė“ išėjo pusėtinai bespalvė. Užtat ir po „Žagrės“ įsisteigimo nuo pirmykštės minties, steigti ūkininkų ratelius Belgijos pavyzdžiu neatsisakyta ir sumanymas jungti juos prie „Žiburio“ neatmestas, juoba, kad „Žagrės“ svarbiausią funkciją sudarė prekyba. 9) Taip, kun. J. Totoraitis (Šaltinio 1909 m. 8 nr. 117 pusl.) siūlo ratelių centru padaryti „Žiburį“, o „jeigu ant galo

[1] „Lietuvos Ūkininkas“, 1906 m. 54 nr.

turėtų būti steigiami skyrium ūkio rateliai, tai dėl išvengimo nesusipratimų jų įstatuose reikėtų būtinai pažymėti, kad jie yra krikščioniški. Tokis pažymėjimas yra daromas visų katalikiškos Vokietijos didelių ūkiškų draugijų ir ratelių. Praktika parodė, kad tai reikalinga ir pas mus Lietuvoje". Kai kurie „Žiburio" skyriai mėgino atlikinėti ūkininkų ratelių funkcijas. Tačiau tokia tvarka neišsiplėtė. Tuomet buvo sudaryta Mariampolėje šalia M. Ū. Draugovės ir „Žagrės" dar ir trečioji žemės ūkio organizacija „Šv. Izidoriaus" ūkininkų Draugija, kuri dirbo tą patį darbą, kaip ir „Žagrė" ir Mariampolės Ūkininkų Draugovė. (1913 metais turėjo 39 narius, padarė 8 susirinkimus, užsakė 4 vagonus trąšų, „Šalt." 1914, 6 nr.).

Be M. Ū. D., „Žagrės" skyrių, Šv. Izidoriaus draugijų, būta ir kauniškio tipo ratelių, kuriuose turėjo „jungtis dvaras, klebonija ir šiaudinė pastogė" — tokios draugijos būta Vilkaviškyje — „Savitarpinės Žemdirbių pašalpos draugijos", kuri dirbo kontakte su Suvalkų gubernijos Žemės Ūkio Draugija. (Žiūr. „Žemė", 1914, 1 nr.). Joje daugiausiai dalyvavo dvarininkai.

Atsiradus didesniam ūkio ratelių skaičiui Kauno gubernijoje, buvo daromi mėginimai centralizuoti ūkio ratelių veikimą. Pradžioje mėginta daryti apskričių suvažiavimus. Iniciatyvą ir čia paėmė raseiniškiai, nes Raseinių apskrityje pirmiausia atsirado jų. Tokis suvažiavimas įvyko 1910 metų birželio m. 24 d. Raseiniuose, Paverkšnio Leono Kontrymo vardo žemės ūkio mokykloje. Į suvažiavimą atvyko 17 atstovų nuo 6 ūkio ratelių ir 8 svečiai. Susirinkime dalyvavo du valdžios agronomai: J. Tūbelis ir I. Ivanavičius. J. Tūbelis kalbėjo apie valdžios pašalpas skirstantiesiems į vienkiemius, gyvulių gerinimą, reikalingumą jungtis į ūkio ratelius; I. Ivanavičius apie pašalpas sodininkystei, paukštininkystei ir pienininkystei.

Buvo reiškiama mintis, kad tik dvasiškijai remiant ūkio ratelius jų darbas bus sėkmingas. Dėl to prašė visus geros valios žmones rūpintis, kad dvasiškija tą darbą remtų. Pirmininkaująs į tai atsakė, kad dvasiškija nesišalina nuo ūkio ratelių ir kiek galėdama juos remia ir darbu ir morališkai. J. Tūbelis patvirtindamas tai pridūrė, kad ketvirtoji atliktojo ūkio rateliuose darbo tenka dvasiškijai, tačiau ratelių plėtojimasis nemaža pridera ir nuo dvarininkų. Tokią pat mintį reiškė savo kalboje

ir kun. M. Jurgutis[1]. (Jono Kersnausko korespondencija „Kooperatorius", 1910 m., 3 nr.).

1911 metų pradžioje Dembavos žemės ūkio ratelis sumanė kviesti visų Kauno gubernijos ratelių suvažiavimą Laboje ir kreiptis į juos su klausimais: 1. ar tokis ratelių suvažiavimas reikalingas, 2. ar ratelis jame dalyvautų, 3. ką reikėtų suvažiavime svarstyti, 4. kokių dalykų žinovus ratelis galėtų prisiųsti į suvažiavimą, 5. ar kviesti ir vartotojų draugijas, 6. ar ratelio nuomone reikėtų imtis organizuoti žemės ūkio produktų supirkimą be tarpininkų. „Kooperatorius" (1911 m. 8 nr.), tokiam suvažiavimui ir ratelių sujungimui pritarė. Vartotojų draugijoms suvažiavime nebūtų kas veikti, jų reikalai esą skirtingi. Į suvažiavimą reikėtų kviesti visas Kauno gubernijos draugijas ir žemėtvarkos komisijos deputaciją. Tačiau projektuojamas suvažiavimas neįvyko dėl „kai kurių priežasčių". Tas „priežastiss" matyti sudarė tas faktas, kad Kauno gubernijos administracija į tokį suvažiavimą žiūrėjo nepalankiai ir leidimo nedavė.

Vilniaus gubernijoje kooperacijos judėjimas, išskyrus patį miestą, buvo daug menkesnis, kaip Suvalkų ir Kauno gubernijoje. Joje 1912 met. iš viso būta apie 30 ratelių, kurie didesnio gyvumo nerodė ir kai kurių iš jų veikla buvo susijusi su Vilniaus gubernijos Žemės Ūkio Draugija, kai kurie buvo įsteigti lietuvių inteligentų (daugiausiai kunigų) ir veikė kontakte su vietinės agronominės pagelbos valdžios organais.

---

[1] „Kooperatorius" 1910, 3 nr. Jono Kersnausko korespondencija.

PRIEDAS I.

Žemės ūkio rateliai ir jų veikla[1].

B e r ž ė n ų - S l a b a d ų, Šiaulių ap. Iždininkas F. Gentyla, kiti valdybos nariai nenurodyti. Narių 59, jų tarpe garbės 2, nario mokesnio nesumokėjo 8, 1912 m. įstojo naujų 17 asmenų. Nario įnašos 1 rub. Pajamų turėjo 210 rub. 52 kap., išlaidų 181 rub. 50 kap., liko 29,02. Laikraščiai išrašomi, koki nenurodyta. 1914 m. rengė bitininkystės savaitinius kursus. (Vien., 1914, 26 nr.).

B i r ž ų įsteigtas 1911 metais, kovo m. 13 d.; įnašas 1 rub. Susirinkimai esti kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio; narių 65, 1912 m. būta 9 susirinkimų; kasoje 95 rub. Išsirašo „Ljnianoj Listok". Iš žemėtvarkos komisijos gauna triejerius javams valyti ir linams minti mašiną ir terkšlę. Trąšų buvo išrašyta $4^1/_2$ vagonai, be to Biržų vartotojų bendrovė pardavė 11 vagonų mineralinių trąšų. Iš narių 2 turi separatorius. Iš pagerintų mašinų nariai laiko spiruoklines akėčias, 2 dvivagius, piaunamas ir kertamas mašinas... Išrašyta 70 pūdų linų sėklos „Pskovo Dolgunec". Laukų dirbimas gerinamas. Pabiržės ir Gulbinų valsčiuje dauguma kaimų išsiskirstė į vienkiemius. Biržų valsčiuje perėjimą į vienkiemius kliudo nebaigti ginčai su gr. Tiškevičium dėl servitutų. Eilinis sėjimas vartojamas tik „pavyzdingų ūkių" ir jų kaimynų savininkų. Žiemą gyvuliai laikomi blogai. Kai kurie vienkiemiuose įveda sėjomainas. Prie ratelio yra pavyzdingas ūkis. Organizuojama taupmenų skolinamoji bendrovė ir greitu laiku turės būti pradėta organizuoti linų artelė. Pas vieną narį įtaisytas pavyzdingas sodas. 1913 metais atsisakė nuo Žem. Dep. pasiūlytos pašalpos 400 r., kad nereikėtų pridėti savų 300 rub. (Vienybė, 1914, 1 nr.).

B a g u s l a v i š k i o (Vil. ap. ę. r. įsteigtas 1908 m. Pirmininkas Gelvonių klebonas Šimoliūnas. Metinis mokesnis 2 rub. Narių 34 žmonės. Lietuvių ūkininkų nedaug įsirašė, nes sako „poniška" draugija (Viltis, 1908, 144 nr.).

D e b e i k i ų, pradėjo veikti 1911 metais kovo m. 13 d. Valdybos pirmininkas K. Gecevičius, vice-pirmininkas I. Žvirblys, iždininkas V. Venclavavičius, sekretorius K. Sodelskis, jo padėjėjas J. Daugilis, nariai kun. D. Makšys, E. Venslavičius, I. Kuprionis ir I. Banys. Narių ratelis turi 64. Veikimo sritis — Debeikių valsčius ir kaimyninių valsčių

[1] Žinios apie ūkio ratelių veiklą imtos iš periodinės spaudos ir iš Žurnal Obšč. Sob. K. O. S. Ch. 23 ir 24.II.1913. Vilna, 1913 m. Priedas XIII.

kaimai. Nario mokesnis 1 rub., kai kurie moka 5 rub. Susirinkimai daromi kiekvieną mėnesį, išskyrus birželio, liepos ir rugpiūčio mėnesius, dalyvaujant apie 30 narių. 1912 metais būta 9 susirinkimų. Iš laikraščių įšsirašomas tik „Žemdirbys“. 1912 metais įgytas trijeris sėmenims valyti, tomamilčių pirkta 1.710 maišų, superfosfato 343 maišai, kalio 17 maišų, salietros 9 maišai, kainito 25 maišai. Iš narių tik vienas turi separatorių. Nariai vartoja plūgus, spiruoklines akėčias, kulėjas, vėtykles, dešimtaines svarstykles, 1912 metais iš Pskovo išrašyta 12 pūdų sėmenų sėklai ir pirkta 3 pūrai pašarinių runkelių. Mechaniškas laukų dirbimas gerėja. Trijuose susirinkimuose buvo keliamas klausimas dėl skirstymosi į vienkiemius, bet vyravo nuomonė, kad tat sujungta su didelėmis išlaidomis, dėl to nėra nė vieno sodžiaus išėjusio į vienkiemius. 1913 metais ratelio valdyba paskolino eilinę sėjamą mašiną ir 4 nariai bandymui sėjo savo javus. Gyvulių laikyme nepastebėti pagerėjimo.

Deltuvos, pradėjo veikti 1907 m. gruodžio mėnesio 5 dieną. Narių 219, įnašas 1 rub. Susirinkimai pirmąjį kiekvieno mėnesio sekmadienį. Susirenka neperdaugiausiai. 1912 metais būta 4 susirinkimų. Kasoje 51 rub. 62 kap. Iš laikraščių išrašo tik „Žemdirbį“. Ratelis įsigijo rankinę kuliamą, vėtyklę, spiruoklines akėčias, rankinę akselinę. Trąšomis aprūpina vietinė vartotojų bendrovė. Iš narių tik vienas turi separatorių. Narių ūkiuose pasitaiko dvivagiai plūgai ir spiruoklinės akėčios. Išrašytas pūdas „Pskovo Dolguneco“ linų sėmenų sėklai. Žemės dirbimas ūkiuose gėrėja. Gyvulių stengiasi laikyti mažiau, o šerti juos geriau. Rėžiniame žemės valdyme tik dalį pūdymų išaria. Nariai dalyvauja Deltuvos vartotojų bendrovėje. Esant žemai kultūrai, visi paraginimai skirstytis į vienkiemius sutinkami su nepasitikėjimu.

Dembavos, Panevėžio ap., įsteigtas 1908 m. sausio m. 20 d.; pirmininkas K. Krivickis, vicepirmininkas P. Korženevskienė, sekretorius kun. Karbauskas, iždininkas P. Krakauskas, valdybos nariai: S. Malinskis A. Čespakavičius, K. Marcinkevičius. Narių 100, nario mokesnio 1 rub. metams, veikimo sritis Smilgių valsčius ir gretimi kaimyninių valsčių sodžiai. Susirinkimai daromi kas pirmą sekmadienį kiekviena mėnesio. 1912 metais būta 7 susirinkimų. Ratelis įsigyja garines ir arklines kūlėjas, kertamas, arklinius grėblius, vėtykles, dvivagius plūgus, spiruoklines akėčias; apie 12 turi separatorius. Iš pagerintų sėklų mėginta įsigyti linų sėmenų. Apie 85% narių yra išėję į vienkiemius; pradedamas praktikuoti eilinis sėjimas. Geriau pradeda šerti gyvulius tie ūkininkai, kurie įsigijo separatorius. Pradeda pereiti į 7—8 laukų sistemą. Pats ratelis laiko save kooperatyvu. 1913 metais dalis narių įsteigė mechanišką malūną. Ratelis pripažįsta labai reikalingu dalyku steigti pieninę, bet be rimtos vyriausybės pagelbos to atlikti negali.

Dotnuvos, įsteigtas 1912 m. balandžio mėn. 15 dieną; pirmininkas M. Kvinta, vicepirmininkas kunigas I. Zorys, sekretorius S. Strebeika, iždininkas M. Babianskis, valdybos nariai A. Kontautas, M. Butkevičius, D. Butkevičius, D. Butkevičius, kandidatai: O. Paškovičius, A. Karčiauskis, A. Daugirdas; 87 nariai. Pradžioje buvo nustatyta 5 rub. metams, vėliau nariams pageidaujant 1 rub. metams. Susirinkimai daromi

kas pirmąjį mėnesio sekmadienį; valdybos posėdžiai daromi pagal susitarimą; į susirinkimus atsilanko ligi 58 narių. 1912 metais būta 15 susirinkimų. Kasoje 2.916 rub. 88 kap. Išlaidos 2.786 r. 57 kap., kasoje 130 rub. 31 kap. Iš laikraščių išrašomi „Žemdirbys“, „Tygodnik Rolniczy“ ir knygyne ratelis turi 91 knygą žemės ūkio klausimais. Iš žemės ūkio mašinų ratelis yra nutaręs įsigyti iš Kauno Žemės Ūkio Sindikato, eilinę sėjamąją mašiną, sėjamąją „Westphalia“, arklinę šiūpelę „Columbia“. 1912 metų rudenį įsigyta 2.700 pūdų tomamilčių ir 3.600 pūdai superfosfato. Iš narių 5 turi separatorius. Stambesni žemvaldžiai turi kertamas, piaunamas ir sėjamas mašinas. Ratelio veikimo rajone yra žemėtvarkos komisijos skolinamasai mašinų punktas. Ratelio veikimo rajone yra trys sodžiai išskirstyti į vienkiemius ir 1913 metais projektuojama išskirstyti dar 2 sodžius. 1912 metais Žemėtvarkos komisijos sėjamoji eilinė mašina pasėjo nariams 310 pūdų grūdų; įsteigti trys parodomieji pievų sklypai. 1912 metais buvo įtaisyti (lapkričio mėn.) Kauno Žemės Ūkio Draugijos gyvulių šėrimo kursai. Visi ratelio nariai gyvena vienkiemiais, sėjomaina su pašarinių žolių sėjimu įvedama. Šakniavaisiai mažiau yra paplitę. Ratelio veikimo rajone yra pavyzdingas žemėtvarkos komisijos ūkis. Rengiama steigti taupmenų skolinamoji kasa ir vartotojų b-vė. 1912 metais buvo surengta arklių ir gyvulių paroda su daugiau kaip 200 eksponatų. Ratelis organizuoja bitininkystės skyrių. Kauno Žemės Ūkio Draugija ratelio veikimo rajone pastatė 2 olandų veislės bulius.

Eržvilko ūkio ratelis. Ponnų stumiamas sunkiai rieda. Rengiama vienų valstiečių vartotojų draugija „Vienybė“. (Viltis, 1908, 88 nr.).

Gaidų, įsteigtas 1909 metais, birželio 6 d. Pirmininkas kun. P. Mikalauskas, vicepirmininkas V. Loveika, sekretorius ligi birželio m. 17 d. L. Mikalauskas, dabar I. Kranevskis, iždininkas L. Bobrovskis, valdybos nariai: F. Loveika F. Kunceris, ir P. Galvičius. Narių 56. Veikimo sritis Rimšių ir Drisvetų valsčiai. Įnašas 1 rub. metams. Visuotiniai susirinkimai daromi kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio, dalyvių 50—60 asmenų. Iš laikraščių išrašo „Przewodnik kólek Rolniczych“ ir „Chutor“. Ratelis pirko plūgų, akselinių, vėtyklių, kuliamų, iš Vienos išsirašė už 130 rub. dalgių, tarpininkavo veislinių paukščių pirkime. Už 1.500 rublių išrašė kanapių pluošto namų pramonės reikalams; pirko 13 vagonų trąšų. Iš narių keturi turi separatorius. Iš pagerintų mašinų vartojami kultivatoriai ir spiruoklinės akėčios, bet mažais kiekiais. Buvo išrašomos šios pagerintos sėklos: avižos, liucerna, bulvės, bet daugiausia daržovių ir pašarinių šakniavaisių sėklos, iš viso už 301 rub. 30 kap. Iš ratelio narių 36 ūkininkai perėjo į vienkiemius. Pradedamos gerinti pievos. Gyvuliai laikomi menkai, bet ir šioje srityje pastebima šiokia tokia pažanga. Vienkiemiai pradeda įvesti sėjomainą. Pastebimas noras dėtis į kooperatyvus.

Girkalnio, Raseinių ap., valdybos pirmininkas M. Paškevičius, sekretorius A. Vičiūnas, valdybos narys P. Jocius, narių 17, veikimo sritis Girkalnio valsčius; 1912 metais ratelis turėjo du susirinkimus. Ratelis turėjo Aulio rūšiuotoją, kuri 1912 metais išvalė 6.000 pūdų grūdų. Rate-

lio veikimas apmiręs dėl lėšų stokos. Matyti nesugebėta duoti net atsakymų į instruktoriaus paklausimus.

J o s v a i n i ų, įsteigtas 1909 metais, rugsėjo 6 dieną; pirmininkas kun. klebonas L. Šiaučiūnas, vicepirmininkas S. M. Daugirdas, sekretorius V. Vaicotis, kasininkas A. Kymantas, nariai: J. Radimonas, A. Dzikas, V. Jonaitis; 65 nariai; nario mokesnis 50 kap. Visuotiniai susirinkimai daromi kas 15 d. kiekvieno mėnesio. Narių atsilanko ne mažiau per 40, be to, apie 20 pašaliečių. Ligi 1910 metų spalių mėn. 10 dienos dėl pirmininko ligos ir veiklesnių narių išvykimo susirinkimai nebuvo daromi, o išrinkus naują valdybą 1912 m. spalių mėn. 14 d. ligi metų galui įvyko 2 susirinkimai. Kasoje naujiems metams būta 14 r. 86 kap. Jokių laikraščių neišrašo. Narių ūkiuose yra spiruoklinių akėčių, plūgų, arklinės kūlėjos, arpai, akselinės. Nariai skirstosi į vienkiemius, gerina pievas, tai pat gyvulių šėrimą; pereina į sėjomainą. 1914 m. rengė pranešimus apie bitininkystę ir kelionę į Lenkiją. St. Daugirdas, dvarininkas lietuviškai pasakojo apie bičių avilius. (Vienybė, 1914, 28 nr.).

J u r b a r k o, Raseinių apskričio. Pradėjo veikti 1912 metų rugsėjo mėn. 19 dieną. Valdybos pirmininkas M. Greičius, vicepirmininkas I. Stankaitis, sekretorius Lukaševičius, iždininkas M. Kalovaišis (Kalvaitis), valdybos nariai: I. Pušys, I. Greičius, I. Klemas, Garbės narys kunigaikštis I. S. Vasilčikovas. Narių 41. Veikimo sritis Jurbarko valsčius. Nario mokesnis 1 rub. metams. Ratelio susirinkimai esti kas mėnuo. 1912 m. būta tik 1 susirinkimo. Kasoje 41 rub. Tarpininkavimu ratelis nesiverčia, narių reikalus patenkina vartotojų bendrovė. Narių ūkiuose pasitaiko šios pagerintos žemės ūkio mašinos: kuliamos, šienapiūvės, plūgai, angliškos akėčios, sėjamos, grėbliai, vėtyklės. Iš pagerintų sėklų tepirkta dobilų, ir motiejukų, iš vartotojų bendrovės. Žemės dirbimas narių ūkiuose gerėja. Visi ūkininkai yra perėję į vienkiemius. Jurbarko valsčius pirmukart pradėjo skirstytis į vienkiemius dar 1872 metais. Gyvuliai žiemą laikomi po senovei.

J u ž i n t ų, pradėjo veikti 1908 metais. Pirmininkas kun. J. Ramonas, vicepirmininkas P. Rosenas, kasininkas Pajeda, sekretorius I. Rudvalis; narių 35. Veikimo sritis Južintų, Dusetų, Antalieptės, Antazavės, Abelių ir Rokiškio valsčiai. Įnašas 1 rub. Susirinkimai kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio. 1912 metais būta 8 posėdžių. Kasoje 19 r. 70 k. ir Vilniaus miesto obligacija 100 rub. Išsirašo „Lietuvos Ūkininką“, „Šaltinį“, „Bendriją“ ir „Žemdirbį“. Ratelis pirko akėčias pievoms, garinę kūlėją už 3.500 rub., trąšų 3 vagonus. Iš narių 20 turi separatorius. Narių ūkiuose yra 5 kertamos mašinos Mac-Cormick'o, įvairių sistemų plūgai, arkliniai grėbliai, spiruoklinės akėčios ir zigzaginės akėčios, taip pat runkelių sėklos. Laukų mechaniškas dirbimas gerinamas. Nariai pereina į vienkiemius, praktikuoja eilinį sėjimą, gerina pievas ardami jas ir vartodami mineralines trąšas. Gyvulių šėrimas gerinamas. Ratelis turi pavyzdingą ūkį. Steigiama kooperatinė pieninė. Kai kurie nariai veda sąskaitybą. Ratelis norėtų įtaisyti, Kauno Žemės Ūkio Draugijai tarpininkaujant, javų valomą punktą.

Ratelio steigėjas Juozas Stauskis.

K a l t i n ė n ų, Raseinių ap., pradėjo veikti 1907 metų liepos mėnesio 1 dieną. Valdybos pirmininkas V. Turskis, valdybos nariai: L. Bytautas, M. Ščepanavičius ir iždininkas I. Vytartas. Narių turėjo 68, bet 1912 metais įmokėjo nario mokesnį tik 39. Ratelio veikimo sritis Kaltinėnų valsčius ir apylinkės. Nario mokesnio ūkininkai moka 1 rub., kitų luomų 1 r. 50 kap. Susirinkimai esti kas pirmas sekmadienis kiekvieną mėnesį. 1912 metais būta 9 posėdžių; pradžioje metų protokolai buvo vedami, vėliau nustota rašyti. Kasoje 15 r. 85 kap. Laikraščių neišrašoma, seniau buvo išrašomas „Lietuvos Ūkininkas" ir „Przewodnik Kólek Rolniczych". 1911 metais ratelis įgyjo gyvatuką rugiams valyti. Ratelis turi valomąjį punktą. Iš ratelio narių 8 turi separatorius. Ratelio nariai vartoja šias pagerintas ūkio mašinas: dvivagius, kūlėjas, spiruoklines ir diskines akėčias, piaunamas, arklinius grėblius. Kasmet išrašomos pagerintos sėklos: rugiai, avižos, miežiai nuo 30 ligi 60 pūdų, ir daržovių: morkos, runkeliai ir kitos nuo 3 ligi 6-7 pūdų ir dobilų ligi 10 pūdų. Žemės dirbime pastebima didelė pažanga. Visi nariai yra išsiskirstę į vienkiemius. Viename ūkyje žemėtvarkos komisija sėjo javus eiline sėjamąja mašina. 1911 metais daryti mėginimai gerinti pievas nepasisekė. Projektuojama pakartoti 1913 metais. Gyvuliams kai kuriuose ūkiuose duodami žiemą dobilai, o mažais kiekiais ir šakniavaisiai. Dauglaukinė sėjomaina su pašarinėmis žolėmis įvesta pas visus narius. Projektuojama steigti pieninė.

K e l m ė s, Raseinių apskričio, pradėjo veikti 1906 metų rugpiūčio 6 dieną. Narių 25. Veikimo sritis Kelmės parapija su apylinkėmis. Nario mokesnis 1 rub. metams. Susirinkimai daromi valdybos nuožiūra. 1912 metais būta 14 susirinkimų, protokolai rašomi. Kasoje 9 rubliai. Iš laikraščių išrašomi: „Selskij Viestnik", „Lietuvos Ūkininkas", „Vienybė". Ratelis turi įgyjęs trijerį. Iš narių apie 20 turi separatorius. Iš pagerintų sėklų teišrašyta 2 svarai amerikoniškų avižų... Mechaniškas žemės dirbimas gerėja, nariai į vienkiemius skirstosi. Vienas kitas ratelio narys mėgina eilinį sėjimą, pradedamos gerinti pievos ir geriau prižiūrimi gyvuliai žiemą, įvedama dauglaukinė sėjomaina, yra pavyzdingas ūkis. Kai kurie nariai surašo ūkio pajamas ir išlaidas. Ratelio nariai dėl lėšų stokos negali daryti bandymų, pageidaujama pašalpa. — 1908 m. ratelis Gruževskio namuose surengė lietuvių vakarą kun. Adomauskio, studentų R. Bytauto ir J. Vaiciekauskio pastangomis. (Viltis, 1908, 83 nr.).

K r a ž i ų, Raseinių apskričio. Ratelis įsteigtas 1907 metų vasario 16 dieną. Pirmininkas E. Pšeciševskis, vicepirmininkas ir sekretorius J. Šukšta, valdybos nariai: A. Šukšta, V. Mečajus. Narių 6 asmenys. Veikimo sritis Kražių valsčius. Nario mokesnis 1 rub. metams. Susirinkimai daromi kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio dalyvaujant 2—4 asmenims. 1912 metais būta 5 posėdžių. Surašytas 1 protokolas. Kasoje 42 rub. 53 k. Laikraščiai neišrašomi. Seniau buvo išrašomas „Žemdirbys" ir dar vienas. Ratelis turi įgijęs dobilams sėti „Westphaliją" ir trąšoms sėti, domkratą, arklinę šiūpelę. Ratelis pirko savo nariams apie 1 pūdą runkelių sėklų, apie 30 pūdų salietros, apie 600 pūdų tomamilčių, apie 60 pūdų superfosfato, apie 100 pūdų kainito ir 30 pūdų kalio druskos. Žemės dirbimas narių ūkiuose negerėja. Į vienkiemius nesiskirsto. Gyvulių šėrimas gerėja,

įvedamas šakniavaisių ir sėlenų maišymas. Šakniavaisių plotai, taip pat ir pašarinių žolių didėja.

Krekenavos ūkio ratelis buvo steigiamas 1914 m. (Vienybė, 1914, 7 nr.).

Kretingos, įsteigtas 1908.V.1. Pirmininkas V. Ancevičius, vicepirmininkas P. Jonušis, sekretorius kun. P. Kavaliauskas. Valdybos nariai: A. Keblys, P. Mačernis, kun.-gvard. Bizauskas ir I. Joneckas; vienas garbės ir 25 tikrieji nariai; nario įnašas 1 rub. metams. Susirinkimai daromi kiekvieno mėnesio pirmąjį ketvirtadienį, o nuo birželio mėnesio pirmąjį sekmadienį. Į susirinkimus atsilankydavo 15—20 narių. Susirinkimų apyskaitos metais būta 2. Kasoje 54 r. 40 kap. Laikraščių neišrašo. Iš mašinų turi trijerį javams valyti. Trąšos ir sėklos perkamos per vietos vartotojų b-vę maždaug už 5.000 rub. Apie 10 narių turi separatorius; keli nariai turi dvivagius ir beveik visi spyruoklines akėčias. Sėklai pagerinti perka Ligovo avižų ir dvieilių bravorinių miežių iš dvarų. Pradedamos plėšti pievų aukštesnės vietos ir sėti jose javus. Pastebimas gyvulių šėrimo pagerinimas, būtent: dauguma narių augina šakniavaisius gyvulių pašarams, o žiemą kai kurie gyvuliams duoda miltų ir sėlenų. Įvedama penkialaukė sėjomaina: pūdymas, žiemkenčiai, dobilai, su motiejukais. Nariai įsteigė vartotojų bendrovę.

Kulių, Telšių ap., įsteigtas 1910 m. vasario mėn. 10 d., 93 nariai, iš kurių trys garbės, nario įnašas 1 rub., garbės narių 5 rub. metams. Susirinkimai daromi pirmąjį mėnesio sekmadienį, susirenka 30—40 narių. 1912 metais būta 12 susirinkimų. Kasoje 19 rub. 65 kap. Išrašomas „Šaltinis“ ir „Žemdirbys“. Ratelis yra įsigijęs gyvuliams svarstykles, pievoms akėti akėčias, lopetinį plūgą; pardavė apie 500—600 pūdų mineralinių trąšų; iš narių 3 turi separatorius. Iš pagerintų mašinų nariai turi: plūgų, dvivagių, spyruoklinių akėčių, pievinių akėčių, rankinių mašinėlių dobilams sėti, kuliamų ir minamų mašinų, arpų, piaunamų mašinų, arklinių grėblių ir kit. Įgyta 4 pūdai avižų, 4 pūdai rugių ir 2 pūdai bulvių pagerintos sėklos. Visi nariai išsiskirstę į vienkiemius; gerina pievas, gyvulius, įveda sėjomainą, turi pavyzdingą ūkį.

Pacunėlių, įsteigtas 1914 m. II. 23 d.

Pagramančio, Raseinių ap. Veikia nuo 1908 metų. Valdybos pirmininkas A. Bortkevičius, vicepirmininkas A. Žemeckas, sekretorius Leonas Marazas, iždininkas I. Mažeika. Narių 18. Veikimo sritis Pagramančio parapija. Nario įnašas 1 rublis metams. Susirinkimai daromi valdybos nuožiūra, dalyvaujant 10—20 žmonių. 1912 metais būta 6 susirinkimų; protokolai rašomi. Kasoje 11 rub. 17 kap. Iš laikraščių išrašomas „Žemdirbys“, „Šaltinis“. Ratelis įgyjo originalinę linams minti Dellerio rankinę dviem volais mašiną. Iš narių apie 10 turi separatorius, vartojami vien ir dvivagiai plūgai ir spiruoklinės akėčios. Mechaniškas laukų dirbimas gerėja, nariai skirstosi į vienkiemius. Įvedamas elinis sėjimas, 2 nariai turi kombinuotas sėtuves ir labai patenkinti. Gyvulių laikyme žiemą pastebima pažanga. Pradedama praktikuoti sėjomaina su pašarinių žolių ir šakniavaisių auginimu. Kai kurie ratelio nariai daro pajamų ir išlaidų užrašus.

P a n e m u n ė l i o, įsteigtas 1911 metais, kovo mėnesio 13 dieną, narių 21; nario įnašas 1 rub. metams. Veikimo sritis Panemunėlio valsčius. Susirinkimai kas pirmą sekmadienį kiekvieno mėnesio, dalyvių ligi 15 asmenų. 1912 metais įvyko 5 susirinkimai. Kasoje 18 rub. Laikraščiai neišrašomi. Jokių įrankių ir mašinų ratelis neturi, taip pat jokių tarpininkavimu neužsiima. Iš narių 3 turi separatorius. Kaikurios pagerintos mašinos vartojamos. Mechaniškas narių ūkių apdirbimas gerinamas, eilinis sėjimas įvedamas, taip pat gerinamos pievos, gyvulių šėrime pradedamos vartoti danų normos; įvedama sėjomaina. Steigiama kooperatinė ir smulkaus kredito bendrovė. Ūkio sąskaityba nevedama.

P a ž e l v i o, pradėjo veikti 1909 metais, rugsėjo mn. 6 dieną, narių turi 66. Veikimo sritis Žemaitkiemio valsčius, Aluntos, Giedraičių ir Širvintų dalys. Nario mokesnis 1 rub. metams. Susirinkimai kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio. 1912 metais būta 12 susirinkimų. Kasoje 240 rub. 69 kap. Iš laikraščių išsirašo „Przewodnik Kólek i Spólek Rolniczych" ir „Lietuvos Ūkininkas". Ratelis pirko 2 kūlėjas, 1 trijerį, keturias dešimtaines svarstykles, 10 žagrių, 3 dvivagius plūgus, 3 spiruoklines akėčias, sėklų už 87 rub., 15 pūdų raudonų dobilų ir 1 pūdą 20 sv. švediškų dobilų, 855 maišus tomamilčių, 191 maišą superfosfato, 45 maišus kainito ir 10 maišų Čilio salietros 12 pūdų avižų „Strube" ir 20 pūdų „Sobiešino" rugių. Laukų dirbimas gerėja, į vienkiemius ūkininkai skirstosi, gyvulių laikymas žiemą gerėja.

P l u n g ė s, įsteigtas 1907 m., birželio mėn. 27 d., pirmininkė kunigaikštienė Oginskienė, vicepirmininkas I. Ivanavičius, valdybos nariai: I. Domarkas, D. Šakonis ir I. Šakis; narių 73; mokesnis 1 rub. metams. Susirinkimai daromi po du kart per mėnesį, o nuo rugsėjo mėn. 29 dienos ligi balandžio mėnesio 29 dienos, vieną kartą per mėnesį. 1912 metais būta 20 susirinkimų. Kasoje metų gale 1 r. 65 k. Iš laikraščių išrašomas „Lietuvos Ūkininkas". Ratelis turi čerpėms dirbti mašiną, trijerį, gyvatuką ir fuktelį; pirkta 750 pūdų ir 3 vagonai dirbtinų trąšų; nariai turi 8 separatorius; plūgų, arklinių grėblių ir spyruoklinių akėčių. Išrašomos pagerintos rugių, linų, bulvių sėklos. Dirvos dirbimas gerėja. Nariai skirstosi į vienkiemius. Kaikurie nariai įveda eilinį sėjimą, gerina pievas, gyvulių šėrimą žiemą, įveda penkialaukę sėją. Ratelio nariai naudojasi vartotojų bendrovės, pieninės ir linų apdirbimo bendrovės patarnavimais. Kaikurie nariai įveda pajamų-išlaidų sąskaitybą.

R a d v i l i š k i o ūkio draugijėlė rengė 1914 m. arklių, raguočių ir mažųjų gyvulių ir kit. dalykų parodą. (Vienybė, 1914, 26 nr.).

R a d v i l i š k i o — Panemunėlio, įsteigtas 1909 m. balandžio m. 24 d.; pirmininkas A. Chodakauskis, vicepirmininkas A. Kutra, sekretorius Ruta, iždininkas kun. Sabaliauskas, valdybos nariai: I. Eidukas, I. Vamolis ir P. Samulionis; narių 34; veikimo sritis Biržų ir Pabiržės valsčiai; metinis įnašas 1 rub. Susirinkimai daromi kas antrą kiekvieno mėnesio sekmadienį. Be pašaliečių į susirinkimus ateina 12—20 žmonių, per metus buvo 70 susirinkimų. Pajamų turėjo 33 rub., išlaidų 26 rub. 96 kap. Kasoje 27 r., 13 kap. Laikraščiai neišrašomi. Trąšų ratelis nariams perka nuo 1—2 vagonų. Iš ratelio narių 5 turi separatorius. Na-

rių ūkiuose randamos šios pagerintos mašinos: spiruoklinės akėčios, dvivagiai plūgai, garinės kuliamos mašinos, rišamos mašinos, fukteliai; iš Žemėtvarkos Komisijos buvo gauta: trijeris, eilinė sėjamoji mašina, trąšoms sėti mašina, dobilams sėti mašina, pievinės akėčios, patobulintas fuktelis. Apie 85% narių skirstosi į vienkiemius. Gyvuliai laikomi ant mėšlo. Švarių tvartų nėra. Sėjomaino įvedama. Steigiama kooperatinė pieninė. Ūkio sąskaityba nevedama, bet pripažinta reikalingu pilnas inventoriaus surašymas. Tam tikslui buvo išrinkta komisija formai nustatyti. Pajamų — išlaidų užrašymai iš dalies daromi.

R a g e l i ų, Zarasų ap., įsteigtas 1912 metais. Pirmininkas G. Petrulis, vicepirmininkas K. Stasiulionis, sekretorius I. Seibutis, kasininkas Stakelė; narių 30, veikia keturiuose valsčiuose; įnašas 1 rub. metams. Susirinkimai daromi kas mėnuo, dalyvių esti apie 20. Kasoje 30 rub. Laikraščių neišrašo, tarpininkavimo operacijomis nesiverčia. Iš narių du turi separatorius. Pagerinti žemės ūkio įrankiai narių tarpe pradedami vartoti, nariai skirstosi į vienkiemius. Gerėja gyvulių laikymas žiemą, įvedama sėjomaina.

R a g u v o s, pradėjo veikti 1910 metų pradžioje. Valdybą sudaro J. Dagelis, J. Deveikis, P. Laurončikas, I. Straševičius. Narių 24. Veikimo sritis Raguvos valsčius. Susirinkimai kas mėnesis su apie 20 dalyvių. Kasoje 10 rub. 47 kap. Iš laikraščių išsirašo „Žemdirbį", „Žemledielcą", „Žemę", „Gospodarcą", „Chutorą" ir turi daugelį brošiūrų žemės ūkio klausimais, suaukotų narių. Tarpininkavimo operacijomis neužsiima, nes tuo verčiasi taupmenų skolinamoji bendrovė, kurios nariais yra visi žemės ūkio ratelio nariai. Iš narių tik vienas turi separatorių. Iš pagerintų mašinų vartojamos: dvivagiai plūgai, spiruoklinės akėčios, kertamos mašinos, arkliniai grėbliai, vėtyklės, akselinės. Pagerintomis sėklomis ratelis nesirūpina, nes jų galima gauti taupmenų skolinamoje bendrovėje. Mechaniškas žemės dirbimas gerėja, nes be turimų ratelio mašinų, nariai gali skolintis mašinas iš taupmenų skolinamosios bedrovės. Ratelio 10 narių perėjo į vienkiemius, o rengiasi pereiti 6. Eilinis sėjimas praktikuojamas atskirais atvejais, bet dabar taupmenų skolinamoji bendrovė įgijo eilinių sėjamų mašinų, kurios bus nuomojamos nariams, o tas turės paskatinti eilinį ūkininkų sėjimą, nes mašinos būsiančios labiau prieinamos ūkininkams. Pievų gerinimas labai menkai vyksta, nes pievos vandeningos, o joms nusausinti reikalingos didelės lėšos. Žiemą gyvuliai daugiausia maitinasi šiaudais, be gėralo ir tik nedaugelis duoda gyvuliams šieno, dobilų, burokų, bulvių. Daugelis ūkininkų jau yra įsivedę daugialaukę sėjomainą su pašarinėmis žolėmis ir šakniavaisiais. Dėl lėšų stokos ratelio veikla labai aprėžta ir reiškiasi tik pasikalbėjimais, paskaitomis įvairiais žemės ūkio klausimais.

R a s e i n i ų, pradėjo veikti 1907 metų vasario mėnesyje. Valdybos pirmininkas I. Kersnauskis, vicepirmininkas Pšeciševskis, sekretorius O. Bimovas, iždininkas Babonas, valdybos nariai Babonas, P. Kavaliauskas, I. Teišerskis; kandidatais Jucevičius, Grubliauskas ir Čižas. Narių 26, mokesnis 1 rub. metams. Veikimo sritis Raseinių valsčius ir parapija. Susirinkimai kas pirmas sekmadienis kekvieną mėnesį. 1912 m. būta 8 susirinkimų.

Protokolai rašomi, bet neakuratiškai, dėl ratelio pirmininko ligos. Kasoje 10 rub. Iš laikraščių išsirašo: „Žemdirbį“, „Selskiji Choziajin“, „Przewodnik Kólek i spółek Rolniczych“, „Gospodarz“, „Tygodnik Rolniczy“. Ratelis turi įsigijęs eilinę sąjamąją, ratacinius markerius bulvėms sodyti, rūšiuotojus ir t. t. Trąšų pirkta apie 3 vagonai, daugiausiai 20% superfosfato, nežymus kiekis salietros, kainito, tomasfato ir patašo druskos. Nedidele išimtimi, beveik visi turi separatorius. Narių ūkiuose randamos šios pagerintos mašinos: sudėtinė arklinė kūlėja, dvivagis plūgas, plūgas su varpučio nuėmėju, kultivatoriai, eilinės sėjamos, gyvulinės svarstyklės, gyvatukai, rūšiuotojai ir rankinės sėjamos. Laukų įdirbimas gėrėja. Dauguma narių gyvena vienkiemiuose. Trys nariai nuo pavasario įvedė eilinį sėjimą. Buvo mėginta gerinti pievas, bet ne labai sėkmingai. Gyvulių laikymas žiemą gerėja, pradedama gyvulius šerti šakniavaisiais. Sėjomaina pradedama praktikuoti, bet šakniavaisiai auginama nedideliais kiekiais.

Rietavo, Raseinių apskričio. Ratelis pradėjo veikti 1909 metų birželio mėnesio 21 dieną. Valdybos pirmininkė kunigaikštienė M. Oginskienė, vicepirmininkas kun. Kasperavičius, sekretorius Ržešovskis, valdybos nariai d-ras P. Cirtautas, Mikalskis, I. Gedmantas, J. Urbonas, B. Klabikas. Narių 37. Veikimo sritis Rietavo parapija. Įnašas 50 kap. Susirinkimai kas antras sekmadienis kiekvieną mėnesį. Protokolai susirinkimų rašomi. Įnašas 3 rub. Jokių laikraščių neišrašoma. Ratelis turi įgijęs terkšlę sėmenims valyti ir audžiamas stakles. Nariai nedideliais kiekiais pradeda vartoti dirbtines trąšas. Iš narių separatorius tėra pas 1 ūkininką ir kunigaikštienės Oginskienės dvare. Iš ūkio ratelio narių 4 turi pagerintus žemės ūkio įrankius, nedideliais kiekiais pradedamos vartoti pagerintos sėklos. Pas 4 ūkininkus gerinamas mechaniškas žemės apdirbimas. 3 kaimai Žarėnų valsčiuje išsiskirstė į vienkiemius. Eilinis sėjimas nežinomas. Pievos gerinamos akėjimu pavasarį ir grioviais. Trąšos pievoms retai tevartojamos. Gyvulių laikymas žiemą pagerintas pas 4—10 narių — jie duoda pelus ir iš dalies šieną. Kiti šeria ruginiais šiaudais. Kai kurie ūkininkai įveda šešialaukę sėjomainą. Rietave yra vartotojų bendrovė.

Rozalimo, buvo steigiamas 1914 m. („Vienybė, 1914, 7 nr.).

Salų, įsteigtas 1911 metais, birželio mėn. 18 dieną. Valdybos pirmininkas kun. A. Bubinas, vicepirmininkas M. Plavskis, sekretorius O. Eidūnas, iždininkas I. Nekšinis. Valdybos nariai: J. Rimkus, K. Vilis, I. Mleckis. Garbės narys, instruktorius Ivanavičius, tikrųjų narių 72; nario mokesnis 50 kap. Susirinkimai esti kiekvieno mėnesio pradžioje, lanko juos $^{2}/_{3}$ visų narių. 1912 metais būta 7 susirinkimų. Kasoje 46 r. 56 kap. Išrašomas laikraštis „Žemdirbis“. Ratelis įgijo 2 arklines kūlėjas; superfosfato 20/22% už 1.215 rublių. Iš ratelio narių 2 turi separatorius, yra trijeris, vėtyklė, plūgas ir akėčios pievoms akėti. Ratelis išrašė 1 pūdą 25 sv. Ekendorfo runkelių, 7 svarus baltų žalia galva morkų, 7 pūdus raudonų dobilų, 1 pūdą 2 svarus baltų, 4 pūdus motiejukų, iš viso už 180 rub. 97 kap. „Lietuviškų rugių“ už 60 rublių, bulvių Voltman, už 27 rublius. Mechaniškas žemės dirbimas narių ūkiuose gerėja. 5 kaimai išsi-

skirstė į vienkiemius per paskutinius trejetą metų. Pievas gerina tik 2 ūkininkai. Gyvulių laikyme pažangos nematyt, be runkelių auginimo. Sėjomaina įvedama beveik pas visus ūkio ratelio narius. Pavyzdingas ūkis įtaisytas Pupniškių kaime pas Jurgį Vileną. Pageidaujama būtų dažnesnis instruktoriaus lankymas.

Sedos ūkio ratelis, įsteigtas 1914 m.

Siesikų ū. r. „Arklas", įsteigtas 1908 m. Pirmininkas Konča. Iš Liepojaus išsirašinėjo trąšas.

Silgudiškio ū. r. (Šv. ap.), įsteigtas 1907 m. Pirmininkas M. Jaloveckis, valdyboje A. Gineikis, Salamanavičius, Daukša, kun. Tilvitis, Šimkūnas, J. Tilvitis. Ratelis išrašinėjo trąšas, veislinius gyvulius, druską, silkes. Ratelio reikalais daugiausiai rūpinosi agronomas dvarininkas M. Jaloveckis.

Šaukoto ūkio ratelis, 1908 m. X. 19, pirmas susirinkimas. Pirmininku išrinktas kun. K. Bukauskas, jo pad. dvarininkė Gerubavičienė, valdybos nariai ūkininkai. Narių 21. Mokesnis 1 rub.

Šeduvos ūkio ratelis, 1914.I.12, surengė žemės tvarkomosios komisijos sodininkystės instruktoriaus B. Miliušio paskaitą su raganos žibintu (Vienybė, 1914, 6 nr.).

Šilalės, Raseinių ap., Ratelis pradėjo veikti 1908 metų kovo mėnesio 9 dieną. Valdybos pirmininkas kunigas Kuodys, kasininkas L. Biržiška, sekretorius S. Gaudėšius, vicepirmininkas I. Koška, valdybos nariai I. Petrauskas, I. Mišeikis, St. Račinskis. Narių 24, įnašas 1 rub. metams. Veikimo sritis Pagirių valsčius. Susirinkimai kas antras sekmadienis kiekvieno mėnesio, su apie 20 dalyvių, 1912 metais būta 7 susirinkimų. Kasoje 7 rub. Ratelis turėjo įsigijęs pievoms akėti akėčias, diskines akėčias ir gyvuliams sverti svarstykles, dirbtinų trąšų pirko 2 vagonus. Iš ratelio narių 3 turi separatorius. Ratelio nariai savo ūkiuose vartoja šias pagerintas mašinas: spiruoklines akėčias, diskines akėčias, dvivagius plūgus, kertamas mašinas, arklines kulėjas ir vetykles. Naudojasi taip pat valdžios įrankiais, esančiais Balsiuose. Pagerintų sėklų įgyta: rugių 15 pūdų, avižų 50 pūdų ir pašarinių žolių laukams ir pievoms 15—20 pūdų. Visi nariai išsiskirstę į vienkiemius. Įvedamas eilinis sėjimas, gerinamos pievos, žymiai pagerintas gyvulių laikymas žiemą, pas visus ratelio narius įvesta dauglaukė sėjomaina. Ūkio sąskaitybos knygas veda vienas narys. Ratelis reiškia noro, kad dažniau jį lankytų instruktoriai.

Troškūnų, pradėjo veikti 1911 m. birželio m. 3 d. Pirmininkas S. Montvilas, vicepirmininkas K. Okuličius, valdybos nariai I. Medušauskas, J. Vaišvila, O. Baranauskas, iždininkas J. Gailiulis, sekretorius J. Jankauskas. Narių 62. Veikimo sritis Troškūnų valsčius. Nario įnašas 50 kap. Susirinkimai kas pirmas sekmadienis kiekvieno mėnesio. Kasoje 81 r. 50 kap. Laikraščiai neišrašomi. Jokių mašinų ir įrankių ratelis nelaiko. 1912 m. per Kauno Žemės Ūkio draugiją buvo išrašyta 8 vagonai mineralinių trąšų. Iš ratelio narių 4 turi separatorius. Iš pagerintų įrankių visi turi geležines akėčias ir plūgus, spiruoklinės akėčios, kuliamos maši-

nos, vėtyklės pas daugelį; kertamos mašinos, šienapiūvės, lokomobiliai, arkliniai grėbliai pas 2. Dirvos mechaniškas dirbimas kasmet gėrėja. Į vienkiemius nesiskirsto, bet daugelis to nori. Eilinis sėjimas vartojamas tik pas Montvilą. Gyvuliai žiemą šeriami šiaudais su šieno ir dobilų priemaišomis, nedaugelis ūkininkų duoda miltų, sėlenų ir šakniavaisių. Sėjomaina praktikuojama tik pas Montvilą. Dobilai ir šakniavaisiai sutinkami pas daugelį be tikslios sėjomainos. Iš kooperatyvų tėra Troškūnų taupmenų skolinamoji bendrovė, įkurta dar 1875 metais.

Utenos, pradėjo veikti 1912 m. balandžio m. 1 dieną. Valdyboje kun. klebonas A. Švatelis, kun. Švakždys, K. Žulys, A. Gasperavičius, K. Katinas, A. Leipus ir I. Leipus, narių 189. Veikimo sritis Utenos valsčius, nario mokesnis 50 kap. Susirinkimai daromi pirmąją kiekvieno mėnesio sekmadienį, visados daugiau kaip šimto žmonių. Pereitais metais būta 6 susirinkimų, surašyti 3 protokolai, kasoje 46 r. 60 kap. Jokių laikraščių nebuvo išrašoma. Mašinų bei įrankių ratelis neturėjo. Buvo pirkta 12 vagonų dirbtinų trąšų. Žemės dirbime pažangos nėra, daug narių kraustosi į vienkiemius. Pievų gerinimas nepastebimas. Gyvuliai stengiamasi žiemą kiek geriau laikyti. Daugialaukę sėjomainą įveda tie, kurie išsikrausto į vienkiemius. Ratelis užmezgė ryšius su Vilniaus „Vilijos“ akcine bendrove, skatindamas pastarąją įsteigti Utenoje žemės ūkio mašinų bei įrankių sandėlį kooperatiniais pagrindais ir tapti jos atstove.

Užvenčio ū. r. tankiai daro susirinkimus su paskaitomis apie žemės ūkio dalykus. Žmonės pradeda sodinti šakniavaisius. („Vienybė“, 1914, 24 nr.).

Vabalninko, įsteigtas 1907 metais, spalio mėnesio 4 dieną; pirmininkas L. Ciemnolonskis, vicepirmininkas T. Karoblis, iždininkas kun. Kriščiūnas, sekretorius P. Janulaitis, valdybos nariai: P. Ječys, Baltrašiūnas, V. Šukys; narių 93. Veikimo sritis — Čipėnų valsčius; įnašas 1 rub. Kas antras kiekvieno mėnesio sekmadienis daromi susirinkimai, į kuriuos atsilanko 40—60 narių. Tokių susirinkimų 1912 metais būta 12. Pajamų turėjo 16.228 rub. 74 kap., išlaidų 16.152 r. 05 kap. Iš laikraščių išrašomi „Selskiji Viestnik“, „Krestjanskoje Zemledielije“, „Žemdirbys“, „Bendrija“, „Žemkopis“. Ratelis 1912 m. įsigijo Jaroslavlio linams minti mašiną Nr. 3. Terkšlę linų sėmenams valyti, išrašė 16 vagonų mineralinių trąšų. Iš narių 10 ūkininkų turi separatorius, iš kitų mašinų nariai vartoja terkšles, piaunamas, spiruoklines akėčias, dvivagius ir t. t. Ratelių nariai įsigijo šių sėklų: apie 100 pūdų raudonųjų ir švedų dobilų, motiejukų apie 15 pūdų. Runkelių „Ekendorf“, „Obenderf“, „Ideal“ — iš viso 12 pūdų, vengrų avižų 12 pūdų ir linų sėklos „Dolgunco“ 1 pūdą. Narių ūkiuose žemės dirbimas gerėja; daugelis ūkininkų pereina į vienkiemius; kai kurie įsiveda eilines sėjamas mašinas, pievas gerina nedaugelis. Žiemos metu gyvuliai laikomi nekaip, bet ir čia pastebimą pažanga. Daugialaukis ūkis įvedamas. Pas du ratelio narius Panevėžio Žemėtvarkos komisija įtaisė parodomus ūkius. Ratelio nariai įsteigė pienininkystės ratelį, kuris 1912 m. Vabalninko miestelyje atidarė pieninę. 1913 m. įnašų (ar indėlių) turėjo 5.972 rub., atsargos kapitalo 1.046 r., prekių pardavė už

12.572 r. Liepojaus Consumvereine turėjo įnešusi 100 rub. (Vienybė, 1914, 8 nr.).

Ratelio steigėjų tarpe buvo kun. Bizauskas — išrinktas ratelio pirmininku. Čia aktingai dirbo ir kun. P. Kemešis. Ratelio paskaitoms 1908 m. kvietė agr. V. Totoraitį.

Viešvienių ūkio draugijėlė steigiama klebono J. Karbausko. Jis taip pat rūpinasi steigti ir pieninę. (Vienybė, 1914, 26 nr.).

Vėviržėnų, pradėjo veikti 1911 metų rugsėjo mėn. 4 dieną. Valdybos pirmininkas K. Šakevičius, vicepirmininkas A. Kernis, sekretorius I. Jonušis. Narių 76. 1912 metais būta trylikos susirinkimų. Pajamų turėjo 80 rublių 25 kap., išlaidų 76 rubliai 39 kap. Atsargos kapitalo 3 rubliai 84 kap., aukų 3 rub. Ratelis įsigijo akėčias pievoms, taip pat pradėjo derybas su „Vilija" dėl patogesnių žemės ūkio mašinų įgyjimo sąlygų. Ratelis rūpinasi per valstybės agronomą gauti pašalpą įtaisyti Vėviržėnuose žemės ūkio mašinų ir įrankių skolinamąjį punktą, taip pat reproduktorių punktus. Iš Maskvos išrašyta ratelio nariams sėklos už 69 rub. 28 kap., iš Jakubavo Parčevskio pirkta 100 pūdų petkusinių rugių. Narių laukų dirbimas gerinamas. 1911 metų rugsėjo mėn. 15—18 dieną penki nariai lankėsi žemės ūkio parodoje Mariampolėje, Suvalkų gubernijoje; taip pat ratelis ištyrė sąlygas žemės ūko produktams, ypač žąsims ir kiaušiniams parduoti į Vokietiją.

Žaiginių, Raseinių ap. Ratelis pradėjo veikti 1907 metų gegužės mėnesio 6 dieną. Valdybos pirmininkas kun. L. Špakevičius, nariai: M. Bzazauskas, I. Siemaška, I. Karabinas; narių 12. Veikimo sritis Žaiginių miestelis, Šiluvos valsčius. Nario įnašas 50 kap. Susirinkimai daromi kas pirmą kiekvieno mėnesio sekmadienį. 1912 metais būta 7 susirinkimų, protokolai surašyti. Kasoje 21 rub. 23 kap. Iš laikraščių kurį laiką buvo išrašomas „Žemdirbys", 1912 metais jokio laikraščio neturi, tenkinasi straipsniais iš „Vienybės" ir „Šaltinio" laikraščių. Ratelis turėjo įsigyjęs vėtyklę, javams, sėklai valyti. Iš trąšų nariai vartoja fosforines trąšas, o šakniavaisiams mėgina berti Čilės salietros. Iš narių 2 turi separatorius. Ratelio nariai vartoja šias pagerintas mašinas: plūgus, geležines akėčias, beveik visi turi spiruoklines akėčias. Visi narai sėja „aukštuosius lietuviškus" rugius. Mechaniškas žemės dirbimas gerėja. Pastebimas noras pereiti į vienkiemius ir pereitą rudenį išsikraustė į vienkiemius du sodžiai, bet tam darbui daug dar yra kliūčių. Daromi mėginimai gerinti pievas. Pastebimas noras pereitį į dauglaukę sėjomainą, bet gyvenant kaimuose negalima įvesti tikslią sėjomainą ir dobilų sėjimą. Kai kurie nariai veda sąskaitybą.

Pastaba. Prieš pat karą, daugiausia 1914 m., Kauno gub. pradėta steigti vietoje ūkio ratelių, smulkaus rajono žemės ūkio draugijos: Vėviržėnų (1912.XII.20), Kvedarnos (1913.VII.7), Eržvilko (1914.IX.27), Drisvetų (1913.II.9), Vydžių paupštininkysts d-ja (1914.II.14), Panevėžio (1913.XI.20), Keželių (1914.X.7), Pagirių (1914.X.18), Tubakių „Varpa" (1914.IX.21), Joniškėlio (1914.IX.27).

BENDROVĖS PIENUI PERDIRBTI.

Pradedant antrąja XIX a. puse, Lietuvos ekonominės sąlygos keičiasi ir socialinės struktūros atžvilgiu ir techniškąja pažanga. Lietuvoje pradėta formuotis, pravedus geležinkelius, pramonės centrai Vilniuje, Kaune, Šiauliuose. Susisiekimo patobulinimas iš dalies prisideda prie grūdų kainų kritimo, pradėjus geležinkeliais gabenti pigesniais kaštais gaminamus javus iš Rusijos dėl nepalankios Lietuvai tarifų politikos. Antra vertus, geležinkeliai skatina perėjimą iš javų trilaukio ūkio į gyvulininkystę, nes įgalina skubų greit gendančių produktų pergabenimą ir į vidaus prekyvietes ir į uostus eksportui. Naujos tendencijos žemės ūkyje pasireiškia visų pirmiausiai kai kuriuose dvaruose, kurie panaikinus baudžiavas ir netekus pigios darbo jėgos, verste verčiami ieškoti racionalesnių žemės dirbimo būdų ir eiti tais keliais, kuriais pradėta eiti ir Vakarų Europoje, kur nuo 1870 metų vis labiau pradedama susirūpinti pienininkystės plėtimu. Ypatingai greitai pienininkystė pradeda plėstis nuo 1880 m. pritaikius pienui perdirbti į sviestą mechaniškas priemones (centrifūgą). Nuostabiai greitai ir pavyzdingai pienininkystė išsiplėtė Danijoje, organizuojama kooperatiniais pagrindais. Jos pavyzdį pradėjo sekti ir daugelis kitų pasaulio šalių. Pienininkystės ir iš viso gyvulių ūkį skatino žymia dalimi ir antroje pusėje Vakarų Europoje prasidėjęs milžiniškas pramonės centrų ir vartojamų centrų didmiesčiuose augimas, kuris sudarė vis didesnę ir didesnę prekyvietę gyvulininkystės produktams. Tos pačios sąlygos skatina pienininkystės atsiradimą ir Rusijoje, kur jau 1871 metais įsteigiama pirmoji artelinė pieninė, o 1866—1872 m. artelines sūriui perdirbti gamybas steigia N. Vereščaginas. Tačiau pirmieji mėginimai steigti pienui perdirbti b-ves pačioje Rusijoje pasisekimo nedaug turėjo. Pienininkystė tuo tarpu gana stipriai išsiplėtė Suomijoje — aprūpinti Peterburgui ir eksportui. Taip pat Latvijos ir Estijos baronai gana anksti susirūpina pienininkys-

tės organizavimu ir 1889 metais įsteigia pieninių sąjungą prie Baltijos žemės ūkio draugijos ir daro mėginimus organizuoti sviesto eksportą.

Iš Rusijos pradžioje sviesto eksportas ėjo į Balkanų valstybes ir tik vėliau prasideda eksportas į Vokietiją, Angliją ir Daniją. Taip pat buvo daromi mėginimai eksportuoti ir sūrį iš Rusijos į Angliją, kur buvo gana aukštai vertinamas ir „lietuviškas" sūris[1].

Rusų vyriausybė apie 1890 metus itin susirūpina pienininkyste — tam tikslui įsteigia pienininkystės instruktoriaus vietą. Apie tą pat laiką atsiranda ir aukštesnio tipo pienininkystės mokyklos su 2 metų kursu. Tokių mokyklų tuo laiku Rusijoje būta 4, jų tarpe ir Kauno gubernijoje Raseinių apskrityje, Pagojuje, I. Ivanavičiaus dvare, įsteigta savininko pastangomis 1891 metais. Ši mokykla kasmet gaudavo 1.700 rub. subsidijos ir po 90 rublių už kiekvieną mokinį iš žemdirbystės ir valstybės turtų ministerijos. Prie mokyklos buvo įsteigta garinė pieninė. Baigę mokslą mokiniai turėjo atlikti $1^1/_2$ metų praktiką ir tik po to galėjo stoti dirbti į pieninę, kur, sekmingai išdirbę trejetą metų, galėjo gauti pienininkystės meisterio vardą. Ligi 1900 metų mokyklą baigė 44 mokiniai ir gavo liudymus, iš kurių dauguma dirbo vietinėse pieninėse.

1894 metais prie finansų ministerijos Peterburge buvo sudaryta komisija, kuriai buvo pavesta išdirbti pienininkystės produktų prekybos sąlygas. Komisija, daugiausiai remdamasi Suomijos praktika, pasiūlė šias priemones pienininkystės produktų prekybai Rusijoje paskatinti:

1. gamybos sąlygų patobulinimui: a. kviesti iš užsienio specialistus; b. steigti pienininkystės instruktorių vietas; c. periodiškai leisti tinkamus vadovėlius; d. palengvinti bendrovėms, žemės ūkio draugijoms ir atskiriems asmenims kreditus;

2. transporto sąlygų pagerinimui: a. pritaikinti vagonus, taip pat laikinam pakrovimui svarbesniuose susisiekimo mazguose pastatyti sandėlius ir atitinkamai jų paskirčiai įrengti; b. sutrumpinti pervežimo laiką ir pritaikinti jį prie traukinių judėjimo didesnėse stotyse, taip pat ir prie garlaivių išplaukimo;

[1] Encyklopedja Rolnicza, VI, 729.

3. dėl tarifų sumažinimo: sumažinti tarifus buvo statinaitėms gabenti atskirais vagonais, taip pat ir gabenant statinaites mažesnėmis partijomis kitų medžių rūšių (vietinės gamybos);

4. dėl transporto vandenimis: a. įsteigti skubų susisiekimą tarp Baltijos uostų ir Danijos ir Anglijos uosto; b. pritaikinti garlaivius pieno produktams transportuoti; c. tą pat padaryti Volgoje ir Kaspijos, Juodoje ir Azovo jūrose;

5. prekybos sąlygų pagerinimui: a. panaikinti muitus įvežamiems iš užsienio statinaičių šulams ir lankams iš buko; b. rinkti ir skelbti duomenis apie pieno produktų prekybą vidaus ir užsienio prekyvietėse; c. susitarti su Maskvos ir Peterburgo miestų valdybomis dėl pastatymo sandėlių pieno produktams laikyti.

Pienininkystės reikalais dar stipriau susiinteresuoja apie 1895 metus ir žemdirbystės ir valstybės turtų ministerija, kviesdama iš užsienio (Danijos) instruktorius ir steigdama kilojamas demonstracines pienines. Aktingai pienininkystės reikalais interesuojasi ir rusų „Volno - Ekonomičeskoje Obščestvo". Visa tai pienininkystės ir jos organizavimo reikalą darė aktualiu.

Kooperatinių pieninių propagandos daigus užtinkame jau draudžiamojo laikotarpio lietuvių spaudoje, kur siūloma steigti bendroves kooperatiniam pieno produktų perdirbimui. Bene seniausias iš tokių paraginimų bus P. L i u t o straipsnis, įdėtas į 1888 metų „Šviesą", „Apie bendroves"[1], kuriame autorius, kalbėdamas apie tai, „kokias bendroves prigulėtų lietuviams įsteigti ir kokias lengviausia gali įsitaisyti", mini ir bendrovių steigimą „daryti sūrius ir sviestą ir siųsdinti į kitas šalis ant pardavimo".

Jau konkretinį paskatinimą lietuviams ūkininkams duoda savo brošiūroje B e r l y n i š k i s (St. Matulaitis)[2] 1895 m. Be pieno perdirbimo aprašymo, autorius kalba ir apie „draugiškas pieninyčias" ir siūlo jas steigti ūkininkams: „Nauda iš draugiškų pieninyčių yra labai didelė, dėlto šiandien tokios draugistės po visą svietą dideliai platinasi ir tie susivienijimai

---

[1] Žiūr. 1888 m. „S z v i e s a" 13—45 p.

[2] B e r l y n i š k i s, Pienininkystė. Lietuvos ūkininkams, Tilžė, 1895 m.

turi didelės reikšmės. Taip menkas suvis ūkininkas, prisidėjęs prie tokių pieninyčių, gali naudotis, lygiai su turtingesniais, gali gauti tokią prekę už savo pieną, kaip ir kokis dvarponis... Man rodos, kad pas mus Lietuvoje draugistes ir užsiėmimas pienininkyste būtų tikras išganymas dėĩ mūsų ūkės. Dėl to gi ir mes Lietuviai nesilikim ir sykiu nuo kitų tautų, bet siekim nors paskum jas ir tokiu būdu pakelsime mūsų ūkę, o drauge ir savo pačių būvį pagerinsime"[1].

Tačiau kooperatinei pieninei įsisteigti daug daugiau nepakanka vienų raginimų, kaip vartotojų ar kredito bendrovei, nes čia reikia specialinio techniško nusimanymo, specialiniai parengto pieninės vedėjo, aktyvaus ir kasdieninio ūkininkų dalyvavimo pieninės darbe ir t. t. ir, pagaliau, kas sudaro pagrindinę sąlygą ir esant teigiamosioms pirmosios sąlygoms, reikalauja nemažų kapitalų, vadinasi, ir organizuoto finansavimo. Visi tie dalykai sunkiai buvo beprieinami tais laikais vieniems lietuviams-ūkininkams dėl politinių ir kultūrinių tais laikais sąlygų.

Praktiškai pienininkystės plėtimu Lietuvoje pirmieji susirūpina raseiniškiai dvarininkai. Jau minėta I. Ivanavičiaus Pagojaus dvare įsteigta pienininkystės mokykla paskatina steigti pienines ir gaminti sviestą eksportui. Šie pirmieji pienininkystės žygiai, kaip jo pionieriai prisipažįsta, pradėta apgraibomis, be pakankamo apskaičiavimo bei ištyrimo[2]. Tačiau naujas pienininkystės būdas palyginti su paktininko laikymu sudarė neabejotiną pažangą. Anot E. Römerio apskaičiavimų, jei parduodant pieną paktininkui vidutiniška kaina per metus už gorcių pieno siekdavo nedaugiau kaip 8 kapeikų (Raseinių apskr. 1900—1902 m.), tai gaminant eksportinį sviestą ir atskaičius visas išlaidas, grynos pajamos už gorcių pieno siekdavo 10—11 kapeikų. Kadangi 1000 pūdų sviesto produkcijos garinei pieninei įtaisyti reikėjo apie 3.877 rub., o augant produkcijai gamybos išlaidos mažėja (pieninėje su produkcija 2.500 pūdų sviesto siekia tik 3,5 kapeikos 1 sviesto svarui visos išlaidos su įpakavimu, o mažoje rankinėje 250 pūdų produkcijos 5 kapeikos), tai savaime susidaro pagrindas steigti

---

[1] Ten pat, 23 pusl.

[2] Dr. Eugenjusz Römer, Przyczynek do dziejów rozwoju mleczarstwa na Żmudzi. Odbitka z „Gazety Rolniczej". Warszawa, 1903.

kooperatines pienines, juoba, kad ir didesnių garinių pieninių produktas aukščiau vertinamas, kaip mažų pieninių. Nors reikalas steigti kooperatines pienines atrodė savaime suprantamas, tačiau jau minėtas autorius sako[1] „nors ir kaip aiškus šios stambios gamybos pranašumas, jis taip sunkiai suderinamas su įgimtais mūsų būdo patraukimais, kad man žinoma tik viena panaši kooperatinė pieninė gerai veikianti, būtent, Kušeliškių, Ras. ap., „Unitas", kita dar stambesnė pieninė ir turinti visus įmanomus pranašumus Kuršėnuose, Šiaulių ap., išnuomuota vokiečiui".

Gaminant dvarininkams sviestą palyginti mažose pieninėse, žinoma, jo pardavimas turėjo būti itin sunkus. Nepajėgiant savarankiai eksportuoti sviesto, teko ieškoti kitų būdų. Tam tikslui pasinaudota žemvaldžių organizacija „Selbsthilfe" Rygoje ir stota jos nariais. Ši organizacija laikė pienininkystės instruktorius ir jau turėjo savo rinkas sviestui parduoti. Jos pagelba ir naudojosi Žemaičių dvarininkai parduodami jai savo sviestą komisiniais pagrindais. Tačiau „Selbsthilfe'es" patarnavimais tegalima buvo naudotis tik pačioje pradžioje neturint dar jokio patyrimo eksporto srityje, nes tie patarnavimai buvo labai brangūs, būtent, 10 rub. metinio įnašo ir 1 kapeika už sviesto svarą nario įnašui ir 1 kapeika komisijos, priskaitant visas faktinas išlaidas (draudimo, ekspedicijos ir transporto). Už instruktoriaus patarnavimus, kurį nelengva buvo prisišaukti ir tai tik trumpam laikui, teko mokėti atskirai. Kadangi sviesto eksportas sudarė pelningą biznį, tai vienas raseiniškis dvarininkas (Trzaskovskis) įsteigė komisinę kontorą sviesto eksportui Liepojuje. Šios kontoros patarnavimai buvo patogesni, kaip rygiškės ir į ją perėjo dauguma Kauno gub. sviesto gamintojų. Tas paskatino ir rygiškes firmas sumažinti savo komisijas ir daugiau rūpintis pačių gamintojų reikalais.

Ryšiai su rygiške firma, paskum su liepojiške, žymiai padidino dvarininkų patyrimą sviesto eksporto reikaluose ir jie

---

[1] Doklad o rezultatach dejatelnosti moločnago kružka „Biruta" v 1899—1901 g. i ob otkrytiji deistvij Tovariščestva moločnych choziajev „Biruta", čitanyj E. von Römerom v Obščem Sobraniji členov Kovenskago Obščestva Selskago Choziaistva v Poneveže, 26 maja 1902 goda. Žurnal Ob. Sobr. Kov. Obščestva Sel. Choz. 26, 27 maja 1902 goda, Kovna, 1902, Nr. 6).

pagaliau patys ryžosi sudaryti savą sviesto eksportui organizaciją, kad galėtų išnaudoti geresnes sąlygas statant reguliariai ir didesnes sviesto partijas į užsienį (Kopenhagą). Taip pat aiškiai buvo suprastas reikalas suvienodinti sviesto rūšys ir sudaryti vieną markę. Pradžioje buvo nutarta mėginimui sudaryti privatinę bendrovę, į kurią įeitų tik tam tikros srities sviesto gamintojai. Tas ir buvo įvykinta 1899 metais, įsteigiant privatinę bendrovę be registruotų įstatų „Birutos" vardu su 12 narių ir 3.500 pūdų bendros sviesto gamybos. Nė viena iš stambiųjų pieninių neįstojo į ją nariu — didžiausia buvo su 600 pūdų gamyba. Tačiau „Birutos" veikimas greitai įrodė, kad ji gali būti vienodai naudinga ir smulkiems ir stambiems gamintojams. Susiinteresavimasis „Biruta" metai iš metų augo ir jau 1900 m. joje matome 20 narių su 4.300 pūdais metinės gamybos. Tat tenka aiškinti tuo, kad „Birutai" pavyko sumažinti transporto, ekspedicijos ir draudimo išlaidas nuo Šiaulių stoties ligi Kopenhagai nuo 1 r. 55 kap. — 1 r. 65 kap. nuo pūdo pradžioje, Trzaskovskio laikais nuo 1 r. 5 k. — 1 r. 15 k. ligi 65—75 kap.; vadinas, palyginti su Ryga visu 14%, ir vėliau tos išlaidos buvo dar labiau sumažintos. Šis papiginimas buvo susijęs ir su kitais patogumais: pagreitinimu ir sutvarkymu transporto — sviestas nuo pagaminimo pieninėje dienos į Kopenhagą patekdavo per 7 dienas, o seniau tas tęsdavosi 10—14 dienų, nors tekdavo susidurti su garlaivių tarp Liepojaus ir Kopenhagos reisų netaisyklingumu, taip pat nesuderinimu vagonų-ledaunių pribuvimu į uostą, netinkamais vagonais-ledaunėmis ir t. t.

Visa tai paskatino sudaryti formalinę bendrovę, remiantis normaliniais žemės ūkio bendrovių įstatais ir 1901 m. spalių mėn. 24 dieną Žemdirbystės ir Valstybės Turtų Ministeris patvirtino „Kauno gubernijos pieninių ūkių bendrovės, „Birutos" vardu, įstatus[1]. Įstatus padėjo įregistruoti Kauno Žemės Ūkio Draugija, prašant jos steigėjams[2].

Einant įstatais, „Birutos" tikslas buvo: teikti bendrovės nariams patarimus apie pieno produktų gamybą ir tinkamą sąskaitybos vedimą ir aplamai apie šios žemės ūkio šakos to-

[1] Ustav tovariščestva moločnych choziaev Kovenskoj gubernìji, pod nazvaniem „Biruta", Šavli, 1910 g.

[2] „Žurnal Koven. Sel.-Choz. Obšč." Nr. 2, 17 p. Nr. 5, II pr.

bulinimą, o taip pat padėti nariams išauklėti ir surasti tinkamus pienininkus; organizuoti narių sviesto pardavimą ir tam tikslui laikyti Rusijoje ir užsienyje agentus, kontoras ir t. t.; steigti tam tikras technikos bei chemijos įstaigas produktams perdirbti ir jiems tirti ir padėti įsigyti reikalingas pieninėms mašinas, įtaisymus, produktus ir t. t.

Bendrovė atsako visu savo turtu ir kapitalais. Be to, nariai atsako įnašais, kurio dydis buvo nustatytas 50 rub. ir stojamasis mokesnis 10 rub. Jokia kitokia narių atsakomybė nebuvo numatyta. Įnašų skaičių bendrovė pagal reikalą gali didinti arba mažinti. Nariai galėjo būti abiejų lyčių žemdirbiai, kurie verčiasi pieno ūkiu. Narys pats arba per įgaliotinį gali dalyvauti visuotiniame bendrovės susirinkime. Visi nariai visuotiniuose susirinkimuose turi vieną balsą, tačiau narys gali atstovauti pagal įgaliojimą dar vieną narį, bet kartu su savo balsu, negali turėti daugiau, kaip du balsus. Valdyba, revizijos komisija ir direktorius-tvarkytojas renkami visuotinių susirinkimų. Gryno pelno paskirstymas įstatų buvo numatytas tokis: 5% į atsargos kapitalą; iš likusios sumos 30% (bet nedaugiau kaip 8%) skiriamas dividendas už narių įnašus; 20% valdybos narių ir tarnautojų naudai, kaip papildomas prie algos atlyginimas; likusieji 50% skirstomi tarp bendrovės narių proporcingai pirkimų ir pardavimų per bendrovę sumoms.

Iš „Birutos“ įstatų matome, kad tai būta, labai menkais nukrypimais, kooperatinės bendrovės sviestui parduoti ir pienininkystei plėsti.

Formalinei kooperatinei svesto eksporto b-vei susidarius, „Birutos“ veikimas, pradėtas 1902 m. vasario mėn., žymiai išauga. Jos nariais stoja 48 žemvaldžiai, iš kurių 37 gamino eksportui sviestą. Bendras eksportuojamo sviesto kiekis per metus siekė 17$^{1}/_{2}$ tūkstančių pūdų, būtent, iš Raseinių ap. 17 narių su 6.500 pūdų, Šiaulių ap. 8 asmenys su 6.500 pūdų, Zarasų ap. 4 nariai su 1.600 pūdų, Ukmergės 2 nariai su 1.200 pūdų, Kauno ap. 3 nariai su 1.000 pūdų, Panevėžio 2 nariai su 500 pūdų, Telšių 1 narys su 100 pūdų sviesto metinės produkcijos. „Biruta“ laikė du pienininkystės instruktorius, kurie nuolatos prižiūrėdavo sviesto gamybą. Pienininkystės įrankiais apsirūpinti „Biruta“ Šiauliuose įsteigė centralinį sandėlį su skyriumi Kelmėje ir komisiniu pardavimu Raseiniuose. Taip pat b-vė imdavosi rengti pieninių įmones, atlikdavo apskaičia-

vimus ir sudarydavo sąmatas. Sandėlių apyvartos kapitalas buvo sudarytas iš įnašų po 50 rub.

Dabar jau „Biruta" geriau galėjo patarnauti savo nariams. Be jau minėto transporto, ekspedicijos ir draudimo išlaidų sumažinimo, bendrovei pavyko paskubinti nariams pinigų už pristatytą sviestą išmokėjimą. Jei eksportinės kontoros pinigus išmokėdavo per 6—8 savaites po produkto išsiuntimo, keisdamos danų kronas gana nepalankiu kursu, tai „Birutai" pavyko išmokėti pinigus per 3—4 savaites po sviesto išsiuntimo ir patogesniu kronos kursu.

Tačiau svarbiausiu savo nuopelnu „Biruta" laikė sviesto kainos pakėlimą. Ligi sviesto eksportininkų ratelio sudarymo kainos buvo labai menkos. Vidutinė danų sviesto (Toppreis) kaina 1897 m. buvo 90 kronų už 50 klg. arba 15 rub. 36 kap. už pūdą.

1898 —	89 danų kronos	—	15 r.	19 kap.
1899 —	96 „ „	—	16 „	38 „
1900 —	96 „ „	—	16 „	38 „
1901 —	97 „ „	—	16 „	55 „

Vidutinė kaina loco Kopenhaga gauta penkių pieninių, sudarančių 52% visos „Birutos" gamybos buvo:

1897 m. 12 r. 97 k. arba žemesnė už 1 pūd. danų sviesto 2 r. 39 k.
1898 m. 13 r. 05 k. arba žemesnė už 1 pūd. danų sviesto 2 r. 14 k.
1899 m. 14 r. 80 k. arba žemesnė už 1 pūd. danų sviesto 1 r. 85 k.
1900 m. 15 r. 26 k. arba žemesnė už 1 pūd. danų sviesto 1 r. 12 k.
1901 m. 15 r. 70 k. arba žemesnė už 1 pūd. danų sviesto 0 r. 85 k.

Šie duomenys[1] rodo, kad nuo 1899 metų kainos skirtumas tarp danų ir lietuviško sviesto mažėja, o tais metais kaip tik ir pradėjo veikti „Birutos" ratelis. Paaiškėjo, kad geriausiai sviestas buvo pagaminamas stambesnėse pieninėse, kurių 1903 metais būta 11, šalia 19 arklinių ir 13 rankinių.

Dalis sviesto žiemos metu buvo parduodama vietinėse prekyvietėse Peterburge, Vilniuje ir Kaune. Už nesūdytą sviestą būdavo gaunama po 45—50 kap. už svarą ir 40 kap. už sudyto sviesto svarą. Tačiau iš to daugiausiai pasinaudodavo tik arti-

[1] Jie paimti iš „Žurn. Kov. S. O." Nr. 6. D-ro E. Römerio pranešimo.

mesnės prie kelių pieninės. Vidaus prekyvietėse tekdavo susidurti su stambiomis kliūtimis: nebuvimu tinkamos pieno produktų prekybos organizacijos, neakuratišku atsiskaitymu už pirktą sviestą.

Visos tos pastangos žymiai pakėlė pieno kainą. Jei už lenkų gorčių pieno prieš „Birutai" susidarant iš pieno paktininkų buvo gaunama apie 10 kap., tai po to ta kaina D-ro E. Römerio apskaičiavimais 1899 m. siekė 14,03 kap., 1900 — 15,00 kap., 1901 m. 15,08 kap. ir 1902 m. 15,04 k. — tat reiškė kainos pakilimą 50%, jei buvo gaminamas pirmosios rūšies sviestas. Patogesnėse transporto sąlygose, tas kainos pakilimas būdavo dar didesnis. Aplamai pradėjus sviestą eksportuoti ir prižiūrėti jo gamybą kooperatiniais pagrindais mūsų Kauno dvarininkams „Birutos" veikimo pradžioje pavyko sviesto kainą pakelti 4 kapeikom, transportui sutaupyti 2 kap. svarui — vadinasi, iš viso 6 kap. Žinomas dalykas, tat reiškė ir kainos pakėlimą vidaus rinkose ir tiems ūkininkams, kurie sviesto neeksportavo. Tas paskatino daugiau kreipti dėmesio į gyvulininkystės tobulinimą ir iš viso daugiau dėti vilties mūsų krašto žemės ūkio linkmės pakeitimui, pastatant į pirmą vietą ne javų ūkį, o gyvulininkystę[1].

Pienininkystei plėstis būta kliūčių, kurias E. Römeris siūlo pašalinti[2] taip:

1. Sutvarkyti esamą pienininkystės (Pagojuje) mokyklą ir stengtis pasigaminti tikrų pienininkystės specialistų.

2. Įvesti į bendras pienines apmokėjimą už pieną pagal riebalų kiekį piene, kas ligi tol nepraktikuojama ir sudaro kai kuriems statytojams didelę skriaudą, siekiančią 30—50% pieno vertės.

3. Organizuoti nuolatinius garlaivių reisus tarp Liepojaus ir Kopenhagos, kad mūsų sviestui netektų gulėti Liepojuje, kol atsiras laivas, kas kaskart kainuoja 1—2 kap. už svarą, ko nepašalins ir specialinių sandėlių statymas, nes reguliarinis ir periodinis pristatymas sudaro būtiną sąlygą aukštai kainai gauti.

4. Daryti įtakos valstiečių ūkiui, kad imtųsi pienininkystės, nes jie ligi šiol jąja nesiverčia, o dėl to dabartinės esamos pieninės galėtų duoti daugiau pelno, nes daugeliu atvejų jų

[1] Žiūrėk ten pat.
[2] Žiūrėk jo „Przyczynek" 14—15 pusl.

dabartinė instaliacija pritaikinta trigubai ar net keturis kart didesniam pieno kiekiui perdirbti, kurio savas dvarininkų ūkis negalės pristatyti.

5. Stengtis „Birutos“ veikimą išplėsti po visą guberniją; sukoncentruoti visą sviesto eksportą vienoje prekybinėje organizacijoje.

6. Įsteigti Kopenhagoje prekybinę agentūrą, kuri dabotų ir gintų mūsų sviesto eksportininkų reikalus užsienio prekyvietėse.

7. Vidaus prekyvietėse sviesto pardavimo organizavimas, ypatingai būtų svarbus mažoms pieninėms, kurios niekados negalės gauti aukščiausios kainos užsienio prekyvietėse.

8. Tolimesnėje ateityje stengtis užmegsti tiesioginius ryšius su Anglija.

Pastarasai reikalas visados tenka turėti galvoje, tačiau greitomis persimesti į Londono prekyvietę esą negalima, nes Londonas rusų Sibiro sviestą vertina 30% žemiau už visas kitas sviesto rūšis. Aukštesnes kainas Sibiro sviestas gauna Kopenhagoje, kaip Londone, o „Birutos“ I rūš. sviestas Kopenhagoje parduodamas $1^1/_4$ kap. svarui brangiau, kaip rusų sviestas. Tat Londono prekyvietėje galima bus pasirodyti, kai visoje šalyje atsiras daugiau tokių bendrovių, kaip „Biruta“ ir padidėjus gamybai, galima bus Londone pasirodyti su sava marke. Todėl sveikintinas yra susikūrimas „Gamintojų Bendrovės Varšuvoje“ ir besikurianti panaši bendrovė Vilniuje. Tik susijungus, anot D-ro E. R ö m e r i o, panašioms bendrovėms į vieną sąjungą galima būtų pasirodyti savarankiškai pasaulinėje prekyvietėje.

„Birutos“ veikla matyti stipriai suinteresavo Lietuvos dvarininkus pienininkystėje[1]. Jos pavyzdį matome dažnai nuro-

---

[1] Kad „Biruta“ mokamai varė pienininkystės darbą, matome ir K. J. Čechovičiaus pranešime KŽŪD metiniame 1903 metų susirinkime „Apie parodų organizaciją“ sako: „Lankytojas mūsų parodoje paliktas be globos; jis neturi į ką kreiptis patarimo, niekas nepadeda jam susiorientuoti rūpimo skyriaus klausimuose.

Visoje parodoje (Panevėžio) išimtį sudarė tik ta kertė, kur bendrovė „Biruta“ išstatė savo labai įdomias diagramas, kur rodomas pieninių įrengimas ir įvairios jėgos separatorių vertinimas pagal separuojamo pieno kiekio perleidimą. „Birutos“ instruktorius, kuris beveik visą laiką buvo prie savo eksponato, publiką visados gaudavo tikslias žinias apie pieninin-

dant 1902 m. įsteigtų žemės ūkio bėdoms tirti komitetų pranešimuose ir Kauno, iš dalies Vilniaus ir Suvalkų komitetų atsakymai pienininkystės klausimais remiasi daugiausia „Birutos“ praktika.

Taip, Panevėžio apskrities komitetas pieno ūkiui plėsti siūlo:

1. išduoti „Birutai“ pašalpą laikyti pienininkystės instruktoriams;

2. leisti prie keleivinių traukinių vagonus-ledaunes, kurie turėtų būti naudojami išimtinai sviestui, pienui ir grietinei gabenti;

3. įvesti tiesioginį su užsienio prekyvietėmis garlaivių su šaldytuvais kursavimą, nustatytomis dienomis iš Liepojaus;

4. palengvinti geležinkelių tarifus pieno, sviesto ir grietinės važtoms.

Čia tas pats komitetas prikergia, kad ūkininkų pieno ūkio plėtra nėra įmanoma esamomis ekonominio gyvenimo sąlygomis. Joms pagerinti reikia panaikinti bendras ganyklas ir servitutus, panaikinti rėžius, aprėžti sklypų smulkinimą, pripažinti asmeninę nuosavybę skirtinei žemei[1].

Raseinių apskrities komitetas, savaime suprantama, savo atsakyme apie priemones pienininkystei plėsti remiasi „Birutos“ veikla. Jo nuomone, pieno ūkiui plėsti, reikia remti kooperatinių pieninių, esamo jau Raseinių ap. „Unitas“, „Fortuna“, „Pajauta“ ir kitų panašaus tipo įsisteigimas. Tokios pieninės steigiamos kelių kaimyninių žemvaldžių. Pienas kasdien pristatomas į pieninę, kur perdirbamas prityrusiam pienininkui vadovaujant į eksportinį sviestą, kuris paskum parduodamas užsienio prekyvietėse: „Birutos“ veikimas gali iš pagrindų padėti sutvarkyti pieno produktų prekybą. Ir šis komitetas reiškia pageidavimą, kad būtų pagerintos pieno produktų pervežimo sąlygos geležinkeliais[2].

Telšių apskrities komitetas tuo klausimu yra visiškai lakoniškas. Nieko kito jis neįstengia pasiūlyti, kaip tik rekomen-

---

kystės detales, įgydavo bendrą viso skyriaus supratimą ir prisavindavo pagrindinius atskirų gamybos faktorių įvertinimus“. (Žurn. Kovselsobč. Nr. 8. VII priedas).

[1] Trudy miestnych komitetov o nuždach selskochoziaistvennoj promišlennosti XVI. Kovenskaja gubernija. S. Peterburg, 1903. 123 pusl.

[2] Ten pat, 138 p.

duoti plėsti tokių bendrovių kaip „Biruta“ veikimą[1]. Taip pat lakonišką atsakymą duoda ir Ukmergės apskrities komitetas, kuris siūlo pašalpas pienininkystės instruktoriams ir kilojamoms pienininkystės mokykloms, o pieno ūkio produktų pardavimui paskatinti pageidauja sumažinti tarifus pieno produktams ir pienininkystės indams[2].

Šiaulių apskrities komitetas savo atsakyme nurodo bendras priemones: 1. turi būti panaikinti muitai geležiai, trąšoms ir visoms žemės ūkio mašinoms; 2. apdėtos išvežamais muitais išspaudos, sėlenos ir kitos koncentruotos pašarinės priemonės; 3. uždrausti leisti į bendras ganyklas eržilus ir bulius; 4. duoti subsidijas garlaiviams taisyklingiems reisams palaikyti tarp Liepojaus ir danų bei anglų uostų pieno produktų pardavimo palengvinimui; 5. įrengti tam pačiam tikslui daugiau vagonų - ledaunių, kursuojančių į uostus ir vidaus prekyvietes ir 6. leisti į apyvartą be akcizo denoturuotą spiritą žemės ūkio spirito varykloms plėstis[3].

Plačiau pienininkystės plėtimo klausimu pasisako Kauno apskrities komitetas, kurio nuomonėje randame jau bendro valstybinio nusistatymo priešingai žemvaldiškam nusistatymui visų kultūros darbą koncentruoti prie dvarininkų žemės ūkio draugijų. Jis neneigia reikalo duoti pašalpas prie žemės ūkio draugijų laikomiems pienininkystės instruktoriams, bet kartu pripažįsta reikalą laikyti pakankamą žemdirbystės ministerijos instruktorių skaičių, kurios patarnavimais galėtų naudotis visi ūkininkai: ir tie, kurie įeina į draugijas ir tie, kurie į jas neįeina. Tuo remdamasis komitetas nusprendė: 1. pripažinti pageidaujamų pienininkystės mokyklų steigimą esamu pavyzdžiu; 2. rūpintis, kad būtų įsteigtos žemdirbystės ministerijos pienininkystės instruktorių vietos po 1 apskričiui ir 3 gyvulininkystės instruktoriai visai gubernijai; 3. rūpintis, kad būtų išduotos metinės pašalpos pienininkystės ir gyvulininkystės draugijų instruktoriams; 4. prašyti suteikti instruktoriams valstybinės tarnybos teises; 5. prašyti įsteigti pienininkystės reikalams agento vietą Kopenhagoje prie rusų konsulato sviesto eksportinei prekybai reguliuoti; 6. rūpintis, kad būtų sutvarkyti va-

---

[1] Ten pat, 154 p.
[2] Ten pat, 39 p.
[3] Ten pat, 182 p.

gonai-ledaunės ir skubus sviesto statymas į Rygą, nes dažnai atsitikdavo išbūti Rygoje per ištisą savaitę ligi kito garlaivio; 7. pripažinti pageidaujamu įsteigt skubius garlaivių reisus tarp Liepojaus ir Kopenhagos[1].

Kai kuriuos naujus dalykus pieno ūkiui pagerinti iškelia ir Kauno gubernijos komitetas pripažindamas reikalą plėsti pieno ūkį ir rūpintis paremti jo produktų pardavimą, siūlo rengti prie žemųjų žemdirbystės mokyklų pienininkystės kursus, į kuriuos būtų visi, be tautybės, tikybos ir amžiaus skirtumo priimami. Kursus turėtų laikyti savo žinioje ir juos prižiūrėti žemės ūkio draugijos. Pieninės turėtų per trumpesnį ar ilgesnį laiką atleidžiamos nuo rinkliavų, nes jos iš esmės nėra fabrikai, o tik perdirba žemės ūkio produktus, o žemės ūkis už žemę moka nustatytas rinkliavas ir mokesnius. Teikti įvairiopų palengvinimų pieno perdirbimo bendrovėms ir draugijoms. Prie žemės ūkio draugijų steigti chemijos ir bakteriologijos stotis, kad būtų galima pigiai ir lengvai turėti analizus ir grynąsias bakterijų kultūras, reikalingas pieno produktams perdirbti. Rengti periodines pieno ūkio produktų parodas su piniginėmis dovanomis tam, kad supažindintų gyventojus su naujais pieno perdirbimo būdais ir paskatinti juos toliau plėsti šią pramonę. Taip pat skatinti pieno produktų eksportui bendrovių sudarymą, ypatingai į Angliją[2].

Palyginti plačiau nušviestus pieno ūkio reikalus randame Suvalkų gubernijos komiteto pranešime. Anot komiteto, gyvulių skaičiumi Suvalkų gubernija užima paskutinę vietą iš visų Pavislio gub.; čia 100 dirvos dešimtinių tenka 22,2 raguočių (visam Pavisliui vidutiniai 100 dešimtinių tenka 35,5 raguočiai). Visa tat įrodo, kad pieno ūkis Suvalkų gub. neužima tinkamos vietos ir nesudaro gyventojams pajamų šaltinio, o tuo tarpu Suvalkų gubernijos klimato sąlygos gana palankios yra pieno ūkiui, nes beveik nesti ilgesnių sausrų, blogai veikiančių pašarinių ir pievų žolių augimą. Menko pieno ūkio išsiplėtimo Suvalkų gub. yra šios priežastys: 1. rėžinis žemės valdymas sudaro tokią būklę, kad pašarinių žolių sėjimas nėra įmanomas: jis reikalauja daugybės neproduktingo darbo, reikalauja dažno pievos keitimo ganiava, kuri po kurio laiko virsta nenaudojama

[1] Ten pat, 48 p.
[2] Ten pat, 28-29 pusl.

žeme, sukelia nuolatinius nuganymus, teismo bylas ir atima norą reikšti ūkio reikaluose iniciatyvą. 2. ganyklų servitutai kliudo žemvaldžiams įvesti sėjomainą, o ūkininkams — tinkamai laikyti gyvulius, kurių skaičius pernelyg padauginamas. 3. ūkininkų tamsumas, nesant mokyklų ir įstaigų, kurios supažindintų su šiuo klausimu.

Tuo tarpu gyvulininkystė yra artimai susijusi su žemdirbyste ir be atitinkamo pirmosios išplėtimo neįmanomas ir antrosios pagerinimas, o dėlto visiškai turi būti suprantamas ir pageidaujamas noras pagerinti gyvulininkystę apskritai ir racionaliai pastatyti pieno ūkį.

Vadinasi, reikia pažymėti, tas normalinis kelias plėstis gyvulininkystei ir pieno ūkiui, kuris, komiteto nuomone, padėtų ateityje klestėti šiai svarbiai žemės ūkio šakai.

Visų pirmiausia pageidaujama pašalinti kliudančias pieno ūkiui plėstis priežastis: rėžius, servitutus, taip pat labai būtų pageidaujama greičiau steigti žemesnes žemės ūkio mokyklas ir taip pat paskatinimas šioje srityje privatinės iniciatyvos. Be to, šiose mokyklose turėtų būti tinkamai pastatytas praktiškas ir teoriškas gyvulininkystės ir pieno ūkio dėstymas. Greta su mokyklomis reikia leisti žemės ūkio draugijai leisti ir spausdinti liaudžiai knygas ir brošiūras apie gyvulininkystę ir pieno ūkį vietinėmis kalbomis (lenkų ir lietuvių).

Ne mažesnės reikšmės turėtų patvirtinimas normalinių pieno perdirbimo bendrovių įstatų, moralinėje žemės ūkio draugijos priežiūroje, o kalbamieji įstatai turėtų leisti steigti bendroves registracine tvarka.

Pieno ūkiui pakelti reikalingoms priemonėms įvykinti reikalinga žemės ūkio ministerijos parama valdiškų subsidijų pavidale žemės ūkio draugijoms šiems tikslams: a. komandiruoti parengtiems asmenims į tas vietas, kurios yra pagarsėjusios savo pieno ūkiu, susipažinti su naujais gamybos metodais, produktų pardavimo organizacija ir t. t. Toki asmenys, kaip pienininkystės instruktoriai, galėtų sekti pieno produktų gamybą ir gyvulininkystę. Jie turėtų: a. kasmet duoti apyskaitas iš savo veikimo žemės ūkio ministerijai per vietinę žemės ūkio draugiją; b. praktiškai supažindinti liaudies mokytojus ir kitus asmenis su pieno ūkiu; c. duoti metines dovanas ir premijas asmenims ir draugijoms, kurios užsiima pieno ūkiu; d. rengtis

parodoms ir suvažiavimams; e. kviesti specialistus paskaitoms pieno ūkio klausimais; h) rengti specialinius pienininkystės kursus, asmenims su tinkamu pasirengimu norintiems susipažinti su pieno ūkiu.

Be išvardintų reikalų pageidaujamas būtų įsteigimas pieno ūkio stoties kartu su pieno tyrimo stotimi prie Varšuvos Universiteto arba Poliklinikos Instituto.

Kiekvieno dalyko plėtimas visų pirmiausia reikalauja lengvo sudarymo ir gavimo lėšų, todėl komitetas randa būtinai reikalingu įsteigti Suvalkuose valstybės banko skyrių tam, kad lengviau būtų gaunamos lėšos ir prieinamas ilgalaikis melioracijos kreditas juoba, kad Suvalkuose nėra nė vienos kredito įstaigos net trumpalaikėms kredito operacijoms.

Kartu su tuo komitetas mano, kad svarbiausiomis priemonėmis, kurios paskatintų prekybą ir tinkamą pieno produktų pardavimą yra šios:

1. sutvarkymas pieno prekybos miestuose, miesteliuose ir bažnytkaimiuose išleidžiant privalomus įsakymus dėl indų, pienui laikyti patalpų ir t. t.;

2. nustatymas didesnių baudų už pieno ir sviesto falsifikaciją;

3. įsteigimas pieno ūkių, kurie būtų nuolatinėje sanitarinėje priežiūroje;

4. praplėtimas sviesto, pieno ir sūrio vartojimo kariuomenėje;

5. gyventojų informavimas apie armijos ir laivyno kondensuoto pieno reikalingumą ir jo statymo sąlygas;

6. privalomas vaikų maitinimas prieglaudose ir ligoninėse sterilizuotu pienu, kas paskatintų tos rūšies pieno gamybą, vaikus apsaugotų nuo užsikrėtimo tuberkuliozu;

7. įrengimas geležinkeliuose vagonų-šaldytuvų pieno produktams gabenti, ir

8. įrengimas eksporto punktuose tam tikrų sandėlių sviestui laikyti ir rūšiuoti. Sandėliai turi duoti avansus už gaunamą sviestą ir atlikti per tam tikrą laiką galutiną atsiskaitymą, pardavus produktą[1].

---

[1] Trudy miestnych Komitetov o nuždach selsko-choziaistv. promišlenosti LI. Privislenskij Kraj. S. Peterburg, 1903 g. 1041—1043.

Vilniaus gubernijos komitetai taip pat pripažino kooperatinių pieninių steigimo reikalingumą[1], jų steigimo suprastinimą[2], transporto palengvinimą ir pieno produktų reikalingumą priimti visose stotyse, kur sustoja keleiviniai traukiniai, vagonų-ledaunių skaičiaus padidinimą, pieno produktų važtos tarifų sumažinimą[3].

„Birutos“ veikla ir pripažinimas pienininkystės reikšmės, kuris aiškiai yra pabrėžtas ir lietuviškųjų gubernijų „bėdų“ komitetuose, pasireiškė ir aiškiai sviesto gamybos didėjimu Lietuvoje. Apie tos gamybos kiekį galime spręsti iš statistikos duomenų surinktų Kauno žemės ūkio draugijos statistikos biuro apie sviesto pakrovimus ir iškrovimus Kauno gubernijos geležinkelių stotyse[4].

	Sviesto pūdų.		Pienžindžių veršienos pūd.	
Metai	Išsiųsta.	pribuvo.	Išsiųsta	pribuvo
1877	125	2.009	41.971	4.028
1888	313	1.228	46.036	4.349.
1892	2.638	2,403	1.558	857
1893	2.693	1.710	1.255	646
1894	1.801	345	931	528
1895	1.601	1.136	2,617	454
1896	16.656	340	5.377	529
1899	42.634	1.048	20.392	3.363
1900	27.805	538	12.714	3.797
1901	42.187	4.583	22.542	3.280

Ypatingai svesto pakrovimai padidėja iš Šiaulių (nuo 170 pūdų 1892 metais ligi 16.929 pūdų 1901 metais), Kuršėnų (nuo 727 pūdų 1892 m. ligi 3.212 p. 1901 m.), Radviliškio, Papilės, Mažeikių ir kai kurių kitų.

Šie statistikos duomenys, kaip pažymi jų rinkėjas, toli gražu nėra pilni, o kai kuriais metais supainiota pažymėjimuose važtaraščiuose, iš kurių šie duomenys buvo renkami, sviesto pakrovimai su pienžindžių veršienos pakrovimais. Tik jau 1901

---

[1] Trudy. Vilenskaja gubernija, 13, 72, 60 pusl.
[2] Ten pat, 13, 72 ir 160 pusl.
[3] Ten pat, 13, 129, 160 pusl.
[4] „Žurnal Kov. Ob. Sel. Choz.“ Nr. 9, 1903 m. priedas.

metų duomenys yra labiau patikimi[1]. Karakteringa yra ir tai, kad sviesto gamybos augimas mažino veršienos pakrovimus.

„Birutos" veikimas, „bėdų" komitetų pranešimai ir ką tik minėti statistikos duomenys įrodo, kad XX pradžioje mūsų dvarininkų pienininkyste stipriai susiinteresuota ir jau praktiškai pradėta dirbti. Vietinė rusų administracija tam pritarė.

Tolimesnis pienininkystės plėtimas ir jos propaganda ligi 1912 metų eina veik išimtinai „Birutoje". Nesant išlikusių prieinamų tos bendrovės archyvų, tolimesniam jos veikimui pasinaudosiu jos pačios prašymu rašytu Vilniaus ir Kauno gubernijų Žemdirbystės ir Valstybės Turtų Viršininkui rašytu skundu 1912 m. gegužės mėn. 10(24), kuriame „Biruta" skundžiasi dėl neteisėto jos dideliais verslo mokesčiais apkrovimo ir prašo palaikyti jos prašymą žemdirbystės departamentui. Savo skundui pateisinti, bendrovės direktorius Vytautas Mikševičius apibūdina bendrovės veikimą, nurodo jos nuopelnus ir stengiasi įrodyti jos kooperatiškumą. Anot jo:

1. „Birutos" Bendrovė neturi prekybos įmonės pobūdžio, nes savo rizika ir savo lėšomis nelaiko jokios įmonės ir neturi jokių fabrikų, dirbtuvių, sandėlių ir joms panašių įmonių.

2. Bendrovė yra sąjunga Kauno gubernijos žemvaldžių, turinčių savo sviestui gaminti įmones ir veikiančių visiškai savarankiškai.

3. Bendrovės vaidmuo yra išimtinai instruktuoti ir tarpininkauti. Laikydama du pieno ūkio instruktorius, bendrovė labiausiai stengiasi, kad bendrovės narių sviestui gaminti įmonėse būtų gaminamas produktas, tinkąs prekyvietės reikalavimams, ir, kiek galint, vienodas pas visus ūkininkus. Per dešimtį metų „Birutos" instruktorių pastangomis, Kauno gub. pieno ūkių sviestas pasiekė vienodumo ir geros rūšies ir užsienio prekyvietėse turi gerą reputaciją.

Ryšium su šiuo instruktorių veikimu buvo sutvarkytos ir pačios sviestui gaminti įmonės; šiuo atžvilgiu bendrovės padaryta nemaža, nes per dešimtį metų, pagal jos instruktorių planus ir jiems vadovaujant, pastatyta devynios garo pieninės,

---

[1] „Žurnal Kov. Ob. Sel. Choz." Nr. 10, 13 p.

[2] Iš Centralinio Valstybės Archyvo Vilniaus ir Kauno Žemdirbystės ir Valstybės Turtų Valdybos bylos. Jis ištisai 1934 m. buvo atspausdintas „Talkoje" 8-9 nr.

devynios arklinės pieninės ir dešimts rankinių. Visos šios pieninės pastatytos pagal paskutinius technikos reikalavimus ir garantuoja gero produkto gamybą.

Tolimesnį bendrovės rūpesnį sudaro šių pieno produktų pardavimo organizacija, kad atpalaidavus mūsų pieno ūkius nuo supirkėjų ir tarpininkų priklausomybės; suvienodinus dėl instruktorių veiklos gamybą ir pasiekus geros jos kokybės, bendrovė suėjo į betarpiškus ryšius su pirkliais užsienio prekyvietėse ir parduoda jiems savo narių sviestą, neimdama už tai jokio mokesnio ir negaudama iš viso jokios naudos.

4. Bendrovės lėšos instruktoriams samdyti ir jų kelionėms apmokėti (nes nariai instruktorių darbo specialiai neapmoka), raštinės ir kitoms išlaidoms, susidaro iš metinių narių įnašų, nustatomų proporcingai kiekvieno nario sviesto produkcijai, kitų pajamų bendrovė neturi, o iš to aišku, kad ji ir gryno pelno negali turėti, o neišleidus visų pajamų, turi tik taupmenas, kurias tenka arba priskirti į kitų metų išlaidas, arba grąžinti nariams, kaip permokėtas sumas.

5. Pirmaisiais veikimo metais bendrovė savo narių patogumui laikė pienininkystės įrankių (separatorių, statinaičių, dažų sviestui ir p. d.) sandėliuos Šiauliuose ir Kelmėje, bet dėl menkų apyvartų ir stambių išlaidų jiems laikyti, šie sandėliai nedavė jokių pajamų, o patarnavo tik Bendrovės nariams. Tai įsisteigus Sindikato žemės ūkio sandėliams, laikantiems šiuos reikalingus pieninkystei įrankius, bendrovė savo sandėlius uždarė ir paskutiniu laiku jokių sandėlių nelaiko. Iš aukščiau sakyto aišku, kad Kauno gub. pieno ūkių „Birutės“ bendrovė yra tik kooperatinio pobūdžio tam, kad tvarkytų sviesto gamybą ir organizuotų pieno produktų pardavimą. Bet naudingas bendrovės veikimas reiškėsi ne tik jos narių pajamų didinimu, ji, netenka abejoti, darė daug platesnę įtaką, organizuodama sviesto pardavimą ir jo dideliais kiekiais išvežimą į užsienį, kas iš viso padidino pieno produktų kainas mūsų krašte ir savarankiški pieno ūkiai stipriai išsiplėtė visur, net valstiečių ūkiuose atsirado separatoriai ir pašalinti „paktoriai“ (nuomininkai supirkėjai). Kasmet rengdama Raseiniuose sviesto parodą, sujungtą su separatorių darbo demonstravimu ir populiarinėmis paskaitomis, Bendrovė savo instrukcine veikla apima ir ne bendrovės narius. Tris kartus panaši paroda buvo surengta Šiauliuose ir iš viso tik reikalingų lėšų stoka neleido

bendrovei, einant visuotinio susirinkimo nutarimais, surengti bent dvi parodas kasmet įvairiose gubernijos vietose. Tačiau galima spręsti, kad ne be bendrovės veikimo įtakos, įkurta pirmoji valstiečių pieno ūkių bendrovė Pagiriuose, kur visa pieninė įrengta pagal mūsų instruktorių planus ir jų vadovybėje, o pastatyta paskutiniu laiku ūkininkų pieninė Plungėje įsirašė į bendrovės narius per ją savo pieno produktams parduoti.

Buvo daromi bendrovės mėginimai organizuoti ir smulkų sviesto gaminimą. Tam tikslui per dvejus metus Kelmės žemės ūkio ratelyje bendrovės instruktorius mokė ir vadovavo visus ratelio narius gaminti sviestą, o bendrovė tarpininkavo parduodant, tas pats buvo daroma per 2 metus ir tarp Skaudvilės smulkių gamintojų, tačiau gaila, bendrovei teko nutraukti šią veiklą, susijusią su nemaža trūso ir išlaidų, nes Kauno iždo rūmai šią mūsų veiklą pripažino, kaip komisinį sviesto pardavimą.

Per paskutinius trejetą metų bendrovė praplėtė savo veikimą, savo narių gyvulių šėrimo ir priežiūros instruktavimo bei kontrolės srityje, sudarydama specialines grupes (kontrolės sąjungas), praplėsdama savo instruktorių veikimą ir į gyvulių kaimenes.

Tuo tarpu bendrovė ne tik kad veikė savo narių naudai ir neturėjo savo rizikoje ir savo lėšomis jokios įmonės ir nevedė jos, o panaikinus sandėlius nustojo ir prekybinės įmonės pobūdžio, mokesčių inspekcija vis dėlto apgrovę ją verslo mokesčiu, reikalaudama sumokėti už trejus praėjusius metus, tuo tarpu kaip bendrovė, neturėdama kitų lėšų, kaip tik vietiniai narių įnašai, už pereitus metus šių išlaidų negali sumokėti.

Dėl to bendrovės veikimas pasviro ir tat verčia Bendrovės Valdybą prašyti žemdirbystės departamento asignuoti bendrovei kasmet pašalpą jos lėšoms sustiprintni 1.500 rublių dydžio. To pagrindą sudaro naudingas bendrovės veikimas ne tik savo narių naudai, bet ir visiems gyventojams ir ta apystova, kad savo išlaidoms apmokėti bendrovė surenka iš savo narių kišenių stambią sumą — apie 4.000 rublių per metus ir kad per dešimtį metų bendrovė nė kartą neprašė ir negavo jokių subsidijų iš valdžios, kuri padeda visiems geriems sumanymams krašte ir remia kooperacijos darbą, o mūsų Bendrovė ne tik nieko negavo, bet dar apkrauta mokesčiais".

Iš šio „Birutos“ veiklos aprašymo matome, kad b-vė, be grynai komisinių operacijų su dvarininkų pieninėmis, atlikdavo ir platesnį kultūros darbą.

Iš jos apyskaitų nuotrupų, 1909, 1910, 1911 ir 1913 metams jos veikimas per tą laikotarpį taip atrodo:

M e t a i	1909	1910	1911	1913
Narių - - - - - -	67	67	62	40
Statytojų - - - - -	31	27	29	39
Pardavė eksport. sviesto statin.	862	1093	1914	961
arba svarų - -	113362	151441	261340	132626
„ vidaus rinkos stat. -	941	850	580	1385
„ „ „ klg. -	103011	92192	60549	172000
Iš viso . .	1703 st. už 82364 rub.	243633 sv. už 94137 r. 18 k.	321889 sv. už 131003 r. 20 k.	304636 sv. už. 128197 r. 25 k.
Už 1 klg. vidut. - - -	38,06	38,61	40,69	43,08
Išlaidos - - - - - -	3561,19 rub.	3495,36	3789,22	2978,95
Įnašų kapitalas - - -	3350,00	3350	3100,00	2000
Atsargos kapitalas - - -	1269,43	1269,43	1306,68	1428,46
Rezervo „ - - -	766,01	786,01	1342,21	732,50
Kreditoriai - - - -	3803,12	2035,29	222,63	2185,76

Palyginti 1904 metus su 1913 metais matome, kad „Birutos“ eksportuojamo sviesto kiekis mažėja nuo 4.470 st. 1904 m. į Daniją ir iš dalies Angliją ligi 961 statinės 1913 m. Bet užtat pardavimas vidaus prekyvietėje auga: 1904 m. Vilniuje parduota sūdyto sviesto 5.672 sv. Vilniuje, 5.847 sv. Varšuvoje ir 21.838 sv. Varšuvoje ir Lodzėje[1], tuo tarpu 1913 m. apyskaitos duomenyse vidaus prekyvietėje matome parduota 1.385 statinaites.

Pažymėtinas faktas, kad „Birutos“ apyvartos nuo 1904 metų nesiplečia. Tat tenka aiškinti tuo, kad kaip ir „Birutos“ veikimo pradžioje, taip ir vėliau žymi Kauno dvarininkų dalis, parduodama pieno produktus „Birutos“ patarnavimais nesinaudojo ir ta tendencija ilgainiui didėjo.

---

[1] Otčet tovariščestva Kovenskich moločnych choziaev „Biruta“ za 1904 g. Rossieny, 1905 g.

Šiaip ar taip, „Biruta" Lietuvos pienininkystės istorijoje išvarė pirmąją sekmingą vagą ir ne tik vieniems dvarininkams savo veikla darė įtakos, bet taip pat ir ūkininkams. Tiesa, tautiniai-kultūrinio pobūdžio momentai, taip pat iš dalies ir socialiniai-ekonominiai, kliudė nusistatyti visiškai patikimiems santykiams tarp „Birutos" ir lietuvių ūkininkų[1]. Todėl ir suprantama, kad nebuvimas tinkamo kontakto tarp stambių ir smulkių ūkių kliudė tinkamai plėstis pienininkystei Lietuvoje. Tą galime matyti ir iš įdomaus Z. Chmielewskio pranešimo[2] 1912 m., kuriame randame atvaizduotas pieno produktų pardavimo sąlygas ryšium su tinkama pienininkystės organizacija ir palyginimą Lietuvos pienininkystės su Lenkijos. Kadangi pranešime randame gana pilną tų laikų pienininkystės vaizdą, tai ties juo sustosime čia kiek plačiau.

Teisinga autoriaus nuomonė, kiekvienas gamintojas, taigi ir sviesto, norėdamas gerai parduoti produktą, privalo pažinti prekyvietės reikalavimus. Ir toliau autorius tas sviesto prekyvietės sąlygas trumpai karaterizuoja. Anglijos pastoviai sviesto prekyvietei daro žymios įtakos patobulėjimas transporto technikos — įvedimas į transporto priemones dirbtino šaldymo, kas įgalino pigaus Sibiro ir Australijos sviesto gabenimą. Tat sudarė didelę konkurenciją danų ir prancūzų sviestui, kurie ligi to laiko buvo svarbiausi sviesto statytojai į Angliją. Prasideda naujų prekyviečių ieškojimas ir paskutiniais metais matome danus spraudžiantis į Vokietiją ir Austriją, atidarymą Sibiro sviesto sandėlių Berlyne ir Dresdene ir pastangas taip pat jį pardavinėti ir Lenkijoje. Ypatingą konkurenciją Australijos sviestas daro Europos sviestui žiemą, kai ten tuo laiku esti vasara ir sviesto gamyba padidėja. Todėl ir anglų prekyvietė

---

[1] „Lietuvos Ūkininkas" 1912 m. 14 nr. Raseinių Parodos aprašyme Vargovaikis rašo: „Kampe, tam tikram „pavilione" iškabinta vėliava „Biruta" — tai dvarininkų pienininkystės draugija. Iš lauko parašas lietuviškas ir rusiškas, įėjus vidun radome iškabintas įvairių pieninių plenų lenteles, parodančias pieno kainą ir kaip jis apsimoka perdirbant į sviestą, taip pat ilgas apyskaitas „Bubių pienininkystsė mokyklos" viskas beveik aprašyta vien rusiškai, todėl prastiems ūkininkams tie visi plenai ir lentelės nesuprantami". (Žemė, 1912, 14 nr.).

[2] Ž. Kowieńskie Wykłady Rolnicze z lat 1910, 1911 ir 1912. Tom. II. Wydanie Kowieńkiego Towarzystwa Rolniczego. Wilno, 1914. Paskaitą: Inž. Z. Chmielewski. Wytyczne Organizacji Mleczarstwa 85—93 pusl.

yra patogesnė vasarą, o žiemą reikia rūpintis ir ieškoti kitų pardavimo vietų. Vokietijos sviesto prekyvietė metai iš metų auga, ypač vasarą kurortų sezonais. Lenkija paprastai vasarą daugiau gamina sviesto, kaip žiemą, kada jai pačiai sviesto pritrūksta. Rusų sostinėse aukštos rūšies sviesto paklausai yra gana dideli ir kainos neblogos. Dėlto Chmielewskiui atrodo, kad lietuviams sviesto gamintojams vasarą geriausia prekyvietė yra Vokietija, o žiemą Lenkija arba rusų sostinės (Peterburgas ir Maskva). Tačiau, veikiant įvairiose prekyvietėse tenka susidurti su rimtais prekybiniais ir technikiniais sunkumais. Aiškus dalykas, anot pranešėjo, kad daug patogiau turėti reikalas su vienu nuolatiniu pirkėju, negu kaskart ieškoti naujų. Bet ir santykiaujant su vienu pirkėju be kooperatinės prekybinės organizacijos pagelbos, taip pat galima nudegti. Geriausią to pavyzdį, anot Chmielewskio, duoda Latvijos pavyzdys, kur nesenai susidariusios pieno bendrovės turėjo gana žymių nuostolių ir buvo priverstos susijungti į vieną prekybinę organizaciją. Tat juoba operavimas keliose prekyvietėse reikalauja kooperatinės prekybinės organizacijos. Sviesto prekyba yra viena iš sunkiausių ir todėl atskiriems žemvaldžiams yra visiškai neįmanomas dalykas. Čia tegali padėti kooperatinė organizacija, kuri visose šalyse prisidėdavo prie pienininkystės išplėtimo. To pavyzdį gali duoti ir susidarymas prieš trejetą metų Lenkijoje Varšuvos pienininkystės bendrovės. Nesileidžiant į „Birutos“ kritiką, nors jos veikimas gali būti nebe klaidų, tačiau viena aišku, kad dėl jau minėtų motyvų reikia visiems dėtis į „Birutą“ ir tas sudarys tikrą kelią. Pamokinantis jai dalykas gali būti ir Varšuvos Žemvaldžių pienininkystės Draugija, nors taip pat būdama nebe klaidų, daug yra padėjusi sviesto gamintojams. Pageidaujamas taip pat „Birutos“ bendradarbiavimas su Varšuvos pienininkystės bendrove apsirūpinant pienininkystės mašinomis ir parduodant lietuviškąjį sviestą Lenkijoje.

Toliau, autorius stato klausimą, kuris pieninės organizacijos tipas yra racionaliausias: paktorius, dvaro pieninė, arba kooperatinė bendrovė. Aišku, kad palinkimas į smulkių blogai veikiančių įmonių steigimą yra smerktinas. Jis atsiradęs iš aklo pamėgdžiojimo stambiems dvarams su dideliais žaliavos kiekiais, dideliais kapitalais, galimumu laikyti tinkamai parengtus specialistus. Tačiau dvaro pieninės sudaro tiesiai komišką dalyką vidutiniuose ir mažuose dvaruose. Paprastas tokių pie-

nių vaizdas: be kanalizacijos, vandentiekio, ventiliacijos, o kartais net ir be tinkamo šildymo; pienininkas — pastumdėlis visam kam, kiekviename žingsnyje įrodąs, kad „pigią mėsą šunes ėda“; negeresnis jų produktas ir gaunamas iš jų pelnas.

Dvarininkai, nelinkusieji į naujoves ima paktorius, kurie sako Chmieliauskis, yra „toki mūsiški ir savi“. Juk ar greit gali išnykti mūsų abyvateliams vaizdas su antisemitizmu žodžiuose ir tikru prisirišimu prie savo paktininko Judkos, savojo paktoriaus Moškės ir savojo javų pirklio Šliomos. „Ir daug dar turės nutekėti vandens, tęsia Chmielewskis, kol įsitikinsime, kokis yra brangus tas smulkių tarpininkų patarnavimas, ir išmoksime tuos reikalus atlikti patys, individualiai arba kooperatinėse organizacijose“.

Toliau Chmielewskis atvaizduoja Galicijoje ir Lenkijoje patyrimą per paskutinius keletą metų, kur daugumą pieninių sudaro dvarų pieninės, bet gamybos dauguma eina jau kooperatinėse pieninėse. Dar prieš aštuonetą metų Berlyne ir Hamburge žemiausią kainą gaudavo vadinamos „galizische Butter“, labai menkos rūšies sviestas, pristatomas Galicijos paktininkų. Ta markė išnyko, kai tik Galicijoje atsirado gaminančios sviestą geros kooperatinės pieninės. Galicijoje pieninėms daug padėjo išsiplėsti (jų esą apie 200, iš jų apie 100 lenkų ir tiek pat ukrainiečių — susijungusių į lenkų srities skyrių ir į „Sojuz ruskich spiłen mołoczarskich“) gaunamos subsidijos: kiekviena nauja kooperatinė pieninė gauna dykai įrengimą, 80 rb. steigimo išlaidoms ir pakankamą paskolą trobesiams išsistatyti. Tačiau tokis subsidijavimas, anot Chmielewskio, turi ir nepatogumų: mažina pasitikėjimą savomis jėgomis, nepririša tampresniais ryšiais prie tarytum iš dangaus nukritusios įstaigos. Todėl jis ir nepataria eiti tuo keliu. Valstybės pašalpos tegali būti naudojamos mokymo ir organizacijos reikalams (instruktoriams, mokykloms, laboratorijoms), o pačios pieninės turėtų steigtis išimtinai savomis lėšomis.

Lenkijoje kooperatinės pienininkystės pionieriais buvo dvarininkai. Per paskutinius 10 metų jie įsteigė įvairiose vietose apie 20 stambių garinių pieninių su metine produkcija nuo 1 ligi 2 mil. litrų pieno. Tos pieninės labai gerai veikia ir garantuoja pastovų pieno pardavimą (4—$4^1/_2$ kap. už literį pieno). Valstiečių kooperatinių pieninių steigimas teprasidėjo 1909 m. ir davė tiesiog nelauktų išdavų. 1912 metų gale jų jau būta

apie 140, nors 1904 ir 1905 metais steigtos valstiečių pieninės dėl netinkamos organizacijos labai trumpai tegyvavo. 1909 m. centralinė žemės ūkio draugija organizavo pienininkystės komisiją, kuri ėmės propagandos krašte ir sulaukė gyvo pritarimo. Dabar jomis rūpinasi centralinės žemės ūkio draugijos pienininkystės skyrius, atsiradęs iš jau minėtos komisijos. Jų prekybinį centrą sudaro jau nuo seniau veikianti kooperatinė Varšuvos žemvaldžių pienininkystės bendrovė. Pažymėtinas dalykas, anot Chmielewskio, kad į valstiečių pienines dedasi mielai dvarai, arba steigiamos naujos dvarų ir ūkininkų pieninės. Pasirodo, kad jose ir smulkus ūkininkėlis, turėdamas vieną balsą, kaip ir dvarininkas, moką tą balsą gerbti. Pieninės nustojančios vis labiau luominio pobūdžio, vis labiau įsigalįs supratimas, kad nesą nė valstiečio, nė miesčionio, nė bajoro pieno, o esąs tik karvių pienas. Tai esąs išeiginis organizacijos siūlas ir Chmielewskis siūlo jo laikytis ir Kauno dvarininkams ir užgiria jų to darbo pradžią ūkio rateliuose: „Tegu jiems vadovaus ne padailinta filantropija, bet supratimas, kad ekonominiame darbe daug yra vietos įvairių luomų bendradarbiavimui, kad tai, ką darote smulkiam žemdirbiui, žymia dalimi darote ir sau“. Taip pat jis siūlo Kauno žemvaldžiams atėjus laikui įsteigti pienininkystės skyrių prie Kauno žemės ūkio draugijos, kurio tikslas būtų ne tik rūpintis dvarų pieninėmis, bet visų pirmiausia kooperatinių pieninių organizavimu, kuriose tilptų ir dvarų ir ūkininkų pienas.

Savo pranešime Chmielewskis paliečia ir lietuviškų sūrių gamybos klausimą, kuriuo turėtų susirūpinti didesnieji dvarai, nes sūrio gamyba galinti būti pelningesnė už sviesto gamybą. Kadangi tam reikia didesnio apyvartos kapitalo, tai jis siūlo individualinę gamybą. Anot Chmielewskio, sūrio gamyba Žemaitijoje turinti šansų plėstis. Nereikėtų čia sekti užsienį, kur gamyba vyksta ypatingose sąlygose, ir konkuruoti senų įsigalėjusių markių gamybą. Reikėtų gaminti tikrą lietuvišką sūrį, kuris turi gerą skonį ir žinovų labai vertinamas, kaip maloniai pikantiškas ir kvapnus. Jis vis labiau nyksta ir užleidžia vietą užsieninių rūšių (tilžinio, edaminio) gamybos, nes jo gamyba nėra moksliškai ištirta ir organizuota.

Tačiau, pagrindiniu dalyku pienininkystei išplėsti Lietuvoje Chmielewskis laiko kooperatinį pradą.

Pažymėtina yra tai, kad lenkai 1903 m. galėjo daug naujo išgirsti iš E. R ö m e r i o pranešimo Varšuvoje apie pienininkystę Žemaitijoje, tuo tarpu 1912 metų gale L. C h m i e l e w s k i s jau moko Kauno žemvaldžius, kaip organizuoti kooperatinę pienininkystę Lietuvoje. Tačiau reikia pripažinti, kad Žemaitijos dvarininkams jis savo pranešimu Amerikos nesurado, nes ūkininkų pritraukimą ir jų tarpe pienininkystės plėtimą matome aiškiai pabrėžtą ir E. R ö m e r i o pranešime[1], taip pat matome ir „Birutos“ pastangas plėsti pienininkystę ūkininkų tarpe. Skirtumą čia sudaro tai, kad Chmielewskis labiau akcentuoja kooperatinio prado reikšmę pienininkystėje. Priežasties, kad ūkininkai nesuėjo į artimesnį kontaktą su dvarininkais tenka ieškoti jau minėtose tautiniai kultūrinėse sąlygose.

Be įvairių trumpalaikių pienininkystės kursų, primityvinių mokyklų, kurių pradžia Lietuvoje siekia jau 1891 m. (I. Ivanavičiaus Pagojaus mokykla) tolimesniam pienininkų specialistų parengimui daug didesnės reikšmės turėjo 1910 m. Bubių Pienininkystės Mokyklos įsteigimas su trijų metų kursu ir 9 mėnesiais praktikos pieninėje ir 3 mėnesiais praktikos pavyzdingame ūkyje. Mokykla buvo žemdirbystės departamento žinioje ir iš jo gaudavo pašalpą[2].

Su stambių žemvaldžių pastangomis plėsti pienininkystę, be žemės ūkio draugijos pastangų rūpintis gyvulininkyste, steigiant tam tikrus specialinius komitetus, registruojant geresnes bandas, rengiant gyvulių parodas ir naudojantis specialinių gyvulininkystės instruktorių patarimais, nuo 1907 metų pradeda atsirasti gyvulių kontrolės rateliai. Pirmas tokis ratelis buvo įsteigtas Rokiškyje. Ratelių steigimo reikalas buvo iškeltas Kauno Žemės Ūkio Draugijos Susirinkime 1908 m. 20.X, kuris išklausė tuo reikalu pranešimą ir pripažino, kad plečiantis paskutiniais metais pienininkystei, reikalinga susirūpinti racionalinių gyvulių šėrimu, bandų knygų vedimu, pieno tikslia kontrole ne tik žymint pieno kiekį, bet ir esantį jame riebalų %-tą[3].

Gyvulių kontrolės ratelio įstatuose jo tikslas buvo: prižiūrėti gyvulių šėrimą ir pieno ūkį ir daryti tinkamiausių ekzempliorių atranką. Ratelis steigiamas ne trumpesniam laikui, kaip

---

[1] *Römer.* Przyczynek. 14—15 pusl.
[2] Žurnal Kov. Sel.-Choz. Ob. iš 1908 m. 20. X.
[3] Žurn. Kov. S. - Choz. Ob. 1913 m. Nr. 32, 82—101 pusl.

trejiems metams. Kontrolė turi būti atliekama kas 2 savaitės. Valdyba renkama trejiems metams. Išlaidos dalinamos proporcingai dienų skaičiui sugaištam apžiūrint nario bandą, įskaitant ir kelionės laiką. Tokiais pagrindais karvių kontrolės rateliai atsiranda Kauno gub. dvarininkų tarpe. Tų ratelių veikimui apibendrinti ir jų našesniam darbui 1911 metais prie Kauno žemės ūkio draugijos buvo įsteigta „centralinė gyvulių bandų kontrolės sąjunga". Jos tikslas buvo taikinti įvairias pienines karvių pieningumui padidinti, tiriant ir instruktuojant sujungtus ratelius dėl racionaliausio (danų) gyvulių šėrimo būdo, nustatymu vienodų visiems rateliams pašarinių normų lentelių, prižiūrint atskirų ratelių veiklą, teikiant veterinarinę ir mokslinę pagelbą patarimais, nurodymais ir p. d. ir pagaliau rengiant atitinkamą kontrolasistentų ir šėrikų personalą...

Centralinės sąjungos lėšas, susijusias su savo uždavinių vykdymu, turėjo sudaryti: 1. žemdirbystės departamento subsidijos; 2. metiniai kontrolės ratelių įnašai; 3. nenumatomos pajamos.

1913 m. sausio m. 1 dienai į Centralinę Sąjungą įėjo 15 kontrolės ratelių su 90 kontroliuojamų ūkių, kuriuose buvo kontroliuojama 4.755 karvės, vidutiniškai vienam rateliui teko 6 ūkiai ir juose 317 karvių. Centralinė Sąjunga vengė didinti kontroliuojamų karvių skaičių atskiruose rateliuose tam, kad išvengtų dažnų ilgų kontrolasistentų kelionių iš vieno ūkio į kitą labai prastais keliais, ypatingai rudens ir pavasario metu.

Prie kiekvieno ratelio veikė atskiras kontrolasistentas. Į tas vietas būdavo priimami asmens išklausę centralinės sąjungos 2-jų mėnesių kursus kontrolasistentams, o taip pat ir asmenys išrašomi iš užsienio. Pagal centralinės sąjungos instrukciją jo pareigas sudarė: 1. sudarymas padedant savininkui gyvulių šėrimo ir melžimo taisyklių kiekvienai bandai; 2. bandomieji melžimai ir kiekvienos karvės pieno riebalų analizas tiksliai nustatytu laiku ir gautų duomenų įrašymas į tam tikras knygas; 3. sudarymas atskiroms karvių grupėms priklausomai nuo pieningumo ir gyvo svorio pašarinių vienetų, remiantis centralinės sąjungos redukcine lentele; 4. centralinės sąjungos primtų ir visuotino susirinkimo pripažintų privalomomis nariams knygų vedimas; 5. metinių apyskaitų sudarymas kievienai karvei ir kiekvienai bandai atskirai; 6. karvių šėrimo kontrolė,

matų ir saikų tikrinimas, įrašai į knygas ir gyvo svorio nustatymas, melžimo ir veršių girdimo priežiūra; 7. kontrolasistentui uždėta pareiga kreipti savininko dėmesį į raguočių laikymo trūkumus ir įrašyti į specialines knygas; 8. centralinės sąjungos instruktoriaus-inspektoriaus nurodymų vykdymas.

Centralinė sąjunga kontrolasistentų darbą prižiūrėdavo per savo inspektorių, kuris buvo pasamdytas 1912 metais. Jis taip pat skaitė paskaitas apie gyvulininkystę.

Kontrolės rateliai, kuriem teko jau nuo 1911 metų antrosios pusės pradėti veikti, kontrolasistentais kviesdavo išimtinai svetimtaučius (danus, čekus, švedus ir kit.), nes iš vietinių gyventojų kontrolasistentų nebuvo. Centralinei sąjungai teko susirūpinti parengimu kontrolasistentų iš vietinių žmonių ir tam tikslui buvo surengti 2 mėnesių kursai 1911 m. ir 2$^1/_2$ mėnesių kursai vadovaujami Charkovo veterinarijos instituto privatdocento R. Kunickio — Ginkūnų dvare (Šiaulių ap.). Baigusieji kursus gaudavo vietas kontrolės rateliuose. Septynetas kursų klausytojų buvo pasiųsta gubernijos žemėtvarkos komisijos ir baigę kursus gavo vietas ūkininkų gyvulių kontrolės rateliuose esančių tos pačios komisijos žinioje.

Kontrolasistento laikymo išlaidas, kurios siekdavo per metus 600—900 rub. sumokėdavo patys rateliai.

Centralinė gyvulių kontrolės sąjunga savo apyskaitoje už 1913—1914 metus (sprawozdanie centralnego Związku kontroli Obor przy T-wie Kowieńskim Rolniczem za rok 1913—1914) nurodo, kad apyskaitos metais turėjusi nariais 19 vietinių kontrolės ratelių, į kuriuos įėjo 120 ūkių su 5.652 karvėmis. Galvijų kontrolasistentams buvo suorganizuoti 2 mėnesių kursai. Tuos kursus 1912 metais baigė 13 asmenų, 1912 — 24 asm. ir 1913 m. — 27 asm. Rateliai kasmet mokėjo sąjungai 50 rub., o narys rateliui 10 rub. nuo ūkio ir 13—20 kap. nuo karvės. Ūkiai, turį mažiau, kaip 5 karves, buvo atleidžiami nuo mokesnio. Kontrolasistentų darbą prižiūrėjo pienininkystės instruktorius.

Ūkininkų tarpe naujus pienininkystės metodus, be jau minėtos „Birutos“ veiklos pradeda propaguoti atgavus spaudą ir lietuvių laikraščiai. Taip pat ir separatorių firmos, norėdamos

sudaryti didesnius savo gaminiams paklausus, leisdamos tam tikrą propagandinę literatūrą[1].

Pirmosios ūkininkų kooperatinės pieninės atsiranda dėl „Birutos“ propagandos, kaip jau matėme, Pagiriuose 1909 m. balandžio m.[2]. Kažkas buvo mėginta įsteigti ūkininkų tarpe jau 1908 m. Kelmėje, matyti, I. Ivanavičiaus pastangomis[3]. „Birutos“ pastangomis buvo įsteigta ir ūkininkų pieninė Plungėje. Šių pieninių veikimas mano disponuojamoje medžiagoje nėra plačiau nušviestas.

Tačiau platesnė akcija ūkininkų kooperatinėms pieninėms steigti prasideda tik susirūpinus tuo reikalu žemėtvarkos komisijoms, teikiant instruktyviai organizacinę pagalba ir piniginę paramą pienui perdirbti įmonėms įrengti.

Registracijos duomenys rodo, kad Kauno gub. ligi didžiojo karo buvo įregistruotos šios kooperatinės pieninės (kronologine tvarka): 1. Vabalninko 1912 metais gegužės m. 5 dieną, pradėjo veikti tų pačių metų birželio mėnesio 25 dieną; 2. Radviliškio kooperatinė pieninė su artėline krautuve 1912 m. birželio mėnesio 6 d.; 3. Upynos — 1912 m. gruodžio m. 7 d.; 4. Subačiaus — 1913 m. kovo m. 15 dieną; 5. Radviliškio — Panemunėlio 1913 m. kovo m. 17 d., pradėjo veikti balandžio m. 1 dieną; 6. Alkiškių — 1913 m. gruodžio mėnesio 20 d.; 7. Dotnuvos — 1913 m. gruodžio m. 31 d., pradėjo veikti 1914 m. vasario 2 dieną; 8. Žemaičių Kalvarijos — 1914 m. kovo m. 29 dieną; 9. Viekšnių — 1914 m. rugpiūčio m. 2 d. ir 10) Viešvėnų (Telšių ap.) 1914 m. rugpiūčio 28 dieną[4]. Spaudoje yra žinių apie steigimą tuo laiku pieninių Salose, Joniškyje, Duokiškyje, Kairinėliuose (Grinkiškio val.), Telšiuose (15 pien.). Galimas daiktas, kad į Kauno Gubernatoriaus registratūrą pakliuvo ne visos kooperatinės pieninės. Taip, pav., nėra jokių duomenų dėl Pagirių p. p. b-vės registracijos. Matyti bendrovių įstatai per vietines žemėtvarkos komisijas eidavo tiesiog į žemdirbystės ministeriją Peterburgan ir iš ten žinios apie įregistravimą

---

[1] Trumpas vadovėlis sviestininkystės. Parašė J. Smilgevičius. Varšava, 1905 m.

[2] „Šaltinis“, 1909 m. 22 nr.

[3] Žurn. K. O. S.-Ch. 1908 m. I priedas.

[4] Žinios paimtos iš Centraliniame Valstybės Knygyne esančios „Kniga Kovenskago Gubernatora dlia registraciji obščestv, ustavy koich razriešeny k primenenijų g. guberantorom.

ne visos ir negreit pasiekdavo gubernatūrą. Nėra taip pat duomenų ir dėl Raseinių dvarininkų kooperatinės pieninės „Viktorija“ įsteigimą, vietoje privatinės sudėtinės „Fortunos“[1].

Suvalkijoje su kooperatinių pieninių steigimu prieškariniais laikais dalykai atrodė daug blogiau. Čia ir dvarininkai, nors savo laikų „bėdų“ komitetuose (žiūr. pusl. 204—206) pareiškė labai puikų teorinį nusimanymą pienininkystės reikalais. bet praktikoje to neparodė. Ūkininkų tarpe, visos pienininkystės propaganda buvo varoma per Mariampolės ūkininkų draugiją, kooperatinių pieninių steigimas nepribrendo ligi praktiško įvykdymo[2]. Charakteringas yra Mariampolės ūkininkų draugovės Žiūrių—Gudelių skyriaus pastangos steigti kooperatinę pieninę. Pieninės klausimas buvo nagrinėjamas bene 2—3 metus, kol pagaliau nuo jo buvo atsisakyta. Tuomet atskiras ūkininkas savo lėšomis įkūrė pieninę[3]. Tų pastangų nepasisekimo priežastimi tenka laikyti be ko kita ir specialistų trūkumą.

Kooperatinių pieninių steigimo ūkininkų tarpe, tikslas buvo: parduoti savo narių pieną, arba jo produktus. Karakteringas dalykas yra ir tai, kad kai kurios kooperatinės pieninės į savo tikslus įrašydavo ir savo narių aprūpinimą pigesne kaina ir geresnės rūšies vartojamais dalykais, steigiant tam tikslui prie pieninių krautuves. Tokia praktika matyti žemėtvarkos komisijų veikėjų buvo pasiūlyta Sibiro pieninių pavyzdį panaudojant.

Pieninių nariais galėjo būti visi be jokio skirtumo karvių laikytojai. Narys, stodamas į kooperatinę pieninę, turėjo nuo kožnos karvės įnešti tam tikrą sumą visuotino narių susirinkimo nuožiūra, bet ne daugiau, kaip 3 rublius nuo kožnos karvės. Nariai, kurie įstojo į bendrovę pradėjus veikti pieninei, turėjo įnešti be minėtų įnašų dar papildomus įnašus, taip visuotinio susirinkimo nuožiūra, bet ne daugiau, kaip 3 rublius ir nemažiau per 50 kapeikų. Išstojus nariui iš bendrovės jo įneštos sumos pasilieka bendrovėje nuo 2 ligi 5 metų visuotinio narių susirinkimo nuožiūra. Nario teisės pardavus ar išnuomojus ūkį

---

[1] „Žemė“, L. Ū. priedas, 1914 m. 11 nr.

[2] Pažymėtinos ūkininkų pastangos steigti bendrą pieninę Kybartuose. Žiūr. („Ūkininkas“ 1896 m.). Bet ir čia reikalas bene baigėsi atskiro ūkininko (Vabalo) pieno krautuvės įsteigimu.

[3] „Žemė“, 1910 m. 10 nr.

galėjo pereiti naujam ūkio savininkui ar nuomininkui, jei pastarieji prisiima visas bendrovės nario pareigas.

Kiekvienas bendrovės narys privalo statyti į pieninę visą savo karvių pieną ar grietinę, išskyrus tą kiekį, kuris reikalingas nario šeimos reikalams. Taip pat nario pareiga yra statyti į pieninę švarų pieną, jei to nebojama ir pristatomas nešvarus pienas arba nešvariame inde, tai bendrovės vedėjas turi teisę grąžinti pieną. Jei tokis narių apsileidimas pasikartotų, tai b-vės valdyba turi teisę bausti narį po 50 kapeikų nuo karvės ir grąžinti pieną. Jei ir po to nario apsileidimas pasikartotų, tai visuotinis bendrovės narių susirinkimas turi teisės tokį narį iš bendrovės pašalinti, o jo įnašai tektų bendrovei.

Nario statomo į bendrovės pieninę pieno kaina nustatoma pagal riebalų kiekį, kuris valdybos nustatomas ne rečiau, kaip 2 kartus per mėnesį. Atsilyginimas už pieną vyksta 1 kartą per mėnesį prekyvietės kainomis arba pagal susitarimą, atskaičius $^1/_2$ atsargos kapitalui sudaryti, o taip pat visuotinio susirinkimo nustatytą normą einamoms išlaidoms padengti. Atsargos kapitalui pasiekus 500 rublių $^1/_2\%$ atskaitymai nebedaromi ir į atsargos kapitalą eina tik papildomieji įnašai ir baudos. Narių atsakomybė už b-vės pasižadėjimus be įneštų kiekvieno nario sumų proporcingai turimam karvių skaičiui, bet ne didesnė už dvidešimt kartų padaugintą stojamąjį nario įnašą. Visuotiniame susirinkime nariai turi lygias teises. Reikalus veda valdyba, kurios pirmininką ir sekretorių renka visuotinis narių susirinkimas slaptu balsavimu. Visuotinis susirinkimas gali pavesti Valdybai bet kuriuo metu revizuoti savo narių pieno ūkį. Kontrolės reikalams renkama revizijos komisija. Grynas pelnas skirstomas proporcingai pristatytam pieno kiekiui. Kitų kooperatinių pieninių įstatuose randame nukrypimas nuo čia atpasakotų įstatų. Tačiau kooperatinėms ūkininkų pieninėms Kauno gubernijoje karakteringa yra tai, kad jos atsirasdavo žemėtvarkos komisijų pastangomis ir stipria jų finansine parama. Aišku, kad joms pirmieji darbo žingsniai nebuvo lengvi. Štai, pav., Alkiškių b-vės nusiskundimas darbo pradžios vaisiais[1]; „Visų pirma dėl netinkamo Alfa Laval firmos mašinų įpakavimo viena dalis pasiunčiant sulūžo, kitos surūdijo, ar susilankstė ir todėl bendrovė ilgą laiką negalėjo veikti. Pradžioje darbas

[1] „Žemė“, 1913 m. 19 nr.

pradėjo eiti gana gerai. Pieną statė 15 narių ir 12 pašalinių. Sviesto padaryta ligi 100 pūdųi 28 statinėse. Visa nelaimė, kad jis nebuvo kur dėti. Atvažiuojantieji žemėtvarkos komisijų valdininkai ramino, kad rinka rūpintis ne pieninės reikalas, kad jie patys tai parūpins ir praneš. Bet laikas bėgo ir jokio atsakymo nesusilaukta. Tada pradėjo rūpintis patys nariai. Siunčia sviestą į Panevėžio parodą (gauna sidabro medalį), važiuoja su 2 statinėmis į Rygą, bet rinkos sviestui nesuranda. Pagaliau kreipėsi į „Alfa Laval" direktorių Varšuvoje. Po to iš Varšuvos atvažiuoja vienas pirklys, padaro sviestui paimti sutartį, bet pažadėtu laiku rankpinigių neprisiuntė ir į pieninės telegramą nieko neatsakė. Todėl pieninė atsirado keblioje padėtyje: sviesto nėra kur dėti ir kur laikyti, kad nesugęstų, o nariai reikalauja už pieną pinigų; žodžiu, labai būtų gėda, kad taip gerai pradėtas darbas žlugtų pačioje pradžioje", baigia savo korespondenciją autorius.

Tokia būklė naujakurių ūkininkų pieninių skatina rūpintis sudaryti centralinę organizaciją, panašiai kaip savo laiku dvarininkai pieno gamintojai sudarė „Birutą". Tačiau prie konkretinių žygių neprieita. Privatūs amenys norėjo tą spragą užkišti. (Žiūr. „Žemė" 1913, 21 nr.).

PRIEDAS I.

Bendrovės pienui perdirbti[1].

Alkiškių įsteigta 1913 m. XII. 20. Narių 30 su 300 karvių. Apie jos veikimo pradžią jau buvo minėta tekste. (Žiūr. 221-2 pusl.).

Beržėnų - Slabadų steigiamas susirinkimas įvyko 1913.I.19, atvyko 10 narių — pieninę nutarė steidgti pas Sasnauskį Padvarininkuose. Valdžia pieninei pašalpos duoda 500 rub. ir 300 r. algos pienininkui, draugija turi primokėti 75 rub. Prisižadėjo pieną statyti nuo 75 karvių. (Viltis, 1913, 20 nr.).

Duokiškio pieninė buvo steigiama 1913 m. (Žemė, 1913, 3 nr.).

Dotnavos, įsteigta 1913.XII.31 d., pradėjo veikti 1914 m. vasario mėn. 2 d.

Joniškio (Šiaulių ap.), steigti pradėta 1913 m. I.20 žemėtvarkos komisijai padedant. Norėta steigti motorinė. Pašalpos prašė 800 rub. (Žemė, 1913, 3 nr.).

Ž. Kalvarijos įsteigta 1914 metų kovo m. 29 dieną.

Kelmės, įsteigta I. Ivanavičiaus pastangomis. (Žiūr. tekste 219 pusl.).

Pagirių, įsteigta 1909 m. balandžio mėnesį. Pradžioje sunkiai sekėsi, vėliau (1912 m.) dalykai pasitaisė. „Priimamas pienas ir nuo valstiečių. Kitur ūkininkai ta fabrika kuo labiausiai naudotųsi, o pas mus dauguma skundžiasi: „Girdi, tik sviestą pabrangino“ L. Ū., 1912, 16 nr.

Plungės pieninės, kaip ūkininkų įmonės minimas „Birutos“ pranešime žiūrėk tekste 210 pusl.

Radviliškio, įsteigta 1912.VI.6. „Įstaiga netarpsta; mat, nėra čia tinkamos tvarkos: vieni nariai ne kas dieną atgabena pieną, jeigu ir pristato, tai dažnai abejotinos vertės, kiti nariai dažnai pieną parduoda ant turgelio — mat, čia brangiau; vis tas daros, kad pieninėje už kibirą šiokio ar tokio pieno mokama 80 kap... o į jo riebumą visai nežiūrima, nors įrankis tam tikslui yra. Iš tų 80 kap. išskaitoma išlaidoms, kaip apmokėjimui už butą, tarnams etc. Per tat ant ištikimai statančiųjų pieną narių, krinta daugiau išlaidų“. („Viltis, 1914 m. I. 22 d.).

Radviliškio - Panemunėlio su arteline krautuve, įsteigta 1913 m. kovo m. 17 d. pradėjo veikti tais pačiais metais balandžio mėnesio 1 d.

---

[1] Sąrašui medžiaga imta iš V. C. Archyvo jau minėto Kauno gubernatūros sąrašo ir periodinės lietuvių spaudos.

Raseinių apskr. „Fortunos“ pieninė Raseiniuose, įsteigta 1900.VI.26 dieną, pradėjo veikti 1901.V.1 ir ligi 1902.VI.1 perdirbo iš viso 12.600 gorčių pieno į sviestą, o nuo 1904.V.1 ligi 1905.V.1 — 149.000 gorčius. Dirba centrifūgomis, sviestą siunčia į užsienį. Turi savo namus ir visus įtaisymus už 8.700 rub. Skolas už įrengimus jau baigia mokėti („Vilniaus Žinios“ 1905, 215 nr.). 1913 m. buvo bene likviduota.

Raseinių ap. „Pajautos“ pieninė 1900 m. S. Bilevičiaus Janobilio dvare. Į pieninę statė pieną 5 dvarai nuo 170 karvių. Separatorius pradžioje buvo rankinis paskum maniežinis. 1903—1904 m. pieninė pagamino 391 pūdą 21 svarą sviesto, kuris buvo parduotas per „Birutą“ už 5.074 r. 67 kap. Liesas pienas grąžinamas statytojams.

Raseinių ap. „Ūnitas“ Kušeliškių dvare (Raseinių ap.) įsteigta bene 1899 m., Į pieninę 1900 m. statė pirmaisiais metais pieną devyni dvarai — 152.979 gorčius, už kurį gauta pieninės išlaidos, 17.183 r. 34 kap., t. y. 11,23 kap. už gorčių. Iš to pieno pagaminta 1.247 pūdai, 14 svarų eksportinio sviesto, už kurį, atskaičius išlaidas, gauta 17.178 r. 38 kap.; Taigi vidutiniškai po 34,49 kap. už svarą. Liesas pienas žymia dalimi grąžintas atgal dvarams; už parduotą liesą pieną gauta 5,24 kap. Vieno pūdo sviesto perdirbimas ir transportas vidutiniškai kaštavo 1 r. 58,40 kap. 1907—1908 metais pieninė pagamino 1.324 pūdus sviesto.

Raseinių ap. „Viktorijos“ pieninė Raseiniuose pradėjo veikti 1913 metais. Nariai: 13 dvarininkų, kurie seniau statė pieną „Fortunai“, bet nepatenkinti žemomis kainomis už pieną sudarė pieninę kooperacijos pagrindais. „Fortuną“ teko uždaryti.

Salose pieninė įsteigta 1913 metais. Narių prisirašė su šimtu karvių (Žemė, 1913 m.).

Surviliškio pieninė sumanyta steigti 1914 m. Dauguma ūkininkų tam sumanymui pritaria (Vienybė, 1914, 15 nr.).

Telšių. Pieninės steigimu rūpinosi „Artojaus“ klūbas. Įstatai tvirtinti buvo pasiųsti 1912.XII.16. Pieninei valdžios pašalpos žadėta 1.000 rub. — 500 be grąžinimo įrankiams, o kiti 500 rub. be palūkanų grąžintini per 5 metus. („L. Ū.“ 1913, 3 nr.).

Upynos, 1912 m. gale įsteigta ūkininkų kuopelė, sumaniusi įsteigti pienininkų draugiją su bendra pienine Upynos miestelyje. „Pradžia buvo be galo sunki. Žmonių nepasitikėjimas visai nauja jiems įstaiga, baimė įlįsti skolon besigaminant pieninei butą, indus, įrankius, baimė permaža draugijos apyvarta, o per tat nebus iš ko apmokėti pieninis (sviesto dirbėjas) ir kitos draugijos išlaidos, taip surūpino net pačius draugijos sumanytojus, kad kai kurį laiką vos tik du sąnariu bebuvo likę prie draugijos, o visi kiti buvo jau besprunką šalin. Tačiaus žmonės arčiau to dalyko stovintieji, nenuleido rankų. 7 gruodžio 1912 m. sulaukta draugijos užtvirtinimas. Imtasi darbo drąsaus ir 1 birželio 1913 m. Upynoje jau darbavos bendra Upynos pienininkų pieninė.

Dalį indų — įrankių ir dalį algos pieniniui sutiko duoti Kauno Žemės Tvarkomoji Komisija; be to ji dar paskolino draugijai 500 rub. be % penkiems metams, kuomi visą darbą draugija labai palengvino. Ban-

dymas perdirbinėti pieną buvo pradėtas dar 1912 m. pabaigoje, bet kaip reikiant pieninė tepradėjo veikti tik 1 balandžio 1913 m., turėdama viso labo 13 sąnarių, iš kurių vos 7 tevežiojo pieninėn pieną, kiti gi pasiliko sąnariais tik iš vardo ir įnešto įžengiamojo sąnario mokesnio.

Iš anksto buvo matyti, kad pirmais metais draugijos sąnariai nedaug tegalės pristatyti pieno. Todėl gi, kad išvengti nuostolių, buvo sumanyta užpirkti pieno iš 4 aplinkinių palivarkų. Taip buvo ir padaryta, ir pieninės būtis pilnai buvo užtikrinta.

Tuo tarpu ir dar viena nelaimė prisiėjo draugijai pergyventi. Iš nugriebtojo pieno buvo sumanyta dirbti sūriai (pridedant dalį riebaus pieno), neatsižvelgiant į tai, kad draugija neturėjo sūrininkystės tam tikrų sandėlių—rūsių. Sūriai išėjo prastos rūšies ir draugija turėjo pertat nuostolio. Tačiau ir šias žaizdas jau užsigydė Upynos pien. dr-ja ir šiandieną (1914 m.) ji jau yra pilna vilties gyventi, plėtoties ir atnešti didelę naudą susipratusiems savo apylinkės ūkininkams.

1913 metais Up. pien. dr-jos pieninė perdirbo pieno iš viso 30.237 gorčius. Iš 28.500 gorčių perdirbta 241 pūdas 34 sv. sviesto, o iš 1.737 gorčių — 108 pūdų 12 svarų sūrio. Už pieną taip sąnariams taip pašaliečiams draugija mokėjo vasarą po 12 kap. už gorčių, o žiemą 14 kap. „Upynos pienininkas“ — Vienybės, 1914, 13 nr. 205 pusl.

Vabalninko, įsteigta 1912 m. V. 5 d., pradėjo veikti 1912.VI.25 d. Pradžioje turėjo apie 20 narių ir tie ne visi statė pieną. 1913 m. pieno perdirbta už beveik 2.000 r., nors pieninė veikė tik 6 mėnesius. Žiemos metu pieninė neveikė, nes permaža būdavo pieno. 1914 m. prisidėjo keletas naujų narių. Pieninė pataisyta, pagerinta, įsteigtas garinis pieno šildymas. Vedėja R. Jankauskaitė, baigusi ūkio mokyklą ir praktikavusi Alkiškio pieninėje. Sviesto dalį parduoda vietoje, bet daugumą siunčia į Rygą, Kauną, Peterburgą. Geistina, kad atsirastų kokia lietuviška firma sviestui supirkinėti didesnėmis partijomis. V-ko pieninė kas savaitė galėtų pristatyti 7—10 pūdų. Priima praktikantus dovanai. („Viltis“, 1914, 60 nr.).

Viekšnių pieninė įsteigta 1914 m. rugpiūčio mėn. 28 dieną.

Viešvėnų (Telšių ap.), įsteigta 1914 m. (Vienybė, 1914, 26 nr.).

Žiūrių-Gudelių, pieninės steigimu rūpinosi Mariampolės ūkininkų draugovės skyrius. Nepajėgiant b-vės įsteigti, pieninę įsteigė atskiras ūkininkas. („Žemė“, 1910, 10 nr.).

DRAUDIMO ORGANIZACIJOS.

Draudimo organizacijų atsiradimą skatina kova su gaivališkomis nelaimėmis, visų pirmiausiai nuo ugnies, vėliau gyvulių kritimo ir t. t. Privatinė labdarybė, taip pat viešoji pagalba nepajėgia to reikalo patenkinti. Iš čia atsiranda reikalas pačius apsidraudėjus organizuoti. Žemės ūkio savitarpinį draudimą taip pat skatina ir kredito įstaigos reikalaudamos, kad skolininkai prieš gaudami kreditus apdraustų turtą.

Savitarpinis draudimas visų pirmiausia atsiranda Suvalkijoje, įterptoje į vad. Lenkų karalystę, kur jau nuo 1843 metų buvo tvirtai organizuotas viešasis privalomas savitarpinis draudimas. Einant 1900 metų VI.10 nuostatais turėjo būti apdrausti visi privatinių asmenų ir visuomenės įstaigų trobesiai nuo ugnies, išskyrus laikinus, pastatytus ant laikinai naudojamos žemės. Trobesiai turėjo būti draudžiami privalomai, jei jų vertė nepraneša 5.000 rub. vertės, didesnės vertės kaip ta suma turtai tegalėjo būti draudžiami tik jų savininkams sutikus. Garo jėga varomi fabrikai galėjo būti apdrausti ne didesne suma, kaip 30.000 rub., išskyrus tuos atvejus, kai draudžiamas turtas galima buvo perdrausti, paliekant sau nedidesnę sumą per 30.000 rub.

Privalomo savitarpinio viešojo draudimo organizacija buvo vidaus reikalų ministerijos žinioje. Bendra priežiūra buvo pavesta Varšuvos generalgubernatoriui. Atskirose gubernijose draudimas buvo koncentruotas savitarpinio draudimo valdybose, kurios savo įkainotojus laikydavo po vieną apskrityje, arba vienam įkainotojui pavesdavo kelis apskričius. Valsčių ir miestų savivaldybės turėjo sekti, kad nauji trobesiai būtų laiku apdrausti, pranešti žinias apie apdraustus trobesius, sekti gaisrus. Tam tikslui savivaldybės galėjo gauti pašalpų. Jų veiklą kontroliavo apskrities viršininkas.

Draudimo premijos buvo nustatomos pagal tam tikrą klasifikaciją, tačiau draudimo premija negalėjo būti didesnė, per 4% draudimo sumos. Premijos turėjo būti sumokamos gruodžio mėnesyje ir išieškomos valstybės mokesčio rinkimo tvarka.

1862 metais Rusijoje buvo iškeltas klausimas dėl savitarpinio nuo ugnies draudimo skatinimo. Valdžia savitarpinio draudimo skatinimu norėjo atsipalaiduoti nuo pašalpų padegėliams. Tačiau iš tų pastangų negreit kas išeina. Tik susirūpinus šiuo klausimu vietos savivaldybėms prasideda komunalinio viešojo draudimo įsigalėjimas. Latvijos ir Estijos kraštuose išsiplatino gana plačiai savitarpinis nuo ugnies draudimas.

Kauno ir Vilniaus gubernijose sodžiaus draudimas buvo mėginta spręsti administracinio pobūdžio priemonėmis. Dvarininkams tas klausimas itin buvo svarbus. Jiems teko naudotis arba privatinio pobūdžio draudimo įstaigomis arba palyginti tolimomis savitarpinio draudimo bendrovėmis (Minske).

Minsko savitarpinio nuo ugnies draudimo draugija Kauno gubernijos apdraudėjams duodavo tam tikrų lengvatų. Tačiau kilus klausimui dėl tų lengvatų panaikinimo, Kauno gubernijos dvarininkai iškėlė klausimą dėl savarankiškos savitarpinio draudimo draugijos įsteigimo, nes Kauno gub. buvusi patogesnėse draudimo sąlygose, kaip kitos (Vilniaus, Vitebsko ir Minsko). Kauno gubernija daugiau duodavusi draudimų, o gaisrų turėjusi mažiau, nes joje esą geresni žemės valdymo santykiai ir dėl to retesni padegimai, o liaudis esanti dorovingesnė. (plg. 139—140 p.).

Nepavykus susitarti su Minsko savitarpinio draudimo nuo ugnies draugija, 1901 metais buvo nutarta steigti savarankišką nuo ugnies draudimo draugiją Kauno gubernijai ir gretimiems apskričiams. Tą reikalą paėmė į savo rankas Kauno žemės ūkio draugija, kuri sutiko pradžiai jos operacijų išduoti garantiją 25.000 rub. Tas palengvino savitarpinio draudimo draugijos „Kauno žemės ūkio savitarpinio draudimo bendrovės“ vardu įsisteigimą ir 1902 metų rugsėjo m. 18 dieną ji pradėjo veikti. Jos tikslas buvo „garantuoti žemdirbiams atlyginimą už nuostolius, kurie gali atsirasti priklausančiuose jiems kilnojamuose ir nekilnojamuose turtuose nuo ugnies, žaibo, šviečiamų dujų sprogimo ir priemonių gesinant gaisrą“. Draugijos veikimo plo-

tas buvo Kauno ir Vilniaus gubernijos, tačiau draudimus galėjo priimti tik iš gyventojų už miestų ribų, kaip savitarpinio draudimo įstaigoje kiekvienas apsidraudėjas tapdavo jos nariu, bet visuotiniuose susirinkimuose teisę balsuoti turėdavo tik tie, kurių draudimo suma pagal polisus siekė ne mažiau per 3.000 rub. Tačiau bendrovės nariai, kurių draudimo sumos buvo mažesnės per 3.000 rub., galėjo susijungti, kad galėtų per įgaliotinį turėti balsą visuotiname susirinkime. Įgaliotiniais galėjo būti tik bendrovės nariai ir daugiau per vieną balsą jie negaudavo. Valstybinės, visuomeninės ir privatinės įstaigos ir bendro turto valdytojai galėjo dalyvauti visuotiniuose susirinkimuose per savo įgaliotinius, bet be teisės perduoti įgaliojimą. Visuotiniuose susirinkimuose galėjo dalyvauti su 1 balso teise ir perdraudimų bendrovių atstovai. Visuotinio susirinkimo kvorumas ne mažiau kaip 0,1 visų narių turinčių teisę balsuoti kaikuriems klausimams spręsti (įstatų keitimui ar papildymui, premijų dydžio keitimui, pašalinti rinktiems tarnautojams, pirkti ir parduoti nekilnojamam turtui, imti paskoloms, likviduojant b-vę ir t. t.) reikėjo, kad visuotiniame susirinkime dalyvautų nemažiau, kaip pusė narių ir balsuojant gautų ne mažiau per $^{2}/_{3}$ balsų. Valdomuosius organus sudarė pirmininkas, priežiūros komitetas, valdyba ir revizijos komisija renkami slaptu balsavimu. Bendrovės narių skaičiui pasiekus 300 visuotiniai susirinkimai galėjo būti pakeisti įgaliotinių susirinkimais. Įgaliotiniai turėjo būti renkami visuotiniuose susirinkimuose trejiems metams ne mažiau, kaip iš $^{1}/_{5}$ visų narių dalies, bet ne daugiau, kaip 100 asmenų. Perėjimą į įgaliotinių susirinkimą turėjo tvirtinti vidaus reikalų ministeris.

Kauno žemės ūkio draugijos buvo duota teisė deleguoti vieną priežiūros komiteto narį iš bendrovės narių.

Priežiūros komitetui buvo įstatų pavesta tarp kita ko ir rinkti direktorių valdytoją ir jo pavaduotoją, revizuoti bendrovę, tvirtinti perdraudimo sutartis.

Valdyba buvo vykdomasis organas, kuris rinkdavo tvarkytoją. Jei pastarasis būdavo išrenkaams iš valdybos narių tarpo, tai jis kartu būdavo ir pirmininkas. Valdybos nariai turėjo duoti visuotinio susirinkimo nustatyto dydžio garantijas, kurios galėjo būti grąžintos tik patvirtinus paskutinių metų, ku-

riais valdybos narys buvo pareigose, apyskaitą. Valdybos nariai netekę apdrausto bendrovėje turto, turėjo apleisti savo vietą.

Bendrovės lėšos buvo skiriamos: 1. administracijai, 2. nuostoliams apmokėti, 3. atsargos kapitalui sudaryti, 4. bendrovės narių dividendams ir 5. priešgaisrinėms priemonėms. Apyvartos lėšoms, kaip jau buvo minėta bendrovė gavo iš Kauno žemės ūkio draugijos 25.000 rub. garantiją. Bendrovės administracijos ir paskolai amortizuoti išlaidos nustatomos visuotinio susirinkimo tvirtinama sąmata. Nuostoliams atlyginti leidžiama, o nebaigtiems skiriama tiek lėšų, kiek tam tikslui prireikia. Po to pajamų liekanos skiriamos į atsargos kapitalą, į kurį ligi sumokant Kauno žemės ūkio draugijai paskolą, turėjo eiti pusė likučių, o antra pusė turėjo eiti į bendrovės narių dividendams proporcingai premijoms. Teisę į dividendą narys galėjo įgyti tik be paliovos per trejetą metų draudamas savo turtą bendrovėje, t. y. tik ketvertaisiais metais.

Į atsargos kapitalą buvo skiriamos tokios sumos: narių įnašai nedidesni kaip 1/4% nuo draudimo sumos, 50% išlaidų likučių, neišduotas nariams dividendas už pirmuosius trejis draudimo metus ir kitos smulkios sumos. Atsargos kapitalas turėjo būti laikomas rusų valstybiniuose popieriuose ir valstybės garantuotuose rusų žemės bankų ir miestų kedito draugijų lakštuose.

Jei bendrovei gaunamų pajamų pritrūktų gaisrų nuostoliams ir kitiems pasižadėjimams likviduoti, tai visų pirma valdyba tiems reikalams sunaudoja pusę atsargos kapitalo. Jei to nepakanka, tai priežiūros tarybos nutarimu arba imama papildomoji iš narių premija, bet ne didesnė per 100% normalinės premijos arba imama antroji atsargos kapitalo dalis, arba vartojamos abi priemonės. Pagaliau visuotiniam susirinkimui nutarus, jei dar to kapitalo nepakaktų, tai trūkstamą sumą reikėtų paskirstyti tarp bendrovės narių proporcingai jų draudimo sumoms ir imti kaip papildomas premijas, kurias visuotinis susirinkimas galėtų užskaityti nariams ateityje. Nuo solidarinės atsakomybės gali atleisti tik visuotinis susirinkimas, ar jam pavedus priežiūros taryba, išnykus apystovoms, kurios pareikalavo solidarinės atsakomybės. Atsitikus reikalui ieškoti iš narių solidarinės atsakomybės, draudimo atnaujinimas bendrovėje

laikomas privalomas, priešingu atveju gali būti išieškota per teismą.

Pakankamai surinkus atsargos kapitalo, bendrovė, visuotinio susirinkimo nutarimu, gali pradėti laipsniškai mažinti draudimo premijas arba visiškai atleisti nuo jų mokėjimo. Visiškas nuo draudimo premijų atleidimas tegalimas tuomet, kai vienų palūkanų iš atsargos kapitalo susirinks tiek, kad jų pakaks visoms išlaidoms apmokėti ir be kliūčių kilusiems gaisrų nuostoliams padengti. Tos lengvatos tegali paliesti narius pagal jų įstojimo į bendrovę laiką ir neanksčiau kaip per trejus metus.

Kauno žemės ūkio savitarpinio draudimo bendrovė galėjo likviduotis visuotinio susirinkimo nutarimu ir tuo atveju jei joje paliktų tik 50 apdraustų turtų arba draudimo suma būtų mažesnė per 500.000 rublių[1].

Kauno žemės ūkio savitarpinio draudimo draugija pradėjo veikti 1902 metų rugsėjo mėnesio 18 dieną. 1903 metais turėjo apdraudusi turto 226 narių už 4,6 mil. rublių, už kurį gavo 42,5 tūkst. rub. premijos, gryno pelno gavo 4.568 rub.; administracijos išlaidos siekė 49,2% visų brutto pajamų. Po dešimties metų draugijos narių skaičius išaugo ligi 900, apdraudimų suma pasiekė 12,180,792 r., grynas pelnas 36.944 rub.; administracijos išlaidos 22% brutto pajamų. Atsargos kapitalas išaugo ligi 180.887 rub. Ir po to draugijos operacijos augo ir ne tik apimdamos Kauno gubernijos dvarininkų trobesius, bet taip pat ir Vilniaus. 1915 m. apdrausto turto suma siekia apie 57 mil. rublių. Draugija išduodavo savo nariams 15% dividendo, mažinant ta suma mokamas premijas.

Prie Kauno savitarpinio draudimo draugijos greito įsisteigimo ne maža bus prisidėjęs P. Stolypinas, buvęs draugijos steigimo metu ex officio Kauno žemės ūkio draugijos pirmininku.

Kaikurie Kauno žemės ūkio draugijos skyriai mėgino taip pat organizuoti dvarų darbininkų (kumečių) gyvulių draudimą taip pat ir šiaudų draudimą. To darbo predžią bus davęs Ukmergės skyrius, prie kurio 1912 metais buvo sudarytos

---

[1] Ustav i polisnyja uslovija Kov. Zem. Obšč. vzaimnago strach. Kovna, 1909.

„Šiaudo“ ir „Karvutės“ draudimo organizacijos, kurios berods teapėmė gana siaurą sritį.

Draudimo reikalai rūpėjo taip pat „Žagrei“ ir „Mariampolės ūkininkų draugovei“, kurių susirinkimuose jie būdavo iškeliami. Tačiau prie konkretinio sprendimo nebuvo prieita.

Atsiradus didesniam vartotojų b-vių skaičiui Kauno gubernijoje ir esant būtinam reikalui drausti prekes, buvo kilęs sumanymas organizuoti savitarpinį vartotojų bendrovių prekių draudimą[1]. Nors atskiros vartotojų bendrovės tam pritarė, bet buvo manyta, kad tą reikalą turėtų atlikti mėgintoji steigti vartotojų bendrovių sąjunga. Nepavykus praktiškai išspręsti pirmojo klausimo, neišspręstas paliko ir savitarpinis vartotojų bendrovių prekių draudimas. Teko naudotis privatinių draudimo draugijų patarnavimais[2].

---

[1] „Viltis“, 1908, 93 nr.

[2] „Rosijos“ tarifai vartotojų bendrovių prekėms drausti svyravo nuo 18 rub. (mūro tvirtai dengtuose trobesiuose) ligi 50 rub. už tūkstantį (medžio trob. šiaudų arba gontų stogais).

PROPAGANDA, SPAUDA IR ŠVIETIMAS.

Žemės ūkio organizacijų propaganda, kuri būtinai buvo reikalinga kaip ir kožnam masiniam judėjimui sukelti, Lietuvoje buvo atliekama įvairių įstaigų. Jąja užsiimant matome valdžios organus, žemės ūkio draugijas, žemės ūkio ratelius, pagaliau kooperatinėms organizacijoms plėsti sudaromos tam tikros kooperacijos judėjimui remti draugijos.

Rusų valdžios įstaigos, kaip jau matėme, propaguoja per savo organus smulkaus kredito įstaigų atsiradimą — Užnemunėje valsčių taupmenų skolinamųjų kasų, kitur taupmenų skolinamųjų bendrovių steigimą. Tam tikslui po 1905 metų leidžia net brošiūrą lietuvių kalba. Prieš pat karą prasideda aiškus rėmimas vad. bendruomenių smulkaus kredito įstaigų, nes laisvų kooperacijos judėjimu pradėta nepasitikėti. Žemėtvarkos komisijos, kaip jau matėme, taip pat stipriai remia ir palaiko kooperatinį pieno perdirbimo bendrovių susidarymą.

Rusų valdžia skatino rūpintis žemės ūkio organizacijų platinimu ir kitus savo organus; pav., žemiečių viršininkus, į kurių pareigas buvo įtraukta ir kooperatyvų priežiūra ir net revizija (smulkaus kreditų įstaigų). Taip pat ir kitos įstaigos kartais rodydavo susirūpinimo kooperacijos reikalais. Taip, pav., švietimo ministerija 1907 metais pranešė Vilniaus apygardos globėjui, kad pripažįsta labai pageidaujamu dalyku, kad pradžios mokyklų mokytojai dalyvautų smulkaus kredito įstaigų vedime „delei tų įstaigų gerovės, taip lygiai ir iš materiališko atžvilgio, kokį turėtų mokytojai“[1].

Žemės ūkio draugijos ir žemės ūkio rateliai, kaip jau esame matę, suvaidino taip pat tam tikrą vaidmenį kitų organizacijų atsiradime. Gubernijų žemės ūkio draugijos rūpinosi pradžioje steigimu dvarininkams reikalingų organizacijų (savitarpinio nuo ugnies draudimo, kredito, gyvulių kontrolės), vė-

[1] „Vilniaus Žinios“ 1907.VII.22.

liau taip pat ir ūkininkams pritaikintų organizacijų — žemės ūkio ratelių. Pastarieji iš savo pusės turėjo pasirūpinti kitų, įvairiems tikslams skirtų, organizacijų atsiradimu. Tą pat matome darant Mariampolės ūkininkų draugovę ir „Žagrę“, nors šiųjų pastangos steigti žemės ūkio organizacijų tinklą pasireiškia centralizuotu veikimu, t. y. savo skyrių tinklo plėtimu po visą Suvalkiją ir pastangomis plėstis net už jos ribų.

Ypatingą vietą tarp įstaigų, kurios į savo uždavinius buvo įtraukusios žemės ūkio organizacijų plėtimą, užima vad. „draugijos kooperacijai remti“, kurių tikslas buvo propaguoti kooperatinių organizacijų steigimą ir remti jų veiklą. Joms rūpėjo ne tik grynai žemės ūkio kooperatinės organizacijos, bet taip pat ir miestietiškų kooperatyvų. Negalint ar nesugebant dėl tam tikrų sąlygų įsteigti pačių kooperatyvų sąjungas su prekybinėmis ir idėjinėmis funkcijomis, šios organizacijis turėjo sudaryti jų pakaitalą — atstoti bent kooperatyvų sąjungas idėjiniams tikslams.

Lietuvių spaudoje po 1905 metų jau gana anksti randame iškeltą mintį dėl reikalingumo centralizuoti kooperatyvų instruktavimo ir propagavimo darbą[1]. Vartotojų bendrovių sąjungos įsteigimo reikalas, atskiros propagandai organizacijos sudarymą užslopina, nes buvo laukiama, kad steigiamoji sąjunga galės organizuoti ir propagandos ir instruktavimo darbą. Tačiau paaiškėjus, kad sąjunga negalės būti greit įsteigta, ilgainiui susidaro prie „Vilniaus Žinių“ tam tikras „kooperatorių būrelis“, kurio žymiausiu veikėju buvo d-ras A. Domaševičius. Tas būrelis veikė neoficialiai — nesudarė formaliai draugijos. Tuo tarpu 1908 m. rugsėjo m. 25 d. patvirtinami „Vliniaus draugijos kooperacijai remti“ įstatai, o tų pačių metų lapkričio mėn. 5 dieną įvyksta tos draugijos steigiamasis susirinkimas. Į draugiją norėta įtraukti vietinės jėgos, sudarant savotišką tautinę koaliciją su lenkų persvara, nes ir žymiausias draugijos veikėjas inžinierius Šklennikas buvo lenkas. Be Šklenniko į pirmąją draugijos valdybą įėjo Doviakovskis ir kun. Kulviecis — šie sudarė vietinių lenkų grupę, nuo lietuvių D. Šidlauskis[2]

---

[1] „Vilniaus Žinios“ 1905.III.28, 46 nr.

[2] D. Šidlauskis, gimęs 1878.VIII.17. Rieviečių kaime prie Mažeikių, mokėsi Liepojaus gimnazijoje, baigė Leipcigo prekybos aukštąją mokyklą. Praktiškai susipažino su Leipcigo ir Karaliaučiaus vartotojų b-vių vedi-

ir kun. J. Tumas. Į Revizijos komisiją įėjo Fallevičius, Žongolovičius ir Kimontas. Vėliau į valdybą įeidavo M. Sleževičius, kun. Kemėšis, M. Römeris, W. Abramavičius, W. Bociarskis. Prieš pat d. karą lietuvių įtaka draugijoje atrodo žymiai sumažėjusi, lietuviai bepatenka į valdybos kandidatus.

Draugijos veikla apėmė tik Vilniaus guberniją. Buvo daromos pastangos jos veiklą išplėsti ir kitoms gubernijoms: Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko ir Vitebsko, tačiau leidimas tam nebuvo gautas.

Draugijos lietuvių kalba išleistame lapelyje „vartotojų draugijų įsteigėjams pamatinės patartįs", randame apibrėžtą ir jos veikimo programą: „turėdama omenyje mažą dar mūsų bendrovių ir ratelių kooperatyviško ūkio pamatų žinojimą, mažą maišytų liaudies sluogsnių apšvietimą, daugija visu savo veikimu pasistengs lošti globojančios organizacijos rolę. Su tuom siekiu draugija turės prirengti instruktorius, kurie lankys miestų ir miestelių bendrijas, suteiks jų valdyboms patartį ir nurodymus apie paties vidurinio ūkio (tvarką) atskaitybą, pirkimą prekių ir t. t., kaip ir platįs tarpe jų vienybės ir solidariškumo dvasią, kad pakelti minios padėjimą ir išliuosuoti kraštą nuo ekonomiškos prigulmybės, nuo nesąžiniškos spekuliacijos.

Kooperatyviškas judėjimas dabar pas mus spiečiasi apie vartotojų draugijas. Be ne mažiau turi svarbumo smulkaus kredito draugijos, ypač kaimiečių. Smulkus kreditas yra tiltu, vedančiu per bedugnę tarp beturties ir turtingumo. Tvirtai užlaikomas mūsų draugijoj bepartyviškumo pamatas duoda viltį, jog ir toje dirvoje mums pasiseks sujungti bendram veikimui geriausias veikiančias spėkas".

Draugija turėjo apie 30—37 narius. Faktinuoju jos veikėju, vedusiu draugijos biurą atlikinėjusiu taip pat ir instruk-

---

mu, ir Maskvos vartotojų bendrovių sąjunga. 1907 m. parengė sąjungos įstatų projektą Kauno vartotojų b-vių suvažiavimui. 1908 metais savo iniciatyva važinėjo po vartotojų b-ves. Kurį laiką dirbo kontakte su Vilniaus draugija kooperacijai remti. Steigė užpirkimo ir pardavimo biurą. Buvo dalyviu A. Domaševičiaus sukurto kooperatorių būrelio. 1908 m. Šiauliuose surengė 3 dienų kursus „prekybos ir atskaitomybės vedimas vartotojų krautuvėse". Davė ilgesnes studijas apie kooperaciją. 1907 m. „Vilniaus Žiniose" ir „Lietuvos Ūkininke". — Plg. „Talka", 1927, Nr. 1.

toriaus darbą, buvo A. Šklennikas, vėliau, gavus iš Montvilų fondo subsidiją, buvo pasamdytas instruktorius baigęs aukštąsias teisių ir prekybos studijas Maskvoje ir buvęs Kauno ž. ū. savitarpinio nuo ugnies draudimo draugijos inspektoriumi. Draugijos nurodomas taip pat po bendroves važinėdavo ir D. Šidlauskis. Draugijos instruktoriai, koperatyvų prašomi, vykdavo į provinciją atlikti revizijas, padėti bendrovėms sutvarkyti reikalus. Taip pat padėdavo Vilniaus spaudai varyti kooperatinę propagandą, matyti, aprūpindama straipsniais ir pati leisdama brošiūrų, formuliarų ir t. t. Draugija išleido keletą leidinių ir lietuvių kalba[1]. Turėjo tarpininkavimo biurą, kurio tikslas buvo padėti apsirūpinant kooperatyvams tarnautojais.

Draugijos visuotiniuose susirinkimuose paprastai A. Šklennikas padarydavo Vilniaus gubernijos kooperacijos judėjimo apžvalgą, skatindamas vietinėmis jėgomis steigti vietinį kooperacijos judėjimą, Nors ir sunkiai ėjo draugijos veiklos plėtimas dėl menkų resursų, o tie resursai berods galėjo būti didesni, jei būtų susidaręs tarp draugijos ir kooperatyvų glaudesni ryšiai, vis dėlto ji išsiplečia. 1913 metų visuotinio susirinkimo aprašyme mes matome pabrėžta, kad į draugiją pradėta kreiptis, net iš centralinės Rusijos, Kaukazo ir net Sibiro. Tokius paklausimus draugija persiųsdavo atitinkamų Rusijos miestų kooperatyvų organizacijoms. Draugija palaikydavo ryšius su įvairiomis kooperacijos organizacijomis.

Draugijos lėšas sudarydavo narių įnašai (1912 m. 177 rub.), pajamos iš leidinių (apyvarta 200 rub., gryno pelno gauta 45 rub.), vienos kitos bendrovės buvo skirta iš gryno pelno (40 rub.). 1913 metais žymią paramą (1.674 r. 75 k.) draugija gavo iš Montvilų įsteigtos „draugijos privatinės labdarybės ir viešojo naudojimo įstaigoms plėsti“. Tas lėšas buvo nutarta išimtinai suvartoti instruktoriui laikyti.

1913 metais draugija buvo nutarusi kviesti Vilniaus gubernijos kooperatyvų suvažiavimą, bet valdžia neleido.

---

[1] „Vartotojų draugijos įstatai“, 2. „Patarimai vartotojų draugijoms apie vedimą sankrovų“; 3. „Smulkusis kreditas. Paskolos — taupymo ir smulkiojo kredito draugijos. Jų svarbumas, normalinių įstatų išaiškinimas ir legalizavimo būdas. Vilnius“, 52 pusl.; 4. „Vienas už visus — visi už vieną“ — (ročdeliečių istorija) — 24 pusl.

1913 metais (rugsėjo mėn.) smulkios pramonės parodoje Vilniuje surengė pirmąją kooperacijos parodą Vilniuje. Parodoje buvo įtaisyti trys skyriai: žemės ūkio, kredito ir vartotojų. Parodoje dalyvavo centralinė lenkų žemės ūkio draugija, Peterburgo sodžiaus ir pramonės bendrovių skyrius, Varšavos (pramonei ir prekybai plėsti dr-jos kooperacijos kyrius). Parodoje buvo išstatyta literatūra įvairiomis kalbomis, įvairūs blankai, agitaciniai lapeliai ir t. t., žemėlapiai su kooperatyvų tinklu, taip pat esamų draugijų fotografijos, statistinės diagramos[1].

Vilniaus draugijos kooperacijai remti veikla, matomai, nepatenkino lietuvių kooperatininkų, ir jau minėtas Vilniaus lietuvių kooperatininkų būrelis pradeda veikti savarankiškai. Jo pastangomis buvo surengta jau minėta vartotojų bendrovių anketa. Bet ir šio būrelio veikla dėl srovinių santykių sklandžiai nėjo. Tuo tarpu gyvenimas spirte spyrė susirūpinti idėjinio centro sudarymu. Pradėta ieškoti glaudesnio santykio su Maskvos vartotojų bendrovių sąjunga, rengiant suvažiavimus Daugpilyje: jau nuo 1911 m. Čia 1913 metais kyla mintis steigti kooperacijai remti draugiją, sueinant į kontaktą su latvių ir iš dalies ir su estų kooperatyvais. Tačiau pastarųjų, turint savuosius kooperacijos centrus, Daugpilis maža betraukė. Daugpilio draugijos kooperacijai remti steigiamasis susirinkimas teįvyko 1915 metų sausio mėn. 18 d. Iš lietuvių į valdybą buvo išrinkti advokatas Povilas Brazaitis, kun. A. Vilimavičius. Tačiau ir patys lietuviai tuo centru nebuvo patenkinti[2]. Draugija, berods, dėl karo veiksmų niekuo savo veiklos neparodė.

Šis sumanymas labai nepatiko Vilniaus kooperacijai remti draugijai, kuri nusiskundė jos ignoravimu ir parinkto kelio netinkamumu, vietinių sąlygų ignoravimu, ypačiai artimesnių ryšių nustatymu su Maskvos vartotojų bendrovių sąjunga: „suvažiavimo (1913 m.) iniciatoriai nepasistengė pažinti savo krašto sąlygų ir reikalų, o nuėjo „mažiausio pasipriešinimo“ keliu, kreipdamiesi pagalbos į Maskvą ir atsinešdami į suvažiavimą rezoliucijas priimtas Maskvoje. O vienok reikia abejoti, ar parinktas kelias bus trumpiausias ir... simpatiškiausias[3] Iš to suprantama, kad Vilniaus kooperacijai remti draugijai

---

1 „Życie Spółdzielcze“, 1913 m. 5 ir 9 ir 10 nr.
2 „Viltis“, 1915 m. I. 16 d.
3 „Życie Spółdzielcze“, 1913.

mielesnis kelias buvo į Varšuvą, iš kurios jį užkvietė ir centralines organizacijas dalyvauti Vilniaus kooperatinėje parodoje.

Iš organizacijų, kurios statė savo tikslu kooperacijos judėjimo plėtimą, apžvalgos matome, kad jos nepajėgė koncentruoti idėjinio darbo ir tinkamai organizuoti taip reikalingą neseniai įsisteigusių kooperatinių organzacijų instruktavimą bei revizavimą. Su kliūtimis, kurios kliudė tam darbui, mes dar susidursime, kalbėdami apie kooperatinę spaudą.

Žemės ūkio organizacijų propagavimui, kaip visur, taip ir Lietuvoje buvo išnaudojama spauda. Kadangi tautinis lietuvių atgimimas daugiausiai turėjo remtis „šaudinėmis pastogėmis", tai ne nuostabu, kad nuo pat lietuvių atgimimo spaudos pasirodymo randame kvietimų bei paraginimų dėtis į bendroves, veikti ekonominėje srityje organizuotai, jei nepajėgiama veikti individualiai. Jau „Auszroje" randame straipsnių, kuriuose raginama dėtis į „būrius", „bendrystas", kurie sujungtomis jėgomis „padėtų varyti prekybą", steigti „liaudies bankus". Čia jau randame aprašytus Oberlino ir Staszyco pastangas padėti sodžiaus gyventojams pagerinti savo būklę.

„Auszros" įpėdinėje „Szviesoje" jau randame gana platų išdėstymą reikalo dėtis į bendroves P. Liuto-Leono straipsniuose „Keli žodžiai apie prekystę ir amatus" (1887 m.) ir „Apie bendroves" (1888 m.). Pirmame straipsnyje P. Liutas sako: „Vesti prekystę ir išdirbinėti daugumą daiktų žmonėms geriausiai sekasi, jei jie tai daro susidėję keli iš vieno, t.y. bendrovėmis. Daug rankų, sako, didelę naštą paneša. Žinote patys, kaip tai sekasi žmonėms dirbti talkomis; už tai visoje Lietuvoje yra toks paprotys, žmogus reikalingame ir greitame darbe daro talką. Dirbant kuopomis, darbas jau per tai yra spartesnis, kad jis greitesnis. Vienam žmogui tas pats darbas greitai nubosta, ir dirba ir vis nežymu, sparta prapuola ir darbas darosi sunkesnis... Bet lietuviai ne tiktai talkomis dirba sykiu, jie padaro tam tikras bendroves, kad atlikti kokį darbą; aš jau aukščiau pasakojau, kaip mūsų žmonės vietomis perka girias. Visgi lietuviai maža veikia bendrovėmis, nors tai kur kas geriaus ir naudingiaus ne kaip vienam"[1].

---

[1] „Szwiesa", 1887, 2 nr. 64-5 p.

Bendrovės ypačiai turėtų būti reikalingos neturtingiems, kurie vien savo jėgomis nebeįstengia atlikti stambesnių operacijų: „Todėl lietuviai, ketindami užvesti prekystę, kaimų krautuves, geriausiai padarytų, kad susidėtų į bendroves, nes tuo kart daugiaus turėtų pinigų, ne kaip po vieną. Ūkininkams taipgi priderėtų tarp savęs padaryti bendroves; paveizdan, keli kaimai susitartų parduoti javus sykiu kuomet javai bus brangūs; dėlto kiekvienas iš jų turi rūpintiesi dasižinoti, kaip brangūs javai. Bet nekurie ūkininkai negali laukti gero laiko, jiems būtinai reikia parduoti javus, kad mokestis išsimokėti; užtai kiti, prigulintieji prie tos bendrovės, turi paskolyti tiems, kurie neturi kuomi mokestis užmokėti: dėlto, jog reikia ne per daug pinigų, kurie, jei galėtų turinčio delmone, tai jokio pelno jam neatneštų. Tokiu būdu elgdamiesi, galėtų visi laukti geresnio laiko ir parduoti brangiausiai, tuokart neturtingi ir atlyginę skolą su nedideliu palūkiu, turėtų dar pelną, turtingi taip gi"[1].

Antrame straipsnyje „Apie bendroves"[2] randame pirmu kart moderniškosios kooperacijos atsiradimo ir jos dėsnių aprašymą. Čia jau randame aprašymą ir veikiančių Lietuvoje organizacijų — Kauno gubernijos taupmenų-skolinamųjų bendrovių ir Suvalkų gubernijos valsčių kasų. Straipsnio gale autorius, pažymėjęs, kad visos bendrovės turi būti pastatytos „ant prekiško pamato, t. y. pelną dalykitės tarp savęs pagal kiekvieno nuopelnus: kas daugiau uždirbo, tam daugiau ir pelno duokite, kas daugiau pinigų davė ant bendrovės dalykų, tas taipgi daugiau pelno turi gauti[3], nurodo, „kokias bendroves prigulėtų lietuviams įsteigti ir kokias lengviausia gali įsitaisyti". Autorius, kaip jau iš dalies pirmiau buvo minėta, pataria steigti bendroves tokiems reikalams: bendrai naudotis žemės ūkio mašinomis, veisliniams gyvuliams pirkti, bendriems malūnams taisyti, kad nereikėtų malti rankomis, daryti sūriams ir sviestui ir „siųsdinti į kitas šalis ant pardavimo", susidėjus pirkti lauko, jei kitaip negalima, tai ir bendroves bendrai dirbti žemei, steigti krautuves, ypač kaime, amatininkų amatui pagerinti ir, pagaliau, smulkaus kredito bendroves.

---

[1] Ten pat.

[2] „Szwiesa", 1888, 1—2 nr. 15 pusl.

[3] Ten pat, 39 p.

P. Liuto-Leono kooperacijos bendrovių aprašymas ir kooperatinės programos siūlymas negreit sulaukė sau panašių. Tik beveik po dvidešimties metų mes matome panašių straipsnių, jau atgavus spaudą. „Varpe“, „Ūkininke“, „Tėvynės Sarge“ mes nieko panašaus nerandame. Tiesa, skatinant verstis lietuvius prekyba, užsimenama taip pat ir apie bendrovių sudarymą. Tačiau turima galvoje ne tik tokios bendrovės, kurias siūlė P. Liutas, bet ir valsčių, arba kaimų, arba privatinės prekybos bendroves. Taip „Szwiesoje“[1] randame siūlymą steigti „valstiškus arba parapijinius kromus“. „Ūkininke“[2] Svirplis (Vaneikis) ir Gr. s. (K. Grinius) siūlo steigti „sodžiaus kromus“, kurie prigulėtų ar visam sodžiui ar miesteliui. Visa prekystė tokiuose kromuose eina pinįgais viso sodžiaus, ar miestelio, o krome stov nuo visų pasamdyts darbo vedėjas. Visą-gi tą reikalą gal pavesti keliems iszrinktiems isz savo tarpo vyrams... Bet, jeigu sunku visuotiną kromą užvest — gal visas sodžius ant ko ne tiks — tai gal va kaip padaryti. Susided tie iszvieno, kurie, nors kromą užvesti, ir kiek kožnas tur iszmokėti, nutar isz virszaus, ar po 50, ar 60 rub. i. kt... Kad tas visas darbas ne pereitų į rankas pinigių; ir kad jie viso reikalo ne pakreiptų savopai, tai už vis naudingiau, kaip vieną dalį turėt“. Iš tolimesnio pasiūlymo atrodo, kad autoriai perša steigti vartotojų bendroves Uralo vartotojų bendrovių pavyzdžiu. Vadinasi, čia siūlomas „bendrų kromų“ planas bet kuria kolektyvine forma. „Varpe“ ir „Ūkininke“[3] randame siūlymus įsitaisyti tam tikrus sodžiaus prekybinius komisionierius, per kuriuos ūkininkai pirktų ir parduotų prekes. Toki raginimai, matyti, buvo nebe pasekmių. Kaip jau buvo minėta, Suvalkijoje pradėta vienoje kitoje vietoje (Mariampolėje, Pilviškiuose, Naumiestyje) tokių bendrovių atsirasti. Jos siekia ne tik vien pelno, bet ir tam tikrų visuomeniškų tikslų. Tas buvo stengtasi pabrėžti ir spaudoje ir atskirti jas nuo paprastų atskirų asmenų „lietuviškų kromų“. Štai 1895 m. „Ūkininke“ 1 nr. Driežas (Kačergius) rašo: „Teisybė, neseniai išdygo lietuviškos pardavinyčios, įrengtos šen bei ten pavienių žmogys-

---

[1] „Szwiesa“, 1888 m.

[2] „Ūkininkas“, 1890 m. 9 nr.

[3] „Varpas“, 1889, 7 nr., 98-9 p.; „Ūkininkas“, 1892, 4 ir 5 nr., 152-3 p.

tų, bet tos pardavinyčios iki šiolei neturi gero pasivedimo iš tos priežasties, kad vienam žmogui sunku įdėti tiek pinigų į pardavinyčią, kad ji galėtų išlaikyti konkurenciją su žydais pigumu tavorų, o prie to ir pargabenti už menkus pinigus tavorų tiesiog iš tų vietų, kur juos dirba. Dau geresniam padėjime gali būti draugiškos pardavinyčios, kurios, apversdamos daug didesnius pinigus ant nupirkimo iš pirmutinių rankų ir geresnių tavorų, gali daug pigiau juos pardavinėti. Draugiškos pardavinyčios galima suprasti ne vienaip. Jeigu susitaria kelios žmogystos, kurti tokią pardavinyčią, ješko tik savo naudos, tai be abejojimo galima pasakyti, kad ne tik ką neatneš naudos pirkikams, bet tokia pardavinyčia neturės gero pasisekimo, nėsa už tą pačią prekę perkantysis nusipirks sau reikalingus daiktus, kur jam patinka, nežiūrėdamas ant to, kas išto turės pelno... Patraukimui didesnio skaitliaus sąnarių ir pirkėjų reikia parodyti, kad vieni ir kiti matytų kokią je iš to turi naudą, t. y. pirmutiniams reikia paskirti procentus didesnius, nekaip jie galėtų gauti kasoje, t. y. 7 ar 8 nuo šimto, o pirkikams geidžiama būtų išdalinti visą likusį nuo pardavinyčios pelną pagal didumą pirkinių. Bet nėsa tasai sugrąžinimas procento pirkikams patrauktų su savim daug painumo, o teipogi ir darbo, tai geriausia būtų, kad kiekvienas pirkdamas atsiimtų savo procentą per pigumą tavoro". Čia jau mematome kaž ką artima ročdeliečių pelno paskirstymo dėsniui. Tat turėjo būti „teisinga prekyba", kuri „turi rūpintis pirmiausia, idant parduodamas tavoras turėtų gerą saiką (mierą) ir teisingą svarą ir parsidavinėtų už pigiausią prekę, idant perkantieji matytų ją lyg kokį fabriką, kur dirba tavorus, t. y. kaip kad pirktų tavorus iš pirmos rankos, nuo fabrikanto".

Atrodo, kad daug paprasčiau būtų buvę steigti jau P. Liuto siūlytas ročdelinio tipo vartotojų bendroves. Tačiau leidimai, kaip jau buvo minėta, labai sunkiai būdavo išgaunami, todėl teko imtis sutartinės formos, lengvai sudaromos pas notarą pilnosios arba komanditinės bendrovės pavidale. Tokis kelias ir buvo siūlomas[1]. Juo ir naudojosi praktikoje, pav., Pilviškyje, Kačergiaus, kur „policija, patyrusi, kad atsirado kokia draugystė, paėmė aktą, nusiuntė pas gubernatorių, ir mislijo, kad kas-žin kas drauginininkams bus, bet nepoilgam vė-

[1] „Ūkininkas", 1895, 7 nr., 53 p.

lei sugrąžino, nė žodžio nesakydama, nes nieko padaryti negalėjo: viskas buvo pagal įstatymus sutaisyta".

Tokių bendrovių sumanytojai siekė ir tolimesnių tikslų: „Daugiaus tokių pardavinyčių atsiradus, galima būtų susidėjus didelėmis partijomis imti tavorus tiesiog iš fabriko; žinoma, tuomet galima būtų gauti ir pigiaus; o dabar reikia imti iš Kauno ar iš kitų artimų miestų nuo žydų, turinčių krovyklas, o tie nuo krikščionių brangiaus ima, nekaip nuo žydų"[1].

Be lietuviškų „bendrų kromų" draudimo spaudoje randame — propaguojant ir kitas organizacijų rūšis. Jau buvo minėta, kad St. Matulaitis 1895 m. išleido brošiūrą, kaip priedą prie „Ūkininko", ir pradėjo stipriai siūlyti ūkininkams užsiimti pienininkyste dėl javų atpigimo[2], piršdamas Lietuvos ūkininkams vokiečių pavyzdžiu dėtis į pienininkystės draugijas. Meisterius tokioms „bendroms pieninyčioms" siūlė gabentis iš Prūsų, kur Vėlavos mieste buvo įsteigta pienininkystės mokykla. Taip pat rekomendavo siųsti jaunimą mokytis į tą mokyklą. Apie raseiniškių dvarininkų pastangas verstis pienininkyste, matyti, autoriaus nežinota. Taip pat nežinota ir apie pienininkystės mokyklą Pagojuje. Tik vėliau autorius sužinojęs apie tai iš lenkų laikraščio sako: „Kaltybė už tokį nežinojimą puola, žinoma, ir ant manęs, bet daug kaltesni, man rodos, tie, kurie, arti tų mokyklų gyvendami, nepasirūpino aprašyti jas mūsų laikraščiuose pirmiau, negu kelintas tai iš lenkiško laikraščio patyrė[3]. Čia jau randame įdėtą ir I. Ivanavičiaus mokyklos aprašymą. Vėliau „Ūkininke" nuolatos pasitaiko žinių apie pienininkystę.

Tų laikų spaudoje randame informuojant ir propaguojant savo skaitytojus ir apie žemės ūkio draugijų steigimą ir išviso naudojimą tų priemonių, kurias rusų valdžia taikė žemės ūkiui kelti. Išleidus 1896 metais „Žemės ūkio nuostatus" (XII t. II d.), „Ūkininke" randame raginant, remiantis tais įstatymais reikalauti: „1. kad būtų įkurtos žemdirbystės mokyklos skyrium arba prie pavieto mokyklų; 2. kad būtų daleista valdžios platintis knygoms apie ūkininkystę lietuviškoje kalboje; 3. kad būtų daleista įsikurti ūkiškoms draugystėms; 4. kad būtų da-

---

[1] Ten pat, 54 pusl.
[2] „Ūkininkas", 1896, 81—84 pusl.
[3] Ten pat, 13 nr., 97 p.

leista įtaisyti ūkiškas parodas; 5. kad būtų galima naudotis iš veislinių viešpatystės eržilų; 6. kad būtų numažintos akčyžės nuo ūkiškų mašinų ir įrankių ateinančių ir užrubežės"[1]. Tuo patarimu, matyti, tuojau pasinaudojo keletas Vilkaviškio ūkininkų ir įteikė patvirtinti „Vilkaviškio Ūkininkų Draugystės" įstatus. Tačiau įstatai nebuvo valdžios patvirtinti, motyvuojant tuo, kad pagal valdžios surinktas žinias pasirodė, juogei norinčių tokios draugystės daugiaus nėra, kaip tik tie trys prašytojai, kad terp ūkininkų nematyt noro prie kooperatyviškų asociacijų..."[2]. Matyt, tat būta tik formalaus atsakymo, o pagrindas glūdėjo kur kitur, būtent, „ištikimybės stokoje".

Draudžiamojo periodo spauda organizacijų lietuvių tarpe propagandai panaudodavo taip pat veikusių taupmenų skolinamųjų bendrovių, valsčių kasų, žemės ūkio draugijų veikimo aprašymus.

Iš to pat laikotarpio pažymėtina Tilžėje išleista 1901 m. brošiūra „Ūkiškos draugystės įvairiuose kraštuose", kurios autoriumi pasirašė Ramojis (viršelyje Ramigus. Ramojis — P. Vileišio pseudonimas). Brošiūroje randame aprašytą žemės ūkio draugijų veikimą Vokietijoje, Prancūzijoje, Čekijoje ir Galicijoje, taip pat patarimą, kaip steigti draugijas ir paraginimą dėtis į jas: „ar negana to, jog net ta mūsų miela žemelė mus palaidus ir išsiskyrusius maitydama, prigulinčiai mūsų jau nebpeni, nes jos prigulinčiai išdirbti negalime, ant to atsakančios, kaip dabar spėkos neturėdami".

Būdingas yra dalykas kad prieš pat spaudos atgavimą draudžiamojo periodo spaudoje jau mažiau kiek randame straipsnių bendrovių steigimo reikalais. Atsiranda naujos problemos ryšium su aiškiau pasireiškusia pasaulėžiūrine diferencija. Be to, lietuviai inteligentai maža begaudavo prieiti prie praktiško darbo ir žodį padaryti kūnu.

Atgavus spaudą Rusijoje, beveik visuose pradėtuose leisti lietuvių laikraščiuose randame paraginimų steigti žemės ūkio organizacijas. Ypač buvo propaguojamas kooperatinių žemės ūkio organizacijų steigimas. Propagandinių kooperacijos

---

[1] „Ūkininkas", 1897, 10 nr. Sm. (J. Bagdono) straipsnis „Rosijos įstatymai apie ūkininkystę" — 145—146 pusl.

[2] „Ūkininkas", 1898 m. 5 nr., 65 psl.

straipsnių randame „Lietuvių Laikraštyje“, „Vilniaus Žiniose“, „Lietuvos Ūkininke“, „Šaltinyje“, „Vienybėje“, „Viltyje“, „Lietuvos Žiniose“, „Žemdirbyje“. Ypačiai nepamiršdavo bendrovių reikalo sodžiui skiriami laikraščiai. Taip, pav. „„Lietuvos Ūkininko“ pirmame numeryje redaktoriaus Jono Jablonskio straipsnyje[1] skaitome: „rašant Lietuvos žmonėms, tiems, kurie dirba žemę ir gyvena iš žemės, reikėtų, žinoma, daug rašyti apie tai, kaip reikia dirbti žemę, kaip ji dirbama kituose, šviesesеniuose kraštuose, reikėtų, žinoma, aiškinti, jog ūkininkams tuoj neatidėliojant reikia steigti tam tikros bendrovės, kurios turi ginti žemės darbo reikalus, reikėtų parodyti, kaip įkuriamos ir ką padaro tokios bendrovės laimingesniuose kraštuose“ (mano išretiñta). Patsai kooperacijos pradas laikomas labai vertingu lietuvių tautiniam atkutimui. A. Smetona tiesiog rašo: „Tauta neperėjusi draugijų gyvenimo mokyklos, negalės pasiekti nei aukštesnio politikos gyvenimo laipsnio. Lietuvių ateitis — kooperacijose. Įsigalėjus ir padaugėjus įvairių draugijų skaičiui negulės be naudos ir tie milijonai pinigų, kurie šiandieną sodiečių guli sudėti krasos (pačtos) kasose (mano išreti). Dabar jie pasilieka be apyvartos ir vos keturis ar puspenkto procento palūkanų teduoda. Be to, daugybė išėjusių mokslą mūsų žmonių, kurie šiandien, negalėdami gauti savo krašte vietos, iškeliauja Rusijon, sustiprėjus draugijoms, galėtų būti naudingi joms, kaip vėdėjai, ir suvartotų įsigytąjį mokslą savųjų, ne svetimųjų naudai“[2].

Ilgainiui sodžiui skiriami laikraščiai: „Lietuvos Ūkininkas“, Mariampolės ūkininkų draugovės iniciatyva, pradeda leisti specialinį priedą „Žemę“ (1907), kurioje buvo dedami straipsniai žemės ūkio kultūros ir žemės ūkio organizacijų klausimais. Seiniškis „Šaltinis“ ir pats nemaža rašė apie įvairių žemės ūkio organizacijų reikalingumą, o nuo 1909 metų taip pat pradėjo leisti tam tikrą priedą — „Artojas“ — „ūkio pramonijos ir prekybos išimamą priedą“, kuriame be straipsnių žemės ūkio kultūros reikalais, buvo dedami straipsniai apie žemės ūkio or-

---

[1] „Lietuvos Ūkininkas“, 1905, XII. 1 d.

[2] „Viltis“, 1908, 33 nr.

ganizacijas („Žagrė“ ir jos skyriai). „Žemėje“ daugiausiai rašė: studentas — Jonas Kriščiūnas ir Petras Vitkauskas, o „Artojų“ redagavo agronomas Vincas Toraitis.

Kadangi, kaip jau esame matę, žemės ūkio organizacijų steigime pačių lietuvių inteligentų tarpe labai anksti pasireiškė partinės bei srovinės įtakos, kurios ėmė daug energijos ir tramdė praktikos darbą, tai atsirado žmonių, kurie norėjo pašalinti iš ūkiškos veiklos politiką ir tarnauti savo praktiškais patarimais bei nurodymais. Tokiai srovei atstovavo 1909 m. sausio mėnesyje Vilniuje Vėgėlės pradėtas leisti „Žemdirbys“ — „ūkio, prekybos ir pramonės reikalams pašvęstas laikraštis“. Šis laikraštis jau nuo pirmųjų savo numerių ne maža vietos skirdavo žemės ūkio organizacijų reikalams. Su jokia politine srove jis nebuvo susijęs ir iš viso politiką norėjo eliminuoti iš ekonomikos: „Politika„ mano nuomone, reikia pašalinti. Kuomet būsime turtingesni, tuomet gera bus ir politika, dabar reikia rūpintis duona. Gal kas pasakys, kad tokioms blogoms valstybės sutvarkymo sąlygoms esant sunku kas daryti. Bet tas netiesa. Nors valdžia gal kartais ir stato mums kliūtis, kurios trukdo ekonomiškai pakilti, bet tai vis niekis“[1].

1910 metais gruodžio mėn. „Žemdirbio“ leidėjai sumanė leisti specialinį priedą, skirtą kooperacijos reikalams. Tas priedas buvo pavadintas „Kooperatoriaus“ vardu. Jo tikslas, kaip jis pats pirmame numeryje pasisakė, buvo padėti „ekonominėms draugijoms“ — kooperacijai. Pradžioje „Kooperatorius“ buvo leidžiamas kas mėnesis, nuo 1911 metų buvo pradėta leisti kas dvi savaitės: vienas numeris, mažesnis (4 p.), per mėnesį buvo skiriamas propagandai narių tarpe, antras didesnis — organizacijų vedėjams.

Prie „Kooperatoriaus“ spietės keletas žmonių, kuriems itin rūpėjo kooperacijos judėjimo plėtimas Lietuvoje. Tie žmonės siūlės patarnauti kooperacijos judėjimui — rengti paskaitas, rinkti kooperatyvų statistiką. Daugiausiai ir gyviausiai parašytų straipsnių „Kooperatoriuje“ randame R. Rasiko, kuris pasirašydavo „Kooperatoriuje“ kooperatorių būrelio vardu. Tą būrelį norėta net legalizuoti.

---

[1] „Žemdirbys“, — 1909, 22 nr. — ūkio ratelių veikimas.

„Kooperatoriaus" buvo išleista 7 numeriai 1910 metais ir 8 numeriai 1911 m. — tat iš viso 15 numerių. Jis tenka laikyti pirmuoju kooperacijos laikraščių lietuviu kalba, nors ir ne savarankiškai ėjusiu. Jame kartais būdavo gana gyvai reaguojama į aktualinius kooperacijos judėjimo reikalus, rūpinamasi kooperatyvų statistikos duomenų rinkimu. „Kooperatorius" buvo tam tikrame matomai kontakte ir su Vilniaus Draugija kooperacijai remti, nes jis veik vienkart pasirodė su „Ruch Spółdzielczy" („Kooperatorius", 1910 m. gegužės m. 17 d., o pastarasis tų pat metų liepos mėn.), kuris ėjo kaip priedas prie „Kurjer Litewskio", o vėliau „Kurjer Codzienny'o". Nuo 1911 m. sausio m. pradžios A. Šklenniko „Ruch Spółdzielczy" virsta savarankišku laikraščiu „Życie Spółdzielcze" vardu to pat redaktoriaus vedamu. Tuo net iškeliamas klausimas Vilniaus draugijoje kooperaacijai remti leisti naująjį A. Šklenniko organą dviem kalbom — lenkų ir lietuvių. Tuo būdu „Kooperatorius" būtų nustojęs būti lietuvių kooperacijos judėjimo organu. Tačiau nors ir atsirado „Kooperatoriaus" gynėjų, kurie vietoje naujo organo siūlė senąjį sustiprinti[1], „Kooperatorius" nesulaukęs pakankamos paramos iš pačių kooperatyvų, nuo 1911 metų gruodžio mėnesio nustojo ėjęs, jo žymiausias bendradarbis perėjo dirbti į naują kooperacijos organą („Bendriją"). Oficialine „Kooperatoriaus" mirties priežastimi buvusi tai, kaip jo redakcija paaiškino, „kad „Bendrovei Felicija Bortkevičienė ir B-vė" pradėjusi leisti kooperacijos reikalams pašvęstą laikraštį „Bendrija", mes bergždžios konkurencijos vengdami, „Kooperatoriaus" toliau nebeleisime, ką ir pranešame gerb. „Žemdirbio" skaitytojams. Tačiau tikrąją „Kooperatoriaus" nepasisekimo priežastį matome paaiškintą „Žemdirbio" 1911 m. 10 nr.: „Mūsų laikraščiai savo pažadų rašyti daugiau apie kooperaciją neištesėjo; Kooperacijos veikėjai kauniečiai ir vilniečiai vos vos kruta. Neįstengia pajudinti platesnio kooperacijos darbo. Gyviau dirba suvalkiečių „Žagrė" ir Mariampolės Ūkininkų Draugovė, bet ir tai tik prekybos, o ne principų srityje. Ir ištiesų, pas mus šiame klausime labai maža tedirbama. Jei mūsų veikėjai ir toliau panašiai darbuosis, vien į medžiaginę naudą atsižvelgdami, tai kaip ligi šiol neturėjome tikrų kooperatorių, žmonių kooperacijos idėją suprantančių, visuomenės

---

[1] „Viltis", 1913, 35 nr. P. K. Mūsų kooperacijos vargai.

jos svarbą apvertinančių ir todėl tik dirbančių, tai ne perpuiki ateitis laukia mūsų kooperacijos. Tai parodo užsienių kooperatyvų patyrimai, jų istorija. Tatai ir yra svarbiausioji mūsų kooperatijų yda. Nestebėtina, kad pirmieji liaudies darbininkai — švietėjai to nenuvokia, bet kad ir inteligentija ne kuo aukščiau už tuos pilkuosius stovi, tai jau apverktinas apsireiškimas!".

Nepavykus vilniškiams lietuviams susitarti dėl leidimo kooperacijos organo[1], prie kurio prisidėtų suinteresuotos kooperacijos judėjimu srovės, nuo 1911 metų lapkričio mėnesio pradėtas leisti visai atskiras „mėnesinis laikraštis, skiriamas kooperacijos reikalams „Bendrija". Leidėju ir redaktorium pasirašo Mykolas Šleževičius. Savo atsiradimą „Bendrija" taip aiškino: „Mūsų kooperacijų skaičiui didėjant, joms besiplėtojant, jau prisirinko visas glėbys jų klaidų apsirikimų, iškrypimų, — vienu žodžiu, ydų; iš kitos pusės taip pat susidarė nors kol kas nedidelė, bet visgi žymi sauja gerų patyrimų, pavyzdžių, kuriais kiti galėtų pasimokyti, juos pasekti, tik reik juos iškelti aikštėn. Apskritai imant, kuomet dauguma mūsų kooperacijų pergyvena dar jaunystės dienas — vienos, vos susiorganizavo, kitos tebesiorganizuoja, o kitos dar tik rengiama organizuoti, — reikalinga joms roda, patartis, kaip ir kas privalo būti veikiama, idant veikiau atsiekus savo tikslą, atlikus prisiimtuosius užduočius, priedermes. Taigi reikalinga joms toki vieta, kurioj jų gyvenimo reikalai būtų nuolat svarstomi, aiškinami, gvildenami, kurion žvilgterėję, jos pamatytų savo silpnybes ir rastų nurodymus, kaip jas atitaisyti, kad galėtų gerai gyvuoti, augti, keroti, stiprėti. Tai galėtų atlikti tik periodinis laikraštis, skiriamas vien tik kooperacijų reikalams. Be to, dar nesant tuo tarpu tam tikro kooperacijoms bendraraščio, kurs vestų jas artimiausiu, tiesiausiu ir lengviausiu keliu prie jų uždavinių įvykdymo, reikalingas ir todėlei laikraštis, kad nors iš dalies tą spragą užkimšus". „Bendrija" jos steigėjų sumanymu, turėjo tarnauti kooperacijos principams aiškinti, nes be jų „kaip parodo praktika, niekur negali sveikai nei viena tikra kooperacija gyvuoti". Ji turėjo rūpintis visų kooperatyvų rūšių reikalais. Iš jos nuolatinesnių bendradarbių tenka pažymėti: jau minėtą „Kooperatoriaus" bendradarbį R a s i k ą,

---

[1] Ten pat.

A. Šklenniką, Ad. Šulčį ir vėliau daugiausiai rašiusį principiniais klausimais Morkų - A. Rimką ir kitus, daugiausiai kairiojo nusistatymo žmones.

Būdingą „Bendrijos" bruožą sudaro tai, kad ji aiškiai laikosi ročdelinės kooperacijos. Tą įrodo jos darnas Ročdeliečių principų gvildenimas. Tuo tenka aiškinti joje keltą klausimą ir dėl santykių su lietuviais krautuvininkais, kuriems vartotojų draugijos pasirodė pavojingais konkurentais, nes „įsikūrus kur nors kooperacijos krautuvei daugiausia turi nukęsti krautuvininkas lietuvis, nes jį ligšiol palaikė daugiausia „susipratę" lietuviai. Išeitįs iš to randama, patariame (panaudojant prof. V. Totomianco mintį) ir krautuvininkams imtis kooperacijos steigiant didmenų sandėlius, (Bendrija, 1912 m., 67—68 p.). Tas įgalintų juos stipriau laikytis tol, kol kooperatyvai neįstengs paimti visų reikalų į savo rankas.

Paskutiniame „Bendrijos" nr. (1913 nr. 9—12 p. 141—146) randame jau aiškų suabejojimą ta, kooperacijos rūšimi, kuria lietuvių spauda daugiausia rūpinosi — būtent vartotojų (kooperacijos), kaip „ne tiek gyvenimo sąlygų pagimdyta, kiek iš šalies stovinčių žmonių gaminte pagaminta ir visą laiką dirbtinomis priemonėmis laikyte palaikoma". Straipsnio autorius Morkus didesnės vilties dėjo žemės ūkio kooperacijos („bendroms ūkio draugijoms, taupymo — paskolos arba smulkiojo kredito bendrovėms, taipogi pienininkavimo, kaikurių ūkio produktų pardavimo, tarpusavio draudimo nuo ugnies, ledų, gyvulių ligų ir t. t.).

„Bendrija", kaip ir „Kooperatorius", nepajėgė tapti masinių kooperatyvų organu[1]. Čia prisidėjo bene daugiausiai sroviniai santykiai ir jau „Kooperatoriaus" minėtas inteligentijos atšalimas kooperacijos reikalams.

„Bendrija" nuo 1911 metų lapkričio mėnesio ėjo ligi 1913 metų galo, gana nereguliariai, daugelį numerių leisdama sudvigubintų ir sutrigubintų. Iš viso išėjo du tomai — į vieną telpa 1911 ir 1912 metai — 220 puslapių ir į antrą 1913 metai — 176 puslapiai.

---

[1] Į „Bendrijos" ėjimo galą jos kooperatyvų—prenumeratorių skaičius nukrito bene ligi 13 egzempliorių, nors kooperatyvų tais laikais Lietuvoje būta jau apie pustrečio šimto. „Lietuvos Žinios", 1912, 17 nr.

Kartu su „Kooperatoriumi“ ir „Bendrija“, kaip kooperacijos reikalams pašvęstais spaudos organais, kurie prieškariniais laikais ėjo Lietuvoje, paminėtinas pradžioje „Kurjero, Litewskio“ mėnesinis priedas, paskum „Gońco Codzienno“, „Ruch Spółdzielczy“, pasirodęs Vilniuje 1910 metų liepos mėnesio 10 dieną. „Kurjero Litewskio“ priedu išėjo 1910 metais du numeriai liepos ir rugpiūčio mėnesių Nr. 1 ir 2) prie „Gonco Codzienno“ išėjo 4 nr. (Nr. 3—6), o nuo 1911 metų sausio mėn. pradėjo eiti tų laikraščių priedo tąsa „Życie Spółdzielcze“, bet jau buvo savarankiškas laikraštis. Redaktoriumi priedinio laikraščio ir vėliau tapusio savarankišku, buvo inžinierius A. Šklennikas — kooperacijos judėjimo entuzijastas ir žymus jo techniškas žinovas. Jo laikraštis sudarė organą Vilniaus Draugijos kooperacijai remti, su kuria tam tikro ryšio turėjo, kaip jau matėme ir „Kooperatorius“ ir „Bendrija“ ir, pagaliau, gudų laikraščio „Nasza Niwa“ skyrius „Kooperacija“.

A. Šklenniko organas turėjo padėti sukurti vietinį Lietuvos — jo supratimu istorinės, ribose kooperacijos judėjimą, kuriam jis pripažino didelę socialinę reikšmę: „Jei norime, kad kooperacija atgaivintų m ū s ų gyvenimą, jei norime, kad prisidėtų m ū s ų kultūrai pakelti, m ū s ų santykiams pagerinti, tai turime sukurti čią kooperaciją, m ū s ų kooperaciją. Tam tikslui turime susiprasti ir vieni antrus pažinti. Turime sudaryti bendrą dirvą vienodomis visiems teisėmis, kurioje galėtume pasidalinti nuomonėmis, mintimis ir patyrimais. Ta dirva gali būti tik vietinis laikraštis, nes mūsų vietiniai smulkūs reikalai tegali būti tenkinami mūsų pačių. Mums reikia turėti savo kooperaciją, o sukurti ją tegalime mes patys“[1]. Tokis tikslas buvo siekiamas ir naujo laikraščio: „surasti tokį šūkį, iš vienos pusės galėtų išgirsti visų sluoksnių ausys ir su noru priimtų, o antra vertus, jis būtų nukreiptas į tai, ko mums šiandieną daugiausiai reikia: plėsti broliško solidarumo dvasią, vienybės pajėgos ir plataus dalyvavimo krašto gerbūvio kūrime supratimą“. Tuo šūkiu turėjo būti kooperacija.

A. Šklennikas prikiša lenkiškai visuomenei Lietuvoje ir Gudijoje, organinio ryšio nustojimą su liaudimi, solidarumo

[1] Życie Spółdzielcze, 1911 m. 5 nr., 5 p. Pabraukimai A. Š k l e n n i k o.

stoka visuomeniškame darbe ir net plėtime ir tobulinime moralinių ir ekonominių ir kultūrinių pastangų. Steigiant kooperatyvus susidarytų neutralinė dirva savitarpio susipratimui. Darbas ūkio rateliuose, kredito kooperatyvuose ir vartotojų bendrovėse iškeltų aikštėn visų gyventojų interesų bendrumą. Dėja... įkibę į „aukštesnę" politiką, neįvertina dar tos didelės kooperatyvų reikšmės, kuri reiškiasi galimumu sudaryti tiltus ne tik tarp politinių ir tautinių skirtumų, bet ir klasinių[1].

Tam tikslui pasiekti laikraštis dėjo straipsnių principiniais klausimais, bet daug buvo kreipiama ir į kooperatyvų instruktavimo darbą, duodant nurodymų, kaip steigti kooperatyvus, vesti juos, tvarkyti sąskaitybą, sudaryti apyskaitas. Pats redaktorius A. Sklennikas taip pat ir praktiškai instruktuodavo bendroves važinėdamas po provinciją. Ir iš tikrųjų laikraštyje tą programą matome vykdant. Jame buvo keliamos ir gvildenami aktualiniai kooperacijos judėjimo struktūros klausimai: vartotojų bendrovių didmenų sąjungos steigimas, santykiai tarp ūkio ratelių ir vartotojų bendrovių, pardavimas kreditan vartotojų bendrovėse, na, ir, žinoma, plati informacija apie visos Rusijos, Lenkijos ir tarptautinį kooperacijos judėjimą, taip pat ir apie vietinį.

Stipriau laikytis už „Kooperatorių", o vėliau už „Bendriją" A. Šklenniko laikraščiams padėjo ir tai, kad jie buvo kontakte su Vilniaus kooperacijai remti draugijos instruktoriais, kuriems laikyti Draugija 1913 metais gavo pašalpą (1.674 r.) iš tam tikro fondo įsteigto I. ir S. Montvilų ir kit. labdarybės ir bendro labo įstaigoms plėsti.

Tautinis neutralumas Šklenniko laikraščių, kurie ėjo artimame kontakte su tautiniu atžvilgiu bendra nors ir su aiškia lenkų persvara, Vilniaus Kooperacijai remti Draugija, buvo išlaikomas. Tačiau tas pats socialiniai tautinis faktorius, kuris kliūdė bendradarbiauti lenkams dvarininkams Suvalkų ir Kauno gub., kartais prasiveržsaid kaipo atgarsis tautinių santykių (lietuvių kovos dėl savo kalbos bažnyčiose, lietuvių bloko su žydais rinkimuose į Dumą, kultūrinės ekspansijos ir t. t.). Vieną tokį būdingą atsitikimą sudaro Varėnos lietuvių įteiktas Varėnos vartotojų Draugijai „Lietuva", visuotiniam susirinkimui (1913.II.9. d. n. k.) protestas, sukėlęs didelį A. Šklenniko

---

[1] Życie Spółdzielcze, 1913, 1 nr., 4 p.

nepasitenkinimą dėl nekooperatinio elgesio. To protesto turinys yra tokis: „mes, žemiau pasirašę vartotojai ir bendrovės dalyviai ryšium su straipsniu „Grzech narodowy“ paskelbtu „Gazeta Codzienna“ Nr. 316, remdamiesi mūsų draugijos įstatų §§ 1, 2, 26, 33, 45 ir 51, turime garbę pareikšti valdybai, kad ji pasistengtų kreipti tinkamą dėmesį į kalbamus įstatų paragrafus ir be atodairos visas vartojamas ir namų apyvokos prekes didesnei visų vartotojų naudai ir didesniam mūsų draugijos patovumui pirktų mūsų vietiniuose lietuviškuose fabrikuose, dirbtuvėse ir sandėliuose; būtent: dirbtinas trąšas, sėklas, gėles ir įvairius geležinius dirbinius „Vilijos“ fabrike, saldainius „Birūtės“ fabrike; visokius moteriškus papuošalus Palangos mieste, sąsiuvinius ir kitus rašomuosius dalykus lietuviškuose knygynuose Kaune ir Vilniuje pas p. Šlapelį, net botagus iš lietuvio Valkininkuose. Atmetus mūsų pareiškimą, remdamiesi § 53 mūsų draugijos „Lietuvos įstatų, būsime verčiami elgtis pagal įstatymus ir skųstis p. gubernatoriui valdybos pasikėsinime mus sulenkinti“. Pareiškimą pasirašė Perlojos klebonas kunigas Šaparas ir Petras Ščesnulevičius. Į tokį pareiškimą „Życie Spółdzielcze“ (straipsnyje „Znak czasu“, 1913, 2 nr., 26 p.) atsako, kad kun. Šaparas, pats būdamas draugijos narys, galėjo atvykti į visuotinį susirinkimą ir duoti valdybai nurodymų, o ne grąsinti administracija. O Varėnos vartotojų draugiją teisindama, priduria, kad draugija būdama Vilniaus gubernijos, visą ką perka iš Vilniaus didmeninkų, kurių tarpe deja... nesą nė lenkų, nė lietuvių.

Šis įvykis įrodo, kaip sunku buvo išlaikyti tautinį neutralumą esant tais laikais aštriems tarp lietuvių ir lenkų santykiams: kovoms už lietuvių kalbos teises, lietuvių tautinio atgimimo ignoravimą, nevienodoms lietuvių ir lenkų politinėms tendencijoms. Tas turėjo veikti dezorganizuojančiai kiekvieną darbą, kur nebuvo aiškiai atsistojama tautiniu požiūriu į vieną ar į antrą pusę. Tą jau matėme dvarininkų nepasisekusiose pastangose eįti į „šiaudines bakūžes“, kuriose viešpatavo lietuvių kalba. Tas pats turėjo atsitikti ir pastangose organizuoti kooperacijos judėjimą Lietuvoje bendrose lenkų ir lietuvių organizacijose. Įdomų tuo atžvilgiu randame A. Šklenniko kooperatinio darbo vertinimą „Viltyje“ P. K. (kun. P. Kemėšio straipsnyje „Mūsų kooperacijos vargai“ (1913 m., 32 nr.): „1908 metais atvažiavo į Vilnių gerai žinomas lietuviams ko-

operatoriams inžinieris A. Šklennikas. Tuos kelis metus jis tedirbo šio krašto kooperacijai. Įsteigė „Kooperacijai remti“ draugiją, leidžia jau kelinti metai lenkų kalba mėnesinį laikraštį (pirmiau „Ruch Spółdzielczy“, dabar „Życie Spółdzielcze“). Iš „Kooperacijai remti“ draugijos lietuvių kooperacija, nedaug, rodos, naudos turėjo. Ponas Šklennikas iš pat pradžių atsistojo ant labai plataus, tarptautinio pamato. Jo draugija turėjo vienyti visas kooperacijos draugijas, esančias ribose istoriškosios Lietuvos. Tačiau jungiančiu cementu turėjo būti lenkų kalba. Iš pat pradžių draugijos organas susidėjo su „Kurjer Litewskiu“, draugijos narių tarpe, kurių skaičius vis tebesisuka aplink 30, matome mažne tik lenkus, tarp kurių pamatysime ir endekų vadų ir vieną kitą lietuvį. Tarptautinio pamato pats p. Škl. neįstengė laikyties, nes, sakysime, vengė priimti rusus, nors šių ir buvo norinčių prisidėti.

Svarbiausias darbininkas yra pats p. Šklennikas, kurs veda biurą, laikraštį ir, reikalui atsitikus, važinėja kaipo draugijos instruktorius. Tačiau p. Šklennikas ligšiol nepramoko lietuvių kalbos, ir atsilankydamas į draugijų susirinkimus, kalba lenkiškai arba rusiškai. Bet kadangi mūsų draugijų narių dauguma tik lietuvių kalbą moka, tai lietuviai iš p. Šklenniko naudos turėjo ligšiol nedaugiausia. Be to, p. Šklennikas kaipo svetimas mūsų kraštui, nežinantis jo sąlygų, ir negalėjo būti labai naudingas. Ir jo vedamame organe beveik nieko nerandame apie mūsų krašto kooperacijų reikalus, tik daugiausiai apie kitų kraštų ir ypač apie lenkų kooperaciją. Ir siela, ir kiltimi p. Škl. daug yra artimesnis mūsų dvarininkams, kurių užimtą poziciją mūsų kooperacijos draugijoje, kiek pasigalėdamas, stengiasi net palaikyti. Sakysime, ir lietuviškoje Vilniaus gub. dalyje draugijų susirinkimuose mažne visur kalbama lenkiškai. „Viltyje“ vieną sykį buvo papeikta tokia tvarka. P. Šklennikas pasikalbėjime su vienu „Vilties“ bendradarbiu pripažino tokią tvarką visiškai teisinga, nes ir vietos dvarininkai ir jis nemoka lietuvių kalbos. Tuo tarpu be jų ir draugijos negalėsią gyvuoti. Taigi, ne dvarininkai draugijai, bet draugijos dvarininkams...

Taip pat ne labai palankiai sutiko ir Vilniaus lietuvių kooperatorių žygį, sudariusį pernai metais vartotojų draugijų ankietą. Ankietos be jokio blogo noro, bet vien tik per apsirikimą buvo nusiųstos ir tokioms draugijoms, kurios, matyti, bu-

vo ne lietuvių rankose, nes iš jų buvo gauti lapai atgal... Per tuos kelerius metus p. Šklennikas nepadėjo sustiprėti mūsų kooperacijai, nepadėjo įsteigti by kokios draugijų sąjungos. Visi žygiai, mūsų tuo tikslu daromi, buvo be jo žinios daromi... jo „Kooperacijai remti" draugija per tuos keleris metus nėkiek neišaugo. Nors draugijų sąjungai Vilnius daug tinkamesnis yra centras, negu Dvinskas, nes apima daug didesnį ekonominį rajoną, tečiau Dvinske jau keli suvažiavimai įvyko ir, greičiausiai, bus įsteigta Dvinsko sąjunga; likimo ironija surėdė, kad Dvinsko sąjungos sumanytojai savo veikimo rajonan įtraukė ir Vilniaus ir Gardino gubernijas, nepaisydami Šklenniko protestų. Jisai gi ne tik sąjungos nemėgino organizuoti, bet nė vieno suvažiavimo per tuos kelerius metus nebuvo sušaukęs, nors reikalų, rodos, ir buvo tokia daugybė. Nedaug, man matos, padės ir gausi pašalpa Vilniaus ūkio draugijos (1.800 r. metams), kurią draugija paskyrė nusamdyti kooperacijos instruktoriui. Ne manau, kad būtų nusamdytas ton vieton lietuvis, arba bent ne priešas mūsų kultūros, mokantis gerai lietuvių kalbos, ir žinantis mūsų krašto sąlygas. Visa suėmus krūvon turime įspūdį, kad p. Šklennikas ir jo organizacija mūsų kooperacijos judėjime turėjo labiau negatyvę, negu pozityvę rolę. Jis, apėmęs labai svarbią poziciją, atitraukė tik tūlam laikui mūsų kooperatyvę energiją, versdamas laukti daug gero iš savo organizacijos ir visai to laukymo nepatenkindamas. Kadangi šiuo laiku kitur panašios organizacijos mūsų krašte nebuvo, tai nenuostabu, kad vienas kitas lietuvis čia dėjosi ir dirbo, užuot rinkus pajėgas vienan bendran tautos iždan".

Čia matome nušviestas tas priežastis, kurios kliudė Vilniaus Draugijai kooperacijai remti tapti idėjiniu visų Lietuvos kooperatyvų centru.

Prieš pat karą ir jau didžiojo karo metu kooperacijos judėjimo propaganda koncentruojasi bendroje srovinėje spaudoje. Ypač daug vietos kooperacijai (vartotojų bendrovėms) užleidžia „Viltis", kuri deda daug įvairių patarimų vartotojų bendrovėms, deda jų veiklos aprašymus, apyskaitas ir pretenduoja į kooperacijos organą, siūlydama skirti jai iš pelno lėšų[1].

Labiausiai principo klausimą lietuvių spaudoje žemės ūkio organizacijų klausimais sudarė neutralumo klausimas, t. y. pri-

---

[1] „Viltis". 1915 m., 39 nr.

pažinimas ar nepripažinimas įvairių pažiūrų žmonėms dalyvauti tose pačiose organizacijose. Skirtumą pažiūrų tuo klausimu jau mes matėme steigiant „Žagrę". Ypačiai pabrėždavo reikalą sudaryti organizacijas su vienodo nusistatymo (katališko) narių sudėtimi „Šaltinis"[1]. Vėliau tą pat nusistatymą pabrėžia „Viltis", redaguojant ją Pr. Dovydaičiui. Tačiau ir iš kunigų tarpo būta asmenų, kurie savo raštuose skelbė, kad kooperatyvų darbe turėtų visi bendrai dirbti. Taip, pav., Ž v y g a s sako: „Prie vartotojų draugijų privalo prisidėti visi tos apylinkės gyventojai be skirtumo tikėjimo ir politinių įsitikinimų. Visiems pridera dėti savo skatiką, nes visiems reikalinga ir maloni liuosybė"[2]. Panašias mintis matėme skelbiant ir kun. P. Kemėšį: „aš drįsčiau tvirtinti, kad pačiai kooperacijai daug sveikesnis ir naudingesnis yra bepartyvumo principas, nes laikantis to principo visą kooperatorių energiją galima suvartoti pačios kooperacijos reikalams. Tą principą mes, krikščionys, mano nuomone, galėtume labai lengvai priimti, jeigu tik imtume žiūrėti labiau turinio, negu vardo ir formos, kuri ne visados parodo tikrą turinį"[3].

Šios dvi pažiūros praktikos gyvenime aiškiai reiškėsi vartotojų bendrovėse ir Mariampolės „Žagrėje". Bet ir čia dėl stokos inteligentų ir iš viso sugebančių dirbti organizacinį darbą žmonių, griežtai reikštis negalėjo.

Kooperatinių organizacijų propagandai taip pat buvo naudojamos brošiūros ir kalendoriai skiriami sodžiui. Taip pat buvo mėginta leisti ir specialiniai kalendoriai[4].

Trūkstant žemės ūkio organizacijoms vedėjų, taip pat esant nepakankamai susipažinusiai inteligentijai su kooperacijos judėjimu, anksti pradėta rūpintis tam tikrų kursų bei mokyklų rengimu. Jau esame matę, kad pienininkams specialistams buvo įsteigta mokykla 1891 metais Pagojuje, vėliau Bubiuose. Prekybinėms organizacijoms parengti sąskaitininkų jau rūpinasi D. Š i d l a u s k i s (1909 m. birželio m. kursai Šiauliuose). Tačiau daug svarbesnis žygis aprūpinti prekybinius koopera-

---

[1] „Šaltinis", 1909, 19 nr. J. Daubaro straipsnis „Vartotojų b-vės".
[2] J. Žvygas (kun. Dobužinskas), „Kooperacijos žiedai", 1910.
[3] „Viltis", 1913, 36 nr. P. K. „Mūsų kooperacijos vargai".
[4] 1909 m. Vartotojų Draugijos. Vilniuje. 1915 m. buvo išleistas kun. A. Vilimavičiaus kalendorius vartotojų draugijoms.

tyvus daromas įsteigiant „Saulės“ bugalterijos ir prekybos kursus nuo 1910 metų Kaune.

Inteligentams susipažinti su kooperacija taip pat buvo daroma pastangų. 1909 metų pradžioje Kaune rengiamuose socialiniuose kursuose turėjo būti paskaitos ir kooperacijos judėjimo klausimais. A. Smetona turėjo skaityti: Kooperacijos klausimas svetur ir Lietuvoje ir Petras Vitkauskas: Danijos ūkio draugijų ir sąjungų pradžia, augimas ir darbai[1]. Tačiau tos paskaitos neįvyko. A. Smetona siūlė kooperacijos reikalu daryti pranešimą Lietuvių Mokslo Draugijoje, ir, jei atsirastų daugiau kooperacijos šalininkų susidaryti tam tikrą prie L. M. Draugijos sekciją.

Prieš didįjį karą lietuvių jaunimas keliauja ir už Lietuvos ribų siekti specialaus mokslo. Specialiai pasirengti darbui kooperatyvuose keliolikos lietuvių buvo lankomi kursai ir prie Šanevskio liaudies universiteto Maskvoje, nekalbant apie specialines ekonomines studijas aukštose mokyklose.

[1] „Viltis“, 1908, 146 nr.

KLAIPĖDOS KRAŠTAS.

Jei Didžioje Lietuvoje žemės ūkio organizacijų atsiradimas ir veikla buvo tampriai susijusi su rusų įstatymais ir politika, tai Mažoje Lietuvoje jųjų veikla priklausė nuo Rytprūsių įstatymų ir politikos. Ir čia žemės ūkio organizacijos pagimdo sunki žemės ūkio būklė, ypač kredito srityje. Pirmas kredito kooperatyvas atsiranda Karaliaučiuje 1856 metais. Tat buvo miestiečių taupmenų skolinamoji bendrovė (paskolų bendrovė). Netrukus po to kredito kooperatyvai pradeda atsirasti ir taip pat lietuvių gyvenamose vietose, jų tarpe ir Klaipėdos krašte: pačiame Klaipėdos mieste 1862 m., Rusnėje 1864, Šilutėje 1865 metais, 1867 m. Klaipėdoje, 1877 m. Priekulėje ir 1882 metais Smalininnkuose. Šios kredito organizacijos buvo Schulze - Delitscho tipo ir daugiau tarnavo miestietiško vidurinio luomo reikalams, nevengdamos patarnauti ir ūkininkams bei dvarininkams. Be kredito operacijų, šios įstaigos Rytprūsiuose rūpindavosi labdarybės įstaigomis, liaudies knygynais, organizavo suaugusių švietimą, propagavo liaudyje taupumą (tuomet Rytprūsiai dar neturėjo valstybės taupomųjų kasų). Gana anksti, būtent, 1864 metais, jos, Schulze-Delitscho įsteigtosios Visuotitinosios Sąjungos pavyzdžiu, sudarė Alenšteine Rytų ir Vakarų Prūsijos verslo ir ūkio kooperatyvų sąjungą, kuri rūpinosi vietinių bendrovių įdėjiniais reikalais. Įvedus privalomą revizavimą tame pačiame Alenšteine buvo įsteigta ir revizijos sąjunl ga. 1897 metais ten pat buvo įsteigta ir kredito kooperatyvų centralinė kasa (Ost- und Westpreussische Verbandskasse e. G. m. b. H.) priešingai visai Visuotinosios Sąjungos sistemai, kuri niekur kitur panašių organizacijų neturėjo ir jų nepropagavo. 1896 metais Karaliaučiuje buvo įsteigtas Rytų ir Vakarų Prūsijos centralinis kooperacijos bankas, kuris labai artimai veikė su Prūsų centraline kooperatine kasa. Šį banką net ir buvo pavadinę Prūsų kasos „filiale“. Pirmoji centralinė organizacija buvo sudaryta tam, kad sukliudytų mažesnėms ir kapita-

lais silpnesnėms kredito bendrovėms dėtis į jau minėtą Karaliaučiaus kooperatyvų banką. Klaipėdos krašto pirmosios kredito bendrovės priklausė ir pirmajam ir antrajam kredito institutui, tačiau buvo ir tokių, kurios nė į vieną minėtų organizacijų nesidėjo.

Kaip artimas ką tik minėtoms kredito bendrovėms tenka suminėti ir amatininkų gamybos organizaciją, atsiradusią Klaipėdoje 1883 m.: laivų dailydžių bendrovę. Tačiau šios suminėtos amatininkiškos organizacijos greitu laiku pirmenybės vietą užleidžia žemės ūkio organizacijoms. Joms vadovauti imasi taip pat Schulze-Delitscho organizacija, nes ir senose kredito organizacijose būta ligi 50% laukininkų. Ypatingai aštrūs kredito klausimas tampa Rytprūsių ūkininkams, taigi ir Klaipėdos kraštui, ryšium su prasidėjusiu nuo 1873 metų javų kainų kritimu ir ryšium su tuo pagyvėjusiu žemės ūkio kultūros intensyvumu. Rytprūsiuose, taigi ir Klaipėdos krašte, ūkininkų apsirūpinimas kreditu ligi atsirasiant ūkininkų kredito kooperatyvams buvo panašus į Didžiosios Lietuvos. Jei derlius atrodydavo geras, tai ūkininkas gaudavo iš savo pirklio kreditan ir trąšų ir kitų jam reikalingų dalykų. Rudenyje jis turėjo savo skolas mokėti ir buvo verčiamas nepatogiomis sąlygomis savo javus parduoti. Jei pasitaikydavo lietingi metai, tai ūkininkas rudeny verčiamas būdavo daugiau parduot kaip jo ištekliai išneša, o pavasarį pirkti reikalingą sėklą ir duoną jau aukštomis kainomis.

Žemės ūkio kooperatinių organizacijų pionieriais Rytprūsiuose laikomi Stöckel'is ir Knauff'as.

Pirmoji žemės ūkio bendrovė Rytprūsiuose atsiranda 1870 metais Karaliaučiuje. Tačiau daug didesnės reikšmės turėjo įsteigimas 1871 m. Įsrutyje „žemės ūkio vartotojų bendrovės“, kuri 1892 metais buvo paversta į centralinį Rytprūsių žemės ūkio kooperatyvą. To kooperatyvo steigime dalyvauja ir Stöckel'is.

1872 metais taip pat Įsrutyje buvo įsteigta „pieno magazino bendrovė“. Iš viso Įsrutys sudarė Rytprūsių žemės ūkio kooperatyvų centrą atsiradusį daugiausia Stöckel'io pastangomis. Čia koncentruojasi vad. vartotojų bendrovių veikla, kurių tikslas buvo aprūpinti savo narius trąšomis, sėklomis, pašarais ir anglimis, vėliau įrankiais. Jos stengdavosi tinkamai ištirti parduodamų produktų kokybę, pav., trąšų ir pašarų, daryti ana-

lizus laboratorijose ir žemės ūkio bandymo stotyse (Lietuvos ir Mozūrų centralinės žemės ūkio draugijos bandymo stotyje — Versuchsstation des Landwirtschaftlichen Zentralverein für Litauen und Masuren). Tuo būdu toms draugijoms teko atpalaiduoti ūkininką nuo pirklio priklausomybės ir reguliuoti pirkimo ir pardavimo kainas (šios vartotojų draugijos ilgainiui užsiėmė ir žemės ūkio produktų pardavimu). Šios organizacijos priklausė trims sąjungoms (Raiffeiseno, Haaso ir Ermlando). Šios Stöckel'io įsteigtos vartotojų bendrovės ilgai neišsilaikė, nes jos negalėjo taip plačiai kredituoti kaip privatūs pirkliai. Be to, ūkininkams, matyti, labai tiko seni pravatinės prekybos papročiai. Vėliau Stöckel'io kooperatinės organizacijos susijungė su Haas'o sąjunga.

Kooperatinėms pieninėms buvo sudaryta atskira sąjunga, kuri 1875 m. turėjo 13, o 1895 m. 31 kooperatinę bendrovę. Ši sąjunga artimai dirbo su Rytprūsių žemės ūkio centralinė draugija, rūpindamasi pieninių personalo parengimu, rengdavo pienininkystės parodas Karaliaučiuje ir Dancige, platino racionalinės gyvulininkystės žinias ūkininkų tarpe, organizavo kovą su raguočių tuberkuliozu.

Kooperatinės pieninės padėjo Rytprūsių ūkininkams apsiginti nuo privatinių pirklių išnaudojimo. Tačiau pieninės įsteigimas reikalavo stambesnių kapitalų ir tam tikro ūkininkų moralinio pasiruošimo. Tas kliudė pieninių atsiradimą Rytprūsiuose, taigi ir Klaipėdos krašte. Pirmutinės pieninės išviso Vokietijoje atsiranda Rytprūsiuose — Karaliaučiuje 1871 m. ir čia jos, kaip vėliau ir Žemaitijoje, pirmiausia prigijo stambiuose ūkiuose ir sudarė beveik išimtinai stambių dvarininkų organizacijas, pav., „Karaliaučiaus kooperatinė pieninė“, įsteigta 1909 m. 39 dvarų, įnašų nustatė 6.000 markių. Iš viso Rusijos Lietuvos pasienio link pieninių skaičius mažėjo (Gumbinėje buvo įsteigta 1873 m.). Stambiam žemės ūkiui tarnavo daugiausia ir kitos įmonių bendrovės (garinių plūgų, kūlimo, spirito varyklos ir kit.).

Daug didesnės reikšmės Klaipėdos kraštui turėjo Raiffeiseno tipo kooperatinės organizacijos, kurios į Rytprūsius ateina tik apie 1880 metus. Priežastis to profesorius Goltzas viename laiške 1874 m. Raiffeisenui aiškina taip: „Rytprūsių žemės ūkio darbininkai taip menkai yra apsišvietę, kad jie panašiems da-

lykams, nors jie būtų labai pageidaujami ir išganingi, neturi jokio intereso ir supratimo".

Rytprūsius su Raiffeiseno idėjomis supažindina dvarininkas Knauff'as iš Kobulteno, kuris kartu su vietos valdininkais ir kunigu 1884 m. Ortelsburge įsteigė „paskolų kasos draugiją". Po to ir kitose Rytprūsių vietose pradėjo atsirasti Raiffeiseno tipo kooperatyvų. Ypatingos reikšmės šios rūšies kooperatyvams turėjo Rytprūsių Raiffeiseno kooperatyvų sąjungos įsisteigimas 1894 metais. 1890 metais buvo įsteigtas Raiffeiseno centralinių ekonominių organizacijų (bankinės ir prekybinės) skyriai Karaliaučiuje. Bankinės organizacijos skyrius veikė tik su kooperatyvais, o prekybinės organizacijos skyrius su kooperatyvais ir atskirais asmenimis, kurių neatsargus kreditavimas ilgainiui įstaigai sudarė nuostolių. 1899 metais abu skyriai buvo sujungti į vieną, o prekybinės operacijos išskirtos ir perkeltas į centrą. Stambiems žemvaldžiams aprūpinti buvo sudarytos specialinės organizacijos (pirkimo bei pardavimo bendrovės ir kit.). Tokios bendrovės atsirado kiekviename apskrityje. Tuo būdu Raiffeiseno organizacija, priešingai Vakarų Vokietijos praktikai, čia žymia dalimi tarnavo stambiems dvarininkams (agrarams).

Rytprūsių kooperacijos judėjimui didelės reikšmės turėjo taip pat ir Prūsų centralinės kooperatinės kasos įsteigimas 1895 metais Berlyne, kurį paskatino tolimesnį kooperatyvų steigimą ir taip pat patraukė dvarininkus naudotis pigesniais kredito kooperatyvų kreditais.

1903 metų pradžiai Rytprūsių provincijoje (su Klaipėdos kraštu ir be vakarų prūsų) būta 508 kooperatyvų — paskolų ir kredito bendrovių 346, sandėlių 9, žemės ūkio gamybos 88, pramonės gamybos 2, žaliavų 17, statybos 14, kitokių 33.

Rytprūsių kooperacijos judėjimui prieš didįjį karą plisti daug padėjo kooperacijos propaganda įvairiuose kursuose bei paskaitose, ypačiai revizijos sąjungų veikla[1].

Žemės ūkio kultūrai kelti įvairios draugijos be ekonominių operacijų Rytprūsiuose pradeda atsirasti jau nuo XIX a. pradžios. Jų veikimas grupuojasi apie centralines žemės ūkio drau-

---

[1] Rytprūsių kooperacijos judėjimo apžvalgą žiūr. Die Entwickelung des modernen Genossenschaftswesen in Ostpreussen von seinen ersten Anfängen bis zum Gegenwart. Von Dr. Alfred *Mischke*, 1933 m.

gijas. Įsruties centralinė žemės ūkio draugija buvo įsteigta 1821 metais, o Karaliaučiaus 1844 m. 1821 metais pirmoji turėjo 21 draugiją, o 1914 m. 6.170; antroji 1844 m. — 480 draugijų, o 1914 metais 3.500 draugijų. Iš pirmosios 1914 metais Klaipėdos kraštui teko 10 draugijų, o iš antrosios 20 draugijų su 902 nariais.

Aukščiau įvardintos centralinės žemės ūkio draugijos su savo nariais vietinėmis draugijomis veikia kontakte su 1896 m. įsteigtais Rytprūsių provincijos žemės ūkio rūmais. Padalinant darbo sritis tarp naujos įstaigos ir daug seniau įsteigtų centralinių žemės ūkio organizacijų; pradžioje pastarosioms palikta žemės ūkio bandymai, žemės ūkio tyrimų stotis, parodų rengimas, įvairių gyvulininkystės šakų skatinimas, žemės ūkio švietimas, sėklų, trąšų platinimas, sėklų mūgių rengimas ir t.t., sodininkystės ir bitininkystės palaikymas; žemės ūkio draugijų ir žemės ūkio kultūros rėmimas. Žemės ūkio rūmams pradžioje tebuvo palikta ekonominiai ir politiniai klausimai, ir valdžios įstaigų informavimas. Tačiau 1903 m. jų veikimo sritis buvo praplėsta ir jiems pavesta centralinių žemės ūkio draugijų veiklos priežiūra, taip pat švietimo, mokyklų, bandymų, parodų ir spaudos reikalai. Centralinėms žemės ūkio draugijoms buvo palikta žemės ūkio draugijų organizacija ir jų plėtimas. Žemės ūkio rūmai lėšas gaudavo iš valstybės lėšų ir provincijos — 1914 m. jų sąmata siekė 1,5 mil. markių[1].

Į aukščiau minėtą Rytprūsių kooperatyvų ir žemės ūkio organizacijų sistemą buvo įtrauktas ir Klaipėdos kraštas. XIX amž. baigiantis mokytojai, kunigai, dvarininkai ir patys ūkininkai pradeda steigti taupmenų skolinamąsias Raiffeiseno bendroves, kurių tikslas buvo aprūpinti savo narius patogiomis sąlygomis kreditais ir taip pat aprūpinti savo narius sėklomis, trąšomis, kuru, įrankiais ir t.t.

Apie XIX a. galą Klaipėdos krašte pradeda atsirasti Raiffeiseno taupmenų skolinamosios bendrovės. 1895 metais įsisteigia Doviluose, Kretingalėje, Karklininkuose, Melnragėje ir Plikiuose, 1896 m. Agluonėnuose, Sakuteliuose, Venskuose; 1897 m. Barškuose ir Drevernoje; 1897 metais Ditavoje ir Vitėje;

[1] Plačiau apie tai žiūr. — Bilder zur Entwickelung und zeitigen Lage der ostpreuss. Landwirtschaft. Arbeiten der Landwirtschaftskammer für die Provinz Ostpreussen Nr. 47. 1925.

1902 metais Kairiuose ir Kebeliuose; 1906 metais Klausmiulėje, Nidoje, Juodkrantėje, Melnragėje buvo sulikviduota; 1908 metais Budelkiemyje, 1911 m. Vilkyčiuose kaip Sakuteliuose padalinys. Šios Klaipėdos apskričio 18 bendrovių 1913 metais turėjo 3.063 narius, paskolų buvo išdavusios apie 2 milijonus markių, indėlių turėjo apie 3 milijonus. 1903 metais dvi Raiffeiseno bendrovės turėjo įsigijusios savo nariams naudoti dvi garines kuliamąsias mašinas, 1909 metais šiųjų pavyzdį pasekė ir treičoji. Plikių bendrovė įgyjo parceliacijos tikslams folvarką.

Apie tą pat laiką steigiasi Raiffeiseno kredito bendrovės ir Šilutės apskrityje. Čia matome šio tipo bendroves Žalgiriuose su 304 nariais, Kalninkuose — 94, Karkeliuose — 68, Kintuose — 441, Paleičiuose — 153, Pašyšiuose — 229, Ramučiuose — 113, Rusnėje — 174, Sauguose — 529, Šakūnuose — 136, Verdainėje — 703, Vyčiuose — 606.

Šioms bendrovėms vadovavo mokytojai, kunigai, dvarininkai, labiau apsišvietę ūkininkai.

Kontakte su Raiffeiseno bendrovėmis veikė ir mokyklų taupomosios kasos, vadovaujamos mokytojų.

Ligi atsiskiriant nuo Vokietijos Raiffeiseno bendrovės įėjo į jau minėtus Karaliaučiaus Raiffeiseno organizacijos skyrius.

Be šių kooperatinio pobūdžio kredito organizacijų, Klaipėdos krašte būta dar ir komunalinio pobūdžio kredito įstaigų. Taip, 1901 metų gruodžio mėn. 2 dieną buvo įsteigta Šilutės apskričio taupomoji kasa, už kurios pasižadėjimus garantuoja apskritis. 1918 metų gale indėlių suma joje siekė daugiau kaip tris milijonus markių. Klaipėdos apskrityje, Priekulėje 1902 metais buvo įsteigtas Klaipėdos miesto taupomosios kasos skyrius, kuris bene tarnavo tiems patiems tikslams, kaip ir Šilutės apskričio taupomoji kasa.

Žemės ūkio kultūrai kelti tarnavo žemės ūkio draugijos. Jau 1832 m. vasario mėn. 22 dieną Klaipėdoje buvo įsteigta žemės ūkio draugija, kuri tačiau, be vieno kito paskelbto žemės ūkio kultūros klausimais straipsnio, gyvybės daug nėra parodžiusi. Jos veikimas buvo perimtas ir tęsiamas naujos draugijos, kuri buvo sukurta 1844 metais, o 1846 metais įstojo nariu į Karaliaučiaus žemės ūkio draugiją. Ši naujoji draugija parodė jau daug aktingumo stengdamasi įvesti naujas žemės ūkio mašinas (dobilams sėti, bulvėms kaupikus), organizuoda-

ma gyvulių parodas (pirmoji gyvulių paroda buvo surengta 1846 m. birželio mėn. 22 dieną Priekulyje su valdžios skirtų dovanų skirstymų ūkininkų veislinėms kumelėms, ir draugijos skirtomis pieningoms ūkininkų melžiamoms karvėms), siųsdama mokytis linų dirbimo į Įsrutės lininінkystės mokyklą. Be jau minėtos gyvulių parodos, 1847 metais buvo surengta panaši paroda Budelkiemyje, 1849 m. Mižeikiuose, 1851 m. vėl Priekulyje. Parodose taip pat būdavo draugijų organizuojamas praktiškų žemės ūkio įrankių pardavimas ūkininkams. Po to trūkstant premijų parodos vėl tepradėta rengti 1854 m., padedant centralinei draugijai vasaros švenčių forma — pirmu kart Mižeikiuose ir Taurlaukiuose 1857 m.

1853 metais daromi pirmieji bandymai įvesti drenažą.

Nuo 1858 metų pradėta steigti kergimo punktai. Pirmoji garinė mašina pradėta naudoti 1869 metais. 1873 metais buvo sukurta pieno perdirbimo bendrovė, o 1875 metais pieno parduotuvė Klaipėdoje. Ilgainiui, žemės ūkio draugijų veikla, vadovaujama daugiausiai dvarininkų, plečiasi. Ir atsiskiriant Klaipėdos kraštui iš Vokietijos 30 draugijų išeina iš Įsruties ir Karaliaučiaus centralinių žemės ūkio draugijų ribų.

Žymių žemės ūkio draugijų veikėju, ypač Šilutės apskrityje buvo Hugo Scheu.

Be žemės ūkio draugijų buvo steigiamos ir įvairios specialinės draugijos, kontrolės rateliai, gyvulių (raguočių, arklių, smulkių gyvulių) auginimo draugijos su kergimo punktais.

Žemės ūkio kultūrai kelti tarnavo ir švietimas. Hugo Scheu pastangomis 1887 metais buvo įsteigta žiemos žemės ūkio mokykla, kuri per 17 savo veikimo metų turėjo 270 mokinių, jų tarpe iš Šilutės apskričio 84, Klaipėdos 74, Tilžės 43, Niederungo 60, Ragainės 7, Labguvos 2. Tiems patiems žemės ūkio švietimo reikalams tarnavo ir įvairūs žemės ūkio kursai, kuriems, pav., Šilutės apskričio seimelis pradėjo skirti lėšų nuo 1876 metų[1].

Iš šios trumpos Klaipėdos krašto žemės ūkio organizacijų apžvalgos matome, kad jame būta plataus jų tinklo. Lietuviai nesudarė savo atskiro tautinio centro, kaip tat buvo sudarę Vokietijoje lenkai atsispirti prieš germanizacijos pastangas.

---

[1] Apie Klaipėdos krašto žemės ūkio organizacijas žiūr.: J. Sembritzki-*Bittens*. Geschichte des Kreises Heydekrug. Memel, 1920.
J. Sembritzki. Geschichte des Kreises Memel, 1918 m.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.

Алфавитный списокъ потребительныхъ обществъ на 1906 годъ 1 января.

Алфавитный списокъ землевладѣльцевъ Ковенской губерніи. 1889 годъ.

Baranowski Ignacy. Proby organizacji w Polsce drobnego kreditu wiejskiego za czasów Stanisława Augusta. Wieś i Folwark. Warszawa, 1914.

Berlyniškis. Pienininkystė Lietuvos ūkininkams. Tilžė, 1895 m.

Bilder zur Entwicklung und zeitigen Lage der ostpreuss. Landwirtschaft, Königsberg. Pr. 1925. Arbeiten der Landwirtschaftskammer für die Provinz Ostpreussen, N 47.

Бородаевский С. Б. Исторія кооперативнаго кредита. Прага 1923.

Хейсинъ М. Л. Кредитная кооперація въ Россіи. II изд. Петроградъ 1918.

Dzieje Gospodarcze Polski Porozbiorowej w zarysie. Dzielo sbiorowe pod kierunkiem St. A. Kempnera. Tom III. Warszawa, 1922.

Encyklopedja Rolnicza.

Handwörterbuch der Staatswissenschaften, IV.

Gieysztor, J. Pomiętniki. T. I/II. Wilno, 1913.

Grinius Kazys d-ras. Medžiaga L. Ivinskio biografijai.

Grinius K. Inžinierius Petras Vitkauskas. Kaunas, 1924.

Internationales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens. Herausgeben von Prof. Dr. V. Totomianz.

Ivanavičius J. Kauno gub. ūkio ratelių delegatų įspūdžiai iš kelionės po suvalkiečių kraštą. Vilnius, 1912 m.

Jahresbericht des Verbandes der ostpreussischen Raiffeisenschaften e. V.

Janulaitis, A., Lietuvos Bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (1795—1863), 1936.

P. K. Lietuvių vartotojų Draugijos pagal 1912 metų ankietą. Vilnius, 1912 m. Mariampolės.

Korzon Tadeusz Wewnętczne Dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764—1794) Kraków, 1897.

Kowieńskie Wykłady Rolnicze z lat 1910, 1911 i 1912, Wilno, 1914. Tom II. Wydanie Kowieńskiego Towarzystwa Rolniczego.

Lietuvių Krikščionių Ūkio Draugija „Žagrė“. Mariampolės Ūkio Parodos paminėjimui (kartu su „Ž.“ įstatais), Seinai, 1912 m.

Mariampolės 1910 metų ūkio paroda (P. Vitkausko), Vilnius, 1910 m.

Матеріялы для географіи и статистики Россіи. Ковенская губерния. Д. Афанасьевъ.

Tas pats Виленская губерния. Составилъ А. Корева.

Matulaitis S. Akademikas. 1863 metai Lietuvoje. Pirmoji dalis. Socialekonominis Lietuvos stovis prieš sukilimą. Minskas—Leningradas. 1933 m.

Miszke Alfred. Die Entwickelung der modernen Genossenschaftswesen in Ostpreussen bis zum Gegenwart, Königsberg i. Pr. 1934.

Очередные вопросы въ царствѣ Польскомъ. Томъ I. Ред. В. Спасовича и Е. Пильца. С.-П. Б. 1902 г.

Отчетъ Ковенскаго Сельско - Хозяйственнаго Товарищества за 1905 годъ.

Отчетъ о дѣятельности Россіенскаго общества поощренія къ разведенію лошадей жмудской пароды за 1881 г.

Отчеты о дѣятельности Россіенскаго общества сельскаго хозяйства и животноводства. 1893 — 1912 г. Россіены.

Отчетъ товарищества Ковенскихъ молочныхъ хозяевъ „Biruta" за 1904 годъ. Россіены 1905 г.

Отчетъ по мелкому кредиту за 1913 годъ II. Цыфровой отчетъ о состояніи кредитныхъ товариществъ по даннымъ на 1914 г. 1 января.

Отчетъ по мелкому кредиту за 1913 годъ. М. Ф. Государственный Банкъ. Управленіе по дѣламъ мѣлкаго кредита.

Диаграммы и картограммы. Петроградъ 1915.

Tas pats Цыфровой отчетъ о состояніи крестьянскихъ общественныхъ учрежденій по даннымъ на 1 января 1914 года. Петроградъ 1915 г.

Tas pats, Цыфровой отчетъ о состояніи ссудо-сберегательныхъ товариществъ по даннымъ на 1 января 1914 года. Петроградъ 1915 г.

Отчетъ о состояніи крестьянскихъ общественныхъ учреждений мелкаго кредита по даннымъ на 1 января 1911 года СПБ. 1912.

Отчетъ о состояніи кредитныхъ товариществъ и земскихъ кассъ мелкаго кредита по даннымъ на 1-е января 1912 года СПБ. 1913.

Отчетъ о состояніи кредитныхъ товариществъ по даннымъ на 1-е января 1913 года. Петроградъ 1917.

Памятная книжка Ковенской губерніи; už įvairius metus.

Tas pats Виленской губерніи.

„ „ Сувалской „

Prace Sekcji Rolnej 1903—1904. Warszawa. Dodatek bezplatny do „Gazety Rolniczej".

Прокоповичъ С. Кооперативное движеніе въ Россіи. 1913 г. Москва.

Prūsas Adomas, Bankai ir kreditas Lietuvoje iki 1915 metų, Kaunas, 1926 m.

N. R. Kooperacja kredytowa wiejska na Litwie. Kroków, 1905.

Römer Eugenijusz. Przyczynek do dziejów rozwoją mleczarstwa na Žmudzi. Odbitka z „Gazety Rolniczej", Warszawa, 1903.

Сборникъ по вопросамъ экономики и коопераціи. Ред. проф. В Тотомьянца. П. Шальчюсъ, Кооперация въ Литвѣ. Москва 1916 годъ.

Сборникъ уставовъ ссудо-сберегательныхъ товариществъ Ковенской губерніи. 1912 годъ Ковна.

Сборникъ узаконеній и распоряженій по мелкому кредиту. 1912.

Сборникъ узаконеній и правительственныхъ распоряженій по крестьянскому дѣлу въ губерніяхъ царства польскаго.

Skorowidz abecadłowy treści „Gazety Rolniczej" za lata 1861—1910, Opracował Witold Młodzianowski, Warszawa, 1911.

Smilgevičius J. Trumpas sviestininkystės vadovėlis. Varšava, 1905 m.

Smulkiojo kredito įstaigos liepos mėnesio 1904 m. įstatymu, kokios jos esti ir kaip jos steigti.

Smulkusis kreditas. Vilniaus Draugijos Kooperacijai remti leidinys, Vilnius, 1910 m.

Sembritzki Johannes und Arthur Bittens. Geschichte des Kreises Heydekrug. Memel, 1920.

Sembritzki Johannes. Geschichte des Kreises Memel. Memel, 1918.

Справочния свѣдѣнія о сельскохозяйственныхъ обществахъ 1916.

Sprawodzanie Centralnego Związku Kontroli obór, przy T-wie Kowieńskim Rolniczem za rok 1913—14.

Сводъ трудовъ мѣстныхъ комитетовъ. Кооперація. С. Бородаевскій

Šalčius P. „Auszros" ir „Szwiesos" ekonomika. Teisių Fakulteto Darbai, VI t. 1932 metai.

To paties, Kooperacija. Kooperacijos paskaitų kursas 1931 m.

Statistinės žinios apie Lietuvą ligi 1914 metų. Kaunas, 1920 m.

Тотоміанцъ В. Ѳ. Проф. Сельскохозяйственная кооперация. 4-е изд. Москва 1919.

Труды мѣстныхъ комитетовъ о нуждахъ сельско-хозяйственной промышленности: Ковенская Губернія,
Виленская Губернія,
Привислянскій Край.

Учрежденія мелкаго кредита по закону 7 іюня 1904 года. Крестьянскіе общественные банки.

Уставъ Ковенскаго общества сельскаго хозяйства. 1900 г.

Tas pats Литовскаго христіанскаго сельско-хозяйственнаго товарищества „Соха" 1907.

Tas pats Товарищество молочныхъ хозяевъ Ковенской Губерніи, подъ названіемъ „Biruta". Шавли 1910.

Уставъ и полисныя условія Ковенскаго Зем. Обществ взаимнаго страхованія. Ковно 1909.

Valančius M. vyskupas. Žemaičių Vyskupystė.

Weydlich K. Dr. Ruch spóldzielczy w Polsce. 1926, Warszawa.

Витте С. графъ. Воспоминанія. Царствованіе Николая II. 1923.

Wojciechowski Stanisław. Ruch spółdzielczy. Warszawa, 1930 r.

Журналъ обыкновеннаго годичнаго общаго собранія членовъ Виленскаго общества сельскаго хозяйства за 1913 г. Вильна 1914 г.

Журналы общихъ Собраній Ковенскаго Общества Сельскаго Хозяйства за 1900—1913 № 1—32.

Журналы Россіенскаго Общества сельскаго хозяйства и животноводства за 1897—1914 г г.

Žvygas J. Kooperacijos Žiedai. Šv. Kazimiero leidinys. Perspausta iš „Vienybės". 1910 m. Kaunas.

Laikraščiai ir žurnalai.

Auszra.
Bendrija.
Dirva - Žinynas.
Ekonomika.
Lietuvių Laikraštis,
Lietuvos Ūkininkas su priedu Žemė.
Lietuvos Žinios.
Naujienos.
Šaltinis su priedu Artojas.
Szviesa.
Talka.
Ūkininkas.
Varpas.
Vienybė.
Viensėdis.
Vilniaus Žinios.
Viltis.
Visuomenė.
Žemdirbys su priedu Kooperatorius.
Gazeta Rolnicza,
Kurjer Wilenski.
Przewodnik kólek i spólek rolnyczych.
Ruch spóldzielczy,
Tygodnik Suwalski,
Žycie spóldzielcze.
Вѣстникъ коопераціи.
Вѣстникъ мелкаго кредита.
Виленскій Временникъ.
Историческій Вѣстникъ.

Листокъ С. Петербургскаго Отдѣленія Комит. сельскохоз. ссудо-сбереж и промышленныхъ товаровъ.

Сообщенія С.-П - скаго От. Комитета о ссудо-сбер. и пром. товариществъ.

Archyvinė medžiaga.

Centralinio Valstybės Archyvo bylos.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ.

(Skaičiai rodo puslapius).

Abramavičius W. 234.
Afanasievas D. 8, 15.
Akelaitis 61.
Aleksa J. 163, 168.
Bagdonas J. d-ras 242.
Baltrušaitis kun. 88.
Baranowski Ig. 7.
Berezkinas A. K. 149, 155.
Berlyniškis žiūr. St. Matulaitis.
Biedrzycki St. 156.
Bielskus V. 104, 111, 114, 119, 168.
Biržiška V. 124.
Bistramas Vl. 141, 154.
Bizauskas Kaz. 73, 87.
Bolcevičius St. 154.
Bociarskis V. 155, 234.
Borodajevski S. B. 20.
Brazaitis Pov. 64.
Brazaitis stud. 104, 236.
Brazauskas kun. 99.
Braunas R. 155.
Bronišas L. 154.
Brzostowski P. K. 7.
Bukantas A. 99.
Bulota A. 112, 162, 163.
Bulota gen. 111.
Dabužinskis kun. žiūr. Žvygas.
Dambrauskas A. kun. 90.
Dambrauskas kun. (Tauragė) 97.
Daubaras I. (kun. Grajauskas) 74, 253.
Daukantas S. (psed. Gerdenis, Purwys, Wangys, Wajnejkis, Žejmys, Dagys) 123.
Didžiulis kun. 93.
Dočkus kun. dek. 95.
Dolgorukovas 28.
Domarkas J. kun. 99.
Domaševičius A. 75, 111, 233, 234.
Dovetas 38, 55.
Doviakovskis 233.
Dovydaitis I. 133.
Dovydaitis Pr. 253.
Draugelis A. 160.
Driežas (žiūr. Kačergius) 239.
Chomiakovas N. A. 126.
Chmielewskis C. 154.
Chmielewski L. inž. 156, 212, 213, 214, 215, 216.
Chormanskis A. 154.
Chranevičius Kon. 47.
Chrapovickis A. 137.
Cirtautienė E. 95.
Čechovičius 154, 155, 201.
Česna Meškučių 62.
Česnai 111.
Ermolovas A. S. 126, 136.
Fallevičius 234.
Frikas Ed. 141.
Gaidys kun. 97.
Gavėnas 104.
Gavėnas K. 109.
Gavronskis S. 141, 154.
Gerulis J. kun. 98.
Gieysztor.
Goltz prof. 257.
Gončarka 93.
Goremykinas 28.
Grajauskas kun. žiūr. Daubaras.
Grajevskis A. 128.
Grinius K. d-ras 104, 105, 111, 122, 161, 162, 164, 239.
Gruževskis B. 126.
Gruževskis I. 137, 154, 155.
Gudauskas kun. 93.

Haas 257.
Ivanauskas D. N. 135.
Ivanavičius Ignas 63, 64, 73; jo laiškai 100—102; 113, 122, 124, 128, 149, 154, 156, 157, 170, 171, 172, 173, 174; 176, 178, 193, 195, 219.
Jablonskis Jonas 243.
Jančevskis Kaz. 137, 140, 153, 154.
Janulaitis, A. prof. 263.
Januševičius kun. 83.
Januševskis L. 154.
Janušis d-ras 91.
Jaržykevičaitė 90.
Jurgutis M. kun. 197.
Kabaila 38.
Kačergis 65, 240.
Kasčiukas kun. 100.
Kasperavičius kun. dek. 95.
Kevličas V. 154.
Kemėšis P. kun. 75, 234, 250, 253.
Kemėšis kun. (Tauragė) 97.
Kersnovskis I. 128, 179.
Kimontas 234.
Knauff - Kobulten 256, 258.
Knopinskis Č. 155.
Kognovickis St. 172.
Kolakovskis Č. 156.
Komaras I. 124.
Konča F. 153, 154.
Kontrimas Ig. 82.
Kontrimas L. 126.
Koreiva I. 149, 154, 156.
Korzon T. 3, 121.
Kosakovskis I. 154, 155.
Koscialkoskis S. 154.
Krasinskis V. 153.
Krasovskis B. 154.
Kraučūnas L. (R.) 111.
Kraučūnas L. 168.
Kriščiūnas Jonas 163, 168, 244.
Krivošejinas 28.
Kryževičius L. 93.
Kudirka V. 111.
Kudrevičius E. 155.
Kulviecis kun. 233.
Kunatas Z. 155.
Kunickis Z. 156, 218.
Kuzma 44.
Kvinta V. 154, 155.
Lachovičius I. 155.
Lastovskis 155.
Laukaitis kun. 112.
Lugininas 18.
Liutas - Leonas 194, 237, 239, 240.
Mackevičius Sig. 137, 153, 154, 155.
Malinskis S. 155, 172.
Masaitis J. 160, 163.
Matulaitis A.
Matulaitis St. d-ras (psev. Berlyniškis) 122, 194, 241.
Meistavičius A. 83, 137, 139, 141, 143, 144, 153, 154, 155.
Meistavičius O. 154.
Meistavičius V. 154.
Melerts kun. 103.
Meškauskas kun. 90.
Meškauskas A. kun. 86.
Meškus (pseud. kun. Staugaičio) 104.
Miežinis kun. 46.
Miklaševskis Sl. prof. 152, 156.
Mikulewski R. 156.
Mikševičius A. 156.
Mikševičius Vyt. 208.
Milleris A. 137.
Mischke A. 258.
Morkus (ps. A. Rimka) 247.
Moravskis J. 155.
Mošinskis Ed. 156.
Moszczenski St. 156.
Mun A. de 140.
Muravjovas 122.
Narbutas T. 38.
Naržimskis 156.
Nelavickis R. 154.
Noreika 168.
Oginskienė kunigaikštienė 95.
Oginskis kunigaikštis 8, 122, 124.
Pacevičius kun. 92.
Plateris Zibergas 137, 156.
Penčyla.
Pietaris V. 62.
Pilc E. 9.
Piotrovskis P. 154.
Pleve 28.
Plunksnius (ps). 177.

Potockis T. 159.
Prūsas Ad. 15, 47.
Puzyna Kon. 137.
Račkovskis F. 156.
Raiffeisenas 25, 37, 63, 257, 258.
Rakovičius I. 145, 148, 200, 201, 216.
Ramojis (psev. P. Vileišis). 242.
Rasikas R. 75, 244, 246.
Rimka A. 247.
Rimša Juozas 160.
Roemeris Eug. 126, 127, 172, 195.
Roemeris Mykolas 234.
Rudvalis 104, 114.
Rymarkevičius 104, 105.
Rumševičius kun. 92.
Savickis S. 141, 153, 154.
Scheu Hugo 261.
Selialinas 150.
Sempolovskis A. Prof. Dr. 156.
Sipiaginas 28.
Skorupskis kun. 45.
Skrebenius (ps. kun. J. Vailokaitis) 103.
Sleževičius M. 75, 234, 246.
Smetona A. 243, 254.
Smigleckis M. kun. 7.
Smilgevičius I. 219.
Sovrinavičius I. 156.
Spasovič B. 9.
Stanislovas Augustas karalius 7.
Staugaitis Justinas kun. 104, 105.
Staugaitis d-ras 111.
Staszyc 237.
Stężyczan 61.
Stöckel'is 256, 257.
Stolypinas P. A. 65, 136, 137, 139, 141, 150, 153.
Svida 163.
Sverplis (ps. d-ras Vaineikis) 239.
Šalčius P. 65, 73.
Šaparas kun. 250.
Schulze - Delitsch 17, 18, 255, 256.
Ščerbina 28.
Ščesnulevičius P. 250.
Šidlauskis D. 70, 75, 83; biografija: 233, 234; 253.
Šklennikas A. 120, 233, 234, 245, 247, 248, 249, 250, 251
Šlekys Vincas 111.
Šlivinskas 111.
Šultze I. 156.
Šulcas A. 156.
Šulčys Ed. 247.

Takevičius 45.
Tallat - Kelpša d-ras 91.
Tanskis L. 44, 145, 147, 155.
Targovskis J. 156.
Teležinskis K. 154.
Tiškevičius Jurgis vyskupas 121.
Tiškevičius A. grafas 137, 153, 172.
Tolkinas 155.
Tolstojus Levas 28.
Totoraitis Vagv. 115, 177, 244.
Trepovas 28.
Trzaskovskis 196.
Tubelis J. agronomas 178.
Tumas J. kun. 70, 234.

Urusovas S. P. 126.
Umbras 87.

Vabalas 220.
Vailokaitis J. kun. (psev. Skrebenius) 105.
Vaitkevičius 93.
Vargovaikis 212.
Vasiljevas A. 155.
Vėgėlė A. 75, 244.
Veidlichas K. 145, 146, 155.
Venslavavičius S. 156.
Veriovkinas P. 137.
Vienažindis kun. 66.
Viganovskis V. 156.
Vileišis Petras - Neris - Ramojis 123.
Vilimavičius A. kun. 236, 253.
Vilpiševskis S. 156.
Višnevskis St. 157.
Vitkauskas F. 111, 118.
Vitkauskas Petras inž. 104, 109, 162, 163, 164, 244, 254.
Vitte S. J. 27, 28.
Vituvis kun. 99.

Wieniawski J. 156.
Wojciechowski St. 61.

Zaleskis A. 149, 155, 156, 157.
Zaluskis grafas 95.

Žinis Jonas 96.
Zubovas Vl. grafas 137.
Žilinskas T. kun. 104, 105.
Živatkauskas kun. dek. 93.
Žmuidinas 111.
Žongolovičius 234.

DALYKŲ RODYKLĖ[1].

(Skaičiai rodo puslapius).

Abelių tsb 23, 59, 60; vb 86.
Aglonės tsb 259.
Agrarinis klausimas 146—148.
Airiogalos tsb 49, vb 56.
Aišiškis žiūr. Eisiškis.
Aknystos tsb 23, 43, 50, 59, 60.
Aleksandravo Ras. ap. tsb 22, vb 86.
Aleksandravo Vil. g. vk 55.
Alenšteino kooperatyvų sąjunga 255.
Alytaus tsb 52, vb 86.
Alkiškių pien. 220, 221, 223.
Alsėdžio vb. 86.
Alšenų tsb 51.
Aluntos vb 86.
Andriejavo vb. 87.
Anykščių tsb 22, 58; vb 73, 87.
Anketa vartotojų bendrovių 75.
Antazavės tsb. 23, 59, 60.
Apsos tsb. 23, 59.
Arlėnų vk 55.
Ašmenos tsb 52.
Augustavo tsb 52.
Aukštadvario krb 54.

Baisogalos tyrimų stotis 152, vb 87.
Balbieriškio tsb 52; vb 87.
Bakmatų vpk 57.
Bakštų krb 54; vk 55.

[1] Sutrumpinimai:
krb = kredito bendrovė.
pien = bendrovė pienui perdirbti.
tsb = taupmenų skolinamoji b-vė.
ur = žemės ūkio ratelis.
vk = valsčiaus kasa.
vpk = valsčiaus pagelbinė kasa.
vb = vartotojų bendrovė.
žud = žemės ūkio draugija.

Bankų akcinių lakštų kursai 17, kredito sąlygos 17; Peterburgo - Tulos 15, 16; sodžiaus 31, 32, 33; Valstiečių valstybinis 15; valstiečių 7, valsčių 8; Vilniaus Žemės 15, 16, 17; Valstybės Bajorų 15.
Barškių tsb 259.
Belgijos Boerenbundas 103, 107.
Beržėnų - Slabadų pien. 223, ur 180.
Betygalos labdaros draugija 143, tsb 23, 45, 58, 59; vb 87.
Bielicos krb 54.
Bienicos krb 54; vk 55.
Biržų tsb. 50, vb. 87, ur. 180.
Bistricos vk 55.
Biuras centralinis Kauno gub. sujungtų vartotojų draugijų 82.
Braslavo tsb 22, 49, 59, 60; vb 87.
Bubių pienininkystės mokykla 212, 216, 253.
Budelkiemio tsb 260.
Butrimonių tsb 52; vk 56; vb 87.
Centralinė gyvulių bandų kontrolės sąjunga 217, 218.
Cukrinių runkelių tyrimas 152.
Čekiškės vb 87.
Čipėnų (Čepenų) tsb 59.
Darbėnų vb 87.
Darsūniškio vb 87.
Daugailių vb 87.
Daugeliškio vk 56.
Debeikių ur 180.
Degučių - Trinkiškių vpk 11, 57.
Deltuvos tsb 23, 43, 45, 46, 58, 60; vpk 57; vb 87; ur 181.
Dembavos ur 179, 181.

Derevnų vk 56.
Deveniškio tsb 51, vk 56.
Dokudavo krb 54.
Dotnuvos pien. 220, 223; ur 181.
Dovetavo tsb 59.
Drevernos tsb 259.
Dubatavo vk 56.
Dubičių vk 55.
Dukštų tsb 49, krb 54.
Duokiškio pien. 223.
Dusėtų vb 88.
Drisvetų žud 191.
Draudimo organizacijos 226—231.
Draudimas savitarpinis Suvalkijoje 226, 227; Rusijoje 227.
Eišiškio tsb 51; vk 53; vb 86.
Ekskursijos 176.
Elevatoriai javų 41.
Emigracija į Ameriką 40, 140.
Enciklika Rerum Novarum 140.
Ermlando Sąjunga 257.
Eržvilko ur 182; vb 88, žud 191.
Felino (Vilijand) tsb 18.
Filipavo tsb 53.
Gaidų krb 44, 54.
Gargždų vb 88.
Garliavos tsb 63, vb. 88.
Gelažių vb 88.
Gelvonų krb 55.
Giedraičių vb 88.
Girdiškių vb 88.
Girkalnio vb 88.
Gižų žemės ūkio mokykla 112, 117.
Gyvuliams globoti draugija 124; Gyvulių kontrolės rateliai 216; centralinė jų sąjunga 217.
Godutiškio tsb 52.
Gončarų krb 54.
Gruzdžių tsb 50, 59, 60.
Grinkiškio vb 88.
Gudagojų krb 54.
Ylakių vb 88.
Inspektoriai smulkaus kredito reikalams 34, 37, 38.
Ivėjų vb 88.
Įsiskolinimas žemvaldžių 14, 15, 16.
Įsrutės žemės ūkio vartotojų bendrovė 256; pieno magazinas 256; centralinė žemės ūkio draugija 259, 261; linininkystės draugija 261.
Įstatymas 1895.VI.1. 26, 27, 33; 1904. VI.7. 33, 37, 38.
Javų drėgnumas 69; sampilai 7.
Jezno tsb 52; vb 89.
Jonavos tsb 49, vb 89.
Joniškėlio žud 191.
Joniškio pien. 219, 223; vb 89; tsb 50.
Joniškio Vil. g. vk 55
Josvainio ur 183, vb 89.
Juratiškių krb 54; vk 56.
Jurbarko vb 89; ur 183.
Južintų ur 183.
Kairinėlių pien. 220.
Kairių tsb 360.
Kalninkų tsb 360.
Kaltinėnų vb 89; ur 184.
Kalvarijos tsb 53.
Kalvarijos Ž. pien. 220, 223; vb 89.
Karaliaučiaus centralinis kooperacijos bankas 255; centralinė žemės ūkio draugija 256, 261; pieninė 260.
Karklininkų tsb 259.
Karkelių tsb 360.
Kasos pašalpų 8; procentinės taupomosios 2; valsčių taupmenų skolinamosios 8.
Kauno Bendrovė Žemės ūkio dalykams pirkti ir parduoti (Kauno Sindikatas) 65; apyvartos 68; balansai 69; įstatai 66, 67; narių skaičius 69; santykiai su ūkininkais 70.
Kauno tsb 59.
Kauno Žemės Ūkio Draugija: agrarinis klausimas joje 145; darbai valstiečių ūkiui pakelti 143, 144, 149, 150; draudimo organizavimas 139, 228; įstatai 137—139; Komitetas olandų veislės gyvuliams veisti 142; kontrolės rateliai 148; melioracijos komitetas 142; organai ir skyriai 152, 153; paskaitų klausimas lietuvių kalba 172; santykiai su valdžia 150; statistikos biuras 142; sodininkų kuopa 142; steigimas 136, 137; tyrimų orga-

nizacija 148; tyrimų stotis 152; žemės ūkio mokyklos klausimas 144; žemės ūkio rateliai 169—172; žurnalų turinys 153—164.
Kauno vb 90.
Kebelių tsb 360.
Kedainių tsb 49; vb 90.
Keliai Kauno gub. 176.
Kelmės sviesto gamintojų būrelis 170; pien. 223; tsb 50, 59, 60; ur 170, 184.
Keturvalakių tsb 53.
Keželių žud 191.
Kintų tsb 360.
Kybartų bendra pieninė 220.
Klausmiulės tsb 360.
Klaipėdos tsb 255; žud 260.
Kolainių tsb 50, 59, 60.
Kolesnyko vb 89.
Kolonizacija per Valstiečių Banką Lietuvoje 23, 24.
Komanditinės bendrovės 64.
Komisija tarpžinybinė valstiečių reikalams 28.
Komisionieriai sodžiaus prekybininkai 239, 240.
Komiso namai 61.
Komitetas prie Kauno ir Vilniaus žud. kredito ir verslo bendrovių reikalams 36.
Komitetas tarpžinybinis smulkaus kredito reikalams 33.
Kompanija Generalna Krajowa, pod znakiem sv. Izidora Oracza 121.
Kontrolasistentai 217, 218; jų kursai 218.
Kooperatinė paroda Vilniuje 236.
Kooperatinės žemės ūkio organizacijos 3, 4; jų atsiradimas Lietuvoje 4.
Kooperatorių būrelis Vilniuje 75, 233, 234, 244.
„Kooperatorius" 244—245.
Kovarsko tsb 49.
Krakenavos tsb 50; vb 90; ur 185.
Krakių tsb 49; vb 90.
Krasnagurkos 49, 59, 60.
Krautuvininkai lietuviški 80, 110.
Kražių ur 184, vb 90.
Kretingalės tsb 259.
Kretingos tsb 50; vb 91; ur 185.
Krevos Vil. g. krb 54.
Kruonio vk 56.
Kruopių tsb 50.
Kromai (krautuvės) bendri 241; krikščioniški 64, 73, 74; lietuviški 239; parapiniai 239; draugijiški 65.
Kulių ur 185.
Kupiškio tsb 58, 60; vb 73, 91.
Kurklių vb 91.
Kurtuvėnų vb 91.
Kuršėnų pien. 196, tsb. 50.
Kvedarnos vb 91; žud 191.
Laukuvos vb 91.
Lebiodkos vk 55.
Leckų vk 55.
Lekėčių tsb 52.
Lenkų Centralinė Žemės Ūkio Draugija 236.
Lenkų kilmės asmens 14.
Liepojaus Konsumvereinas 68.
Lietuvių Krikščionių Demokratų Ūkininkų Draugija 107.
Lietuvių spaudos draudimas 133—136.
Lietuviškas sūris 193, 215.
Lietuvių Ūkininkų Draugija 113.
Lietuvos ir Mozūrų Centralinė Žemės Ūkio Draugijos bandymų stotis 257.
Linkuvos vb 91.
Linų apdirbimo artelės 176.
Lipniškių vk 55.
Liolių tsb 51; vb 92.
Liudvinavo tsb 53.
Lydos vk 55.
Lygmėnių vk 56; vb 91.
Lygumų vb 92.
Luominės smulkaus kredito įstaigos 34.
Maišogalos vk 55.
Malėtų tsb 51; vk 66; vb 92.
Mariampolės Lietuvių Krikščionių Ūkio Draugija „Žagrė" 62, 64, 70, 72, 103, 159, 177, 178; apyvarta 111; balansas 114; diskusijos dėl santykių su „Žiburiu" 104—108; įstatų keitimas 113; rajonas 112; stei-

giamasis susirinkimas 109, 110; santykiai su Kauno Sindikatu 115; polemika dėl jos neutralumo 117; reikšmė 120, 231; žemės ūkio kultūrai kelti darbai 112, 115—117.
Mariampolės Ūkininkų Draugovė 104, 107, 115; steigimas 160; įstatai 160; santykiai su „Žiburiu" 161; veikimas 162—168; tarpininkavimo biuras 113; žemės ūkio paroda 162, 167, 168; skyriai 165; lėšos 165; santykiai su „Žagre" 166; neutralumas 166, 167, 177, 178.
Mariampolės Šv. Izidoriaus Draugija 178.
Mariampolės tsb 53.
Maskvos Šanevskio Liaudies Universitetas 254.
Maskvos Vartotojų Bendrovių Sąjunga 84, 85, 236.
Maskvos Žemės Ūkio Draugijos Taupmenų Skolinamųjų ir Verslo Bendrovių Komiteto Peterburgo skyrius žiūr. Peterburgo Skyrius.
Mažeikių Latvių Biedriba 92.
Melnragės tsb 259, 260.
Merkinės tsb 52; vk 56; vb 92.
Meškus (ps. kun. J. Staugaitis) 104.
Miroslavo vb 92.
Muitai su Vokietija 141.
Nalibokų vk 56.
Naujamiesčio tsb 50, 59, 60; vb 92.
Naumiesčio K. 65; b-vė „Diegas" 92.
Nedzingės vk 56.
Nemakščių vb 92.
Nemunaičio vb 92.
Neutralumas spaudoje 253.
Obeliai žiūr. Abeliai.
Oniškio vb 92.
Onuškio Vil. g. vb 92.
Ortelsburgo paskolų kasos draugija 258.
Osavitų vpk 57.
Ostrino 55.
Pabaudos valsčių taup. skol. kas. 8, 9.
Paberžės vk 55.
Pabiržės tsb 22, 50, 59, 60; vb 73, 92.
Pabradės tsb 53.
Pacunelių vb 92; ur 185.
Padubysio tsb 22, 59, 60.
Pagojaus pienininkystės mokykla 216, 241, 253.
Pagirių žud 191, pien. 220, 223; vb 92.
Pagramančio ur 185.
Pajevonių vk 8.
Palangos vb 92.
Paleičių tsb 260.
Pandėlio vb 93.
Panemunės tsb 53.
Panemunėlio Kauno Sindikato Skyrius 68; ur 186; vb 93.
Panevėžio tsb 50; vb 93; Komitetas olandų veislės raguočiams platinti 142; Kauno Žemės Ūkio Draugijos Skyrius 153; žud 191.
Papilės vb 93.
Parodos žemės ūkio Klaipėdos krašte 261; Raseiniuose 127, 128, 209, 212; Mariampolės 162, 167, 168.
Poselencų (rusų kolonistų) tsb 23, 24.
Paskolos kasos valstiečių 7.
Pašyšių tsb 260.
Pašvitinio vb 73, 93.
Pavandenio vb 93.
Pavyzdiniai įstatai kredito b-vių 27, 34.
Paverkšnio žemės ūkio mokykla 127, 129, 178.
Paželvio kb 44; ur 186.
Peterburgo Skyrius 20, 21, 25.
Petrašūnų vb 93.
Pienininkystė 192; mokyklos 193; priemonės plėsti Rusijoje 193, 194; lietuvių spaudoje 194, 195, 216, 241; Raseinių apskr. 195; kliūtys plėstis 200; žemės ūkio bėdų komitetuose 202—207; Kauno gub. produktas 207, 208; kooperatinė 213; Lenkijoje ir Galicijoje 214, 215; Žemėtvarkos komisijose 219; Suvalkų gub. 220.
Pienui perdirbti bendrovės 192; įstatai 220; 221; Kauno gub. 221; jų sąrašas 223—225; Rytprūsiuose 256, 257; Klaipėdos krašte 261.

Pilviškių draugijiškas kromas 65; tsb 53.
Pinevos valsčiaus bankas 8; vk 57.
Pivašiūnai vb 93.
Platelių vb 80, 93.
Plikių tsb 259, 260.
Plungės tsb 23, 50, 59, 60; pien. 219, 223; vb 94; ur 186.
Poločėnų vk 59.
Prekybinės organizacijos 61; dvarininkų 72.
Prienų tsb 53; vb 94.
Propaganda žemės ūkio organizacijų 232—255; per valdžios įstaigas 232; žemės ūkio draugijas 252; kooperacijai remti draugijas 233.
Prūsų Centralinė Kooperatinė Kasa 255.
Pumpėnų tsb 23, 59, 60; vb 73, 94.
Punsko vb „Dzukas“ 94.
Pušaloto vb. 94.

Račkų tsb 52.
Radviliškio pien. 220, 223; vb 94; ur 186.
Radviliškio - Panemunėlio pien. 220, 223; ur 186.
Ragelių ur 187.
Raguvėlės vb 94.
Raguvos tsb 22, 24, 43, 49, 58, 60; ur 186; vb 94.
Ramučių tsb 260.
Ramygalos tsb 50, 59, 60; vb 94.
Raseinių — „Biruta“ 171, 196, 208, 209, 210; įstatai 197—8; veikimas 198; sviesto eksportas 198, 199, 201, 202; apyvarta 211; Panevėžio parodoje 201, 202; santykiai su ūkininkais 212.
Raseinių pieninės 220, 224; tsb 50, 59, 60; vb 95; ur 187.
Raseinių Žemės Ūkio ir Gyvulininkystės Draugija; įstatai 125, 126; veikla 126—129, 152; organai ir skyriai 152; parodos 212; apyskaitos ir žurnalai 127—129.
Renavos vb 95.
Rietavo vb 95; ur 188.
Rietavo Draugija Žemaičių veislės arklių platinimui 124.
Rinkimai į Dūmą 173.
Rytprūsių Raiffeiseno Sąjunga 258; kooperatyvų skaičius 258; centralinė Žemės Ūkio Draugija 258.
Ročdeliečių principai 240, 247.
Rodūnės tsb 51; vk 55; vb 95.
Rokiškio tsb 50, 59, 60; gyvulių kontrolės ratelis 216; vb 95; Latvių Ekonominės Bendrovės Skyrius 95.
Rosijos Draudimo Bendrovės Tarifai vartotojų bendrovėms 231.
Rožėnų vk 55.
Rozalimo vb 95; ur 188.
Rumšiškių vk 57; vb 95.
Rusnės tsb 255.
Sakutelių tsb 260.
Salako tsb 50; vb 95.
Salantų vb 95.
Saldutiškio (Silgudiškio, Salgudiškio) vb 96; kv 189.
Salų pien. 220; ur 188; vk 56; vb 95.
Sartininkų vb 96.
Sasnavos tsb 53.
Saugų tsb 260.
Savivaldybių paskolos kasos 3, 4, 7.
Savitarpinis draudimas žiūr. draudimas.
Savitarpinio kredito Panemunio draugija 36.
Savitarpinis ūkininkų kreditavimas 7;
Sedos pien. 224; ur 189.
Seinų tsb 53; vb 95.
Selbsthilfe sviesto eksporto b-vė Rygoje 196.
Seinų - Kučiūnų tsb 53.
Siedlinsko vk 56.
Siesikų vb 96; ur 189.
„Sietynas“ slapt. draug. 111.
Skaudvilės vb 96.
Skemių vb 96.
Skriaudžių vb 96.
Slabados tsb 50, 59, 60.
Slavėnų tsb 52.
Smurgainių tsb 52.

Sovieščanije žemės ūkio reikalams tirti 28.
Stakliškių tsb 52.
Stulgių vb 96.
Subačiaus vb 96, pien. 220.
Subatninkų vk 56.
Surviliškio pien. 224.
Suvalkų tsb 53.
Suvalkų Žemės Ūkio Draugija 159, 160, 178; jos komiso biuras 71, 111.
Suvažiavimai Kauno gub. taupmenų skolinamųjų bendrovių 38-72; vartotojų b-vių, žiūr. vartotojų b-vės.
Sąjungos vartotojų b-vių, žiūr. vartotojų bendrovės.
Svedasų vb 96.
Sviesto eksportas iš Rusijos 193, 197, 211.
Svirnų vb 96.
Svyrio tsb 52.
Šakūnų tsb 260.
Šalčininkų (Solečnikų) vk 55.
Šaukoto vb 96; ur 189.
Ščučino tsb 51; vk 55.
Šeduvos tsb 50; ur 189.
Šetos tsb 23, 43, 49, 58, 60; vb 96.
Šiaulėnų vb 96.
Šiaulių tsb 50, 60; vb 96, žud 153; „Kooperatorius" 85.
Šilutės tsb 55; apskričio taupomoji kasa 260.
Šiluvos tsb 50; vb 97.
Šilalės vk 57; vb 97; ur 189.
Širvintų tsb 51, vk 55, vb 97.
Šumsko vk 55.
Šunskų tsb 53.
Švekšnos vb 96.
Švenčionių vk 56.
Švenčionių N. tsb 52, vb 97.
Taupmenų skolinamosios b-vės: steigimo pradžia Lietuvoje 14, 22, Rusijoje 17, 18, 20, 21, 22; įstatai 18, 19, 20, 24, 25; jų kreditavimas iš Valstybės banko 20; paskolų dokumentai 20; skolų ieškojimas 21; priežiūra 21; suvažiavimai 21; rusų poselencų 22, 23; procentinių popierių pirkimas 23; veikla 25; 1895 m. VI. 1 d. įstatymas; žemės ūkio „bėdų" komitetuose Panevėžio 29, 30, 31; Kauno ap. 31; Šiaulių 31, 33; Suvalkų gub. 32; Vilniaus gub. 33; 1904. VI. 7 d. įstatymas 33; Kauno gub. suvažiavimai 38-42; tarpininkavimo operacijos 42, 43, 72, 120; žydų 43; sąrašas Kauno gub. 49-51; Vilniaus gub. 51-52; Suvalkų 52, 53; Kauno gub. valdomųjų organų sudėtis 58-60, **(pavardės į rodyklę neįtrauktos).**
Tauragės vb 97.
Tauragnų vb 97.
Telšių tsb 50, 59, 60; vb 97, pien. 220, 224.
Tytavėnų vb 97.
Trakų tsb 52; vb 97.
Tryškių tsb 50.
Trobų vk 56.
Troškūnų ur 189.
Tubakių žud 191.
Tverečiaus vk 56.
Ūkiškos draugystės 241, 242;
Ukmergės tsb 49; vb 97; KŽŪD-jos skyrius 153.
Ukrynų vb 97.
Utenos tsb 49, vk 57, 60; vb 97; ur 190;
Užpalių krb 54, 60; tsb 23, 58;
Užvenčio vb 98; ur 190.
Vabalninko vb 98; ur 190; pien. 225.
Vaiguvos vb 98.
Vainuto vb 98.
Valdyba smulkaus kredito reikalams 33.
Valkininkų tsb 52.
Valsčių kasos 14, 55, 56, 57.
Valsčių pašalpų taupomosios kasos 8.
Valsčių (gminų) taupmenų skolinamosios kasos 8; baudos 9, 12; pagrindiniai kapitalai 9; steigimas 9; likvidacija 9; indėlių palūkanos 9; reikalų vedimas 9; valdybos atsakomybė 10; operacijos: indėlių 10, 11, 12; paskolų ieškojimo tvarka 12; priežiūra ir revizija 12,

13; būstinė 12; organai 12; sąskaityba 13; pelno skirstymas 13; trūkumai 14; „bėdų“ komitetuose 32.
Valstiečių pagelbos taupomosios kasos 57.
Valstiečių žemės ūkio draugijos 160.
Varenos vb 98; tsb 52, vk 56.
Varnėnų vk 55.
Varnių krb 54, vb 98.
Varšuvos gamintojų draugystė 201, 213; žemės ūkio draugija 159, 164.
Vasiliškio vk 55, vb 98.
Vaškų tsb 23, 50, 60, 80.
Vartotojų bendrovės 73, 74; normaliniai jų įstatai 74; nariai 75, 81; pelnas 75; likvidacija 75; propaganda lietuvių spaudoje 75; 1912 m. anketoje 75-76; santykiai su privatiniais krautuvininkais 78; personalas 79, 80; operacijos 80; balansas 80; apyvartos 81, 82, 176; prekių užpirkimai 79, 80, 82; sąjungos klausimas 82, 83, 233; suvažiavimai 83, 85; D. Šidlauskio agentūra 84, 85; Maskvos Vartotojų Bendrovių Sąjungos agentūros klausimas Dvinske 85; „Kooperatoriaus“ Sąjunga 85; didžiojo karo metu 85; sąrašas 86-100; santykiai su žemės ūkio rateliais 120.
Veiverių tsb 53.
Veliuonos vb 98.
Vendžiogalos krb 54, vk 57, vb 98.
Venskų tsb 259.
Verdainės tsb 260.
Verkų tsb 51.
Viduklės vb 99.
Viekšnių pien. 219, 225, vb 99.
Viešvienų pien. 219, 225; ur 191.
Vilkaviškio žud 179, vb 99, tsb 53.
Vileikos N. vk 55.
Vilkijos tsb 49.
Vilkyčių tsb 360.
Vilniaus Žemės Ūkio Draugija organai ir veikla 157, 158, 179.
Vilniaus vb 99; tsb 51, krb 54; draugija kooperacijai remti 233-236.
Virbalio vb 99, tsb 53.
Vištyčio vb 99; tsb 53.
Višnevos tsb 51, vk 55.
Vitės tsb 259.
Vyčių tsb 260.
Vydžių žud 191, tsb 49, 59; vb 99.
Vyžuonų vb 99.
Valošino krb 59.

Zaberežės krb 54.
Zabolotno vk 55.
Zablotiškių vk 56.
Zarasų tsb 49, 50, 59, 60; vb 29; melioracijos komitetas 142.

Žaiginio vb 100; ur 191.
Žagarės vb 99, tsb 22, 43, 59, 60.
Žalgiryje 260.
Žaslių tsb 52, krb 54, vk 56, vb 100.
Žeimio tsb 49, 58.
Žeimelio tsb 50, 59, 60; vb 100.
Želudko tsb 51, vk 55; vb 100.
Žemės ūkio reikalai „bėdų“ komitetuose 27, 28, 33, 129-136; draugijos 121, 123; ministerijos 3; kooperatyvai integraliniai 3; kredito organizacijos 7, 131; kultūros pažanga Kauno gub. 15, 16; mokyklos 122, 212, 261; rūmai 3, 4.
Žemės ūkio rateliai: atsiradimas 168, 169; įstatai 169; Raseinių ap. 170-172; veikla Kauno gub. 174-177; Suvalkų gub. 177-178; Vilniaus gub. 179; suvažiavimai 178, 179; sąrašas ir jų veikla 180-192, (pavardės į rodyklę neįtrauktos).
Žemiečių Kredito Bendrovė 8.
Židikų tsb 23, 50, 59, 60; vb 100.
Žiežmarių tsb 52, vk 56.
Žiūrių - Gudelių pien. 225.
Žygaičių vb 100.
Žvingių vb 100.

Vytauto Didžiojo Universiteto Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. v. P. G a r e i s K a r l, **Teisės enciklopedija ir meodologija.** Su prof. P. L e o n o prakalba. 1924 m., 65 p.
2. L e o n a s P e t r a s, prof. **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m. 263 p,
3. L e o n a s P., prof., **Teisės filosofijos istorija.** 1928. VIII+429 p,
4. M a č y s Vl., prof., **Civilinio proceso teisė.** 1924 m. 448 p.
5. S t a n k e v i č i u s V., doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. G u m p l o w i c z L., **Sociologijos pagrindai.** Vertė A. J a n u l a i t i's. 1929 m., XIX+343+VIII.
7. J a š č e n k a A., **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII+723 p.
8. O l i v e r - M a r t i n, **Prancūzų revoliucija ir korporatinė organizacija.** 1931. 16 p.
9. G i r a r d, **Romėnų teisė,** t. I. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1931 m. IV+492 p.
10. R ö m e r i s M., prof., **Dabartinės konstitucijos,** antrasis rinkinys 1932 m. 233+229 p. (Teisės istorijos įvadas 1—233 p.; II. Konstitucijų tekstai 1—229 p.).
11. **Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.**
12. L a p p o J., **Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos.** 1932 m. IV+172 p.
13. B r u n n e r K., **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**
14. L a p p o J., **Iš Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo istorijos XVI amž.** 1932 m. 27 p.
15. B e c c a r i a C., **Apie nusikaltimus ir bausmes.** Išvertė R. B u r o k a s, pratartis S t a n k e v i č i a u s. 1935 m. XXVIII+80 p.
16. L a p p o J., **Iš vyriausiųjų Lietuvos suvažiavimų istorijos XVI amž.** 1932 m. 43 p.
17. G i r a r d. **Romėnų teisė,** II t. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1932 m. IV+514 p.
18. K i p p T h., **Romėnų teisės šaltinių istorija.**
19. G i r a r d P. F., **Romėnų teisė,** III t. Vertė A. T a m o š a i t i s. 1933 m. IV+514 p,
20. R ö m e r i s M., **Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė.** I tomas. 1934 m. XII+340 p.
21. R ö m e r i s M., **Valstybė ir jos konstitucinė teisė, I dalis. Valstybė.** II tomas. 1935 m. XII+412 p.
22. R ö m e r i s M., **Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, I dalis.** 1937 m. VIII+527 p.

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. M o r a v s k i s A., doc., **Lietuvos finansai.** I dalis. Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p.
2. M o r a v s k i s A., doc., **Lietuvos finansai.** II adlis. 1925 m., 158 p.
3. P o k r o v s k i s N., prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1926 m., 522 p.
4. T u g a n - B a r a n o v s k i s M„ prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. P. Š a l č i u s. 1923 m., 329 p.

5. W e b e r M., **Ūkio istorija.** Vertė J. P a j a u j i s. 1929 m., 308 p.
6. C o n r a d J., **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m., 188 p.
7. Š a l č i u s P e t r a s. **Kooperacija.** 1931 m. XII+358 p.
8. E u l e n b u r g F r a n z. **Ekonominė politika ir užsienio prekyba.** Vertė J. P a j a u j i s. 1931 m. XII+487 p.
9. C a s s e l G u s t a v. **Teoretiškoji socialekonomija.** Vertė P. Š a l č i u s. 1931 m. VIII+616 p.
10. O n c k e n A u g u s t. **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą. 1932 m., 520 p.
11. G i d e C h a r l e s ir R i s t C h a r l e's. **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų. Vertė J. P a j a u j i s. 1932 m. XVI+776 p.
12. R i m k a A., **Socialekonominė statistika.** Teorija ir metodai, 1933 m. VIII+572 p.

III.

Teisių Fakulteto Darbai.

I tomas. 1924 m. red.: doc. A. R i m k a.

1. L e o n a s P., prof., **Kolektivizmo pradas Lietuvos civilinės teisės novelėse.**
2. M a č y s V l., **Socialinis teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas.**
3. R i m k a A., **Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų.**
4. Š a l č i u s P., doc., **Kooperatyvų įstatymai:** 5. Kritika ir bibliografija; 6. Teisių Fakulteto apyskaita 1922/24 mokslo metams, 232 p.

II tomas. 1925/28 m. red.: prof. A. J a n u l a i t i s.

1. R ö m e r i s M., prof., **Trečias tarptautinis sociologijos kongresas Romoje.** 1—14 p.
2. L e o n a s P., prof., **Dėl vieno įstatymų aiškinimo.** 15—22 p.
3. R i m k a A., doc,, **Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais.** 23—86 p.
4. J a n u l a i t i s A., prof., **Vyriausias Lietuvos Tribunolas XVI—XVII amž.** 1—172 p.
5. B a l o g h'a s E l., **Teisinė pralaikėjimo palūkanų prigimtis.** 1—27 p.
6. G u m m e r u s H., **Piniginio ūkio kilimas senovės Romoje.** 1—14 p.

III tomas. 1927 m. red.: prof., A. J a n u l a i t i s.

1. R ö m e r i s M., prof., **Reprezentacija ir mandatas.** 1—312 p.
2. J a n u l a i t i s A., prof,, **Imperijos Rūmų Teismas.** 1—83 p.

IV tomas. 1928 m. red.: prof. A. J a n u l a i t i s.

1. J a n u l a i t i s A., **Užnemunė po Prūsais** (1795—1807 m.). XII+404 p.
2. R ö m e r i s M., **Administracinis teismas.** XII+359 p.

V tomas. 1929 m., red.: prof. A. J a n u l a i t i s.

1. Š a l č i u s P., doc., **Iš vertės ir kainų teorijų.** 56 p.
2. T a m o š a i t i s A., **Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoj.** 179 p.
3. Š a l č i u s P., doc., **Kooperatizmas.** 135 p.
4. J a n u l a i t i s A., prof,, **Baudžiavų panaikinimo sumanymai Lietuvoje** (1817—1819 m.). 112 p.
5. V e r i g a - D a r e v s k i s, **Lietuvso mokesčiai** XV—XVI amž. 52 p.
6. J a n u l a i t i s A., prof., **Nepoleono Teisynas.** VIII+204 p.

VI tomas. 1932 m. red.: prof. A. Janulaitis.
Straipsnių rinkinys prof. P. Leonui pagerbti.

1. Römeris M., **Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose.** 193 p.
2. Leonas P., **Teisės reliatyvumas.** 13 p.
3. Rimka A., **Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir „Auszros“ - „Varpo“ gadynės (1883—93) socialekonominiai raštai.** 139 p.
4. Jurgutis, **Visuomeninių Tomo Garigue Masaryk'o minčių pagrindai.** 22 p.
5. Mačys Vl., **Apie teismo kandidatų ir advokatų paruošimą.** 12 p.
6. Moravskis A., **Lyginamoji Pabaltės valstybių visuomenės ūkių apžvalga.** 24 p.
7. Veriga-Darevskis A. J., **Dvaro padūmės mokestis Užnemunėje.** 12 p.
8. Šalkauskas K., **Būstinė civilių įstatymų ir Napoleono Kodekso veikimo srityje.** 18 p.
9. Šalčius P., **„Auszros“ ir „Szwiesos“ ekonomika.** 37 p.
10. Jungferis Vl., **Teoretiškosios politiškos ekonomijos objektas ir esmė.** 12 p.
11. Bieliackinas S., **Prisiekusieji sprendėjai.** 49 p.
12. Stankevičius Vl., **Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai.** I. Atsakingumo principas Izraelio tautos teisėje. II. Atsakingumo principas Romėnų teisėje. 80 p.
13. Jaščenka A., **Diplomatinių agentų civilinis teismingumas.** 12 p.
14. Petkevičius T., **Klaipėdos Krašto Statuto vykdymo priežiūra.** 21 p.
15. Janulaitis A., **Ignas Danilavičius, Lietuvos ir jos teisės istorikas.** I dalis. Gyvenimas ir darbai. 231 p.

VII tomas. 1930/35 m. red. prof. A. Janulaitis.

1. Bieliackinas S., **Baudžiamųjų bylų gynimas.** 111 p. 1930 m.
2. Krivickas D., **Nuolatinis Tarptautinio Teisingumo Tribunolas,** XVI+453 p. 1935 m.

VIII tomas. Red. prof. A. Janulaitis.

1. Bučas J., **Ekonominio pajėgumo principas mokesčių paskirstymo teorijoje.** 1935 m. VIII+264 p.
2. Janulaitis A., **Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž.** (1795-1863 m.). 1936 m. XX+629 p.

IV.

1. **Teisių Fakulteto programos 1931/1932 m.**
2. **Teisių Fakulteto reguliaminas,** I dalis, 1932 m., 12 p.

IX tomas. 1937 m. red.: prof. A. Janulaitis.

1. Šalčius, **Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m.** IV+277 p.

V.

Teisės ir Ekonomijos Studijos.
(Diplominiai ir konkursiniai darbai).

I tomas. 1936 m., red.: prof. A. Janulaitis.

1. Audickas J., **Verslo mokesčiai.** 74 p.
2. Šabūnas L., **Didž. Lietuvos Kunigaikštijos Iždo Tribunolas** (1613—1764). 100 p.
3. Kakliauskas S., **Naturalis gyventojų judėjimas Lietuvoje praeityje ir ateinančių 20 metų laikotarpyje.** 72 p.
4. Elsbergas S., **Lietuvos Žemės Reforma.** 71 p.